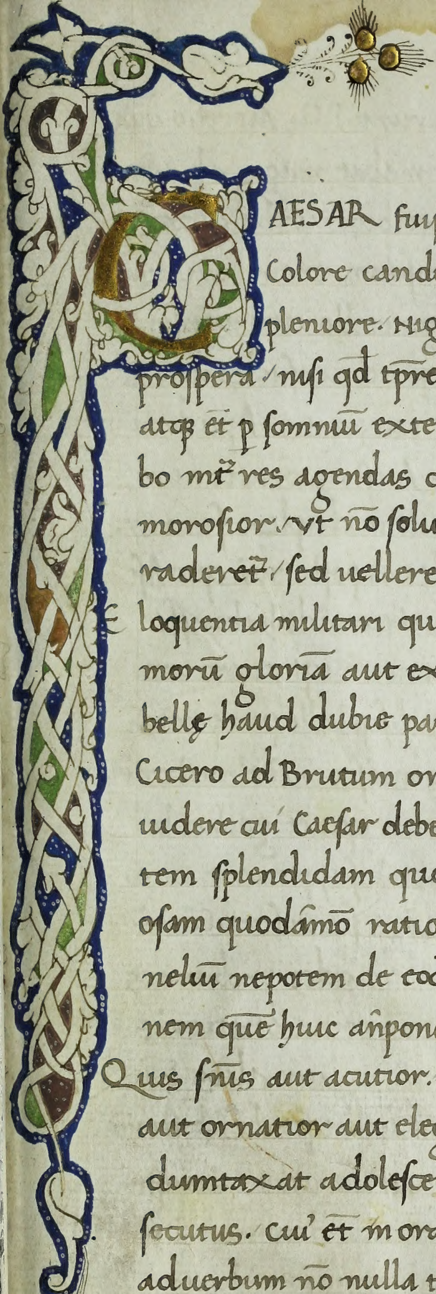

BRIGHAM YOUNG UNIVERSITY
3 1197 23818 5778

AESAR fuisse traditur ex celsa statura, Colore candido, Teretibus mēbris. Ore paulo pleniore. Nigris uegetisq; oculis. Valitudine prospera, nisi qđ tpre extremo repente aĩo linqui. atq; et p somnũ exterreri solebat. Comicialiq; mō bo mt̃ res agendas corrept̃ ē. Circa corporis curā morosior, ut nõ solum tonderetur diligēter, ac raderet̃, sed uelleretur et ut quidā exprobrauerũt. Eloquentia militari qua re aut equauit prestantissi morũ gloriã aut excessit. Post accusationē Dolo belle haud dubie patronis annumeratus ē. Certe Cicero ad Brutum oratores enumerãs, negat se uidere cui Caesar debeat cedere. Atq; eam elegã tem splendidam quoq; ac etiã magnificã et glori osam quodãmõ rationem dicēdi tener̃. Et ad Cor neliũ nepotem de eodem ita scripsit. Quid oratio nem que huic anpones? eorum qui nihil aliud egerũt. Quis sñis aut acutior. aut crebrior? Quis uerbis, aut ornatior aut elegantior? Genus eloquētiae dumtaxat adolescentis adhuc Strabonis Caesaris secutus. cuius et in oratione que īscribitur p sardis aduerbum nõ nulla transtulit īduinationem suam. Pronũtiasse aũt dr̃ uoce acuta ardenti motu, ge stuq; nõ sine uenustate. Orationes aliquas r̃liquit

interquas temere quedam ferunt. P. Q. Metello quã
nõ inmerito Augustus existimabat magis ab actu
ariis exceptam male subsequẽtibus uerba dicẽtis
q̃ ab ipsõ edita. Nam in quibusdam exemplaribus
inuenio ne iscriptaz quidez p metello cum ex psona
Caesaris smo sit. Metellum seq; aduersus comuniũ
obtrectatorz criminationes purgantis. Apud mi
lites quoq; in hispania idem Austus orationem gu
esse eius ipsius putat que tam duplex fertur.
V na q̃si pore habita plio. Altera posterior quo Asi
nius pollio ne tpus quidez cõcionãdi habuisse
eũ dicit subita hostiũ incursione relugt et rerum
suarz cõmentarios gallici ciuilisq; belli pompeiani.
N az Alexandrini africiq; & hyspaniẽsis incert⁹ auctorẽ.
A lii. n. oppiũ putant. Alii hircium qui et gallici bel
li nouissimũ imperfectumq; librũ suppleuerit. De cõ
mẽtariis Caesaris. Ci. i eodez libro sic refert. Cõmẽ
tarios scripsit rez suaz ualde qdez probandos
Nudi st recti & uetusti. Omi orna orationis
tamq̃ ueste detracta. Sed dũ uoluit alios ha
bere paratos vn sequerẽt que uellẽt scriber historiã
ineptis gratũ fortasse fecit. qui illa uolũt calamistris
Sanos quidem hoies ascribendo deterruit. De
eisdem cõmentariis Hircius ita pdicat adeo probantur
omnium iudicio ut precepta non prebita facultas scri
ptoribus uideatur.

Asinius pollio parum diligenter parumque integra ueritate compositos putat. Cum Cesar pleraque et que p alios erant gesta temere crediderit et que p se uel cōsulto uel memoria lapsus pperam ediderit; existimatque rescripturū et correpturū fuisse. Reliquit de analogia duos libros et anticatones totidem.
Ac pterea poema quod inscribitur iter. quorum librorum primus in transitu alpium cum exteriore gallia conuentibus pactis ad exercitū rediret; sequentes sub tempus mutinensis prelii fecit. Nouissimū dum ab urbe in hispaniam ulteriore quarto et xx die peruenit. Epistole quoque eius ad Senatū extant quas primus ad paginas et formam memoralis libelli conuertisse. Cum antea cōsules duces nō nisi transuersa carta mitterent scriptas. Extant et ad Ci.
Item ad familiares domesticis de rebus in quibus si qua occultius proferenda erant p notas scripsit. Feruntur et a puero et ab adolescētulo quedam scripta ut laudes herculis. Tragedia edippi. item dicta collectanea. Quos omnes libellos uetuit Augustus publicari in epistola. quam breuē admodū ac simplicē ad pompeiū Marcū cui ordinandas bibliotecas delegauerat misit.

Bellum gallicum. P. C. C. Cesare Impe. gestum est. Antea tantum nō repulsum. Semper illas na

tiones nri imperatores refutandas potius q̄ lacessen
das putauerunt. Ipse ille C. Marius cui' diuina uir
tus atq; eximia magnis po. ro. luctibus funeribusq;
subuenit. Influentis in italiam gallorū maximas
copias repressit, nō ipse ad eaꝝ urbes sedesq; penetra
uit. Modo ille meoꝝ laboꝝ periculorū consiliorum
socius. C. pontin' fortissimus uir ortum repēte
bellum allobrogum, atq; hac scelerata cōiuratiōn
exercitatū prelijs fregit. eosq; domuit q lacess
serēt & ea uictoria content' rei pu. metu libera
ta quieuit. Caesaris longe alio uideo fuisse ra
tionem. Non n. s. cum his quod iam armatos
contra po. ro. esse uidebat bellandū ēē duxit.
Sed totam galliam in nrām dictionē ēē redigen
dam. Itaq; cum acerrimis nationib; & maximis
germanoꝝ et heluetiorū prelijs felicissime decē
tauit. Ceteras cōteruit cōpulit. Imperio po. ro.
parere assuefecit. Atq; quas regiones quasq; gen
tēs nlle nob; antea lrē. nlla uox nlla fama no
tas fecerat has uir imperator nrq; exercit' et po.
ro. arma peragrarūt. Semita tm̄ gallię tenebam'
antea P. C. ceterę ptes a gentibus aut inimicis h
huic imperio aut infidis aut incōgnitis aut cē
te immanibus et barbaris et bellicosis tenebāt
quas nationes nemo unq̄ fuit, qui nō frangi do
mariq; cuperet. Nemo sapienter de re pu. nra

cogitauit / Jam in a͠pncipio hui⁹ imperij q͠n galliā maxime
timidam huic imperio putaret · Sed pp̱ uim aut multitudinē
gentium illarū · nūqȝ est antea cum omib; dimicatum ·
Restitimus semper lacessiti / nūc demūqȝ est pfectus vt im
perij nr̄i terrarūqȝ illarū idem ēēt extremū · alpibus
italiam muniverat antea · Nam nō sine aliquo diuino
numine / Nam si ille aditus gallorū īmanitati multi
tudiniqȝ patuisset nūq̄ hec urbs sūmo imperio domici
lium ac sedem prebuisset · que iam licet cōfidant / nihil
est n̄ ultra illam munitum usqȝ ad occeanuz q͠d sit
italie ptimescendum · Sed tn̄ una atqȝ altera etas
ul̄ metu / ul̄ spe · ul̄ poena ul̄ premijs / uel armis / ul̄ legi
bus pōt totas galliam sempiternis uinculis ad strigerē·
Impolite uō res et acerbe si erūt relicte q̄ sint abscis
se tn̄ afferent se aliq͠n · & ad renouanduz bellū reuu
rescent · Quare sic in ei⁹ tutela gallia cuius uirtuti
fidei felicitati commendata est ·

SI ad clarissimum generū redire properaret ·
Si in capitoliū inuehi uictor cū illa insigni lau
de gestiret / si demūqȝ timeret casuz aliquē qui illi tātū
adderē iam nō pōt quātū auferre nos tām oporteret ·
Ab eodem illa omnia a quo profligata sīt · cōfici uelle ·
Cum uō ille sue glorie iam pdem rei pu nō duz satis
fecerit ut malit tām tardius ad suoꝝ laborū fructū
puenire q̄ non explere susceptum rei pu munus n̄

Nec imperatorē incēsum ad rem pu. bene gerendā re uocare. nec totam gallici belli rationē ppe iam ex pirata pturbare atq3 impedire debemus.

C Aesar imperator. Cic. Imp. sal. Cum furniū nrūm tantū uidissem neq3 loqui neq3 audirē meo cū mō potuissem. pperarem atq3 essem i itinere pmissis iam legionib3 preterire tamē nō potui qn et scriberem ad te & illum mitterē gratesq3 agerem. Et si hoc officium sepe et sepi9 mihi facturus uideor. Ita de me mereris. Inprimus ate peto quo iam confido me celeriter ad urbem uenturū. vt te ibi uideam et tuo cōsilio grā dignitate ope omniū rerū uti possi3. Ad ppositum reuertar. festinationi mee breuitatiq3 lrāru3 ignosces. Reliqua exfurnio cognosces.

C Aesar Oppio Cornelioq3 s. Gaudeo me hercule uos significare lrīs q̄ ualde probetis ea que apud corfiniu3 gesta st. Consilio urō utar libenter et hoc libenti9 quod mea sponte facerē cōstitueram. vt q̄ leuissimū me pberem et Pompeiu3 darē operam ut recōciliare3. Tenem9 hoc mō si possum9. omnium uolūtates recuperarē. & diuturna uictoria uti. Quoniam reliqui crudelitate odiu3 effugere nō potuerūt. neq3 uictoriam diuti9 tenerē pter vnū L. Syllam quem imitaturus nō sum. Haec noua sit

rō uincendi ut misericordia & liberalitate nos muniam.
Id quemadmodum fieri possit / nō nulla mihi in mētem ue
niūt & multa reperiri possunt. De his rebus rogo uos
ut cogitationem suscipiatis. C. N. Magium Pompei pfectum
deprehendi. s. et meo instituto usus sum / et eū statim
missum feci. Iam duo pfecti Fabrum Pompeii ī meam
potestatem uenerūt. et a me missi sunt. Qui si uolent
grati esse debebunt Pompeiū hortari ut malit mihi ēē
amicus q̄ his qui et illi et mihi semp fuerunt inimi
cissimi. Quorum artificiis effectum est / ut res. pu.
in hunc statum perueniret:-

CAesar Oppio Cornelioq; S. ad vii Idus Mar. Brū
dusium misit ad me. CH. Magium de pace que
uisa sᵗ respondi. Hoc uos statim scire uolui. Cum in
spem uenero de cōpositione aliquid me conficer. Sta
tim uos certiores faciam.

COactus assiduis tuis uocibus. Balbe. cū quo
tidiana mea recusatio nō difficultatis excu
satione sed inertie uideretur deprecationem hr̄e.
Difficillimam rem suscepi Caesaris nr̄i Cōmentarios rerū
gestarū gallie nō comparandos superioribus atq;
insequentibus eī scriptis cōtexui. nouissimuq; ac in
pfectum a rebus gestis alexandrie confici usq;
ad exitum nō quidem ciuilis dissensionis cui finem

nullum uidemus. Sed uite Cesaris quo item q legerit
scire possint / q̃ inuitus susceperim. quo facilius ca
reant stultitie atq3 arrogantie crimine qui medijs
interposuerint Caesaris scriptis. Costat n. inter omes
nihil tam operose ab alijs ee pfectus qd no hor elegā
tia comentarioru superet / qui st editi ne tantarum
scientia rer scriptoribus desit. adeoq3 probant aut iu
dicio ut prepta no pbita facultas scriptoribus uideat.
Cui tn rei maior nra q̃ reliquor est admiratio. Ce
teri n. q̃ bene q̃ emēdate / nos etia q̃ facile atq3 ce
leriter eos pfecerit scim. Erat aut in Cesare cum
facultas atq3 elegantia suma scribendi. Tum uerissima suor scientia consilior explicandor / Mihi ne
illud quidem accidit / ut Alexandrino atq3 africa
no bello interessem. Que bella q̃q̃ ex parte nob
Caesaris sermones sint nota / tam alit audimus ea
que rer nouitate aut admiratione nos capiunt.
Aliter que pretestimonio sumus dicturi. Sed ego ni
mirum dum omes excusationis causas colligo ne cu
Caesare conferat / hoc ipum crim arogantie subeo qd
ne iudicio cuiq̃ existimem posse cum Cesari coparari.
Sed illuc redeo uidetis ne quantum munus sit oratoris
historia. haud scio an flumine orationis et uarietate
maximu. neq3 tam eam repio usq̃ seperatim instru
ctam rhetoru pceptis. Sita st n. ante oculos. Nam qs
nescit pmam ee historie legem nequid falsi dicere

audeat / deīn nequid uere nō audeat. neq̄ suspitio grē
sit inscribendo neq; simultatis. Haec scilicet fundamēta
sunt nota omībus. Ipa autez ex edificatio est posita in
rebus et uerbis. Rerum ratio ordinē temporū desi
derat regionū descriptionem. vult etiā qm̄ tam in rebus
magnis memoria dignis. Consilia pmum de inde acta.
postea euentus expectant' et de consilijs significari
quid scriptor pbet et in rebus gestis declarari. nō solum
quid aut dctū sit. sed etiam quomō. Et cū de euentu
dicatur et cause explicentur omēs ul' casus ul' sapiē
tie uel temeritatis. hominūq; ipoꝝ nō solum res geste. s
et qui fama ac noīe excellant / de cuiusq; uita ac
natura. Verborū aūt rō et genus orationis fusum
atq; tractū et cum lenitate quadam equabili pro
fluens / siue hac iudiciali asperitate / siue sententiaꝝ
forensibus aculeis psequendū ē. huic generi historia
finitima ē. In qua et narrat' ornate et regio sepe
aut pugna describitur. Interponūtur et cōciones
et hortationes sed in his tracta quedaz et fluens
expetitur. nō hec contorta et acris oratio

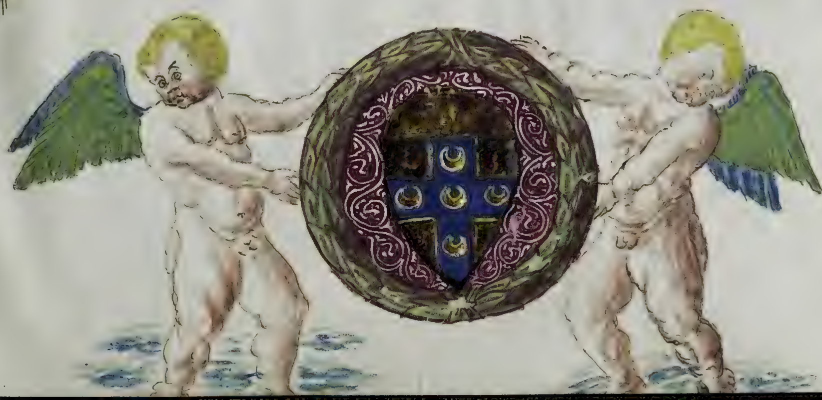
(Oleo saepe ānoculos poner'. Idq; libenter cre
bris usurpare smonib; / omēs nroꝝ imperato
rum omēs exterraꝝ gentiū potentissimorūq; popu
lorum. omēs regum clarissimorū res gestas cum
tuis / nec contentionum magnitudine. nec nūo

pliorũ. nec uarietate regionum ñ celeritate con
ficiendi. nec dissimulitudine bellorum posse cõferri
nec ũo disiunctissimas terras citius cuiq̃ pas
sibus potuisse peragrari q̃ citius ñro dicam cur
sibus sed uictoriis illustrate sũt.
G allia saltu pyreneo alpibusq; & monte Geben
na fluminibusq; rheno ac rodano continetur. Et
tetq circuitu ad bis et trices c milia passuum
g exquisitos honores.

G Vod si a te ño impetro hoc est si quæ te
res impedierint. Nec n fas eẽ arbitror
quicq̃ me rogantem abs te ño impetrare. Cogar
fortasse facere qđ ño nulli sæpe reprehendunt.
S cribam ipse de me multorum tam exemplis et clarorum
uirorum. Sed qđ te ño fugit hec sũt in h' gña uitia
et uerecundius ipse de se se scribere necesse est.
S i qđ ẽ laudandũ et preterea: siqđ reprehendendum
est. Accidit ẽt minor sit fides. minor auctoritas
multi denique reprehendãt et dicãt uerecundiores
esse pcones ludorum gymnicorum. Qui cũ ceteris
coronas imposuerint uictoribus eorumq; ñoia magna uoce
pnũtiauerint. Cũ ipsi añ ludorum missionẽ coronã do
netur. Aliũ pcones adhibeãt ne sua uoce se ipsi uic
tores eẽ pdicẽt. vt Asiniꝰ pollio q hos comitarios parum
diligentꝰ parumq; integra ueritate cõpositos putat.

CAI CAESARIS · IMPERATORIS COMENTARIORŪ
BELLI GALLICI PRIMVS LIBER · I N C I P I T
F E L I · C I T E R

GALLIA est omīs diuisa in ptes tris · Quarū
una incolunt Belge · Aliam Aquitanī ·
Tertiam q̄ ipoꝝ lingua Celte · nr̄a galli
appellant · Hi omēs lingua institutis legi
bus īterse differūt · Gallos ab aquitanis garūna flum̄
a belgis matrona & sequana diuidit · Hoꝝ omniū for
tissimi sꝫ belge · ppꝰ qd a cultu atq̄ humanitate puīcie
Longissime absꝫ minimeq̄ ad eos mercatores saepe cō
meāt · atq̄ ea que ad effeminādos aīos ptinēt impor
tāt · pximiq̄ sꝫ germanis q̄ transrhenū incolūt cū qbus
cōtinēter bellū gerūt · Qua de cā heluetij quoq̄ re
liquos gallos uirtute p̄cedūt · qd fere q̄tidianis bellis
plus(q̄) cū germanis cōtendunt · Cuꝫ aut suis finibus eos
phibent aut ipi ī eoꝝ finib; bella gerūt · Eoꝝ una ps quā
gallos obtinere dictū ē · initiū capit a flumine rhodano
cōtinēturq̄ garūna flumine occeanū fines belgarū attin
git · et ab sequanis & heluetijs flum̄ rhenū uergit ad
septemtrionē · Belge ab extremis gallie finibus oriūt ·
ptinēt ad inferiorē ptem fluminis rheni · Spectāt in sep
temtrionem et orientem solem · Aquitania a garūna
flumine ad pireneos montes eam ptem occeaniq̄ q̄ est
ad hispaniam ptinet spectat iter occasum solis et septē

trionem. Apud heluetios longe nobilissimus fuit & ditis
simus Orgentorix. His M. Messalla et Pu. Marco
Pisone consulibus regni cupiditate inductus coniura
tionem nobilitatis fecit ac ciuitati psuasit ut de finibus
suis cu omnib copiis suis exirent. Pfacile ee cu uirtute
omnib pstarēt totius gallię potiri imperio. Id hoc faci
lius eis psuasit q undiq loci natura tuti heluetii co
tinerentur. Vna expte flumine rheno latissimo atq
altissimo qui agru heluetiu a germanis diuidit.
Altera expte monte iura altissimo qui est mē sequa
nos & heluetios. Tertia lacu lemano et flumine
rhodano qui prouinciam nram ab heluetiis diuidit.
His rebus fiebat ut minus late uagarentur et min
facile finitimis bellum inferre possent. Qua de
causa homines bellandi cupidi magno dolore af
ficiebant pro multitudine autē hominum et p gła
belli atq fortitudinis angustos se fines habere ar
bitrantur qui in longitudinem passuum. CCXL. in
latitudinem. CLXXX. patebat. his rebus adducti
& auctoritate Orgentorigis permoti constitue
rūt ea quę ad proficiscendum ptinerēt comparare.
Iumentorum & carrorum q maximum numerum coemere
sementes q maximas facere ut in itinere copia fru
menti suppeteret. cum proximis ciuitatibus pacē
& amiciciam confirmare. Ad eas res conficiendas
biennium satis ee sibi duxerunt. In tertium

...ium profectionē lege confirmant ad eas res conficien
das Orgentorix diligitur. Is igitur ubi legationem ad
ciuitates suscepit in eo itinere psuadet. Castigo cata
manta leodis filio sequano cuius pater regnū in se
quanis multos annos obtinuerat & a senatu populoq
ro amicus appellatus erat, ut regnum in ciuitate sua
occuparet, quod pater ante habuerat. Itemq Du
norigi Eius Heduo fratri Diuiciaci qui eo tempo
re principatum in ciuitate obtinuerat sua ac ma
xime plebi acceptus erat, ut idem conaretur per
suadet, eiq filiam suam in matrimonium dat, per
facile factu esse illis probat conata pficere, ppea
qd ipse sue ciuitatis imperium obtenturus eēt. Non
esse dubium quin totius gallie plurimum Heluetij
possent; si suis copijs suoq exercitu illis regna concili
aturū cōfirmat. Hac oratiōe adducti inter se fidem
& iusiurandum dant. Et regno occupato p tres pote
tissimos ac firmissimos populos toti gallie se potiri
posse sperant. Ea res ut est Heluetijs p inditium
enuntiata moribus suis orgentorigem ex uinculis
causam dicere coegerunt damnatum poenas sequi
oportebat ut igni cremaretur. Die cōstituta cāe dic
tionis Orgentorigx ad iudicium omnem suam fa
miliam ad hominum decem milia undiq coegit et
omnes clientes ob eratosq suos quorū magnū nume
rum hēbat eodem conduxat p eos ne cām diceret se

eripuit. Cum ciuitas obeam rem incitata armis ius suum exequi conaretur. multitudinemque hominum exagris magistrat' cogerent. Orgentorix mortuus est neque abest suspitio ut heluetij arbitrantur. Cum ipse sibi mortem consciuerit. Post eius mortem nihilominus heluetij id quod constituerant facere conantur ut e finibus suis exeant. vbi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt oppida sua. omnia numero ad duo decim uicos adquadringentos et reliqua priuata ędificia incendunt frumentum omne praeterquam quod se cum portaturi erant comburunt. vt domum redu ctionis saepe sublata paratiores ad omnia peri cula subeunda essent. Trium mensium molita cibaria sibi quemque domo efferre iubent. persuadent Rauratis et Tulignis et Latocibus finitimis suis. uti eodem usu consilio oppidis suis uicisque exustis vna cum eis proficiscantur. Boiosque qui transrhenum incoluerant et magrum noricum transierant. noriciamque oppugnarant receptos a se socios sibi ad sciscunt. Erant omnino itinera duo quibus itineribus domo exire possent. Vnum persequanos angustum et difficile iter montem iuram et flumen Rhoda num. vix qua singuli carri ducerentur. Mons autem altissimus impendebat ut facile perpauci prohibere possent. Alterum per prouinciam nostram multo facili' atque expediti' propterea quod inter fines heluetiorum et allo

brogum qui nuper pacati erant. Rhodanus fluit. isq;
non nullis locis uado transitur. extremum oppidū
allobrogum est proximum heluetiorum finibus genua ex
eo oppido ad heluetios pertinet. Allobrogibus sese
uel suasuros qd non dū bono animo in pplm romanū
viderentur. existimabant uel ui coacturos ut p suos
fines eos ire paterentur. Omnib; rebus adperfectionē
comparatis diem dicūt qua die adripam rhodani om
nes conueniāt. Is dies erat ad v. Ktas aprilis. Lucio
Pisone. Aulo gabinio consulib;. Caesari cum id nūtiatū
eēt eos p prouinciā nrām iter facer̄ conari maturat
ab urbe proficisci. et q̄ maximis pōt itineribus ingal
liam ulteriorem contendit et adgenuam puenit. prouīciē
toti q̄ maximū pōt militū numerum imperat. Erat
omīo ingallia ulteriore legio una pontē qui erat adge
nuam iubet rescindi. Vbi de ei' aduentu heluetij cē
tiores facti sunt legatos ad eum mittunt nobilissi
mos ciuitatis cui' legationis Nameius et Verudoci'
principum locum obtinebant qui dicerent sibi esse
in aīo sine ullo maleficio iter per puinciam facer̄
ppea qd nullum alium iter haberēt. Rogar̄ ut eius
uoluntate id sibi facere liceat. Caesar qd memoria
tenebat L. Cassium occisum consulem exercitum
q; ei' abheluetiis pulsum et sub iugum missum con
cedendum putabat nōn. neq; homine inimico animo
data facultate p puinciam itineris faciundi tempe

raturos ab iniuria & maleficio existimabat.
Tamen ut spatium intercedere posset dum milites quos imperauerat conuenirent. Legatisque respondit diem se ad deliberandum sumpturum. Si quid uellent ab ydus aprilis reuerterentur. Interea Legione quam secum habebat militibusque qui ex prouincia conuenerant a Lacu lemanno qui in flumine rhodanum influit ad montem iuram qui fines sequanorum ab heluetiis diuidit milia passuum x et nouem murum in altitudinem pedum xvi fossamque perducit eo opere perfecto presidia disponit castella communit quo facilius si se inuito transire conarentur prohibere possit. Ubi ea dies quam constituerat cum legatis uenit et legati ad eum reuertunt. r . . . . . . negat se more et exemplo po. ro. posse iter ulli per prouinciam dare. et si uim facere conentur prohibiturum ostendit. heluetii ea spe deiecti nauibus iunctis ratibusque compluribus factis alii uadis rhodani qua minima altitudo fluminis erat, non numquam interdiu sepius noctu si perrumpere possent conati operis munitione et militum concursu et telis repulsi hoc conatu destiterunt. Relinquebatur una per sequanos uia qua sequanis inuitis propter angustias ire non poterant. His cum sua sponte persuadere non possent, Legatos ad Dumnorigem mittunt. ut eo

deprecatore a sequanis impetrarent. Dumnorix gratia et largitione apud sequanos plurimum poterat & heluetijs erat amicus. quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam inmatrimonium duxerat. et cupiditate regni adductus. nouis rebus studebat et quam plurimas ciuitates suo beneficio habere obstrictas uolebat. Itaque rem suscepit et a sequanis impetrat. ut per fines suos heluetios ire patiantur obsidesque uti inter sese dent perficit. Sequani ne itinere heluetios prohibeant. heluetii ut sine maleficio et iniuriam transeant Cesari renuntiatur heluetijs esse in animo per agrum Sequanorum et heduorum iter in santonum fines facere. Qui non longe a finibus Tolosatium absunt. que ciuitas est in prouincia. Id si fieret intelligebat magno cum periculo prouincie futurum. ut homines bellicosos populo romano inimicos locis patentibus maxime frumentariis finitimos haberet. Ob eas causas ei munitioni quam fecerat. Titum Labienum legatum prefecit. Ipse in italiam magnis itineribus profectus contendit. duasque legiones ibi conscripsit. et tres que circum aquilegiam hyemabant exhibernis educit et qua proximum iter in ulteriorem galliam per alpes erant cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Ceutrones et garoceli et caturiges locis superioribus occupatis ab itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his preliis pulsus ab ocelo

qđ est citerioris prouincie extremum in fines uocon
tiorum ulterioris prouincię die septima puenit. Inde
in Allobrogum fines. ab Allobrogibus in sebusianos
exercitum ducit. Hi sunt extra prouinciam trans
rhodanum primi. heluetii iam per angustias et fines
sequanorum suas copias traduxerant et in heduorum
fines peruenerant. Eorumque agros populabantur. hedui
cum se suaque ab his defendere non possent legatos ad
Caesarem mittunt rogatum auxilium, ita se omni
tempore de populo romano meritos esse ut pene in conspectu
exercitus nostri agri uastari liberi eorum in seruitutem
adduci: oppida expugnari non debuerint. Eodem
tempore hedui ambarrique necessarii et consanguinei
heduorum Caesarem certiorem faciunt sese depo
pulatis agris non facile ab oppidis uim hostium prohi
bere. Item Allobroges qui trans rhodanum uicos pos
sessionesque habebant fuga se ad Caesarem recipiunt,
et demonstrant sibi preter agri solum nihil esse
reliqui. Quibus rebus adductus Caesar non ex
pectandum sibi statuit. Dum omnibus fortunis
sociorum consumptis in Santones heluetii per
uenirent, Flumen est Arar qui per fines heduorum
et sequanorum in Rhodanum influit incredibili
Lenitate, ut oculis in utram partem fluat iudi
cari non possit. Id heluetii ratibus ac lintribus
iunctis transibant. Vbi per exploratores Cęsar cer

tior factus ē, tres iam partes copiarum heluetios
ad flumen traduxisse, quartam fere partem cit͠
flum̄ ararim relictam eē de tertia uigilia cum
Legionibus tribus a castris profectis ad eam ptē
peruenit. que nō dum flum̄ transierat. eos impeditos
et inopinatos aggressus magnā ptē eorꝝ cōcidit.
Reliq se fuge mandarūt. atq in proximas siluas
ab diderunt. Hic pagus appellabatur Tigurinus.
Nam omīs ciuitas heluetie in quatuor pagos di
uisa ē. Hic pagus unus cum domo exisset patrū
nrorū memoria Luciū cassium consulē interfece
rat, & ei' exercitum sub iugum miserat. Ita siū
casu siū consilio deorꝝ immortalium q̄ pars ciuitatis
heluetie insignem calamitatē. po. ro. intulerat. prin
ceps ea penas psoluit. qua in re Caesar nō solū
pub. sed et puatas iniurias ultus ē. Qd ei' socen
L. pisonis auum Luciū. pisonē Legatum tigurini eo
dem prelio quo Cassium interfecerūt. Hoc prelio
facto reliquas copias heluetiorꝝ ut consequi posset
pontem in harari faciendum curauit. atq ita
exercitum traducit. Heluetii repentino ei' aduen
tu commoti cum id qd ipi diebus xx. egerrime
confecerant ut flum̄ transirēt illud uno die fe
cisse intelligerent, Legatos ad eum mittūt. Cui'
Legationis Diuico princeps fuit, q bello cassiano
dux heluetiorum fuerat. His ita cū Caesare agit
si pacem po. ro. cum heluetiis faceret, in eam ptē

ituros atq ibi futuros heluetios ubi Caesar consti
tuisset atq esse uoluisset. Sin bello persequi perseuera
ret / reminisceretur & ueteris incomodi po ro &
pristine uirtutis heluetiorum quod improuiso unum
pagum adortus esset. Cum qui flumen transissent
suis auxilium ferre non possent. ne ob eam rem
aut sue magnopere uirtuti tribueret aut ipsos dis
piceret. si ita a patribus maioribusq suis didicis
se ut magis uirtute quam dolo concederent aut
insidiis niteretur. Quare ne committeret ne
his locus ubi constitissent ex calamitate po ro
& internoctie exercitus nomen caperet aut me
moriam proderet. His Caesar ita respondit eo
sibi minus dubitationis dari quod eas quas legati
heluetiorum commemorassent memoria teneret atq
eo grauius ferre quo minus merito po ro accidis
set. Qui si alicuius iniurie sibi conscius fuisset
non fuisse difficile cauere. sed eo deceptum quod neq
commissum a se intelligeret quare timeret ne
q sine causa timendum putaret. Quod si
ueteris contumelie obliuisci uellet / num etiam
recentium iniuriarum quod eo inuito iter per
prouinciam per uim temptassent. quod heduos quod am
barros quod Allobroges uexassent memoriam
deponere posse quod sua uictoria tam insolenter
gloriarentur quodq tam diu se impune iniurias
tulisse admirarentur eodem pertinere. Consuesse

-n deos immortales quo ingrauius hommes excommu
tationes rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci
uelint, His secundiores interdum res et diutur
nitate impunitatem concedere. Cum ea ita sint
tamen si obsides sibi ab his dentur. uti ea que
polliceantur facturos intelligat et heduis de iniu
riis quas ipsis sociisque eorum intulerit. Item si allo
brogibus satisfaciant sese cum eis ipsis pacem et fa-
cturum Diuico respondit ita heluetios a maiori-
bus suis ita institutos esse uti obsides accipere
non dare consuerint. Eius rei populum romanum esse testem.
hoc responso dato discessit. Postero die ex eo loco
castra mouent. Idem facit Caesar aequitatumque om
nem ad nostrum iiii or milium que ex omni prouincia
et heduis atque eorum sociis coactum habebat premittit
qui uideant quas in partes hostes iter faciant. qui
cupidius nouissimum agmen insecuti, alieno loco
cum aequitatu helitetiorum prelium committunt
et pauci de nostris cadunt. Quo prelio subla
ti heluetii quod quingentis equitibus tantam mul
titudinem aequitum propulerant audacius subsistere
non nunquam et nouissimo agmine prelio nostros laces
sere ceperunt. Cesar suos a prelio continebat.
ac satis habebat in presentia hostem rapinis popula
tionibusque prohibere. Ita dies circiter xv iter
facere uti inter nouissimum hostium agmen et nos
trum primum non amplius quinis uel senis mi

libus passuum interesset. Interim quotidie Caesar heduos fru
mentum quod essent pu^ce pollicitι flagitare. Nam pp fri
gora quod gallia septem triombus ut antea dictuz ē. po
sita est nō mō frumenta in agris matura nō erant. Sed
ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat. Eo aūt
frumto quod flumine arari nauibus subuexerat ppea
uti minus poterat qd iter arari heluetη auerterāt.
a quibus discedere nolebat. Diem ex die ducer̄ hedui cō
ferri portari adesse dicere, vbi se diutius duci intel
lexit et diem instare quo die frumtum militibus meti
ri oportebat. conuocatis tor principibus, quor magnaz
copiam incastris habebat. In his Diuitiaco et Lisco qui
summo magistratui preherant quem Vegobretum appel
lant hedui. Qui creatur annuūs. et uitę necisq insuos
habet potestatem grauiter eos accusat. qd cum neq
em neq ex agris sumi posset tam necessario tempore
tam propinqs hostibus ab his nō subleuer̄. Presertim cū
magna ex parte tor precibus adductus belluz suscepe
rit. multo ēt grauius quod sit destitutus querit. Tum
demū Liscus orone Caesaris adductus qd ante tacue
rat. ppomt esse nō nullos quor auctoritas apud plebem
plurimū ualeat. qui puatim plus possent q ipsi magrat̄.
Hos seditiosa atq improba oratione multitudinē deter
rere ne frumtum conferant quod prestar̄ debeant.
Si iam pncipatum gallię obtinere non possent. gallorum
q romanorū imperia pferre satius esse. ne dubitare
debeant qn si heluetios superauerint Romani, una cū

reliqua gallia hedus libertatem sint erupturi ab his sciez
nra consilia queq in castris gerant hostibus enunciari
hos a se coherceri nō posse. Quum etiam qd necessario
rem coactus Cesari enuntiarit intelligere sese id quā
to id cum periculo fecerit et ob eam cām quam diu
potuerit tacuisse Caesar hac orōne lisci Dumorigez diui
tiaci frēm designari sentiebat. Sed qd pluribꝫ pn̄tibꝫ
eas res iactari nolebat celeriter consiliuz dimittit. Ly
scum retinet: querit ex solo ea que in cōuentu dixerat.
dicit liberiꝰ atq audaciꝰ eadem secreto ab alijs q̄rit.
reperit ēē uera. ipsuz esse Dumorigem sūma audacia.
magna apud plebez pp libertatez grā cupiduz rex
nouarum. Compluris annos portoria reliquaq oīa
heduorx uectigalia puo ptio redempta hr̄e ppea qd
illo dicente. contradicer̄ audebat nemo. His rebus
et suam rem familiarem auxisse et facultates ad lar
giendum magnas compasse magnum numeruz equi
tatus suo sumptu semp alere et circū se hr̄e. neq so
lum domi sed ēt apud finitimas ciuitates largiri posse
atq huiꝰ potentie causa matrem in Biturigibꝫ hōi illic
nobilissimo ac potentissimo collocasse. Fauere et cupe
re heluetijs pp eam afinitatez odisse. etiam suo nōie
Caesarem et romanos qd eorx aduentu potentia eiꝰ di
minuta et Diuiciacꝰ frater in antiquū locum grē atq
honoris sit restitutꝰ. Siquid accidat romanis sūmā in
spem p heluetios regna obtinendi uenire. Imperio

po. ro. nõ modo de regno. sed etiam de ea quã habeat
grã desperare. Reperiebatq; inquirendo Caesar qd pre
lium equestre aduersum paucis ante diebus factũ ini
tium ei fuge factum a dunorige atq; eis aequitibus.
Nam aequitatu quem auxilio Caesari hedui miserãt
Dunorix preerat. Eorum fuga reliquum e͡e equi
tatum perterritum. Quibus rebus cognitis cũ
ad has suspitiones certissime res accederent. quod
p fines sequanorũ heluetios traduxisset qd obsides
inter eos dandos curasset q͡p omnia ea nõ modo
in iussu suo et ciuitatis e͡e sed inscientibus ipsis
fecisset quod a magistratu heduorũ accusaretur
satis esse cause arbitratur. quare in eum aut ipse
aiaduerteret aut ciuitatem aiaduertere iuberet.
His omnibus unum repugnabat. qd fris Diuiciaci
summum in po. ro. studium. summã q; in se uolun
tatem egregiam fidem. Temperantiam. Iustitiam
cognouerat. Nam ei supplicio Diuiciaci animũ
offenderet uerebatur. Itaq; priusq̃ quicq̃ conare
tur Diuiciacum ad se uocari iubet et quotidia
nis interpretibus remotis per C. Valerium torual
lum principem gallie prouincie familiarẽ suũ cui
summam fidem omniũ rerum habebat. Cum eo colloquit
simul cõmonefacit. que ipo pñte in cõcilio gallorum
de Dunorige sint dcã et ostendit que seperatim q̃sq;
de eo apud se dixerit. Petit atq; hortatur ut sin

eius offensione animi uel ipse de eo causa cognita statu-
at ut ciuitatem de eo statuere iubeat. Diuiciacus Cae-
sarem amplexus multis cum lacrimis obsecrare coepit
ut neqd grauius infratrem statueret scire se illa esse
uera nec queq ex eo plusq se doloris caper. ppea
qd cum ipse gratia plurimum domi atq inreliq
gallia ille minimum pp adolescentiam poss. p se cre
uisset quibus opibus ac neruis nō solum ad minu-
endam grām sed pene ad pnitiē suam uteretur.
Se se tām et amore fraterno & extimatione uul
gi conmoueri qd siquid ei a Caesare grauius
accidisset cum ipse locum amicitie apud eū te-
neret neminez extimaturum nō sua uoluntate fac-
tum. Qua ex re futurum ut totius gallie animi a
se auerterentur. Haec cum pluribus uerbis flens a Cae-
sare peteret. Caesar eius dextram prehendit consola
tus rogat finem orandi faciat. Tanti apud se grām
esse ondit ut et rei pu. iniuriam et suum dolorem
ei uoluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad
se uocat frēm adhibet quas ineo reprehendat ondit
que ipse intelligat. Que ciuitas queratur pponit
monet ut inreliquum tempus omēs suspitiones eui
tet. Preterea se diuiciaco frī condonare dicit. Du-
norigi custodes ponit ut que agat quibus loqtur
scire possit. Eodem die ab exploratoribus certior
factus hostes sub monte consedisse milia passuum

ab ipis castris octo. Qualis ēēt natura montis &
qualis in circuitu ascensus qui cognosceret misit.
Renunciatū est facilem ēē de tertia uigilia. Titū
Labienū legatū ꝓ pretore cum duab; legionibus
ex his ducibus q iter cognouerant summū iugū mō
tis ascendere iubet quid sui consilij sit ostendit.
Ipe de quarta uigilia eodem itinē quo hostes ie
rant ad hostes contendit. ad aequitatuz q; omēz
ān se mittit cōsidius qui rei militari ꝑitissim᷒
habebatur in exercitu. L. Scylle. et postea. M.
Crassi fuerat cum exploratoribus ꝑmittitur. Pri
ma luce cum summus mons a Tito Labieno tenerēt
& ipē non longi᷒ ad hostium castris mille et qn
gentibus passibus abēēt. Neq; ut postea ex cap
tiuis comperit aut ipius aduentus aut labieni
cognit᷒ ēēt. Considi᷒ equo admisso ad eum curur
rit dicit montem quem a labieno occupari uo
luerit ab hostibus teneri id se ex gallicis armis
atq; insignibus cognouisset. Caesar suas copias
inproximū collem subducit. aciem instruit La
bienus ut erat ei ꝑceptum a Caesare ne ꝓlium
comitteret nisi ipius copie prope hostium castra
uise ēēnt. ut undiq; uno tempor̄ in hostes impet᷒
fieret. monte occupato. nostros expectabat ꝓlioq;
abstinebat. Multo denuq; die per exploratores
Caesar cognouit et montem teneri a suis et helue

tios castra mouisse / et Considium timore perterritu qd non uidisset prouiso sibi renunctiasse. Eo die q consederat ex interuallo hostes sequitur / et milia passuum tria ab eorum castris castra ponit. Postridie eius diei qd omino biduum superat cum exercitu frumentum metiri oporteret et quid a Bibratte oppido heluetiorum longe maximo et copiosissimo non amplius milibus passuum · xviij · aberat rei frumentarie prospiciendum existimauit. Iter ab heluetijs auertit / ac Libratte ire contendit. Ea res per fugitiuos · L · emilij · decurionis equitum gallorum hostibus nunciare heluetijs seu qd terrore perterritos · romanos discedere ac se existimarent / eoque magis qd pridie superioribus locis occupatis prelium non commisissent / siue eo qd re frumentaria interdudi posse confiderent commutato consilio atque itinere conuerso nostros a nouissimo agmine insequi ac lacessere coeperunt. Postque id animaduertit copias suas Caesar in proximum collem subducit equitatumque qui substineret hostium misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit Legionum · iiii^or · ueterarum / ita uti supra se in summo iugo duas legiones quas in galia citeriore proxime conscripserat et omnia consilia conlocari / ac totum montem hominibus compleri et interea sarcinas in Locum unum conferri / et eum ab hijs qui in superiori acie constite

rāt muniri iussit. Heluetij cum omībus suis copijs secu
ti impedimenta in unum locum contulerunt. Ipsi
confertissima acie reiecto nostro equitatu falange
facta sub p̄mam nr̄am aciem successerunt. Caesar
primum suum de inde omnium e conspectu remotis
aequis & aequato omnium p̄iculo spem fuge tolleret
cohortatus suos p̄lium comisit. Milites loco superi
ore pilis missis facile hostium falamgem p̄fregerūt.
Ea disiecta gladijs districtis in eos impetū fecerūt.
Gallis magno ad pugnam erat impedimēto, q̄d pluribꝫ
eorum scutis vno ictu pilorum trasfixis et conligatis, cū
ferrum in se inflexisset neq̄ euellere neq̄ sinistra
impedita satis quomodo pugnare poterant multi
ut diu iacto brachio pre optarent scutum manu
emitteret nudo corpore pugnare. Tandem uulne
ribus defexi & pedem referre et q̄d mons suberat
rat circiter mille passuum eo se recipere coepe
runt. capto monte et succedentibꝫ nr̄is. Boij
et Tulingi qui hominū milibus circiter. xv. hostiū
agmen claudebant & nouissimis presidio erant
nr̄os ex itinere latere aperto egressi circūuenire.
et id conspicati heluetij qui in montem se se rece
perant rursus instare ac prelium reintegrare
coeperunt. Romani signa biptita intulerunt.
Prima et secunda acies ut uictis ac submotis resti
teret. Ita ancipiti prelio diu atq̄ acriter pu

gnatum est. Diutius cum sustinere nrōrum impet᷒ nō possēt.
Alteri se ut ceperāt in montem receperunt/ alteri ad im
pedimēta et carros suos se contulerunt. Nam hoc toto
prelio cum ab hora septima ad uesperum pugnatū
sit ad uersūs hostem uidere nemo potuit. Ad multaz
noctem et ad impedimēta pugnatū ē/ ppea qd uallo
carros obiecerant. & loco superiore nrōs uenientes
tela conciebant/ et nō nulli int rotas carrosq; ama
ç oras ac tragulas subiciebant nrōsq; uulnerabant.
Diu cum eēt pugnatū impedimentis castrisq; nrī po
titi sunt. Ibi orgentorigis filia atq; unus ex filiis cap
tus ē. Ex eo plio circiter hominū milia CXXX. su
perfuerunt eaq; tota nocte continēter ierunt nulla
pte noctis itinere intermisso. In fines Lingonū die
quarta puenerunt cum et pp uulnera militū et
pp sepulturam occisorum nrī triduū morati eos se
qui nō potuissent. Caesar ad lingones lrās nūciosq;
misit. ne eos frumēto neue alia re iuuarēt. Qui
si iuuissent se eodem loco heluetios habiturū. Ipe
triduo intermisso cum omīb; copiis eos sequi cepit. Helue
tii omniū rerū inopia aducti deditione ad eum mise
runt. Qui cum in itinere eum conuenissent seq; ad
pedes pieciissent suppliciter locuti flentes pacē peti
issent atq; eos in eo loco quo tunc essent suum aduē
tum spectare iuxissent paruerunt. Eo postq; Caesar
puenit obsides arma seruos qui ad eos pfugissent

poposcat. Dum ea conquiruntur et conferuntur nocte intermissa circiter hominum milia VI. Eius pagi qui urbigenus appellatur siue timore perterriti ne armis traditis supplicio afficerentur siue spe salutis inducti, quod in tanta multitudine deditiorum suam fugam aut occultari aut omnino ignorari posse existimarent. Prima nocte ex castris heluetiorum egressi ad rhenum fines que germanorum contenderunt, quod ubi Caesar rescisit, quorum per fines ierant. his uti conquirerent et reducerent si sibi purgati esse uellent imperauit. Reductos in hostium numero habuit. Reliquos omnes obsidibus armis perfugis traditis in deditionem accepit. Heluetios Tulignes Latobrigos in fines suos unde erant profecti reuerti iussit et quod omnibus frugibus amissis domi nihil erat quo famem tollerarent allobrogibus imperauit ut his frumenti copiam facerent. Ipsos oppida uicosque quos incenderant institu ere iussit. Id maxima ratione fecit quod noluit eum locum unde heluetii discesserant uacare ne propter bonitatem agrorum germani qui trans rhenum incolunt e suis finibus in heluetiorum fines transirent et finitimi gallie allobrogibusque essent. Boios petentibus heduis, quod egregia uirtute erant cogniti ut in finibus suis collocarent concessit. Quibus illi agros dederunt quosque postea in partem iuris libertatisque conditionem atque ipsi erant receperunt. In castris heuetiorum tabule reperte sunt litteris grecis confecte. Et ad caesarem relate. quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat

qui numerus

qui numerus domo exisset eorum qui arma ferre possent
& item seperatim pueri senes mulieresque. quarũ omnium
rerum sũma erat capitum heluetiorum milia CCLXIIII.
Tulignorũ milia XXXVII. Latobrigorum XXIIII Boiorum
XXXII. Ex his qui arma ferre possent ad milia XXII.
Sũma omnium fuerunt. CCCLXXVIII. eorum qui domũ
redierunt censu habito ut Caesar imperauerat reper
tus est numerus milium. C. et X. Bello heluetiorum cõfecto
totius fere galliae legati principes ciuitatum ad Caesa
rem gratulatum conuenerunt. Intelligere sese iam
et si proueteribus heluetiorum iniuriis. p. r. ab his
bello poenas repetisset. Tamen eam rem nõ minus ex
usu terrae galliae. quam p. r. accidisse. propterea quod eo con
silio florentissimis rebus domos suos heluetii reliquis
sent. Uti toti galliae bellum inferrent imperioque poti
rentur locumque domicilio ex magna copia delige
rent. quem ex omni gallia oportunissimũ ac fructuo
sissimum iudicassent. reliquasque ciuitates stipendia
rias haberent. Petierunt uti sibi concilium totius galliae in
diem certam indicere. Idque uoluntate Caesaris facere
liceret. sese habere quosdam res quas ex communi cõsensu
petere uellent. Ea re permissa diem concilio statuerũt.
et iure iurando nequis enũtiaret nisi quibus communi
consilio mandatum esset inter se sanxerunt. Eo cõcilio
dimisso. idem principes ciuitatum qui ante fuerat ad
Caesarem reuerterũt. petierũtque uti sibi secreto in oc
culto. de sua omniumque salute cum eo agere liceret

Ea re impetrata se se omes flentes Caesaris ad pedes piecerunt no minus id se contender et laborar ne ea que dixissent enuntiarentur / q uti ea q uellet impetrarent / ppea qd si enuntiatum eet / sumum incruciatum se uenturos uiderent. Locutus pbis Diuiciac heduus gallie toti factiones ee duas / har alterius principatu tenere heduos / Alteri aluernos hi cum tantope de potentatu inter se multos annes contenderet factum e uti ab haruernis seq niscp germani mercede accerserent. Horum pmo circiter milia xv rhenum transiuisse. Postcp agro et cultu et copias gallor homines feri ac barbari adamassent. traductos plures nunc ee ingallia ad C et xx nlim milium. Cum his heduos eor dictionis hoies semel atcp iterum armis cotendisse / magnam calamitatem pulsos accepisse omem nobilitate omem senatum. omem aequitatu amisisse / Quibus preliis calamitatibuscp fractos / qui et sua uirtute et po. ro. hospicio atcp amicicia plurimu ante igallia potuisset. cohactos esse sequanis obsides dare nobilissimos ciuitatis & iure iurando ciuitatem ab stringere / se se necp obsides repetituros. necp auxilium a po. ro. imploraturos necp recusaturos quo min ppetuo sub illor imperio atcp dictione essent. Vnum se esse ex omi ciuitate heduor q adduci no potuerit ut iuraret / aut suos liberos obsides daret. Ob eam rem se ex ciuitate pfugisse

et romam ad Senatum uenisse auxilium postulatum
quod solus neque iureiurando obsidibus teneretur. sed pe
ius uictoribus sequanis quam heduis uictis accidisse. pro
pterea quod Ariouistus rex germanorum in eorum finibus
consedisset. Tertiamque partem agri sequani qui esset optimus
totius gallie occupauisset. et nunc de altera parte ter
tia sequanos decedere iuberet. Propterea quod paucis men
sibus ante harudum milia hominum xxiiii ad eum
uenissent. quibus locus ac sedes pararentur. futurum
esse paucis annis uti omnes ex gallie finibus pellerentur.
atque omnes germani rhenum transirent. neque con
ferendum esse gallicum cum germanorum agro. neque
hanc consuetudinem uictus cum illa comparandam.
Ariouistum autem ut semel gallorum copias prelio uicerit.
quod prelium factum sit ad matrobie superbe et cru
deliter imperare. Obsides cuiusque nobilissimi liberos
poscere. & in eos omnia exempla cruciatusque edere.
siqua res non ad nutum aut ad uoluntatem eius facta
sit. Hominem esse iracundum barbarum temerarium
non posse eius imperia diutius substineri. nisi quid
in Caesare populoque ro. sit auxilii. omnibus gallis id
esse faciendum. quod heluetii fecerint ut domi
emigrent. aliud domicilium alias aedes remotas
a germanis petant. fortunamque quecumque accidat ex
periantur. Haec si enuntiata a riouisto sint non dubi
tat quin de omnibus obsidibus qui apud eum sint gra
uissimum supplicium sumat. Caesarem uel auctoritate

sua atque exercitus uel recenti uictoria uel nomine
po. ro. deterrere posse. ne maior multitudo germa
norum rhenum traducatur. galliamque omnem ab ario
uisti iniuriam posse defendere. Hac oratione ab
Diuiciaco habita omnesque qui aderant magno fretu
auxilium a Caesare petere coeperunt. Animaduertit
Caesar unus ex omnibus sequanos nihil earum rerum
facere. quas ceteri facerent. Sed tristes capite
dimisso terram intueri. eius rei que causa esset
miratus ex his que sit. Nihil sequani respondere.
sed in eadem tristitia taciti permanere. Cum ab his
saepius quereret. neque ullam omnino uocem exprimere
possent. Idem Diuiciacus heduus respondit. hoc
esse miseriorem grauioremque fortunam sequanorum
quam reliquorum. quod soli hec quidem in occulto
queri. nec auxilium implorare auderent. Ab
sentisque ariouisti crudelitatem uelut si coram
adesset horrerent. propterea quod reliquis tuta fuge fa
cultas daretur. Sequanis uero qui intra fines su
os ariouistum recoeperunt. quorum oppida omnia in
potestate eius essent. omnes cruciatus esse perferendi.
His rebus cognitis Cesar gallorum animos uerbis con
firmauit. pollicitusque est sibi eam rem cure futu
ram. Magnam se habere spem et beneficio suo et
auctoritate adductam ariouistum finem iniuri-
is facturum. Hac oratione habita concilium
dimisit et secundum ea multe res eum horta

bantur. quare sibi eam rem cogitandam et suscipiendã putaret. Inprimus qd heduos fr̃es consanguineosq; sepe n̄iio a senatu appellatos inseruitute atq; indictione ui debat germanorũ teneri. Horumq; obsides apud Ario uistum ac sequanos intelligebat quod intanto impe rio po. ro. turpissimum sibi et rei pu. ēē arbitrabat.
Paulatim aũt germanos consuescere rhenum transire et ingalliam magnã multitudinẽ uenire. po. ro. pe riculosum uidebat. Neq; sibi hoïes feros ac barba ros obtemperaturos existimabat. qn cum omnem galliam occupasset. ut ante cy̆bri Teutoni fecissent inp uinciam exirent atq; inde in Italiam contenderẽt.
Presertim cum sequanos a prouincia nr̃a rhenus diui deret quibus rebus q̃; maturime occurrendum pu tabat. Ipe aũt Ariouistus tantos sibi spiritus tãtaz q arrogantiam sumpserit. ut ferendus n̄o uideret.
Quamobrem placuit ei ut ad Ariouistum Legatos mitteret qui ab eo postularet. uti aliquẽ Locum medium utriusq; colloquio diligeret. uelle se se de re pu. et sumis utriusq; rebus cum eo agere.
Ei legationi Ariouistus respondit. Siquod ipi a Cę sare opus ẽẽt se se ad eum uenturuz fuisse siquid il le a se uelit illum ad se uenire oporteret. Preterea se neq; sine exercitu meas ptes gallie uenir̃ auder̃ quas Caesar possideret neq; exercitum sine mag comeatu atq; emolumẽto in unum Locum contraher

posse. Sibi aut mirum uideri quod in sua gallia quam bello uicisset. aut Caesar aut omnino po. ro. negotii esset. His responsis ad Caesarem legatis redeuntibus. iterum ad eum Cesar legatos cum his mandatis mittit. quoniam tanto suo populique ro. beneficio affectus cum in consulatu suo Rex atque amicus po. ro. a Senatu appellatus est. Hanc sibi populoque ro. gratiam referret. quod in colloquium uenire inuitatus grauaretur neque de communi re dicendum sibi & cognoscendum putaret. hec esse que ab eo postularet. primum ne quam multitudo hominum amplius trans rhenum in galliam traduceret. deinde obsides quos haberet ab heduis redderet. Sequanisque permitteret ut quos illi haberent uoluntate eius reginer redderet illis liceret. neue heduos iniuria lacesseret. Neque his sociisque eorum bellum inferret. Si id ita fecisset sibi populoque ro. perpetuam gratiam atque amiciciam cum eo futuram. Si non impetrasset sese quoniam M. Mesalla L. Pisone consulibus Senatus censuisset. uti quicumque galliam prouinciam obtineret. Quod commodo rei pu. facere posset. heduos ceterosque amicos po. ro. defenderet se heduorum iniurias non neglecturum. Ad hec Ariostus respondit ius esse belli ut qui uicissent his quos uicissent quemadmodum uellent imperarent. Idem & populum ro. uictis non ad alterius prescriptum sed ad suum arbitrium imperare consuesse. Si ipse po. ro. non prescriberet quemadmodum iure

suo uteretur nō oportere se a po ro in suo iure impediri
Heduos sibi quoniam belli fortunam temptassent et ārmis
congressi ac superati eēnt stipendiarios eē factos. Magnā
Caesarem iniuriam facere qui suo aduentu uectigalia
sibi deteriora faceret. Heduis se obsides redditurum
non esse. neq; his neq; eorꝝ socijs iniuria bellum illatu
rum. si in eo manerent. quod conuenissent. Stipendiūq;
quot annis penderent. si id non fecissent. Longe his
fraternum po ro absuturum. Quis sibi Caesar de
nuntiaret se heduorum iniurias nō neglecturū ne
me inem secum sine sua pernitie contendisse cum uel
lent congrederet. Intellecturū quid inuicti germani
exercitatissimi in armis qui intra annos xiiij tectum
nō subissent uirtute possent. Haec eādem tpre Caesari
mandata referebantur. et a legati ab heduis et a tre
uiris ueniebant. Hedui questum quid harudes ī gal
li qui nuper in galliam. transportati eēnt. fines eorꝝ
popularent. Se se ne obsidibus quidem datis pacem
ariouisti redimere potuisse. Treuiri aūt pagos cētum
sueuorum ad ripas rheni consedisse. Qui rhenū tran
sire conabantur. his preesse Nasuam et cimberiū fr̄es
Quibus rebus Caesar uehemēter cōmotus maturandū
sibi existimauit. ne si noua manus sueuorꝝ. cum ue
teribus copijs ariouisti se se coniūxisset minus facile
resisti posset Itaq; re frumentaria q̄ celerime potuit
comparata magnis itineribus ad Ariouistū cōtendit.

Cum tridui uiam processisset nuntiatum ē ei Ariouistum
cum suis copiis omnibus ad occupandum uesuntionē quod
est oppidum maximū sequanorꝶ contendere. Triduiqꝫ
uiam a suis finibus processisse. Id ne accideret magnopere
sibi pcauendum Caesar existimabat. namqꝫ omniū rerꝶ
quę ad bellum usui forent summa erat in eo oppido fa
cultas. idqꝫ natura loci sic muniebatur. ut magnam
adducendum be daret facultatem. Ppea qđ flumen
Alduas dubius ut circino circumductū pene totū
oppidum cingit. Reliquū spatium qđ nō ē amplius sex
centorum pedum qua flumen intermittit. mons con
tinet magna altitudine ita ut radices eius montis ex
utraqꝫ ripe parte fluminis contingant. Hic murus
circudatus arcem efficit et cum oppido coniugit.
Huc Caesar magnus diurnis nocturnisqꝫ itineribus
contendit. occupatoqꝫ oppido ibi presidia collocat. Cū
paucos dies ad uesumtionem rei frumentarie cōmeatusqꝫ
causa moratur ex predicatione nrōꝶ uocibusqꝫ gal
lorum ac mercatorum qui ingenti magnitudine cor
porum germanos incredibili uirtute atqꝫ exercitatiōn
in armis ēē predicabant. sepenūo sese cū his congressos
ne uultus quidem atqꝫ aciem oculorꝶ ferre potuissꝫ.
tantus subito timor omnē in exercitum occupauit. ut
nō mediocriter omnium mentes aīosqꝫ perturbaret.
Hic pmum ortus ē timor a tribunis ac prefectis re
liquisqꝫ qui ex urbe amicicię causa Cęsarem secuti

nō magnum in re militari usum habebant. Quorum alius alia causa illata qua sibi ad proficiscendum necessariā eē duceret. Petebat ut ei uoluntate discedere liceret. Non nulli pudore aducti ut timoris suspitionem uitarēt remanebant. hi neque uultum fingere neque interdū lacrimas tenere poterant. abditi in tabernaculis aut suum fatum querebant. aut cū familiaribꝫ suis comune periculum miserebant. Vulgo totis castris testamenta obsignabant. Horum uocibus ac timore paulatim. & hi qui in castris magnū usum habebant, milites centurionesque quique equitatui praeerant pturbabant. Qui se ex his minus timidos existimari uolebant nō se hostem uereri, sed angustias locorū. et magnitudinē siluarū quae in eos atque arioustū intercederēt. aut rem frumentariam ut satis comode suportari posset. timere dicebant. nō nulli et caesari renūctiabant cū castra moueri ac signa ferri iuxisset. nō fore dicto audientes milites. neque pp timorem signa laturos. Haec cum animaduertisset Caesar conuocatoque concilio omniumque ordinū ad id conciliū hadibitis centurionibus. ueheméter eos incusauit. primū quod aut quam in ptem aut quo consilio ducerētur. sibi querendū aut cogitandum putarent. Arioustū se consule cupidissime. po. ro. amiciciam appetisse. Cur igitur hūc tam temere quisque ab officio discessurum iudicaret. sibi quidem persuadere cognitis suis postulatis atque aequitate & conditione perspecta. eum neque suam neque po. ro.

gratiam repudiaturum. quod si furore atque amentia impul
sus bellum intulisset. quid tandem uererentur. aut cur
de sua uirtute. aut de ipsius diligentia desperarent.
Factum eius hostis periculum patrum nostrorum memoria.
cum cymbris & teutonis a C. Mario pulsis non mi
norem laudem exercitus quam ipse imperator meritus
uidebatur. propter factum etiam in italia seruili tumultu quos
licet tamen aliquid usus ac disciplina quam a nobis
accepissent sublevarent. Ex quo iudicari posset
quantum haberet in se boni constantia. propterea quod quos ali
quamdiu inermes sine causa timuissent. hos pos
tea armatos ac uictores superassent. Denique hos
eosdem esse germanos scirent. cum quibus saepenumero
heluetii congressi non solum in suis sed etiam in illorum
finibus plerumque superassent. qui tamen pares esse
nostro exercitu non potuerint. Si quos aduersum
proelium et fuga gallorum commoueret. hos si quaere
rent imperii posse diuturnitate belli defatiga
tis gallis Ariouistum cum multos menses castris ac se
paludibus tenuisset. neque sui potestatem fecisset
desperantes iam de pugna et dispersos subito
adortum magis ratione et consilio quam uirtute
uicisse. cui rationi contra homines barbaros atque im
peritos locus fuisset. Ac ne ipsum quidem sperare
nostros exercitus capi posse. qui suum timorem

m rei frumitarie simulationem angustiasq itinerum
conferret facere arroganter, cum aut de officio
imperatoris desperare aut pscribere uiderentur.
hoc sibi esse cure frumtum. Sequanos Leucos Lingones
submministrare, iamq esse in agris frumenta matura
de itinere ipsos breui tempore iudicaturos. Quod
non fore dicto audientes, nec signa laturi dicantur.
nihil se ea re commoueri. Scire enim quibuscumq
exercitus dicto audiens non fuerit, aut male re
gesta fortunam defuisse, aut aliquo facinore com
perto, auaritiam esse conuictam suam innocentiam
perpetua uita felicitatem heluetiorum bello esse pspectam.
Itaq se quod in longiorem diem collaturus esset re
presentaturum esse et proxima nocte et quarta uigilia
castra moturum, et quamprimum intelligere posset,
utrum apud eos pudor atq officium an timor plus
ualeret. Quod si preterea nemo sequatur. tamen
se cum x sola legione iturum de qua non dubitaret,
sibiq eam pretoriam cohortem futuram. Huic legio
ni Caesar et indulxerat precipue et propter uirtutem
confidebat maxime. Hac ratione habita mirum
in modum conuerse sunt omnium mentes summaq
alacritas et cupiditas belli gerendi innata est.
P rincepsq x legio per tribunos militum ei gratias
egit. quod de se optimum iudicium fecisset seq

ad bellum gerendum esse paratissimum cõfirmauit.
Inde reliquę legiones p tribunos militum et pmorũ
ordinum centuriones egerũt. uti p eos Caesari satis
facerent se neq; unq̃ dubitasse neq; timuisse. neq;
de sum̃a belli suum iudicium sed imperatoris ee̅ ex
istimauisse. Eorum satisfactione accepta et itine
re exquisito p Diuiciacum. quod ex alijs ei maxi
mam fidem hẽbat. ut milium amplius .L. circuitu
locis aptis exercitum duceret. de quarta uigilia
ut dixerat profectus ẽ. Septimo die cum iter nõ
intermitteret ab exploratoribus certior factus ẽ.
Arioristi copias a nr̃is militus passuum quatuor
et xx. ab esse. Cognito Caesaris aduentu ariouist'
legatos ad eum mittit. quod ante de colloquio pos
stulasset id p se fieri licere qm̃ propius accessisset
seq; id sine periculo facer̃ posse existimar̃. Non res
puit conditionem Caesar iamq; eum ad sanitatem
reuerti arbitrabatur. cum id quod antea petẽti
denegasset ultro polliceetur magnãq; inspem ueniẽ
bat. pro suis tantis pop. ro. in eum beneficijs cog
tis suis postulatis fore uti ptinacia desisteret
dies colloquio dictus est ex eo die quintos. Inte
rim saepe ultro citroq; cum Legati in tereos mit
terentur. Ariouistus postulauit ne quem peditez
ad colloquium Caesar adduceret uereri se ne p

insidias ab eo circumueniretur. Vterque cum equita
tu ueniret. Alia rone se no ee uenturu. Caesar qd neque
colloquium interposita causa tolli uolebat · neque salutez
suam galloru aequitatui comittere audebat · comodissi
mum ee statuit omibus aequis gallis aequitibus detractis
eo legionarios milites legionis x · cui q maxime co
fidebat imponere ut presidium q amicissimu siqd
opus facto esset haberet. Quod cum fieret no irridi
cule quidem ex militibus x legionis dixit. plusquam
pollicitus eet Caesar ei facere pollicitum esse in coho
tis pretorie loco x legionem habituru · & no ad
aequum perscribere. Planities erat magna et in ea
tumulus terrenus satis grandis · Hic locus equo fe
re spatio ab castris ariouisti et Caesaris aberat. Eo
ut erat uentum legionem q equis uexerat passibus
· CC · ab eo tumulo constituit · Item equites ariouisti
pari interuallo constiterunt. Ariouistus ex equis ut
colloquerentur et preter sedenos ut ad colloquiu ad
ducerent postulauit. Vbi eo uentu est Caesar initio
orationis sua senatusque in eum beneficia comemo
rauit. Quod Rex appellatus est a Senatu qd ami
cus qd munera amplissime missa · quam rem et
paucis cotigisse et a ro · pro magnis hominu offici
is consueuisse tribui docebat · Illum cum neque addi
tum neque causam postulandi iustam haberet beneficio

liberalitate sua ac senatus et premia consecutum
docebat esse quod ueteres quam quam iuste cause necessitudi
nis ipsis cum heduis intercederet. Que senatus con
sulta quotiens quam honorifica in eos facta essent, ut omni
tempore totius gallie principatum hedui tenuissent
prius etiam quam nostram amicitiam appetissent. Ro. po. hanc
esse consuetudinem ut socios atque amicos non modo
sui nihil dependere, sed gratia dignitate honore au
ctiores uelit esse. quod uero ad amiciciam po. ro. at
tulissent id iis eripi quis pati posset. Postulauit deinde
eademque legatis in mandatis dederat, ne aut hedu
is aut eorum sociis bellum inferret obsides redderet
si nullam partem germanorum remittere domum posset at
ne quos amplius rhenum transire pateretur. Ario
uistus ad postulata cesaris pauca respondit de su
is uirtutibus multa predicauit. domum suam pro
quos reliquisse. sedes habere in gallia ab ipsis con
cessas obsides ipsorum uoluntate datos stipendium
capere iure belli quod uictores uictis imponere con
sueuerint. non sese gallis. sed gallos sibi intulisse. omnes
gallie ciuitates ad se oppugnandum uenisse. ac con
tra se castra habuisse eas omnis copias a se uno pre
lio pulsas ac superatas esse. Si iterum experiri
uelint se iterum paratum esse decertare. Si pace uti
uelint inquum esse de stipendio recusare quod

sua uoluntate ad id tempus propenderint amiciciam po. ro.
sibi ornamento & presidio, nõ detrimẽto esse oportere. Id q́
ea spe petisse si p̃ po. ro. stipendium remittatur et dediti
tij subtrahantur. Non minus libenter se se recusaturũ po.
ro. amiciciam que appetierit. q́d multitudinem germa
norum in galliam traducat. id se sui muniendi nõ gallie
impugnande causa facere. eĩ rei testimoniũ esse. quod
nisi rogatus non uenerit et quod bellum nõ intulerit
sed defenderet. Sed prius in galliam uenisse. q̃ po. ro. nunq̃
antea hoc tempus exercitum po. ro. gallie pro
uincie fines ingressum. Quid sibi uellet. cur in suas
possessiones ueniret. & prouinciam suam hanc esse
galliam sicut illam nr̃am. Vt ipsi concedi nõ oporteret
si in nr̃os fines impetum faceret. sic item nos ẽẽ ini
cos qui in suo iure interpellaremus. Quod fr̃es et ami
cos heduos appellatos dicere. nõ se tam barbarum neq
tam imperitum esse rerum. ut nõ sciret neq bello al
lobrogum proximo heduos a romanis auxiliũ intulisse
neq ipos in his contentionibus quas hedui cum ipis et
sequanis habuissent. auxilio po. ro. usos esse, debere
se suspicari. simulata caesarem amicitia q́d exercitũ
in gallia habebat sui opprimendi causa habere. Qui nisi
decebat atq exercitum deducat ex his regionibus.
se se illum nõ pro amico se pro hoste habiturum. q́d si eum
interfecerit multis se se nobilibus principibusq popu

lis romanis gratum esse facturum. Id se ab ipsis per eorum nun
cios compertum habere. quorum omnium gratiam atque ami
ciciam eius morte redimere posset. quod si discessisset et liberam
possessionem galliam sibi tradidisset. magno se illum pre
mio remuneraturum. & quecumque bella geri uellet. sine
ullo eius periculo et labore confecturum. Multa a Caesare
in eam sententiam dicta sunt quare negocio desistere non posset
neque suam neque populi romani consuetudinem pati. uti optime me
rentes socios desereret. neque iudicare galliam potius esse
ariovisti potius quam populi romani. bello superatos esse. Aruernos
et Rutenos a . c . Q. fabio maximo. quibus populus romanus igno
uisset. neque in prouinciam redegisset / neque stipendium
imposuisset. quod si antiquissimum quoque tempus expec
tari oporteret. populi romani iustissimum esse in gallia imperium.
Si iudicium senatus seruari oporteret. liberam esse galli
am quam bello uictam suis legibus uti uoluisset. dum hec
in colloquio geruntur. Caesari pronuntiatum est equites
ariouisti propius tumulum accedere et ad nostros ad
equitare. lapides telaque in nostros conicere. Cesar loquendi
finem fecit. seque ad suos recipit suisque imperauit. ne
quod omnino telum in hostes reicerent. Nam et si sine
ullo periculo legionis delecte comissum cum equitatu
prelium fore uidebat. tamen comittendum non putabat.
ut pulsis hostibus dici posset / eos ab se per fidem in col
loquio circumuentos. Posteaquam in uulgus militum elatum

est. qua arrogantia in colloquio Ariouistus usus omem galli
am romanis interdixisset. Impetumq; in nros ei eqtes
fecissent. eaq; res colloquium ut diremisset. multo ma
ior alacritas studiumq; pugnandi maius exercitui i
iectum est. Biduo post ariouistus ad Caesarem legatos
mittit. uelle se de his rebus que inter eos agi coepte
neq; pfecte erant essent agere cum eo. Vti aut itery
colloquio constitueret. aut si id minus uellet ex suis le
gatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Caesaris cā
uisa non est. et eo magis qd pridie eius diei germani
retinere nō poterant. quin in nros tela cōicerēt lega
tum e suis sese magno cum periculo ad eum missurū
et hominib; ferum ob iecturum existimabat. comodis
simum uisum est. Caium Valerium procillum. C. ua
lery caburi filium sūma uirtute et humanitate ado
loscentem. Cuius pr̄ a Valerio flacco ciuitate donat'
et pp fidem et pp lingue gallice scientiam. qua mlta
iam ariouistus longinqua cōsuetudine utebatur et
quod in eo peccandi germanis causa non eēt ad eum
mitteret. & Marium Titium qui hospicio ariouisti
utebatur his mandauit ut que diceret Ariouistus
cognoscerent. et ad se referrent. Quos cum apud
se Ariouistus in castris conspexisset exercitu suo
pſente clamauit. quid ad se uenirēt. an spectandi
causa conantes dicere prohibuit et in catenas cōiecit.
Eodem die castra promouit & milibus passuum sex

a· Cesaris castris sub monte consedit· Postridie eius diei
preter castra Cesaris suas copias traduxit et milibus
passuum duobus ultra eum castra fecit eo cosilio
ut frumento comeatuque qui ex sequanis et heduis
subportarentur Cesarem intercluderet / Ex eo die
dies continuos · Cesar pro castris suas copias pro
duxit et aciem instructam habuit · ut si uellet Ari
ouistus pre contendere ei potestas no de eet · Ario
uistus his omibus diebus exercitum castris cotinu
it aequestri prelio cotidie contendit · Genus hoc
erat pugne quo se germani consueti exercuerant·
E quitum milia erant sex / Totidem niro pedites
uelocissimi ac fortissimi quos ex omi copia singu
lari singuli singulos sue salutis causa delegerant·
C um his inpreliis uersabantur ad eos se equites re
cipiebant· hi siquid erat durius concurrebant·
S i qui grauiore uulnere accepto equo deciderant·
circumsistebant· Siquod erat longius prodeundum·
aut celerius recipiendum tanta erat horum exerci
tatione celeritas ut iubis equorum sub leuati cur
sum ad aequarent· Vbi eum castris sese tenere Cesar
intellexit ne diutius comeatu prohiberetur· ultro
eum locum quo in lococo germani consederant /
circiter passus sexcentos ab his castris idoneum locum
delegit / acieque triplici instructa ad eum locum
uenit· Primam et secundam aciem in armis esse

Tertiam castra munire iussit. his locus ab hoste cir
citer passus sexcentos uti dictum est aberat eo circi
ter nro milia xxvi. Expedita cum omi equitatu Ario
uistus misit que copie nros perterrerent et munitione p
hiberent. nihilominus Secus Cesar uti ante constitue
rat duas acies hostem ppulsare. tertiam q opus per
ficere iubssit munitis castris duas ibi legiones reliqt
et ptem auxilior quatuor reliquas incastra maiora
reduxit. Proximo die instituto suo Cesar a castris
utrisq copias suas eduxit paululum a maioribus
castris pgressus acies instruxit hostibusq pugnandi
potestatem fecit. Vbi ne tum quidem eos prodire
intellexit circiter meridiem exercitum incastra
reduxit. Tum demum ariouistus ptem suarum copi
arum que castra maiora oppugnaret misit acriter
utrinq usq ad uesperum pugnatum e. Solis occasu
suas copias Ariouistus multis et illatis & acceptis
uulneribus in castra reduxit. Cum ex captiuis q
reret Cesar quamobrem ariouist prelio no decer
taret hanc reperiebat causam quod apud germanos
ea consuetudo eet. ut matresfamilie eay sortibus
ut uaticinationib declararet utrum prelium
comitti ex usu esset nec ne. Eas ita dicere no ee
fas germanos superare si ante nouam Lunam pre
lio contendissent. postridie eius diei Cesar pre
sidium utrisq castris qd satis ee e uisu eliqt.

Omnis alarios in conspectum hostium pro castris minoribus
constituit. quo minus multitudine militum legionariorum
pro hostium numero ualebat. ut ad speciem alariis uteretur.
Ipse triplici instructa acie usque ad castra hostium acces
sit. Tum demum necessario germani suas copias cas
tris eduxerunt. generatimque constituerunt paribus
interuallis. Harudes Marcomanos. Triboces. Vangio
nes. Nemetes Sedusios Sueuos omnemque aciem suam
rhedis et carris circumdederunt, neque spes in fuga re
linqueretur. Eo mulieres imposuerunt, quę in prelium pro
ficiscentes milites passis crinibus flentes implorabant
ne se in seruitutem romanis traderent. Cęsar singulis
legionibus singulos legatos et questorem prefecit, uti
eos testes sue quisque uirtutis haberet. Ipse a dextro cor
nu quod eam partem minime firmam hostium esse animaduer
terat prelium commisit. Ita nostri acriter in hostes signo
dato impetum fecerunt. Itaque hostes repente celeriterque
procurrerunt ut spacium pila in hostes coniciendi non
daretur. Reiectis pilis cominus gladiis pugnatum
est. At germani celeriter ex consuetudine sua phalan
ge facta, impetus gladiorum exceperunt. Reperti sunt
quamplures nostri milites. qui in phalangem insilirent
et scuta manibus reuellerent, et desuper uulnerarent.
Cum hostium acies a sinistro cornu pulsa atque in fugam
conuersa esset, a dextro cornu uehementer multi
tudine suorum nostram aciem premebant. Id cum animad

uertisset. P.

uertisset. P. Cassius adolescens qui equitatui preerat quo expeditior erat q̄ hi qui contra aciem uersabantur. Tertiam aciē laborantibus nr̄is subsidio misit. Ita prelium restitutum est. atq; omēs hostes terga uerterunt. neq; prius fugere destiterunt quod ad flumen rhenum milia passuum ex eo loco circiter V peruenerunt. Ibi p pauci aut uiribus confisi tranare contenderunt. aut lintribus inuentis sibi salutē repetierunt. in his fuit Ariouistus qui ad ripam deligatā nactus ea pfugit. Reliquos omēs equitatu consecuti nr̄i interfecerunt. Due fuerunt ariouisti uxores una sueua natione quam domo secum abduxerat. Altera norica regis uocionis soror quam in galliam duxerat a frē missam. utreq; in ea fuga perierunt. Due filie harū altera occisa altera capta est. V. Ga. Valerius procillus cum a custodibus in fuga trinis catenis uinct' traheretur in ipsum Caesarē hostiū equitatū psequentē incidit. que quidem res nō minorē Caesari q̄ ipa uictoria uoluptatem attulit. quod hominem honestissimum prouincie gallie familiarem suum et hospitem ereptum e manibus hostium sibi restitutū uidebat. neq; ei' calamitate de tanta uoluptate et gratulatione quicq; fortuna diminuerat. Ipē presente dese ter sortibus cō sultum dicebat. utrum igni statim necaretur. an in aliud temp' reseruaret. Sortium beneficio se ēē incolumen. Item M. metius repertus et ad eum reductus ē. Hoc prelio transrhenum nunciato. Sueui qui

ad ripas rheni uenerant domum reuerti coeperunt quos
ubi ..... qui proximi rhenum incolunt perterritos senserunt
insequuti magnam in his numerum occiderunt. Cesar una
estate duabus maximis bellis confectis maturius popu
lo quam tempus anni postulabat in hyberna in sequanos
exercitum deduxit hybernis labienum preposuit. Ipse
in citeriorem galliam ad conuentus agendos profectus est.

C. IVL. CAESARIS IMPERATORIS COMENTARIORVM SECVNDVS LIBER INCIPIT

CVM esset cesar in citeriore gallia in hyber
nis ita ut supra demonstrauimus crebri ad
eum rumores afferebantur literisque item labi
eni certior fiebat omnes belgas quam tertiam par
tem gallie dixeramus contra populum romanum coniurare obsidesque
inter se dare. Coniurandi has esse causas. Primum
quod uererentur ne omni pacata gallia ad eos exer
citus noster adduceretur. Deinde quod a nonnullis
gallis sollicitarentur partim qui uti germanos diutius
in gallia uersari noluerant. Ita populi romani exerci
tum hiemare atque inueterascere in gallia moleste
ferebant. Partim qui mobilitate et leuitate animi
nouis imperiis studebant. a nonnullis etiam quod in
gallia a potentioribus atque his qui ad conducendos

homines facultates habebant. Vulgo regna occupabãt
qui minus facile eam rem in imperio nr̃o conseq̃ po
terant. His nũtijs lr̃isq; cõmotus Cesar duas legio
nes in citeriore gallia nouas conscripsit. et ineunte
estate interiorem galliam qui deduceret Q. Pedium
legatum misit. Ipse cum primum pabuli copia ẽẽ inci
peret ad exercitum uenit. Dat negocium senonibus
reliquisq; gallis qui finitimi belgis erant uti ea q̃
apud eos gerant cognoscant seq; de his rebus certiores
faciant. Hi constanter omẽs nunciauerunt manum
cogi exercitus in unum locum conduci. Tum uero
dubitandum nõ existimauit quin ad eos proficisce
ret. Re frumentaria comparata castra mouet die
busq; circiter xv. ad fines belgarum puenit. Et cũ
de improuiso celeriusq; celeriusq; omni opinione ue
nisse. Rhemi qui proximi gallie ex belgis sunt ad
eum legatos Iccium & Andorum Borium principes ci
uitatis sue miserunt. qui dicerent suaq; omia i fidẽ
ac potestatẽ po. ro. pmittere neq; se cũ belgis re
liquisq; cõsensisse neq; contra po. ro. coniurasse. pa
ratos esse & obsides dare et imperata facere. et
oppidis recipere et frumento ceterisq; rebus iuuare.
Reliquos omis belgis marinis ẽẽ germanos q̃ cis
Rhenum incolunt sese coniurasse. Tantumq; ẽẽ
omnium furorem: ut ne suessiones quidem fratres

consanguineosque suos qui eodem iure et hisdem legibus utun
tur Unum imperium unum magistratum cum ipsis hnt. dete
rere potuerunt, qin cum his consentirent. Cum ab his que
reretur que ciuitates. quanteque in armis eent. et quid
inbello possent sic reperiebat. Plerosque belgas ee ortos
ab germanis renumque antiquitus traductas pp loci
fertilitatem ibi consedisse gallos qui ea loca incolerent
expulisse. solosque ee qui patrum nrorum memoria omni
gallia uexata theutonos Cimbrosque intra fines suos
ingredi prohibuerint. qua ex re fieri uti earum rerum
memoria magnam sibi auctoritatem magnosque spiritus
inre militari sumerent. de numero eorum omnia se here
explorata rhemi dicebant. ppea quod pquinqtati
bus affinitatibusque coniuncti quantam quisque multitu
dinem in comuni belgarum concilio. et ad id bellum
pollicitus sit, cognouerint. Plurimum inter eos bel
louagos & uirtute et auctoritate et numero hominum
ualere. Hos posse conficere armata milia centum pol
licitos ex eo numero electa milia sexsaginta totiusque
belli imperium sibi postulare. Suessiones suos ee
finitimos fines latissimosque feracissimosque agros
possidere. Apud eos fuisse regem nra memoria
diuiciacum totius gallie potentissimum. qui cum ma
gna ptis harum regionum tum et britannie impe
rium obtinuerit. Hunc ee regem galbam adhuc pp

iustitiam prudentiamque suam totius belli summam omnium uoluntate deferri. Oppida here numero xii. polliceri milia armata .L. totidem neruios. qui maxime feri inter ipsos habebantur. Longissimeque absint. xv milia atrebates. Ambranos x milia. Morinos xxv milia. Menapios septem milia. Galetos x milia. Vellocasses viii milia. Condrusos. Eburones. Ceresses. Pemanos. qui uno nomine germani appellantur arbitrari a quatraginta milia.
Cesar rhemos cohortatus liberaliterque oratione prosecutus omnem senatum ad se conuenire principumque liberos obsides ad se adduci iubsit. que omnia ab his addiem facta sunt diligenter. Ipse Diuiciacum Heduum magnopere ad hortatus docet quantopere rei publice communisque salutis intersint. manus hostium destineri ne cum tanta multitudine uno tempore confrigendum sit. Id fieri posse si suas copias hedui in fines bellouagorum introduxerint et eorum agros populari ceperint. his mandatis eum ad se dimittit. Postque omnes belgarum copias in unum locum cohactas ad se uenire uidit. neque iam longe esse ab his quos miserat exploratoribus et ab rhemis cognouit flumen Axonam quod est in extremis rhemorum finibus exercitum traducere maturauit. atque ibi castra posuit. que res et latus unum castrorum ripis fluminis muniebat. et post eum que erant tuta ab hostibus reddebat. & comeatus rhemis reliquisque ciuitatibus ut sine periculo ad eum por

tari posset efficiebat / in eo flumine pons erat. Ibi presidium
ponit. & in altera parte fluminis. Q. Titurium sabinum legatū
cum sex cohortibus relinquit. Castra in altitudine pedum xii.
uallo fossaq; duo de xx. pedum munire iubet. ab his castris
oppidum rhemorum nomine. Bibrax aberat milia passuum octo
id ex itinere magno impetu belgę. oppugnare coeperunt.
Egre eo die sustentatum est gallorum eadem atq; belgarum
oppugnatione. Ac ubi circumiecta multitudine hominum totis
menibus undiq; in murum lapides iaci cepti sunt. Murusq; de
fensoribus nudatus est. Testudine facta portas succendunt
murumq; subruunt. quod tum facile fiebat. Nam cum
tanta multitudo lapides ac tela conicerent in muro con
scendi potestas erat nulli. Cum finem oppugnandi nox
fecisset. Siccius rhemus summa nobilitate et gratia inter
suos qui tum oppido prefuerat. Vnum ex his qui legati
de pace ad Cęsarem uenerant. nuntium ad eum mittit.
nisi subsidium sibi submittatur sese diutius sustinere non
posse. Eo die media nocte Cęsar hisdem ducibus usus
qui nuncii a siccio uenerant. Numidas et Cretas sagit
tarios et funditores bellares subsidio oppidanis mittit.
Quorum aduentu et rhemis cum spe defensionis studium
propugnandi accessit & hostibus eadem de causa spes
potiendi oppidi discessit. Itaq; paulisper apud oppidū
morati agrosq; rhemorum depopulati omnibus uicis
aedificiisq; quot adire potuerant incensis ad castra

Cesaris cum omibus copijs contenderunt, & a milib; passu
um minus duobus castra posuerunt. Que castra ut fumo
atq; ignibus significabatur amplius milibus passuum octo
in altitudinem patebat. Caesar primo et pp multitudine;
hostium & pp eximiam opinionem uirtutis prelijs supsedere
statuit. quotidie tam equestrib; prelijs quid hostis uirtute
posset et quid nri auderent periclitabatur ubi nostros infe
riores nō ēē intellexit. Loco pro castris ad aciem instruē
dam natura oportuno atq; idoneo. quod is collis ubi cas
tra posita erant paululum ex planitie editus tantū aduer
sus in latitudinem patebat. quantum loci acies instructa
occupare poterat. atq; exutraq; pte lateris de iectus ha
bebat. et in fronte leuiter gastigat paulatim ad planitiē
redibat. Ab utroq; latere ei collis transuersam fossam
abduxit circiter passuum. xl. et ad extremas fossas
castella constituit. ibiq; tormenta collocauit, ne cum acie
instruxisset hostes quod tantū multitudinem poterant a
lateribus pugnantes suos circumuenir possent. Hoc
facto duabus legionibus quas proxime conscripserat in
castris relictis. ut si quo opus ēēt subsidio duci possēt.
Reliquas sex legiones pro castris in acie constituit. Ho
stes item copias suas ex castris eductas instruxerant.
Palus erat nō magna inter nostrorum atq; et hostium exercitum
hanc si nri transirent hostes aut expectabant. nri autem
si ab illis initium transeundi fieret. ut impeditos agrede

rentur. parati in armis erant interim prelio equestri inter duas acies contendebatur. ubi neutri transeundi initium faciunt secundiore prelio equitum nrorum. Cesar suos in castra reduxit. Hostes protinus ex eo loco ad flumen Axonam côten derant. quem esse post castra nr̃a demonstratum ē. Ibi uadis repertis ptem suarum copiarum traducer̃ conati st̃. eo con silio ut si possent castellum cui preerat. Q. Titurius legat⁹ expugnarent. pontemq; interscinderet. Si minus potuissent agros rhemorum popularent̃ qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant. comeatuq; nr̃os phiberent. Cesar certior factus. a Titurio om̃em equitatu et leuis armature numi das funditores sagittariosq; pontem traducit atq; ad eos contẽdit. acriter in eo loco pugnatum est. hostes impedi tos nostri in flumine agressi magnum numerũ eorum occiderũt. p eorum corpora reliquos audacissime transire conantes mul titudine telorum repulerunt. Primos qui transierant eq tatu circumuentos interfecerunt. Hostes ubi et de expu gnando oppido et flumine transeundo spem fefellisse in tellexerunt. neq; nr̃os in locum iniquiorẽ progredi pu gnandi causa uiderunt. atq; ipsis re frumentaria defi cere coepit. Consilio conuocato cõstituerunt optimum ee domum suam quemque reuerti. et quorum in fines pri mum. Ro. exercitum traduxissent. Ad eos defendendos undiq; conuenirẽt ut potius in suis q̃ in alienis finibus decertarent et domesticis copiis rei frumentarie ute

rentur. Ad eam sententiam cum reliquis causis hec quoque
ratio eos deduxit. Quod Diuiciacum quoque atque heduos
finibus bellouagorum appropinquare cognouerant. His
persuaderi ut diutius morarentur neque suis auxilium
ferrent nō poterat. Ea re constituta secunda uigilia
magno cum strepitu ac tumultu castris agressi nullo
certo ordine atque imperio. cum sibi quisque primū itine
ris Locum et domum peruenire properaret. fecerunt
ut consimilis fuge profectio uideretur. Hac re
Cesar statim per speculatores cognita insidias ueritus
quod qua decausa discederent nō dum prospexe
rat exercitum equitatumque castris continuit.
Prima Luce confirmata re ab exploratoribus omnem
equitatum qui nouissimum agmen moraretur
premisit. Eique. Q. Pedium et. L. Aruncul eium
Cottam Legatos prefecit. Titum Labienum lega
tum cum legionibus tribus subsequi iussit. Hi no
uissimos adhorti et multa milia passuum prosecuti
magnam multitudinem fugientium occiderunt.
Cum ab extremo agmine ad quos uentum erat cō
sisterent. fortiterque nrōrum impetum militum sustinuerunt. Prioresque abesse periculo uiderentur
neque ulla necessitate neque imperio continerentur
ex audito clamore perturbatis ordinibus omnes in
fuga sibi presidium ponerent. Ita sine ullo peri

culo tantam eorum multitudinez nostri interfecerūt
quantuz fuit diei spacium. sub occasum solis sequi de
stiterunt. seq; in castra ut erat imperatū receperunt.
P ostridie ei' diei Cesar priusq̄ se hostes ex terrore
ac fuga reciperent in fines suessorum qui proximus
rhenis erant exercitum duxit et magno itinere
confecto ad oppidum Nouiodonum contendit. id
ex itinere oppugnare conat' quod uacuum a defenso
ribus esse audiebat pr latitudinem fosse murique
altitudinem paucis defendentibus expugnare nō
potuit, castris munitis uineas aggere. queque
ad oppugnādūz usui erant cōparare coepit. Interim
omis ex fuga suessionum multitudo pxima nocte
conuenit. Celeriterq; uineis ad oppiduz actis ag
gere q iacto turribusq; constitutis magnitudine
operum. que neq; uiderant an galli neq; audie
rant & celeritate Romanorū pmoti legatos ad ce
sarem dedition mittit. et petentib; rhemis ut
cōseruarent impetrant obsidibus acceptis. Cesar
pmis ciuitatis. atq; ipius gallie regis duob; filiis
armisq; omib; ex oppido traditis in deditionem
suessones accepit, exercitumq; in bellouagos du
cit. q cū se suaq; omia in oppidum Bratuspātiuz
cōtulissent, atq; ab eo oppido Cesar cū exercitū
circiter milia passuum v abeet, omēs maiores

natu ex oppido egressi manus ad Cesarem tende
re et uoce significare coeperūt· sese in eī fide ac
potestatē uenirē· neqȝ contra· po· ro· armis cōtender·
Item cum ad oppidum accessissent castraqȝ poneret
pueri mulieresqȝ ex muro passis manibȝ pacē petie
suo more a romanis pacem petierūt· Pro his Diuici
acus (nam post discessum belgarum dimissis heduorȝ
copiis reuerterat) facit uēba· Bellouacos omī
tpre in fide atqȝ amicitia ciuitatis hedue fuisse im
pulsos a suis pncipibus q dicerent heduos a Cesar
in seruitutem redactos omēs indignantes contume
liasqȝ perferre & et ab heduis defecisse et po· ro·
bellum intulisse qui huiusmodi consilij pncipes fuissēt.
qd intelligerent quantam calamitatem ciuitati intulis
sent in brittāniam profugisse· ppea petere nō solum
bellouacos sed et pro his heduos et sua clemētia ac sua
mansuetudine in eos utatur· Quod si fecerit he
duorum auctoritatē apud omēs belgas amplificatu
rum quorȝ auxilijs atqȝ opibus siqua bella inciderīt
substentare consueuerint· Caesar honoris diuiciaci atqȝ
heduorȝ causa eos in fidem recepturum et conser
uaturum dixit· Sed quod erat ciuitas magna int
belgas auctoritate atqȝ hominū multitudine pre
stabat sexcentos obsides poposcit· His traditis om
nibusqȝ armis ex oppido collatis ab eo loco i

fines ambionorum puenit. qui se suaq; omia dediderūt
eorumq; fines neruij attingebant. Quorum de natura
moribusq; Cesar cum quereret sic reperiebat nll'z
additum ēē ad eos mercatoribus nihil pati uini
reliquarumq; rerum ad luxuriam ptinētium inferri.
Quod his rebus elanguescere animos eorum et remit
ti uirtutē existimare. esse homines feros magnęq;
uirtutis increpitare atq; incusare reliquos bel
gas. qui se po. ro. dedissent patriamq; uirtutem
proiecissent. Confirmare sese neq; legatos missu
ros neq; ullam conditionem pacis accepturos. cū
p eorum fines triduum iter fecissent. Inueniebat ex
captiuis eorum sabim flumen ab castris suis nō am
plius milia passuum x ab esse. trans id flumen
omes neruos consedisse aduentūq; ibi romanorum
ēt ueromanduis expectare una cum attrebatibus finitimis suis. Nā
his utrisq; psuaserant ut eandem fortunam belli ex
perirentur. Expectari ēt ab his aduaticorum copias
atq; ēē in itinere. Mulieres queq; p etatem adpugnam
inutiles esse uiderentur in eum locum coniecisse. quo
pp paludes exercitui aditus no esset. His rebus co
gnitis exploratores centurionesq; premittit q locum
idoneū castris deligāt. Cum ex dediticijs belgis reliquisq;
gallis cōplures Cesarem secuti una iter facerent. quidam
ex his ut postea ex captiuis cognitū ē eorum dierum consu

etudine itineris nri exercitus pspecta noctu ad Neruios per
uenerunt. Atque his demonstrarunt inter singulas legiones im
pedimentorum magnum numerum intercedere. neque esse quicquam
negocii cum prima legio in castra uenisset reliquaeque legio
nes magnum spacium abessent. Hanc sub sarcinis adoriri. quae
pulsa impedimentisque direptis futurum ut reliquum contra
sistere non auderent. Adiuuabant et eorum consilium qui rem
deferebant quod Neruii antiquitus cum aequitatu nihil
possent. Neque .n. ad hoc tempus rei ei student. Sed quicquid
possunt pedestribus ualent copiis. quo facilius finitimorum
equitatu si predandi causa ad eos uenissent impedirent
teneris arboribus incisis atque inflexis crebrisque in latitu
dinem ramis enatis et rubescentibusque interiectis in
effecerant ut instar muri he sepes munimenta pre
berent quo non modo non intrari sed ne perspici quidem
posset. His rebus cum iter agminis nri impediretur.
non obmittendum sibi consilium Neruii existimauerunt. Lo
ci natura erat hec. quem locum nri castris delegerant.
Collis a summo equaliter decliuis ad flumen Sabim quod
supra nominauimus uergebat ab eo flumine pari accliui
tate collis nascebatur aduersus huic et contrarius passibus circi
ter ducentis inferius apertus a superiore parte siluestris ut
non facile introrsus perspici posset. Intra eas siluas hostes
sese in occulto continebant. In aperto loco secundum flumen
pauce stationes equitum uidebantur fluminis erat altitudo

pedum circiter trium Caesar equitatu premisso subseque
batur omnibus copiis. Sed ratio ordoq; agminis aliter se ha
bebat ac belge ad neruios detulerant. Nam quo hostis ap
propinquabat consuetudine sua Cesar sex legiones expeditas du
cebat. Post eas totius exercitus impedimenta collocant. inde
due legiones que proxime conscripte erant. totum agmen
claudebant. presidioq; impedimentis erant. Equites nostri cum
funditoribus sagittariisq; flumen transgressi cum hostium
equitatu prelium committunt. Cum se illi identidem i silvas
ad suos reciperet. ac rursus ex silua in nostros impetum
facerent. neq; nostri longius quam quem ad finez porrecta
ac loca aperta pertinebat. cedentes insequi auderet. Inte
rim legiones sex que prime uenerant opere dimenso ca
stra munire coeperunt. Vbi prima impedimenta nostri
exercitus ab his qui in silua abditi latebant uisa sunt.
quod tempus intereos committendi prelii conuenerant.
ita ut intra siluas aciem ordinesq; constituerant. atq;
ipi se se confirmauerant; subito omnibus copiis prouolaue
runt. impetumq; in nostros equites fecerunt. His faci
le pulsis atq; perturbatis incredibili celeritate ad flu
men decurrerunt. ut pene uno tempore et ad siluas et
in flumine et in manibus nostris hostes uiderentur.
Eadem autem celeritate aduerso colle ad nostra castra
atq; eos qui in ope occupati erant. contenderunt. Ce
sari omnia uno tempore erant agenda. Vexillum quod

erat proponendum insigne cum ad arma concurri op
orteret. Signum tube dandum ab opere reuocandi mi
lites qui paulo longius aggeris petendi causa proces
serant accersendi acies instruenda milites cohortādi
signum dandum. quarum rerum magnam partem
temporis breuitas & successus et incursus hostium
impediebat. In his difficultatibus duas res erant
subsidio scientia atq; usus militum quod superiorib;
prelijs exercitati quid fieri oporteret. Non minus
comode ipsi sibi. q̄ ab alijs doceri poterant. et quod
ab opere singulisq; legionibus singulos legatos Ces
ar discere nisi munitis castris uetuerat. Hi pp pro
pinquitatem et celeritatem hostium nil iam Cesaris
imperium expectabat. Sed p se que uedibantur ad
ministrabant. Cesar necessarijs rebus imperatis ad
cohortandos milites quam inptem fors obtulit de
currit. et ad legionem .x. deuenit. milites nō longi
ore oratione cohortat' ē quam uti pristine uirtutis sue
memoriam obtineret neu pturbationem animo.
hostiumq; impetum substinerent. quod nō longius hostes aberant
q̄ quo telum adici posset. Prelij comittendi signum dedit.
atq; in alteram ptem ite cohortandi causa pfectus pugnātib;
occurrit. temporis tanta fuit exiguitas. hostium tam parat'
ad dimicandum animus ut nō modo ad insigna accomo
danda sed ad galeas induendas tutisq; tegmenta detru

denda tempus defuerit. quam quisqꝫ inptem ab ope casu deuenit. quamqꝫ pma signa conspexit. Ad hec constitit ne instructo exercitu magis ut loci natura deiectusqꝫ collis et necessitas temporis. quam ut rei militaris ratio atqꝫ or do postulabat. Cum diuersis legionibꝫ alie aliam inparte hostibus resisterent sepibusqꝫ densissimis ut antea demo stratum interiectis plospectus impediret. neqꝫ qua subsidia collocari neqꝫ quid inqua parte opus esset p uideri. neqꝫ ab uno omia administrari poterat. Itaqꝫ intanta rerum inquitatat fortuneqꝫ euentus uarii sequebātur Legiones none et x. milites ut insinistra parte aciei con stiterant. pilis emyxis cursu ac lassitudine examinatos. uulneribusqꝫ confectos Atrebates. nam his ea pars obue nerat celeriter exloco superiore influmen compulerunt et transire conantes insecuti gladiis magnam ptem eorum interfecerunt. Ipi transire flumen nō dubitauerunt. et inlocum iniquum progressi rursus regressos ac resi stentes hostes re integra prelio infuga coniecerunt. Item alia inparte due diuerse Legiones. xi et octaua pfliga tis Veromanduis quibus cum erant congressi exloco superiore in ipis fluminis ripis preliabant. attonitis fere afronte et a sinistra parte nudatis castris cum idextro cornu Legio xii et non magno ab ea interuallo septima constitisset. Omes neruii confertissimo agmine duce Boduagnato qui summam imperii tenebat ad eum

locum contenderunt. quorum pars aperto latere legiones
circumuenire pars summum castrorum locum petere cepit. Eo
dem tempore equites nostri leuisque armature pedites qui
cum his una fuerant quos primo hostium impetu pulsos
dixeram. Cum se in castra reciperent aduersis hostibus
occurrebant ac rursus aliam inpartem fugam pete
bant. & Calones qui a cumana porta ac summo iu
go collis nostros uictores flumen transire conspexe
rant predandi causa egressi. Cum respexissent et
hostes in nostris castris uersari uidissent precipites fuge
sese mandabant. Simul eorum qui cum expeditiis
ueniebant clamor fremitusque horiebatur. Alii que alia
inptem perterriti ferebant. Quibus omnibus rebus p
moti equites treuiri quorum intergallos uirtutis
opinio est singularis qui auxilii causa aciuitate
ad Cesarem missi uenerant cum multitudine hosti
um castra nostra compleri. Nostras legiones premi &
pene circumuentas teneri Calones Equites funduto
res Numidas diuisos dissipatosque in omnes ptes fugere
uidissent desperatis nostris rebus domum contende
runt. roma nos pulsos superatosque castris impedimentis
que eorum hostes potitos ciuitati renunctiauerunt. Cae
sar ad x. legionis cohortatione ad dextrum cornu
profectus vbi suos urgeri signisque in unum locum colla
tis duodecime legionis confertos milites sibi ipsos

ad pugnam esse impedimento uidit. Quarte cohortis om
nibus centurionibus occisis signiferoque interfecto signo
admisso reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus
aut fere uulneratis aut occisis in his primi pili publio
Sextio baculo fortissimo uiro multis grauibusque uul
neribus confecto ut iam se substinere non posset.
Reliquos esse tardiores et non nullos ancouissimis
desertos prelio excedere et tela uitare hostes
neque ex inferiore loco subeuntes intermittere: et
ab utroque latere instare. & rem esse in angusto
uidit. neque ullum esse subsidium quod submitti
posset scuto a nouissimis uni militi detracto quod
ipse eo sine scuto uenerat. in primam aciem processit.
Centurionibusque nominatim appellatis reliquos cohortatus
milites signa inferre et manipulos laxare iussit.
quo facilius gladiis uti possent. cuius aduentu spe
illata militibus ac redintegrato animo cum pro se
quisque in conspectu imperatoris etiam extremis suis
rebus operam nauare cuperet paulum hostium impe
tus tardatus est. Cesar cum septimam legionem
que iuxta constiterat. item urgeri ab hoste ui
disset. tribunos militum monuit ut paulatim
sese legionibus coniungerent & conuersa signa
in hostes inferrent. quo facto cum alius alii subsi
dium ferret neque timerent neque auersi ab hos

re circumuenirent. Audacius resistere ac fortius pugnare ceperunt. Interim milites legionum duarum que in nouissimo agmine presidio impedimentis fuerant prelio nunctiato cursu incitato in summo colle ab hostibus conspiciebantur. Et Titus Labienus castris hostium potitus et ex eo loco superiori que res in nostris castris gererentur conspicatus. x. legionem subsidio nostris misit. qui cum ex equitum et calonum fuga quo in loco res esset. quantoque in periculo et castra et legiones imperator uersaretur cognouissent. nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt.

Horum aduentu tota rerum comutatio est facta. ut nostri etiam qui uulneribus confecti procubuissent scutis innixi prelium redintegrarent. Tum calones perterritos hostes conspicatos et inhermes armatos occurrerunt. Equites uero turpitudinem fuge uirtute delerent omnibus in locis pugnabant quo se legionariis militibus preferrent. At hostes in extrema spe salutis tantam uirtutem prestiterunt. ut cum primi eorum cecidissent proximi iacentibus insisterent atque ex eorum corporibus pugnarent. His deiectis et cohacervatis cadaueribus qui superent ut ex tumulo tela in nostros conicerent et pila intercepta remitteretent. ut non nequicquam tante uirtutis homines iudicari deberent ausos esse transire latissimum flumen. ascendere latissimas ripas subire iniquissimum

locum. que facilia ex dificilimis animi magtudo
redegerat. Hoc prelio facto et prope ad internitionez
gente ac nomine neruior redacto maiores natu quos
una cum pueris mulieribusqз in estuaria ac paludes
collectos dixeramus. Hac pugna nunctiata cum uicto
ribus nihil impeditum uictis. nihil tutuz arbitra
rentur: omnium supererant consensu. legatos ad ce
sarem miserunt seqз ei dediderunt. & incômemorâ
da ciuitatis calamitate ex sexcentis ad tris senato
res ex hominum milibus. lx ad quigentos q arma
ferre possent. se se redactos esse dixerunt. quos ce
sar ut in miseros ac simplices usus misericordia
uideretur diligentissime iz conseruauit suisqз fi
nibus atqз oppidis uti iussit et finitibus imperauit
ut ab iniuria et maleficio se suosqз prohiberent.
Ad uatuci de quibus supra scripsim cum omib copiis
auxilio neruiis uenirez hac pugna nunctiata ex
itinere domum reuerterunt cunctis oppidis castel
lisqз desertis sua omia in unum oppidum egregie
natura munitum contulerunt. Quod cum ex
omibus incircuitu optibus altissimas rupes despe
ctusqз heret una ex parte leniter accliuis adit
in latitudinem non amplius cc pedum relinquebatur.
quem locum duplici altissimo muro munierant. Tum
magni ponderis saxa et preacutas trabes in mu

ro collocabant

ro collocabant. Ipi erant ex cimbris teuthonisque pro
gnati. qui cum iter in prouinciam nostram atque italiam fa
cerent. His impedimentis que se agere ac portare non
poterant citra flumen rhenum depositis custodie ex
suis ac presidio sex milia hominum una reliquerant.
Hi post eorum obitum multos annos a finitimis ex
agitati cum alias bellum inferrent. alias illatum
defenderent consensu omnium pace facta hunc sibi domi
cili locum delegerunt ac primo aduentu exercitus nostri
crebras ex oppido excursiones faciebant paruulisque proe
liis cum nostris contendebant. Postea uallo pedum
xii. in circuitu xv milium crebrisque castellis cir
cum muniti. oppido sese continebant. Vbi uineis
actis aggere extructo turrim procul constitui ui
derunt. primum irridere ex muro atque increpitare uoci
bus quod tanta machinatio ab tanto spatio institue
retur. Quibus nam manibus aut quibus uiribus
presertim homines tantule stature. Nam plerumque omnibus
gallis pre magnitudine corporum suorum breuitas nostra
contemptui est tanti oneris turrim in muros sese
collocare confiderent. Vbi uero moueri et appropin
quare menibus uiderunt noua atque inusitata
spetie commoti ad Cesarem legatos de pace mise
runt. qui ad hunc modum locuti non se existima
re romanos sine ope diuina bellum gerere qui tante

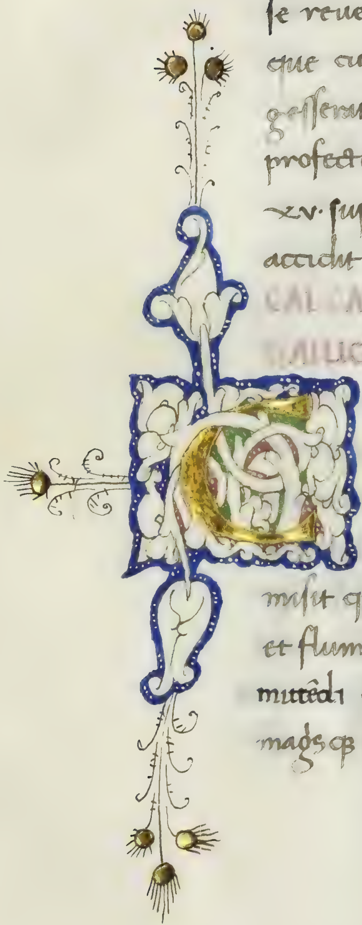
altitudinis machinationes tante celeritate pmoueř

ēx ex propinquitate pugnar̄ posse se suaq; omīa po
testati eorum pmittere dixerunt. Vnum petere
ac depcari si forte p sua clemētia ac mansuetu
dine quam ipi ab alijs audirent statuisset ad
uatucos ēē conseruandos ne se armis dispolia
ret. Sibi omēs fere finitimos ēē inimicos ac sue
uirtuti inuidere a quibus se defendere tradi
tis armis nō possent. Sibi prestare si in eum
casum deducerēt. quāuis fortunam a po ro
pati quam ab his p cruciatum interfici inter quos
dominari consuessent. Ad hec Cesar respondit
se magis consuetudine sua quā merito eor ciui
tatem conseruaturū. si priusq; murū aries
attigisset. se dedissent. Sed deditionis nul
lam ēē conditionem nisi armis traditis. Sz
id quod in neruijs fecisß facturum finitimisq;
imperaturum nequā dediticijs po ro. in
iuriam inferrent. Renuntiata ad suos
que imperarēt facer̄ dixerut. Armorum
mag multitudine de muro i fossam q erat
oppidū iacta sic ut ppe sumaz muri aggerisq;
altitudinē aceruī armoruz adaequarent.
& tñ circiter pte ttia ut postea perspectū ē
celata et q in oppido retenta portis patefātis

eo die pace sunt usi/sub uesperum. Cesar portes cla
udi milites que exire iubsit. neque noctu oppidam
militibus iniuriam reciperet. Illi aut ut inito e
ut intellectum est consilio quod de dictione facta
nros presidia deducturos aut demque indiligenti
suaturos crediderant. ptim cum his retinerit &
celauerit. ptim armis scutis ex cortice factis aut
uiminibus intextis que subito ut temporis exigu
itas postulabat. pellibus induserant. Tertia uigilia
q minime arduus ad nos transmunitiones ascensus
uidebat. omnibus copiis repente ex oppido eruptio
nem fecerut. Celeriter ut an Cesar imperarat.
ignib significatione facta et proximis castellis eo
cocursu e pugnatuque ab hostib ita acriter e ut
uiris fortibus in extrema spe salutis iniquo
loco contra eos q ex uallo turribusque tela iaceret
pugnari debuit. Cum in una uirtute omis salu
tis consisteret. Occisis ad homin milibus. iiii. re
liqui in oppidum reiecti st. Postridie eius diei re
fractis portis cum iam defoderet nemo captum
oppidum atque intromissis militibus nris sectione
eius oppidi uniuersam Cesar uendidit. ab his q
emerant capitum numerus ad eum relat milia
.Liii. Eodem tpre a. Pu. Crasso. que cu legione una
miserat ad Venetos. Vnellos. Osissimos. Curioso

litos Sesineos · Aulercos · Rhedonos · que sunt maritime
ciuitates oceanumque attingunt · Certior factus est omnes
eas ciuitates indeditionem potestatemque populi romani esse re
dactos · His rebus gestis omni gallia pacata tanta huius
belli adbarbaros opinio perlata est · Vti abhis nationi
bus que ultra rhenum incolerent mitterentur legati
ad Cesarem · qui se obsides datura imperata factu
ra pollicerentur · Quas legationes Cesar quod inita
liam illiricumque properabat inita proxima estate ad
se reuerti iussit · Ipse incarnutes · Andes Turonesque
que ciuitates propinque his locis erant · ubi bellum
gesserat legionibus in hiberna deductis in Italiam
profectus est · Ob easque res ex litteris Cesaris dies
xv · supplicatio decreta est · Quod ante id tempus
accidit nulli

GAI CAESARIS IMPE COMENTARIOR BELLI GALLICI TERTIVS LIBER INCIPIT

VM in Italiam proficisceretur Cesar Ser
gium Galbam cum legione xij · et parte
equitatus in antuates · Veragros Sedunosque
misit qui a finibus allobrogum et lacu lemano
et flumine rhodano adsummas alpes pertinet · Causa
mittendi fuit · Quod iter per alpes magno cum periculo
magnisque portoriis mercatores ire consueuerunt.

patefieri uolebat. Huic pmisit si opus ee arbitraretur
ut in his locis legionem hymandi causa collocaret. Gal-
ba secundis aliquot prelys castellisq; compluribus eorum
expugnatis. missis ad eum legatis undiq; obsidibusq;
datis et pace facta constituit chohortes duas in antua-
tibus collocare. Et ipe cum ei reliquis legionib; cohorti-
bus in uico ueragorum qui appellant octodorus hiemar.
Qui uicus positus in ualle nō magna adiecta planitie
altissimis montibus undiq; continetur cum hic in duas
ptes flumine diuidetur. Alteram ptem ei uici gallis ad
hyemandum concessit. Alteram uacuam ab illis relictam
cohortibus attribuit. Eum locum uallo fossaq; muniuit.
Cum dies hybernorū complures trāsissent frumentuq; eo
comportari iussisset. subito per exploratores certior
factus ē ex ea pte uici quam gallis concesserant
om̄es noctu discessisse om̄es montesq; qui impenderēt
a maxa multitudine Sedunorū et Veragorū teneri. Id
aliquod de causis acciderat ut subito galli belli reno-
uandi legionisq; opprimēde consilium caperēt. pmumq;
legionē neq; tam plenissimam detractis cohortib; duab;
et compluribus singulatim qui comeatus cā missi
erant absentibus pp paucitatem despiciebāt. Tum et
quod pp iniqtatem loci cum ipi ex montibus ī ualles
decurrerēt & tela conicerēt. ne pmum quidē posse
impetum sustiner existimabant. Accedebat q suos
a se liberos abstractos obsidum noīe dolebant et Roma-

nos nō solum itēr. sed et ꝑpetue possessionis culmina alpium occupare conari. & ea loca finitime puincie ad iungere sibi ꝑsuasum habebant. His nuctus acceptis galba cum neq; opus hybernorum munitionesq; plene eent ꝑfecte. Neque de frumēto reliquoq; comeatu satis eēt prouisum qđ dedictione facta obsidibusq; acceptis, nihil de bello timidum existimauerat. Concilio celeriť cōuocato sentētias exquirer̄ coepit. Quo mcōcilio cum tantū repentini periculi preter oppinionem acci disset ac iam omīa fere superiora loca multitudīn

armatorum armorū completa conspicerētur. neq; subsidio ueniri neq; comeatus subportari interclusis itineribꝫ possēt ꝑpe iam desperata salute. Non nulle huiusmodi sn̄ie dicebantur ut impedimentis relictis eruptione facta hisdem itineribus quibus eo ꝑuenissent ad salutem contenderēt. Maiori tam̄ pti placuit hoc reseruato ad extremum cōsilio. interim rei euētum experiri. & castra defendere breui spatio interiecto. Vix. ut his rebus quas cōstituissent collocandis atq; ad ministrandis tempus daretur. hostes exomībus ptibus signo dato decurrere in pedes lapides gęsaq; inuallum coicere. Nostri ꝑmo integris uiribꝫ fortiter repugnare neq; ullam frustra telum ex loco superiore mittere et queq; castrorū denudata defensoribꝫ premi uidebať eo occurrere et auxiliū ferre. Sed hoc superari quod diuturnitate pugne

hostes defessi prelio ex cedebant. Alii integris uiribus succedebant. Quarum rerum a nr̃is pp paucitatẽ fieri nihil poterat. At nõ mõ defesso ex pugna excedendi s̃ ne sautio quidem ei' Loci ubi constiterat relinquẽdi ac sui recipiendi facultas dabatur. cum iam amplius horis sex continẽter pugnarẽt ac nõ solum uires sed ẽt tela nr̃is deficerẽt atq̃ nr̃is hostes acrius instarent languidioribus q̃ nr̃is uallum scindere et fossas compler cepissent. res q̃ ẽt iam ad extremum pducta casum. Pu. Sextius baculus primipili centurio. quem neruico plio cõpluribus confectum uulneribus diximus. Et item Gaius uolusenus tribunus militum. uir et consilii mag et uirtutis ad galbam accurrunt. atq̃ unam ẽe spem salutis docent si eruptiõ facta extremum auxilium experirent. Itaq̃ conuocatis centurionib; celeritẽ milites certiores facit paulisper intermitterẽt prelium ac tantũmodo tela missa ex ciperent. se q̃ ex labore reficerẽt. Post dato signo ex castris erumperẽt atq̃ omnem spem salutis in uirtute ponerẽt quod iussi st̃ faciunt ac subito omnibus eruptione facta. neq̃ cognoscendi quid fieret neq̃ sui colligendi hostibus facultatem relinquũt. Ita cõmutata fortuna. eos qui in spem potiendorum castrorũ uenerant. Undiq̃ circũuentos interficiunt & ex milibus hoĩum amplĩ xxx. quez numerũ barbarorũ ad castra uenisse cõstabat. Plus tertia pte interfecta reliquos pterritos ĩ fugam

conyciunt. ac ne in locis quidem superioribꝫ consistere patiuntur. Sic omnibus hostium copiis fusis armisq; exutis se in castra munitionesq; suas recipiunt. Quo prelio facto quod sepius fortunam temptare galba nolebat. atq; alio se se in hybernia consilio uenisse meminerat. alys occurrisse rebus uiderat. maxime q; frumenti comeatusq; inopia permotus. Postero die omnibus ei[us] uici edificiys incensis in prouinciam reuerti contendit. ac nullo hoste prohibente aut iter demorante incolumem legionem in nantuatos inde in allobroges produxit. ibiq; hiemauit.
His rebus gestis cum omnibus de causis pacatam galliam existimaret. Cesar superatis belgis expulsis germanis uictis in alpibus seduns. atq; ita inita hyeme in illiricum profectus est. quod eas nationes quoq; adire & cognoscere uolebat. Subitum bellum in gallia cohortum est. Eius belli hec fuit causa.
·Pu· Crassus adolescens cum legione vij· proximus mari occeano in andibus hiemauerat. His quod in his Locis inopia frumenti erat profectos tribunosq; militum complures in finitimas ciuitates frumenti causa dimisit. quo in numero est titus considius missus in esubios. Mar. Trebius gallus in curiosolitos. Q. Valerius cum tito Silio in uenetos. hui[us] est ciuitatis longe amplissima auctoritas. omnis ore maritime regionum earum quod naues habent ueneti plurimas quibus in britaniam nauigare consueuerunt

runt. et scientia atq usu nauticarum reru reliquos
antecedunt. & in magno impetu maris atq aperto
paucis portibus interiectis, quos tenet ipi omes fere
qui in eo mari consueuerunt uti. Habent uectigales ab
his fit initium retinendi silij atq uellani quod p eos
suos se se obsides quos crasso dedissent recuperatu
ros existimabant. Horum auctoritate finitimi ad
ducti ut sunt gallorum subita et repentina consilia. Ea
dem de ca trebium Consiliumq retinet. et cele
riter missis legatis p suos pncipes inter se coniurant
nihil nisi comuni consilio acturos eundemq ois
fortuna exitum ee laturos. Reliquas ciuitates so
licitant. ut in ea libertate qua a maioribus accepe
rant pmanere q romanoru seruitute pferre mal
lent. Omi ora maritima celeriter ad suam sniam
pducta. comunes legationes ad pu. Crassum mittunt
si uelit suos recipere obsides sibi remittat. qbus
de rebus Cesar ab Crasso certior factus q ipe
haberat longius naues interim longas edificari
in flumine ligeri quod influit in occeanu remi
ges ex prouincia institui nautas gubernato
resq comparari iubet. His rebus celerite ad
ministratis. ipe cum primum p anni temp potu
it ad exercitum contendit. Veneti reliqueq
ciuitates cognito cesaris aduentu certiores fa
simul quod quatum in se facinus admisissent in
teligebant. Legatos quod nomen ad omes na

tiones sanctum inuiolatumque semper fuisset retentos & inuincula coniectos ab se pro magnitudine periculi bellum parare et maxime ea que ad usum nauium pertinent prouidere instituit. Hoc maiore spe quod multum natura loci confidebant. Pedestria et itinera concisa extuariis nauigationem impeditam propter inscientiam locorum paucitatemque portuum sciebant, neque nostros exercitus propter frumenti inopiam diutius apud se morari confidebant ac iam ut omnia contra oppinionem acciderent, tamen se plurimum posse nauibus. Romanos neque ullam facultatem habere nauium, neque eorum locorum ubi bellum gesturi essent. Vada Portus Insulas nouisse ac longe aliam esse nauigationem in concluso mari atque in uastissimo atque apertissimo occeano perspiciebant. His initis consiliis oppida muniunt, frumenta exagris in oppida comportant. naues inuenetiam ubi Cesarem primum bellum gesturum constabat. quam plurimos possunt cogunt socios ad id bellum ossismos Laxobios Nannetes Ambiliatos Marinos Diabrintes Menapios adsciscunt auxilia exbritania que contra eas regiones posita est accersunt.

Erant he difficultates belli gerendi quas supra ostendimus. sed multa Cesarem ad id bellum tamen incitabant. Iniurie retentorum militum romano rebellio facta post deditionem defectio datis obsidibus tot ciuitatum coniuratio. Imprimis ne hac parte neglecta relique nationes

sibi idem licere arbitrarentur. Itaque cum intelligerent
omnes fere gallos nouis rebus studere et ad bellū mobi
liter celeriterque excitari. Omnes aūt hoīes natura liber
tati studere et conditionem seruitutis odisse priusque plu
res ciuitates conspicarentur partiendum sibi ac latius
distribuendum exercitum putauit. Itaque Titum La
bienum legatum intreuiros qui proximi rheno flu
mini sunt cum equitatu mittit huic mandat rhemos
reliquosque belgas adeat atque in officio teneat. germa
nosque qui auxilio a belgis accessiti dicebant si prim
nauibus flum̄ transire conentur prohibeat pu. Crassum
cum cohortibus legionariis xii et magno numero eq
tatus in aquitaniam proficisci iubet ne ex his na
tionibus auxilia ingalliam mittantur ac tante natio
nes coniungantur. Q. Titurium Sabinū Legatū cum
Legionibus tribus in unellos curiosolitosque Lexobiosque
mittit qui eam manum destinendam curet. Decimū
Brutum adolescentem Crassi gallicisque nauibus quas
expictonibus et santonis reliquisque pacatis regio
nibus cōuenire iusserat preficit. Et cum primum
posset inuenetos proficisci iubet. Ipse eo pedestrib
copus contēdit. Erant eiusmodi fere situs oppidorum
ut posita inextremis lingulis promontoriisque neque pe
dibus aditum haberent. Cum ex alto se estus inci
tasset quod his accidit semper horarum xii spatio
neque nauibus quod rursus minuente estus naues

rnuadis aflictarentur. Ita utraqꝫ re oppidorum oppugna
tio impediebatur. ac si quando magnitudine operis forte
superati extruso mari aggere ac molibus atqꝫ his oppidi
moenibus ad equatis suis fortunis desperare ceperant ma
gno nũo nauiuꝫ appulso cu' rei summam facultatē hēbant
sua deportabant om̃ia seqꝫ inproxima oppida recipiebant.
Ibi se rursus hisdem oportunitatibus loci defendebant.
Hoc eo facilius magnam ꝑtem estatis faciebant q̄d nr̃e
naues tempestatibus detinebantur. Summaqꝫ erat uasto
atqꝫ apto mari magnis estibus. raris ac nllis estibus
portibus difficultas nauigandi. Namqꝫ ipsorũ naues ad
hunc modum facte armateqꝫ erant. carine aliquãto pla
niores q̄ nostrarũ nauiũ quo facilius uada ac decessum
estus excipere possent. Prore admodum erecte atqꝫ itē
pupes admagnitudinem fluctuum tempestatumqꝫ ad
comodate. Nauesqꝫ tote facte ex robore. adquãuis
uim et contumeliam ꝑferendam. transtra pedalibus
in altitudinem trabibus confixa clauis ferreis digiti pol
licis crassitudine. Anchore profunibus ferreis catenis
reuincte pelles prouellis aluteqꝫ tenuiter confecte.
Hec siue ꝓꝓ lini inopiam atqꝫ ei' usus inscitiam siue eo
quod est magis uerisimile quod tantas tempestates
occeani tantoqꝫ impetus uentorum substineri ac tanta
onera nauiuꝫ regi uelis non satis comode posse ar
bitrabantur. Cum his nauibus nr̃e classi eimodi con
gressus erat ut una celeritate et pulsu rhemorum

prestaret. Reliqua pro loci natura pro ui tempestatum illis eent aptiora et accomodatiora. neque n his nostre nostro nocer poterant tanta mhis erat firmitudo. neque pp altitudinem facile posse telum adijciebant. et eadem de causa minus comode scopulis cōtinebant. Accedebat ut cum seuire uentus cepisset. se uento dedissent et tē pestatem ferrēt facilius et inuadis consisteret tutius et ab estu derelicte nihil saxa et cautes timerēt quarx rerx omnium o nris nauibus casus erat extimescēdus compluribus expugnatis oppidis. Cesar ubi intellexit frustra tantum laborem sumi neque hostium fugam captis hostibi imprimi neque his nocere posse statuit expectādam classem que ubi conuenit ac primum abhostibi uisa ē circiter CC.XX. naues eorx paratissime atque omi gne armorum ornatissime pfecte exportu nostris aduerse constiterunt. Neque satis Bruto qui classi preerat ul tribunis militum centurionibus que quibus singule naues erant attribute constabat. quid agerent aut qua ratione pugne insisterēt. Rostri n nocere nō posse congnouerant excitatis aut turribus tamen has altitudo pupium ex barbaris nauibus superabat ut neque loco inferiore loco satis comode tela adijci possent et missa a gallis grauis acciderēt. Vna erat magno usu res preparata a nris falces pacute inserte affixe loguris nō ad simili forma muralium falcium. His cū funes qui antennas ad malos detinebant comphensi

adductique erant navigio remis incitato prerumpebant.
Quibus abscisis antenne necessario concidebant et cum omnis
gallicis navibus spes in velis armamentisque consisteret.
His ereptis omnibus usus navium uno tempore eriperetur
reliquum erat certamen positum ut in virtute qua nostri
milites facile superabant atque eo magis quod in conspectu
Cesaris atque omnis exercitus res gerebatur ut nullum pa
ulo fortius factum latere posset. Omnes enim colle ac loca
superiora unde erat propinquus despectus in mare ab
exercitu tenebatur disiectis ut diximus antennis cum
singulas bine ac trine naves circumsteterant milites
summa vi transcendere in hostium naves contendebant.
Quod postquam barbari fieri animadverterunt expugnatis com
pluribus navibus cum ei rei nullum invenirent reperirent
auxilium fuga salutem petere contenderunt ac iam con
versis in eam partem navibus quo ventus ferebat tanto
subito malacia ac tranquillitas extitit ut se ex loco
commovere non possent. Quequidem res maxime ad negocium
conficiendum maxime fuit oportuna. Nam singulas nostri
consectati nostri expugnaverunt ut perpauce ex omni
numero noctis interventu ad terram pervenerint.
cum ab hora fere usque solis occasum pugnaretur. Quo
prelio bello venetorum totiusque ore maritime con
fectum est. Nam cum omnis iuventus omnis etiam
gravioris aetatis in quibus aliquid consilii aut dignitatis
fuit eo convenerant. Tum navium apud ubique fu

erat in unum locum coegerant quibus amissis reliqui neque
quo se reciperent neque quemadmodum oppida defenderent
habebant. Itaque se suaque omnia Cesari dediderunt in quos
eo gravius Cesar vindicandum statuit quo diligentius
in reliquum tempus a barbaris ius legatorum conservarent.
Itaque omni senatu necato reliquos sub corona vendidit
dum hec in venetis geruntur. Quintus Titurius
sabinus cum his copiis quas a cesare acceperat in fines unellorum
pervenit. His preerat Viridovix ac summam imperii
tenebat earum omnium civitatumque defecerant
ex quibus exercitum magnasque copias coegerat. atque
his paucis diebus. Aulerci Eburovices Lexovii qui
senatu suo interfecto quod auctores belli nolebant esse
portas clauserunt. seque cum viridovice coniunxit.
Magnaque preterea multitudo undique ex gallia perditorum
hominum Latronumque convenerat quos spes predandi studiumque
bellandi ab agricultura et quotidiano labore
revocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco
castris sese tenebat. Cum viridovix contra eum duum
milium spatium consedisset quotidieque productis copiis
pugnandi potestatem faceret ut iam non solum hostibus
in contemptionem Sabinus veniret sed et nostrorum militum
vocibus non nihil carperetur tantamque opinionem
timoris prebuit ut iam ad vallum castrorum hostes accedere
auderent. Id ea de causa faciebat quod cum
tanta multitudine hostium presertim eo absente

qui suma imperii teneret nisi equo loco aut opartunitate
aliqua data legato dimicandum nõ existimabat. Hac cõfir
mata opinione timoris idoneũ quendam hoĩem et calidum
delegit gallum. ex his quos secum auxilii causa habebat.
Huic magnis premiis pollicitationibusque psuadet, uti
ad hostes transeat et quod fieri uelit edocet. qui ũ pro p
fuga ad eos uenit timorẽ romanorum, quibus angustiis ipse
Cesar a uenetis premant docet, neque longius abesse
quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitũ
educat et ad Cesarem ferendi auxilii causa proficis
catur. quod ubi auditum ẽ conclamât omẽs occa
siones negocii benegerendi ãmittendas nõ ẽe ad castra
iri oportere. multe res ad hoc consiliũ gallos cohorta
bantur. Superiorũ dierum sabini cuntatio p fuge
confirmatio inopia cibariorũ cui rei parũ diligenter
ab his erat prouisum, sed uenetici belli et quod fer
libenter id quod uolunt hoĩes credunt. His rebus
aducti non prius uiridonicem reliquosque duces ex
concilio dimittũt quam ab his sit concessum arma
uti capiant et ad castra concedant. Qua re conces
sa leti explorata uictoria sarmẽtis uirgultisque col
lectis quibus fossas romanorũ compleant ad castra
pergunt. locus erat castrorum edit᷒ ut paulatim ab
imo aclivis circiter passuum mille huc magno cur
su contenderunt et q̃ minimũ spatii ad se colligendos ar
mandosque romanis daretur exanimatique peruenerunt.

Sabinus suos hortatus cupientibus signum dat. impedi
tis hostibus ppt ea que ferebant honera subito duabus
portis eruptionem fieri iubet. factum ē oportunitate
loci hostium scientia et defatigatione militū et supe
riorum pugnarum exercitation ne unius quidem no
strorum impetum ferrent ac statim terga uerterēt.
Quos impeditos integris uiribus milites nri consecu
ti magnum numerū occiderunt. Reliquos aequites
consectati paucos qui ex fuga euaserant reliquie
runt. Sic uno tempor et denauali pugna sabinus
et de sabini uictoria cesar certior fact' ciuitatesq;
omēs se statim Titureo dediderunt. Nam ut adbel
la suscipienda gallorū alacer ac prontus ē aiūs sic
mollis ac resistens minime adcalamitates pferendas
mens eorū. eodem fere tpre. Pu. Crassus cum in aq
taniam puenisset. que pars ut ante dictuz ē et regi
onum latitudine et multitudine hominū extertia
pte gallie ē existimanda. Cum intelligeret in ex his
locis bellum s' gerendum ubi paucis ante annis. Lu
cius ualerius Comini' legatus exercitu pulso interfect'
eēt. atq; unde Luci'. Mallius pconsul impedimētis am
issis profugisset nō mediocrē s' diligentiam adhiben
dam intelligebat. itaq; re frumitaria prouisa
auxiliis equitatuq; comparato multis preterea uiris
fortibus tolosa et narbona que sūt ciuitates gallie
prouinciecq; finitime ex his regionibus nominatī

euocatis insotiatum fines exercitum introduxit. Cuius
aduentu cognito sociates magnis copijs coactis equitatu
q̄ quo plurimum intinere ualebant agmen n̄r̄um ador
ti p̄mum equestre prelium comiserunt. Deinde eq̄tatu
suo pulsa atq̄ insequentibus n̄r̄is pulsobuto pedestres co
pias quas inconualle ininsidijs collocauerant ōnderūt.
Hi n̄r̄os disiectos adorti prelium renouarūt. Pugnatū
est diu atq̄ acriter. Cum Sanciates superiorib; uictori
is freti insua uirtute totius aquitanie salutē positā
putarent. Nostri aut q̄ quod sine imperatore et sin re
liquis regionibus adulescentulo duce effice possent
p̄spici cuperent. tam confecti uulnerib; hostes terga
uertere quorum magno nūo interfecto Crassus ex
itinere oppidum Sanciatuz oppugnare cepit quib; for
titer resistentib; uineas turresq̄ egit. illi alias erup
tione temptata alias cuniculis ad aggerem uineasq̄
actis. Cuius rei sunt Longe peritissimi aquitani pp
quod apud eos multis locis aerrarie secturē st̄. Vbi
diligentia n̄r̄oꝝ his rebus nihil profici posse intelle
xerunt. Legatos ad Crassum mittunt seq̄ indeditio
nem recipiat petunt. Qua re impetrata arma tra
dere iussi faciunt. atq̄ in ea re omnium nostroruz
intentis animis alia expte oppidi Adiatundus q̄ sum
ma imperij tenebat cum sexcentis deuotis quos illi
sedurios appellant. Quoruz hec conditio ē. ut om
nibus uiuta comodis una cum his fruant̄. Quoruz

se amicitie dediderũt: siquid his per vim accidat aut eũ
dem casum ferant una aut sibi morte consciscãt nec ad
huc hominum memoria repertus ẽ quisquam qui eo interfecto
cui se amicitie devovisset mori recusaret. Cum ad
latinum eruptionem facere conatus clamare ab ea parte
munitionis sublato cum ad arma milites cõcurris
sent vehementerque ibi pugnatum esset repulsus in
oppidum / uti tam deditionis conditionem uteretur ab
crasso impetravit armis obsidibusque acceptis. Crassus
in fines vocantium et Tarusantium profectus est. Tum vero
barbari cõmoti quod oppidum et natura loci et manu
munitum paucis diebus quibus et ventum erat ex
pugnatum cognoverant legatos quaque versũs dimittẽ
coniurare obsides inter se dare copias parare coeperunt.
Mittuntur et ad his civitates legati qui sunt citerioris
hispanie finitime aquitanie inde auxilia ducesque ac
cersunt. Quorum adventu magna cum auctoritate &
magna cum hominum multitudine bellum gerere cõnantur.
Duces vero hi diliguntur / qui una cum Q. Sertorio om
nes annos fuerant summamque scientiã rei militaris
existimabantur. Hi consuetudine Po. ro. loca capere
castra munire comeatibus nostros intercludere instituũt.
Quod ubi Crassus animadvertit copias suas propter exigui
tatem nõ facile diduci hostem et vagari et vias ob
sidere et castris satis presidii relinquere ob eam
causam minus comode frumentum comeatumque sibi subpor

tari · Indies hostium nũs augeri · nec cuntandum existima
uit · quin pugna decertaret · Hac re ad concilium delata
ubi omes idem sentire intellexit posterum diem pugne co
stituit Prima luce productis omĩbꝫ copiis duplici acie
instructa auxiliis in mediam aciem collectis · Quid ho
stes consilii caperẽt expectabat · Illi et si pp multitudinẽ
ut ueterẽ belli gloriam paucitatemq; nrõrũ se tuto dimi
caturos existimabant · Tam tutius ẽẽ arbitrabantur
obsessis uiis comeatu intercluso sine ullo uulnerẽ uicto
ria potiri · Et si pp inopiam rei frumẽtarie romani se
se recipere cepissent impeditos in agmine et subsar
cinis infirmioresq; aĩo adoriri cogitabant · Hoc con
silio probato ab ducibus productis romanorũ copiis
se se castris tenebant · ac re pspecta Crassus cum
sua cuntatio ac opinio timidiores hostes nros milites
alacriores ad pugnandum effecisset atq; omnĩũ uoces au
direntur · expectari diutius nõ oportere quin ad castra
iretur · Cohortatus suos omibus cupientibus ad hostiũ
castra contendit · Ibi cum alii fossas complerẽt · alii mul
tis telis coniectis defensores uallo munitionibꝫq; de
pellerent · Auxiliaresq; quibus ad pugnandum nõ mltũ
Crassus confidebat Lapidibꝫ telisq; subministrandis &
ad aggerem cespitibus cõportandis spetiem atq; opi
nionem pugnantium preberent · Cum item ab hostibꝫ
constanter ac nõ timide pugnaretur · telaq; ex loco supe
riore missa nõ frustra accederet aequites circuitis

hostium castris

hostium castris Crasso renuntiauerunt. nō eadem esse di
ligentia castra ab decumana porta munita facilemq;
aditum hr̄e. Crassus equitum prefectos cohortatus. ut
magnis premiis pollicitationibusq; suos excitarēt quid
regionibus om̄ibus quantum ei facultas dari potuit q
nauu egredi ac se barbaris nō auderet committerē. Quīto
die ad Cesarem reuertitur. queq; ibi prospexisset re
nuntiat. Dum in his locis Cesar nauium parandarum
causa moratur. magna ex parte morinorum ad eum
Legati uenerunt qui se de superioribus temporis con
silio excusarent fieri uellet ōndit. Illi ut erat impera
tum eductis cohortibus que presidio castris relicte in
terga ab labore erant et longiore itinere circumductis
ne ex hostium castris conspici possent om̄ium oculis
mētibus ad pugnam intentis celeriter ad eas quas di
ximus munitiones p̄uenerunt. atq; his proruptis p̄us
in hostium castris constiterunt q̄ plane ab his uideri
aut quid rei gereretur cognosci posset. Tum uero clamore
ab ea parte audito nr̄i re integratis uiribus. quod ple
runq; in spe uictorie accidere consueuit acrius pugnare
coeperunt Hostes undiq; circumuenti desperatis om̄ibus
rebus se p̄ munitiones decere & fuga salutem peterē
intenderunt. quos equitatus aptissimus campis consectat
ex milium .L. nūō que ex aquitania cantabrisq; conue
nisse constabat. Vix quarta parte relicta multa noc
te se in castra recepit. ac audita pugna maxima pars

acquitanię se se Crasso dedit obsidesq ultro misit. q
innumero fuerunt Tarbelli Bigerriones Prociani Vo
cates Tarusates Elustrates Garites Austi Garimni
Sibutrates Cochasates paucę ultimę nationes anni
tempore confisę. quod ꝗ hyems suberat hoc facerꝰ
neglexerunt. Eodem fere tempore Cęsar etsi ppe
exacta iam ęstas erat tamen quod omni gallia
pacata. Morini Menapiiq supererant qui in armis
eent neq ad eum unquam legatos de pace misisset
arbitratus id bellum celeriter confici posse eo exercitũ
adduxit qui longe alia rõne ac reliqui galli bellum
gerere coeperunt. Nam quod intelligebant maximas
nationes quę prelio contendissent pulsas superatasq
esse continentes siluas ac paludes habebant eo suaq
omia contulerunt adquarum initium siluarũ cum
Cęsar peruenisset castraq munire instituisset neq
hostis interim uisus eet dispersis in opere nrĩs
subito ex omibus partibus siluę euolauerunt &
in nros impetum fecerunt. Nostri arma celeriter
coeperunt / eosq insiluas reppulerunt et compluri
bus interfectis longius impeditioribꝫ locis secuti
paucos ex suis deperdiderunt. Reliquis diebꝫ
de inceps Cęsar siluas cędere instituit et neqs
inermibus imprudentibusq militibus a latere
impetus fieri posset. Omem eam materiam q
erat Cęsar conuersam ad hostem collocabat et

pro uallo ad utrunque latus extruebat. Incredibili celeritate magno spacio paucis diebus confecto, cum iam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur ipsi densiores siluas peterent eiusmodi sunt tempestates consecute ubi uti opus necessario intermitteretur et continuatione hymbrium diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaque uastatis omnibus eorum agris uicis aedificiisque incensis Cesar exercitum perduxit et in Aulertis Loxobusque reliquis item ciuitatibus que maxime bellum fecerant in hybernis collocauit.

CAII CAESARIS IMPERATORIS COMENTARIORUM BELLI GALLICI TERTIUS LIBER. INCIPIT QUARTUS.

EA que secuta est hyeme qui fuit annus G. Pompeo M. Crasso consulibus Vsipetes germani et item tenehateri magna cum multitudine hominum flumen rhenum transierunt non longe a mari quo rhenus influit. Causa transeundi fuit qui a sueuis complures annos exagitati bello premebantur. et ab agricultura prohibebantur. Sueuorum est gens longe maxima & bellicossissima germanorum omnium. Hi centum pagos here dicuntur. Ex quibus quot tot annis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui qui domi manserunt se atque illos manserunt alunt. Hi rursus inuicem anno post in armis sunt

illi domi remanent. Sic neque agricultura nec ratio
atque usus belli intermittitur. Sed priuati atque
seperati agri apud eos nihil est. Neque longius anno
remanere in loco uno incolendi causa licet neque mul
tum frumento sed maxima parte lacte ac pecore
uiuunt. multumque sunt in uenationibus. Que res &
cibi genere et quotidiana exercitatione et libertate
uite quod a pueris nullo officio aut disciplina assu
efacti nihil omnino contra uoluntatem faciant. ut uires
et immani corporum magnitudine homines efficiat atque in eam
se consuetudinem adduxerunt. ut locis frigidissimis neque
uestitus preter pelles quicquam haberent. Quarum propter exi
guitatem magna pars est corporis aperta. & lauantur
in fluminibus. Mercatoribus est ad eos aditus magis
eo ut que bello ceperint quibus uendant habeant.
quam quo ullam rem ad se importari desiderent. qui
etiam iumentis quibus maxime galli delectantur queque
impenso parant pretio germani. importatis his non
utuntur. Sed que sunt apud eos nata parua atque defor
mia. hec quotidiana exercitatione summi ut sint laboris
efficiunt. Equestribus prelijs sepe ex equis desiliunt.
ac pedibus preliantur. equosque eodem remanere uestigio
assuefacerunt. ad quos se celeriter cum usus est reci
piunt. Neque eorum moribus turpius quicquam aut inertius
habetur. quam ephippijs uti. Itaque ad quemuis nume
rum ephippiatorum equitum quamuis pauci adire
audeant. Vinum ad se portari omnino non sinunt. quod ea

re ad laborem ferendum remollescere hoies atq; effe
minari arbitrantur. Publice maximam putant ee laudem
q latissime a finibus suis uacare agare agros. Hac signifi
cari magnum nūm ciuitatum suam uim substineri no posse.
Itaq; una ex pte a sueuis circiter milia passuum sexcenta
agri uacare dicuntur. Ad alteram ptem succedunt Vbii
quorum ciuitas ampla atq; florens, ut que est caput ger
manorum et paulo quam sunt eiusdem gnīs et ceteri huma
mores pp ea quod rhenum attingunt. multumq; ad eos
mercatores uentitant et ipsi pp propinquitatē qd galli
cis sunt moribus assuefacti. hos cum sueui multis sepe
bellis experti pp amplitudinem grauitatemq; ciuitatis
finibus expellere non potuissent, tamen uectigales
sibi fecerunt ac multo humiliores ac infirmiores rede
gerunt. In eadem causa fuerunt Vsipedes & tenchate
ri quos supra diximus annos sueuorx uim substine
runt. Ad extremum tamen agris repulsi et multis
locis germanie triennuu uagati ad rhenum puene
runt. Quas regiones Menapii colebant et adutraq;
ripam fluminis agros edificia uicosq; habebāt. Sed
tante multitudinis aduentu pterriti ex his edificiis
que transrhenum flumen habebant. demigrauerūt.
et cis rhenum dispositis presidiis germanos transire
prohibebant. Illi omīa expti cum neq; ui contendere
pp inopiam nauium neq; clam transire pp custodi
as. Menapiorum possent reuerti se in suas sedes

regionesque simulauerunt et tridui uiam progressi rursus reuer
terunt. Atque hoc itinere una nocte equitatu confecto inscios
inopinatosque Menapios oppresserunt qui de germanorum discessu
su per exploratores certiores facti sine metu trans rhenum
in suos uicos migrauerant. His interfectis nauibusque eorum
occupatis priusquam ea pars menapiorum que citra rhenum
erat certior fieret flumen transierunt. Atque omnibus eorum
edificiis occupatis reliqua parte hyemis se eorum copiis alu
erunt. His de rebus Cesar certior factus et infirmitatem
gallorum ueritus. Quod sunt in consiliis capiendis mobi
les et nouis plerumque rebus student. nihil his committen
dum existimauit. Est enim hoc gallice consuetudinis. ut
et uiatores etiam inuitos consistere cogant. Et quod
quisque eorum de quaque audierit aut agnouerit querant.
et mercatores in oppidis uulgus circumsistit. quisque
ex regionibus ueniant. quasque res ibi agnouerint pro
nuntiare cogant. His rebus aut auditionibus moti de
summis sepe rebus consilia ineunt. Quorum eos e uestigio
penitere necesse est. cum incertis rumoribus seruiant
et plerique ad uoluntatem eorum ficta respondeant. Qua
consuetudine cognita Cesar ne grauiori bello occurre
ret maturius quam consueuerat ad exercitum proficiscitur.
Eo cum uenisset ea que fore suspicatus erat. facta cogno
uit missas legationes ab non nullis ciuitatibus ad ger
manos inuitatosque eos uti ab rheno discederent. Omniaque
que postulassent ab se fore parata. Qua spe adducti ger

mani latius uagabantur & in fines eburonum et condru
sorum qui sunt Treuerorum clientes puenerunt principibus
gallie uocatis. Cesar ea que cognouerat dissimulanda
sibi existimauit horumque animis p mulsis et confirmatis
equitatuque imperato bellum cum germanis gerere con
stituit. Re frumentaria comparata equitibusque delectis
iter in ea loca facere coepit. Quibus in locis ee germanos
audiebat a quibus cum paucorum dierũ ab esse iter le
gati ab his uenerunt. Quorum hec fuit oratio. germanos
neque priores populo ro bellum inferre neque tam̃ recusare si
lacessantur quin armis contendant qd germanorũ con
suetudo hec sit a maioribus tradita quicumque bellũ infe
rant resistere neque deprecari. Hoc tam̃ dicere uenisse
inuitos eiectos domo si cum suam gratiam romani uelint
posse his utiles ee amicos. uel sibi agros attribuãt uel
patiant eos tenere. Quos armis possederint. sese unis
sueuis concedere. quibus ne dii quidem immortales esse
pares possint. Reliquum quidem ee in terris neminẽ quẽ
nõ superare possint. Ad hec que uisum ẽ cesar respon
dit. Sed exitus fuit orõnis sibi nullam cum his ami
ciciam ee posset si gallia remaneret. neque uerũ ee
qui suos fines tueri nõ potuerint alienos occupar̃
neque ullos in gallia uacare agros qui dari p̃sertim tãte
multitudini sine iniuria possint. Sed licere si uelint
in Vbiorum finibus considere. Quorum sunt lega
ti apud se et de sueuorum iniurijs queritur et auxi

lium a se petant. Hoc eis imperaturum legati hec ad suos se
relaturos dixerunt. Et re deliberata post diem tertiū
ad Cesarem reuersuros. Interea ne proprius se castra
moueret petierunt ne id quidem Cesar ab se impetra
ri posse dixit. Cognouerat enim magnam ptem equitat9
ab his aliquot diebus ante predandi frumentandiqꝫ
causa ad ambimaratos transmosam missam hos ex
pectari equites atqꝫ eius causa moram interponi ar
bitrabant. Mosa profluit ex monte vesego qui ē in fi
nibus lingonum expte quadam ex rheno recepta
que appellantur uualis insulamqꝫ efficit Batanoꝝ
uulgo dicitur Batua, neqꝫ longius ab occeano milibus
passuum LXXX in rhenum influit. Rhenus autem
oritur ex leopontys qui alpes & longo spatio pfines
Vantuantum Heluetiorum Sequanoꝝ Mediomatricum
Tributorum Treuirorū citatur fertur, et ubi occeano
appropinquat inplures influit partes multis ingen
tibus, que insulis effectis. Quarum pars magna a
feris barbarisqꝫ nationibus incolitur ex quibus sūt
qui piscibus atqꝫ ouis auium uiuere existimantur.
Multisqꝫ capitibus inocceanum influit. Cesar cum ab
hostibus nō amplius passuum XII milibus abesset ut erat
constitutū ad eum legati reuertuntur qui in itinerē
congressi magnopere ne longius progrederetur ora
bant. Cum id nō impetrassent petebant. ut ad eos
equites pagmen antecessissent premitteret eosqꝫ pu

gna prohiberet. Sibiq ut potestatem faceret in Vbios lega
tos mittendi. Quorum si princeps ac senatus sibi iureiuran
do fidem fecisset ea conditione que a Cesare ferretur, se
usuros ostendebat ad has conficiendas sibi tridui spatiũ
daret. Hec omnia Cesar eodem illo die pertinere arbitra
batur et tridui mora interposita equites eorum qui abes
sent reuerterentur tamanen sese non longe milibus pas
suum quatuor aquationis causa processurum eo die dixit
huc postero die quam frequentissimi conuenirent ut de eorum po
stulatis agnosceret. Interim ad prefecto qui cum omni equitatu
antecesserant. et ipi se lacesserent mittit qui nũtiarent
ne hostes prelio lacesserent et ipi se lacesserent substinerent
quo ad ipse cum exercitu propius accessisset. At ubi hostes
primum nostros equites conspexerunt quorũ erat V^m nu
merus cum ipsi non amplius octingentos equites habe
rent quod ipsi qui frumentandi causa ierant Trãsmos
sam non dum redierant nihil timentibus nostris quod lega
ti eorum paulo ante a Cessare discesserant atque his dies
indutiis dictus erat ab his petitus. Impetu facto
celeriter nostros perturbauerunt, rursus resistentibus
nostris consuetudine sua ad alpe des dissiluerunt
suffossis equis compluribusque nostris de iectis reliquos in
fugam coniecerunt, atque ita perteritos egerunt non ut pri
us fuga desisterent quam ut in conspectu agminis nostri ue
nissent. In eo prelio exequitibus nostris interficiuntur
quatuor et LXX. in his vir fortissimus Piso equitanus am

plyssimo genere natus. Cuius auus in ciuitate regnum sua obtinuerat amicus a senatu nostro appellatus. Hic cum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret. Illum ex periculo eripuit ipse equo uulnerato deiectus quo ad potuit fortissime restituit. Cum circumuentus multis uulneribus acceptis cecidisset. Atque id frater qui iam excesserat prelio procul animaduertisset incitato equo se hostibus obtulit, atque interfectus est.

Hoc facto prelio Cesar neque iam sibi legatos audiendos neque conditiones accipiendas arbitrabatur, atque his qui per dolum atque insidias petita pace ultro bellum intulissent. Expectare uero dum hostium copie iungerentur equitatusque reuerteretur summe dementie esse iudicabat et cognita gallorum infirmitate quantum iam apud eos hostes uno prelio auctoritatis essent consecuti sentiebat. Quibus ad consilia capienda nihil spatii dandum existimabat.

His constitutis rebus et consilio cum legatis et questore communicato nequam diem pugne intermitteret oportunissime res accidit. Quod postridie eius diei mane eadem et perfidia et simulatione usi germani frequentibus omnibus principibus maioribusque natu adhibitis ad eum in castra uenerit simul ut dicebatur sui purgandi causa quod contra atque etiam dictum et ipsi petissent prelium pridie commixissent. simul ut siquod possent de induciis fallen

do impetrarent quos sibi Cesar oblatos grauis illos retineri iussit. Ipse omes copias excastris eduxit que recenti prelio pterritum ee existimabat. Agmi subsequi iussit acie triplici structa et celeriter octo milium confecto itinere pus ad hostium castra puenit. Qui omibus rebus pterriti et celeritate ad uentus nri et discessu suor. neqꝫ consilii habe di neqꝫ arma capiendi spatio dato pturbabantur. Copias ne aduersus hostem ducere an castra defen dere an fuga salutem peter prestaret quorus timor cum fremitu et concursu significaretur. milites nri pristini diei pfidia incitati incastra iruperunt. quo loco qui celeriter arma caper potuerunt paulisper nostris restiterunt. atqꝫ inter carros impedimetaqꝫ prelium comiserunt. At reliq multitudo puerorum mulierumqꝫ nam cum omib suis domo excesserant rhenumqꝫ transierant passim fugere coepit ad quos consectandos Cesar eq tatum misit. germani post tergum clamore audito cum suos interfici uiderent armis ob iectis signisqꝫ militaribus relictis se excastris eiecerunt. Et cum ad confluentem mose rhenique peruenissent. Reliqua fuga desperata magno nume ro interfecto reliq se influmen precipitauerunt. atqꝫ ibi timore lassitudine et ui fluminis oppssi perie runt. Nostri omes adunum incolumes p paucis

uulneribus extanti belli timore cum hostium nūs
capitum · CCCC · xxx · milium fuisset se in castra re
ceperunt. Cesar his quos in castris retinuerat di
scedendi potestatem fecit · Illi supplicia cruciat⁹
gallorum ueriti quorum agros uexauerunt remanere
se apud eos uelle dixerunt. his Cesar libertatem conces
sit. Germanico bello confecto multis de causis Cesar sta
tuit sibi ēē transeundum quarum illa fuit iustissima.
Quod cum uideret germanos tam facile impelli ut ī
galliam uenirent. suis quoqꝫ rebus eos timerꝫ uo
luit. cum intelligerent et posse et audere · po · ro ·
exercitum rhenum transire. Accessit etiam qđ illa
pars equitat⁹ usipedum & Tenchaterorꝫ quam supra
memoraui predandi frumitandiqꝫ causa · Mosam
transire neqꝫ prelio interfuisse. Post fugam suorū
trans rhenum in fines sicambrorū receperat · seqꝫ cū
his cōiunxerat. ad quos cum Cesar nūcios misisset
qui postularēt eos qui sibi gallieqꝫ bellum intulissēt
ꝯ sibi dederent responderunt · po · ro · bel imperiū
rhenum finire. si se inuitos germanos in gallia trā
sire equum existimaret · cur sui quicqꝫ ēē impe
rij aut potestatis trans rhenum postularet. Vbij
aūt qui uni ex transrhenanis ad cesarem legatos
miserant amiciciam fecerant obsidēs dederāt
magnope orabant ut sibi auxilium ferret quod gra
uiter a sueuis premerentur. uel si id facere occu

pationibus · po· ro· prohibentur exercitum modo trans
rhenum transportaret · is sibi auxilium spemque reliqui
temporis satis futuram tantũ esse nom atque oppinione
ei exercitus Ariouisto pulso et hoc prelio nouissimo
facto ẽẽ ad ultimas germanorũ nationes uti oppinio
ne & amicicia po ro tuti esse possent nauium copiã
ad transportandum exercitum pollicebant. Cesar
his de causis quas cõmemoraui rhenũ transire
de creuerat · sed nauibus transire neque satis tutum
ẽẽ arbitrabant. neque sue neque po·ro· dignitatis esse sta
tuebat. Itaque et si summa difficultas faciendi · pontis
pponebatur pp latitudinem rapitudinem altitudi
nẽque fluminis tam id sibi contendendum ut aliter
ñõ traducẽdum exercitum existimabat. Rationem
pontis hanc instituit. Tigna bina sexquipedalia ab
ibo imo p̃acuta dimensa ad altitudinem fluminis ĩuallo
pedum duorum interse iũgebat · Hec cum machinationibus
immissa in flumen defixerat fistucisque adegerat
ñõ sublice modo directe ad perpendiculum · sed
prona ac fastigiata ut secundum naturam flumi
nis procumberent · His item contraria duo ad
eundem modum iuncta interuallo pedum quadra
genum · ab inferiore pte contrarium atque impetũ
fluminis cõuersa statuebant · Hec utraque insuper bi
pendalibus trabibus immissis quantum eorũ tignorum
iũctura distabat binis utrimque fibulis ab extrema

pte destinebant quibus disclusis atque in contrariam ptē re
uinctis tanta erat opis firmitudo. atque rerum earum
natura ut quo maior atque se incitasset. Hec artius il
li geta tenerentur. Hec directa materia iniecta cō
texebantur ac longurus cratibus consternebant ac ni
hilo setius sublice ad inferiorem partem fluminis ob
liquae agebantur. Que pro ariete subiecte et cum opē
cōiuncte uim fluminis exciperent et alie item supra
pontem mediocri spatio ut si arborū trunci siue na
ues deiciende opis causa eēnt a barbaris misse. His
defensoribus earum rerum uis minueretur neu pon
ti noceret diebus decem quibus materia cepta compō
tari omni opere effecto exercitus traducitur. Cesar
ad utramque partem pontis firmo psidio relicto in fines
Sicambrorū contēdit. Interim a compluribus ciuitatibus
ad eum legati ueniunt quibus pacem amiciciāque peten
tibus liberaliter respondit obsides ad se aduci iubet.
Sicambri ex eo tempore quo pons institui ceptus ē.
fuga comparata hortantibus his quos ex tencateris
atque usipetibus apud se habebant finibus suis excesse
rant sua omnia exportauerant seque in solitudinem ac
siluas abdiderant. Cesar paucos dies in eorum finibus
moratur omnibus uicis aedificiisque incensis frumentisque
succisis se in fines Vbiorum recepit atque his auxiliū
suum pollicitus si a sueuis premerētur. Haec ab his
cognouit. Sueuos postquam p exploratores pontē fieri

comperissent more suo concilio habito nuntios in omnes partes
dimixisse. uti de oppidis demigrarent liberos uxores suaque
omnia in siluas deponerent atque omnes qui arma ferre possent
unum in locum conuenirent hunc esse delectum medium
fere regionum earum quas sueui obtinerent. Hic romanorum
aduentu expectare atque ibi decertare constituisse. quod
vbi Cesar comperit omnibus rebus his confectis. quarum
rerum causa traducere exercitum constituerat ut
germanis metum iniceret sicambros ulcisceretur
et vbio obsidione liberaret. diebus omnino x. et octo
transrhenum consumptis satis ad laudem et utilitatem
profectum arbitratus se in galliam recepit pontemque re
scidit. Exigua parte estatis reliqua Cesar et si in his
locis quod omnis gallia ad septemtrionem uergit mature
sunt hiemes tamen in britaniam proficisci contendit. quod
omnibus fere gallicis bellis hostibus nostris inde summi
strata auxilia intelligebat. Et si tempus anni ad
bellum gerendum deficeret tamen magno sibi usui fore ar
bitrabatur. Si modo insulam adisset et genus hominum
perspexisset. Loca. Portus. Aditus cognouisset. que fere
omnia gallis erant incognita. Neque enim temere pre
ter mercatores illi adiit quisquam. neque his ipsis quicquam
preter oram maritimam atque eas regiones que sunt contra
gallos notum est itaque uocatis ad se undique mercatori
bus neque quanta esset insule magnitudo neque que aut
quante nationes incolerent neque quem usum belli haberent

aut quibus institutis uterentur. neq; qui eent ad maiorum
nauiu multitudinem idonei portus reperire poterat. ad
hec cognoscenda priusq̄ periculum faceret idoneum ēē ar
bitratum Gaium volosenum cum naui longa premittit. huic
mandat ut exploratis om̄ibus rebus ad se quamprimum reuer
tatur. Ipē cum omibus copiis in morinos proficiscit̄. qd̄ in
erat inbritaniam breuissim' traiectus. huc naues undiq;
exfinitimis regionibus et q̄s superiore estate aduenetica
bellum effecerat classem iubet conuenire. Interim consilio
ei' cognito et p mercatores plato ad britannos a complurī
bus insule in nouitatibus ad eum Legati ueniunt. qui
polliceantur obsides dare atq; imperio po. ro obtempe
rare quibus auditis liberaliter pollicitus hortatusq;
ut in ea sententia pmanerent. Eosq; domū remittit
et cum his una Comimum regem tibi constituerat. cui
et uirtutem et consiliū probabat. Et quem sibi fidelem
arbitrabatur. cuiusq; auctoritas in his regionib; magna
habebatur. mittit huic imperat quas possit adeat ciuita
tes horteturq; po. ro fidem sequantur. seq; celeriter
eo uenturum nunctiet. Volosenus p spectis regionibus
omibus quantum ſ ei facultas dari potuit qui naui
egredi ac se barbaris n̄o auderet comittere. Quinto
die ad Cesarem reuertitur. queq; ibi proxspexissset re
nūctiat. Dum in his Locis Cesar nauium parandarū
causa moratur Ex magna parte morinorū ad eum
legati uenerunt. qui de superioribus temporis cōsilio

excusarent quod homines barbari et nri consuetudinis imperiti bellum po ro fecissent. seq ea que imperasset facturos pollicentur. Hec sibi Cesar satis oportune arbitratus accedisse. quod neq post tergum hostem reliquere uolebat neq belli gerendi pp anni tempus facultatem habebat. neq has tantarum rerū occupationes britānie anteponendas iudicabat magnum his numerum obsidū imperat. Quibus adductis eos in fidem recepit. Nauibus circiter octingentis octuaginta onerariis coactis cōtractis quod satis ad duas transportandas legiones existimabat. Quod preterea nauium longarum habebat questoris legatis prefectisq distribuit. Huc accedebant x et .v. onerarie naues que ex eo loco a milibus passuū octo uento tenebantur quo minus in eundem portum possent uenire has aequitibus distribuit. reliquum exercitū Q Titurio sabino et Lucio aurunculeio cocte legatis in menapios atq in eos pagos morinorum aquibus ad eum legati nō uenerant ducendum uenit dedit Publium sulpitium Ruffum legatum cum eo presidio quod satis ēē arbitrabatur portum tenere iussit. His constitutis rebus nactus idoneam ad nauigandum tempestatem tertia fere uigilia soluit equitesq in ulteriorem progredi portum et naues conscendere et se sequi iussit a quibus cum paulo tardius ēēt administratum. Ipē hora circiter diei quarta cum primis nauibus britanniam attigit atq ibi montibus collibus

expositas hostium copias armatas conspexit. Cui loci hec natura atque ita montibus angustis more continebatur. Vti ex locis superioribus in litus telum adiici posset. hunc ad egrediendum nequaquam idoneum locum arbitratus. dum reliquae naues eo conuenirent ad horam nonam in anchoris expectauit. Interim legatis tribunisque militum conuocatis et quae ex uoloseno cognosceret et quae fieri uellet ostendit. Monuitque ut rei militaris ratio maxime et maritime res postularent. Et quod celerem atque instabilem motum haberent ad nutum et ad tempus omnes res ab his administrarentur. His dimissis et uentum et estum uno tempore nactus secundum dato signo et sublatis anchoris circiter milia passuum septem ab eo loco progressus ac plano littore naues constituit. At barbari consilio nro cognito premisso equitatu & hessedariis quo plerumque genere in prelio uti consueuerunt. Reliquis prelus subsecuti nros nauibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas quod naues propter magnitudinem nisi in alto constitui non poterant. Militibus autem ignotis locis impeditis manibus magno et graui onere armorum oppressis simul et de nauibus desiliendum et fluctibus consistendum et cum hostibus erat pugnandum cum illi aut ex arido aut paulum aqua progressi omnibus membris expediti notissimis rebus locis audacter tela conicerent et aequos in

suefactos incitaret quibus nris rebus perteriti atq hui' omis gnis pugne imperiti no eadem alacritate ac studio quo in pedestribus uti prelys consueuerunt utebantur. Quod ubi Cesar aiaduertit naues lon gas. quarum et speties inusitatior et barbaris & motus ad usum expeditior paulum remoueri ab onerarys nauibus et remis incitari et ad la tus apertum hostium constitui. Atq inde fundis sagittis tormentis hostes propelli ac submoueri iussit. Que res magno usui nris fuit. Nam et nauium figura et remorū motu et insusitato ge nere tormentorx p moti barbari constiterunt et paulū modo pedem retulerūt. atq nris militibus cuctan tibus maxime pp altitudinem maris qui decime le gionis aquilam ferebat contestat' deos et ea res legi oni feliciter eueniret. desilite inquit milites ni si uultis aquilam hostibus prodere. Ego certe m eum rei pu atq imperatori offm prestitero. Hoc cū magna uoce dixisset se ex naui proiecit. atq ī hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati in terse ne tantum dedecus admitterent uniuē si ex naui desiluerunt. Hos item nri ex proximis pmis nauibus cum conspexissent subsecuti hosti bus apropinquauerunt pugnatum est ab utrisq a criter. Nostri tamen quod ordines seruare neq firmiter insistere neq signa subsequi poterant

atq alius alia ex naui quibuscumq signis incurrerent se agregabat / magnope pturbabant Hostes uero notis omnibus uadis ubi aliquos ex litore singulares ex naui egredientes conspexerant incitatis equis impeditos adoriebantur / plures paucos circumsistebant Alii a latere aperto in uniuersos tela coniciebant Quod cu animaduertisset Cesar Schaphas longarum nauium / item speculatoria nauigia militibus compleri iussit / Et quos laborantes conspexerat his subsidia submittebat. Nostri simul arido costiterunt suis omnib consecutis in hostes impetum fecerut atq eos in fugam dederut neq longius pseq potuerunt quod equites cursum tenere atq insulam capere no potuerut. Hoc unum ad pristinam fortunam Cesari defuit hostes prelio superati simul atq se ex fuga receperunt. Statim ad Cesarem legatos de pace miserunt obsides daturos queq imperasset facturo se polliciti st una cum his legatis Comius ad trebas uenit quem supra demonstraueram a Cesare in britannia premissum. Hunc illi e naui egressum cum ad eos oratoris modo Cesaris mandata deferret. comphenderant. atq i uincula coniecerant. Tum prelio facto remiserunt et petenda pace eius rei culpam in multitudinem coniecerunt & per imprudentiam ut ignoscerent petierunt. Cesar questus quod cum ultro in

continente

incontinentem legatis missis pacem abse petissent belluz sine causa intulissent ignoscere imprudentie dixit. obsi desq imperauit. Quorum illi ptem statim dederunt partem ex longinquoribꝫ locis accersitam paucis diebꝫ sese daturos dixerunt. Interea suos remigrari in agros iusserunt. principes undiq conuenire et se ciuitatesq suas Cesari cõmendari ceperunt. His rebꝫ pace confirmata post diem quartum q est ĩ britãniã uentum. naues xviii de quibus supra demonstratum est quas equites sustulerant ex superiori portu leni uento que cuz appinquarent britanie. et ex castris uiderent tanta tempestas subito orta est ut nulla earz cursu tenere posset. Sed alie eodem unde erant p fecte reuerterent. Alie ad inferiorem ptem ĩsule que ẽ proprius solis occasum magno sui cum pericu lo deicerentur que tam anchoris iactis cum fluc tibus complerentur necessario ad uersa nocte in altum puecte continentem petierunt. Eadem noc te accidit ut ẽ luna plena. qui dies maritimos aestus maximos in occeano efficere consueuit. Nostris id erat incognitum. Ita uno tempore et longas naues quibus Cesar exercitum transportandum curauerat. quasq in aridum subduxerat estus compleuerat ut onerarias que ad anchoras erant deligate tempestas afflicta. neq ulla nris facultas aut administrandi aut auxiliandi dabatur. Compluribus nauibus confractis

reliquę cum ēēnt funibus anchoris reliquisq ornamētis amissis ad nauigandum in utiles magna id quod necesse erat accidere totius exercitus ꝑturbatio facta est neq enim naues erant alie quibus rebus cognitis principes britanie qui post prelium ad Cesarē conue côuenerant i(n)ter se conlocuti cum equites et naues et frumentum romanis de ēē intelligerent et paucitatem militum ex castrorū exiguitate cognosceret. q̄ hęc erant ēt angustiora quod sine impedimētis legiones Cęsar transportauerat optimum factu ēē dixerunt rebellione facta frumto comeatuq nr̄os prohibere et rem in hyemem producere qd his superatis aut reditu interclusis neminem postea belli inferendi causam inbritaniam transiturum confidebat. Itaq rursus coniuratione facta paulatim ex castris discedere aut suos clam ex agris deducere ceperunt.

At Cęsar et si nō dum eoꝝ consilia agnouerat tām ex euentu nauium suarum et ex eo quod obsides dare intermiserant fore id quod accidit suspicātur. Itaq ad omēs casus subsidia comparabat. Nam et frumtum quotidie ex agris incastra conferebat & quę grauissime afflicte erant naues earum materia atq aere ad reliquas reficiendas utebatur et quę ad eas res erant usui ex continēti comportari iubebat. Itaq cum summo studio a militibus ad ministrarent xii nauibus amissis re

liquis ut nauigari comode posse efficit. dum ea gerũ
tur. legione ex consuetudine una frumtum missa q̃
appellant septima neq; ulla ad id tempus belli suspitio
ne interposita cum pars hoĩum in agris remaneret pars
etiam in castris uentitaret. Hi qui pro portis castroꝝ
in statione erant / Cesari nũctiauerũt puluerem maiorē
q̃ consuetudo ferret in ea pte uideri quam in pte legio
interfecisset. Cesar id quod erat suspicatus aliq̃ noui
a barbaris initum consilij cohortes q; in stationibus
erant secum in eam ptem proficisci ex reliquis duas in sta
tionem cohortes succedere reliquas armari et cõfestĩ
se se subsequi iussit. Cum paulo Longius a castris p
cessisset suos ab hostibus premi atq; egre sustinẽ.
et conferta Legione ex omnibus partib; tela conijci
aĩaduertit. Nam quod omi ex reliquis partibus dmesso
frumto pars una erat reliqua suspicati hostes huc nr̃os
ẽẽ uenturos noctu in siluas delituerant. Tũc disper
sos dispositis armis in metendo occupatos subito ador
ti paucis interfectis reliquos incertos ordinibus pturba
uerant. simul equitatu atq; hessedibus circumdederãt.
Genus hoc est hessedis pugne pmo p omes partes pere
quitant et tela coniciunt / atq; ipo terrore equorũ
et strepitu rotarum ordines plerumq; pturbant.
et cum se inter equitum turmas insinuauerint hessedis
desiliunt et prelijs prehantur Aurige interim paulati
ex prelio excedunt atq; ita currus collocant ut

si illi amultitudine hostium premantur expeditum ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum stabilitatem peditum inpreliis prestant ac tantum usu cotidiano et exercitatione efficiunt ut declivi ac precipiti loco incitatos equos substinere et brevi moderari ac flectere et per temonem percurrere et in iugo insistere ut se inde in currus citissime recipere consueverunt. Quibus rebus perturbatis nostris novitate tempore oportunissimo Caesar auxilium tulit. Namque eius uentu hostes constiterunt nostri se ex timore receperunt. quo facto ad lacessendum et ad comittendum prelium alienum esse tempus arbitratus suo se loco continuit et brevi tempore intermisso in castra legiones reduxit. Dum hec geruntur nostris omnibus occupatis qui erant in agris reliqui discesserunt. Secutae sunt continuo complures dies tempestatesque et nostros in castris continerent et hostem a pugna prohiberent. Interim barbari nuncios in omnes partes dimiserunt paucitatemque nostrorum militum suis predicaverunt et quanta prede faciende atque inperpetuum sui liberandi facultas daretur. Si romanos castris expulissent. Et demonstraverant his rebus celeriter magna multitudine peditatus equitatusque cohacta ad castra venerunt. Cesar et si idem quod superioribus diebus acciderat fore videbat. et si tenent hostes pulsi celeritate periculum effugerent. tamen nactus equites circiter xxx. quos Comius attrebas de quo ante dictum est secum transportaverat Legiones

macie procastris constituit Cōmisso prelio diutius nostrorum militum impetum hostes ferre nō potuerunt ac tergo uerterunt. Quos tanto spatio secuti quantum cursu et uiribus efficere potuerunt. Complures ex his occiderunt. Deinde omnibus longe lateque edificiis incensis se incastra receperūt.

Eodem die legati ab hostibus missi ad Cesarem de pace uenerunt. His Cesar numerum obsidum quem ante imperauerat duplicauit eosque incontinentem adduci iussit quod propinqua die equinocii infirmis nauibus hiemis nauigationem subeundum non existimabat. Ipse idoneam tempestatem nactus paulo post mediam noctem naues soluit. que omnes incolumes ad continētem peruenerunt. Sed ex his onerarie due eosdem quos relique portus caperē nō potuerunt et paulo infra delate sunt quibus ex nauibus cum essent expositi milites circiter trecenti atque incastra contenderunt. Morini quos Cesar inbritaniam proficiscēs pacatos reliquerat spe prede adducti. Primo nō ita magno suorum numero circumsteterunt ac si sese interfici nollēt arma ponerē iusserunt. cum illi orbe facto sese defenderēt celeriter ad clamorem hominum circiter milia sex conuenerūt.

Qua re nūctiata cesar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim nr̄i milites impetum hostium substinuerunt. atque horis amplius quatuor fortissime pugnauerūt ac paucis uulneribus acceptis complures ex his occiderunt. Postea uero quam equitatus nr̄ inconspectum uenit hostes abiectis armis terga uerterunt. Magnusque eorū nu

merus est occisus. Cesar vero postero die Titum labienū legatum cum his legionibus quas ex britannia reduxerat in marinos qui rebellionem fecerint misit. qui cum propter siccitates paludum quo se reciperent non haberent quo superiore anno semper fuerant nisi fere omnes in potestatem Labieni pervenerunt. At Q. Titurius et Lucius cocta legati qui menapiorum fines legiones duxerant omnibus eorum agris uastatis frumentis succisis edificiis incensis. quod Menapii omnes se in densissimas siluas abdiderant se ad cesarem receperunt. Cesar se in belgis omnium legionū hiberna constituit. Eo due omnino ciuitates ex britannia obsides miserunt reliquae neglexerunt his rebus gestis ex litteris cesaris dierum xx. supplicatio a senatu decreta est.

CAI CAESARIS IMPERATORIS COMENTARIORUM BELLI GALLICI QUARTUS LIBER EXPLICIT. INCIPIT QUINTUS.

LVCIO Domicio Appio Claudio consulibus discedens ab hybernis Cesar in italiam ut quot annis facere consueverat. Legatis imperat quos legionibus prefecerat uti quam plurimas possent hyeme naves edificandas ueteresque reficiendas curarent. earum modum formamque demonstrat ad celeritatem onerandi subductionesque paulo facit humiliores quam quibus in nostro mari uti consuevimus. Atque ideo propter quod magis crebras commutationes

estuum minus magnos ibi fluctus fieri cognouerat ad o
onera ad multitudinem iumentorum transportam pa
ulo latiores q̄ quibus in reliquis utimur maribus. Has
omēs actuarias imperat fieri. Quam ad rem multum humi
litas ad iuuat. ea que sunt ad armandas naues ex his
pania apportari iubet. Ipē conuentibus citerioris gal
lie peractis i illiricum proficiscitur quod a pirustis
finitimam partem prouincie in cursionibus uastari au
debat eo cum uenisset ciuitatibus milites imperat
certumq̧ in locum conuenire iubet. Quare nūcia
ta piruste legatos ad eum mittunt. qui doceant ni
hil earum rerum publicam factum consilio sese para
tos demonstrant omnibus rōnibus de iniuriis satisfa
cere p cepta orōne eorum. Cesar obsides imperat
eosq̧ ad certam diem adduci iubet. ita nisi fece
rint se se bello p ciuitatem p secuturum demōstrat.
His ad diem adductis ut imperauerat arbitros
inter ciuitates dat. qui litem existiment penamq̧
constituant. His confectis rebus cōuentibusq̧ p
actis in citeriorem galliam reuertitur atq̧ inde
ad exercitum proficiscitur. Eo cum uenisset cir
cuitis omnibus hybernis singulari militum studio
i summa omnium rerum inopia circiter sexcentas
esse gnās cui' supra demonstrauim' ēē naues et
longas .xxviii. in uenit instructas neq̧ abēē multum
ab eo quin paucis diebus ad educi possent. collaudatis

militibus. atq; his qui negocio prefuerant quod fieri uelit
ostendit. atq; omes adportum itium conuenire iubet et
exportu comodissimum inbritaniam tra(ie)ctum ee cogno
uerat circiter milium passuum XXX transmissum
a continenti huic rei quod satis esse uisum est militu
reliquit. Ipse cum legionibus expeditis IIII (et) equitibus
CCC infines treuirorum proficiscitur quod hi neq;
ad concilia ueniebant neq; imperio parebant germa
nos et transrhenanos sollicitare dicebantur. Hec ci
uitas longe plurimum totius gallie equitatu ualet
magnasq; habet copias peditum. Rhenumq; ut supra
demonstrauimus tangit in ea ciuitate duo depnci
patu interse contendebant. Induciomarus Cingento
rigix equibus alter simul atq; decesaris legionumq;
aduentu cognitum est ad eum uenit se suosq; omes
in officio futuros neq; ab amicitia po ro defectu
ros confirmauit. Queq; intreuiris gererentur os
dit. atq; induciomarus equitatum peditatumq;
cogere. Hisq; qui per etatem inarmis esse no pote
rant insiluam arduenam abditis qui ingenti ma
gnitudine p medios fines treuirorum flumine rhe
no ad initium rhemorum ptinet bellum parare
instituit. Sed posteaq; no nulli pncipes ex ea
ciuitate et familiaritate cingentorigis adducti
et aduentu nri exercitus perteriti ad Cesarem
uenerunt et de suis puatis rebus ab eo petere

ceperunt quoniam ciuitati consulere nō posset ueritus
ne ab omnibus desereretur. Indutiomarus ad Cesarem
Legatos mittit sese id circo absius discedere ac ad
eum uenire uoluisse quo facilius ciuitatem in offi
cio contineret ne omis nobilitatis discessu plebis
pp imprudētiam laberetur. Itaque ēē ciuitatem
in sua potestate se se si Cesar pmitteret ad eum
in castra uenturum suas ciuitatisque fortunas ei
fidei pmissurum. Cesar et si intelligebat qua de
causa ea dicerentur queque eum res ab instituto
consilio deterreret. tamen ne estatem in treuiris
consumere cogeretur omib; ad britanicum bel
lum comparatis rebus. Induciomarum ad se
cum .cc. obsidibus uenire iussit. His adductis
in his filio propinquisque eius omibus quos nomi
natim euocauerat consolatus. Indotiomarum.
hortatusque uti in officio maneret. Nihilo tamen
secius pncipibus treuirorum ad se conuocatis hos
singulatim cingentorigi conciliauit. quod cū me
rito eius a se fieri intelligebat magis interesse ar
bitrabatur eius auctoritatem inter suos quam plu
rimum compessisset. Id tulit grauiter factum
Induciomarus suam gratiam inter suos minui et q
iam ante inimico in nos aīo fuisset multo grauius
hoc dolore exarsit. His rebus constitutis Cesar
ad portum itium cum legionibus puenit Ibi

cognoscit · Lx · naues que inbelgas facte erant tempestate
reiectas cursum tenere nō potuisse · atq eodem unde erāt
profecte reuertisse · Reliquas paratas ad nauigandum atq
omnibus rebus instructas inuenit · Eodem equitat⁹ totius
gallię conuenit numero milium iiii principesq ex omni
bus ciuitatibus · ex quibus p paucos quorū inse fidem
p spexerat relinquere ingallia reliquos obsidum lo
co secum ducere decreuerat · Quod cum ipē abesset
motum gallię uerebatur · Erat una cum ceteris du
norigis heduus de quo ante a nobis dictum est
hunc secum inprimus hr̄e constituerat quod eum cupidū
rerum nouarum cupidum imperii · magni animi · mag
intergallo auctoritatis agnouerat · Accedebat huc
quod inconcilio heduorum Dunorix dixerat ś · a
Cesare regnum ciuitatis deferri quod dictum hedui
grauiter ferebat · Neq recusandi aut depretandi
causa legatos ad Cesarem mittere audebat · Id fac
tum ex suis hospitibus cognouerat · Ille omnibus pre
cibus pmo petere contendit ut ingallia relinqueret̄ ·
ptim quod insuetus nauigandi mare timeret · ptimq
religionibus impediri se diceret · Posteaq id obsti
nate sibi negari uidit omni spe impetrandi adem
pta · pnceps gallie sollicitare se uocare singulos hor
tariq coepit uti incontinenti remanē metu territa
re nō sine causa fieri ut gallia omni nobilitate
spoliaretur id ēē consilium Cesaris ut quasi inconspectu

gallie interficere uereretur omes hos in britaniā traductos necaret fidem reliquis interponere iusiurandū poscere ut quid eēt ex usu gallie intellexisset causa consilio administrarēt hec a compluribus Cesari deferebantur qua re cognita Cesar quod tantū ciuitati hedue ciuitatis tribuat cohercendum atqȝ deterrendum quibuscumqȝ rebus posset Dumnorigem statuebat qđ longi' eius amentiam progredi uidebat prospiciendū nequid sibi aut rei pu nocer posset. Itaqȝ circiter .xxv. dies in eo loco conmoratus quod chorus uentus nauigationem impediebat qui magnam partem omnis temporis in his flare consueuit. Dabat operā ut i officio Dumnorigem contineret nihilo tam secius omia eius consilia cognosceret. Tandem idoneam nactus tempestatē milites equitesqȝ naues conscender iubet. at omnium impeditis animis Dunorix cū eqtib' heduorum a castris insciente Cesare domū discedere coepit. Qua re nunciata Cesar intermissa profectione atqȝ omībus rebus post positis magnam partē equitatus ad eum insequendum mittit rethrahiqȝ imperat si uim faciat neqȝ pareat interfici iubet. Nihil hunc se absente pro sano facturū arbitrat' qui p̄ntis imperium neglexisset. Ille enim reuocat' resistere ac se manu defendere suorumqȝ fidem implorare coepit. Sepe clamitans liberum se libereqȝ ciuitatis esse. Illi ut erat imperatum circumsistunt hoīē atqȝ

interficiunt atque equites redeuntes ad Cesarem revertuntur.
His rebus gestis Labieno in continentem cum tribus legionibus et equitum millibus duobus relicto ut portus tueretur et rem frumentariam provideret quaeque in gallia gererentur agnosceret. consiliumque pro tempore et pro re caperet. Ipse et pari numero cum quinque legionibus et pari numero equitum. quem in continenti reliquerat ad solis occasum naves solvit et leni affrico profectus est mediam circiter noctem intermisso cursu non tenuit et longius delatus aestu orta luce sub sinistra britanniam relictam conspexit. Tum rursus estus commutationem secutus rhemis contendit. ut eam partem insule caperet. qua optimum egressum superiore estate cognoverat.
Qua in re ad modum fuit militum virtus laudanda. qui vectoriis gravibusque navigiis non intermisso remigandi labore longarum navium cursum adequarunt. Adcessum ad britanniam omnibus navibus meridiano fere tempore neque in eo loco hostis est visus. Sed ut postea Cesar ex captivis cognovit cum magne manus eo convenissent multitudine navium perterrite que cum annotinis privatisque quas sui quisque comodi causa fecerat amplius octingente uno erant visae tempore a littore discesserant ac se in superiora loca abdiderant. Cesar exposito et loca castris idoneo capto ubi ex captivis cognovit quo in loco copie hostium consedissent cohortibus x ad mare relictis & equitibus ccc qui presidio navibus essent / de tertia vigilia ad hostes contendit

eo minus veritus navibus quod in litore molli atque apto de
ligatas ad anchoram relinquebat et presidem navibus Q.
Titurium pfecit. Ipse noctu progressus milia passuum
circiter XII hostium conspicatus est. Illi equitatu atque
essedis ad flumen progressi ex loco superiore nros phiber
et prelium comitter ceperunt. Repulsi ab equitatu se
in silvas abdiderunt locum nacti egregie et natura
et opere munitum quem domestici belli ut videbat
causa iam ante prepaverant. Nam crebris arbori
bus succisis omnis introitus erant pre clusi. Ipsi ex
silvis rari propugnabant nrosque intra munitiones pro
phibebant ingredi. at milites legionis VII testudine
facta et aggere ad munitiones adiecto locum ceperunt.
eosque ex silvis expulerunt paucis vulneribus accep
tis sed eos fugientes longius prosequi Cesar vetuit
et quod loci naturam ignorabat et quod magna
parte diei consumpta munitioni castrorum temp
relinqui volebat. Postridie eius diei mane tripartito mi
lites equitesque in peditionem i misit in eos qui fuge
rent prosequerent. His aliquantum itinere progressis
cum iam extremi eent in prospectu equites a Q. Atrio
ad cesarem venerunt qui nunciarent superiore nocte
maxima cohorta tempestate prope omes naves afflı
ctas atque in litore eiectas esse quod neque anchore fu
nesque subsinerent neque naute gubernatoresque vim
tempestatis pati possent. itaque concursu navium ma

gnum esse incomodum acceptum. His rebus cognitis Cesar
legiones equitatumque reuocari atque in itinere resistere iu
bet. Ipse ad naues reuertitur / eandem fere que ex nunciis lit
terisque cognouerat coram prospexit / sic ut amissis cir
citer .l. nauibus reliquae tamen posse refici magno nego
cio uiderentur. Itaque ex legionibus fabros delegit &
ex continenti alios accersiri iubet. Labieno scribit uti
quamplurimas posset his legionibus que sunt apud eum
naues instituat. Ipse et si res erat multe opere ac labo
ris tamen comodissimum esse statuit omnes naues sub
duci et cum castris una munitione coniungi / In is re
bus circiter dies .x. consumit ne nocturnis quidem
temporibus ad laborem militum intermissis subductis
nauibus castrisque egregie munitis easdem copias
quas ante presidio nauibus reliquit. Ipse eodem
unde redierat proficiscitur / eo cum uenisset maiores
iam undique in eum locum copie britanorum con
uenerant summaque imperii bellique administrandi
comuni consilio permissa est. Cassiuellano cuius fines
a maritimis ciuitatibus flumen diuidit quod appella
tur Tamesis a mari circiter passuum milia .lxxx. huic
superiore tempore cum reliquis ciuitatibus continua
bella intercesserat. Sed nostro aduentu permoti Britani
hunc toti bello imperioque prefecerant britanie pars inte
rior ab his incolitur quos notos in insula ipsi memoria
proditum dicunt maritima pars ab his qui prede

ac belli inferendi causa ex legibus transierunt. Qui om
nes fere his nominibus civitatum appellantur quibus orti ex
civitatibus / eo pervenerunt ut bello illato ibi permanserunt
atque agros colere ceperunt / hominum est infinita multitudo
creberrimaque aedificia fere gallicis consimilia. Pecorum ma
gnus numerus. Utuntur aut ere aut nummo aureo aut nul
lis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Na
scitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus.
in maritimis ferrum sed ei est exigua copia / ere utun
tur importato materia cuiusque generis ut in gallia est preter
fagum et abietem. Leporem et gallinam et anserem
gustare fas non putant. Hec alunt tamen animi volup
tatisque causa. Loca sunt temperantiora quam in gallia re
missioribus frigoribus natura utrique. Cuius latus
unum est contra galliam huius lateris alter angulus
qui est ad cantium quo fere omnes ex gallia naves
appellantur ad orientem solem infinem inferior ad
meridiem spectat. Hoc pertinet circiter milia passuum
LXXX. alterum vergit ad hispaniam atque occidentem
solem. qua ex parte est hibernia dimidia minor ut ex
timatur quam britania. sed pari spatio transmissus atque
ex gallia est in britaniam. In hoc medio cursu est
insula que appellatur mena. Complures preterea mi
nores subiacte insule existimantur de quibus insulis non
nulli scripserunt. Dies continuos XXX sub bruma
esse noctes. Nos nihil de eo percontationibus reperiebamus

nisi tertis ex aqua mensuris breuiores esse quam in cõtinenti
noctes uidebamus. Huius est longitudo lateris ut fert illo
rum opinio septingentorum milium. Tertium est contra
septemtriones cui parti nulla est obiecta terra. sed eius an
gulus lateris maxime ad germaniam spectat. Hec mi
lia passuum ottigenta in longitudinem ēē existimabātur.
ita omīs insula in circuitu est uicies centum milibȝ
passuum. ex his omibus longe sunt humanissimi qui can
tium incolunt. que regio est maritima omnis neqȝ
multum gallica differunt consuetudine. Interios ple
rique frumēta nō serunt. sed lacte et carne uiuunt.
pellibusqȝ sunt uestiti. Omēs uero britani se uitro
inficiunt quod ceruleum efficit colorem. atqȝ ħ horri
diores sunt aspectu capilloqȝ sunt promisso atqȝ om
ni parte corporis rasa preter caput et labium supe
rius. uxores hn̄t deni duodeniqȝ inter se cōmunes
maxime frēs cum fratribus parentesqȝ cum liberis.
Sed siqui sunt ex his nati eorum habentur liberi q̄
p̄mum uirgo queqȝ deducta est. equites hostium es
sederiisqȝ acriter prelium cum equitatu nr̄o in itiner
cōflixerunt tamen ut nostri omnium partibus superiores
fuerint atqȝ omēs in siluas collesqȝ compulerint sed cō
pluribus interfectis cupidius insecuti nō nullos e suis
amiserunt. At illi intermisso spatio imprudentibus
nostris atqȝ occupatis in munitione castrorum subito
se ex siluis eiecerunt impetuqȝ in eos facto qui erant

instatione procastris conllocati acriter pugnauerunt duo
busque missis subsidio cohortibus a Cesare atque his primum
legionum duarum cum hec per exiguo intermisso loci spa
tio interse constitissent nouo genere pugne. perterritis no
stris per medios audacissime perruperunt. seque inde incolu
mes receperunt. Eo die Q. Laberius durus tribunus
militum interficitur illi pluribus submissis cohortibus
repelluntur. Toto hoc genere pugne cum sub oculis omnium
ac pro castris dimicaretur intellectum est nostros propter
grauitatem armorum quod neque insequi cedentes
possent. neque ab signis discedere auderent minus ap
tos esse ab huius generis hostem. equites magno autem
cum periculo prelio dimicare propterea quod illi et con
sulto plerumque cederent et cum paulum alegionibus
nostros remouissent et ex essedis desilirent. et pedi
bus dispari prelio contenderent. accedebat huc ut
numquam conferti sed rari magnisque interuallis preliaren
tur stationesque dispositas haberent. atque alios alii dein
ceps exciperent. integrique et recentes pro defatigatis
succederent. Postero die cum procul a castris hostes in
collibus constitissent rari se ostendere et leuius quam
pridie nostros equites prelio lacessere coeperunt.
Sed meridie cum Cesar pabulandi causa tres legiones
atque omnem equitatum cum Gaio Trebonio legato misit
et repente ex omnibus partibus ad pabulatores aduo
lauerunt. Sic uti ab signis legionibusque non absiste

rent. Nostri alacriter in eos impetu facto repulerunt, neque finem sequendi fecerunt. Quod subsidio equites confisi cum post legiones viderent precipites hostes egerunt. Magnoque eorum numero interfecto neque sui colligendi neque consistendi aut ex essedis desiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga protinus que undique venerant auxilia discesserunt neque post id temp(us) umquam summis copiis nobiscum hostes contenderunt. Cesar cognito consilio eorum ad flumen Tamesim i(n) fines Casuellaui exercitum duxit, quod flumen omnino uno loco pedibus atque hoc egre transiri pot(est). Eo cum venisset animaduertit alteram fluminis ripam magnas copias hostium instructas. Ripa aut(em) erat acutis sudibus p(re)fixis munita, eius demque g(e)n(er)is sub aqua defixe sudes flumine tegebatur. his rebus cognitis a captivis p(er)fugisque Cesar premisso equitatu confestim legiones subsequi iussit. sed ea celeritate et eo impetu milites ierunt cum capite solo ex aqua extarent ut hostes impetum equitum atque legionum substiner(e) n(on) possent ripasque dimitterent ac se fuge mandarent. Casuellanus ut supra demonstrauimus omni desposita spe contentionis dimissis amplioribus copiis milibus circiter IIII essadariorum relictis itinera n(ost)ra seruabat paululum ex via excedebat locisque impeditis siluestribus se se occultabat atque his regionibus quibus nos iter facturos cognouerat pecora atque ho(m)i(n)es

ex agris insulas in siluas compellebat et equitatus noster libe
rius prędandi uastandique causa se in agros eiceret omnibus uiis
semitisque essedarios ex siluis emittebat et magno cum periculo
nostrorum equitum cum his confligebat. Atque hoc metu
latius euagari prohibebat. Relinquebatur ut neque longius
ab agmine legionum discedi cęsar pateretur. Et tantum
in agris uastandis incendiisque faciendis hostibus nocere
tur quantum labore atque itinere legionarii milites effi
cere poterant. Interim Ternobantes prope firmissima
earum regionum ciuitas ex qua Mandubratius adolo
scens Cęsaris fidem secutus ad eum in continentem i
galliam uenerat cuius pater in ea ciuitate regnum
obtinuerat interfectusque erat a Cassuellano. Ipse fuga
mortem uitauerat. Legatos ad Cęsarem mittunt polli
centur se se ei dedituros atque imperata facturos. Petunt
ut mandubrachium ab iniuria Cassuellam defendat
atque in ciuitatem mittat qui presit imperiumque obtineat.
His Cęsar imperat obsides quadraginta frumentumque exer
citus Mandubratumque ad eos mittit. Illi imperata cele
riter fecerunt obsides ad numerum frumentumque miserunt
Trinouantibus defensis atque ab omni militum iniuria prohi
bitis. Cômagni Semporiaci Anchalides Bibroci Crassi le
gationibus missis se se Cesari dedunt. ab his cognoscit
non longe ab eo loco oppidum casuellani abesse siluis
paludibusque munitum quo satis magnus hominum pecorisque
numerus conuenerat. Oppidum autem britani uocant

cum siluas impeditas uallo atque fossa muniuerunt. Quo in
cursionis hostium uitande causa conuenire consuerant. Eo
proficiscitur. cum legionibus locum reperit egregie natura
atque opere munitum tamen hunc duabus partibus oppugna
re contendit. Nostri paulisper morati militum nostrorum
impetum non tulerunt se seque ex alia parte oppidi eiece
runt. Magnus ibi numerus pecorum repertus multique
in fuga sunt comprehensi atque interfecti. Cum hec in his
locis geruntur. Cassiuellanus ad cantium quod esse ad
mare supra demonstrauimus quibus regionibus quatuor
reges preerant. Cintorix Carnilius Taximangulus
Segonax nuntios mittit atque his imperat uti coactis om
nibus copiis castra navalia de improuiso adoriantur atque
oppugnent. Hi cum ad castra uenissent nostri eruptione
facta multis eorum interfectis capto etiam nobili duce
Lugatorige suos incolumes reduxerunt. Casiuellanus
hoc prelio nuntiato tot detrimentis acceptis uastatis
finibus maxime etiam permotus defectione ciuitatum
legatos per Atrebatem comium deditione ad cesarem
mittit. Cesar cum constituisset hyemare in continenti
propter repentinos gallie motus neque multum aestatis
superesset atque id facile extrai posse intelligeret
obsides imperat et quod in annos singulos uectiga
lia populo romano britannia penderet constituit. Interdicit
atque imperat Casiuellano neu Mandrubatio neu Tri
no uatibus noceat obsidibus acceptis exercitum

reducit ad mare

reducit ad mare Naues muenit refectas his deductis q̄

& captiuorum magnum nūm habebat et nō nulle tempe

state deperierant. Naues duobus comeatibus exercitum

reportare instituit ac sic accidit uti extanto nauium

numero tot nauigationibus neq; hoc neq; superior anno

ulla omīo nauis que milites portarent desiderarentur.

At ex his que naues ex continenti ad eum remitterent

et prioris comeatus expositis militibus et quas postea

Labienus faciendas curauerat numero lx p pauce

Locum caperent relique fere omes reficerentur quas

cum aliquādiu Cesar frustra expectasset ne anni tpre

a nauigatione excluderetur quod equinoctium sube

rat. necessario angustius milites collocauit ac sūma

tranquillitate consecuta secunda inita cum soluiss;

uigilia prima luce terram attigit Omēsq; incolumes

naues pduxit subductis nauibus conciliocq; Gallorum

Samathobrine p acto quod anno frumētum in gallia pp

siccitates angustius puenerat coactus est aliter ac

superioribus annis exercitum in hybernis collocare

Legiones in plures ciuitates distribuere. Exquibus

unam in morinos ducendam Gaio fabio legato de

dit. Alteram inneruios. Q. Ciceroni Tertiam in

esuos L. Rosio. Quartam in Rhemis cum Tito labi

eno in confinio treuirorum hyemare iussit. Tres in

belgis collocauit. His marcum crassum et Lucium

Muniuum Plancium et Gaium Trebonium Legatos

prefecit Vnam legionem quam proxime transpadus cō
scripserat et cohortes quinque meburonos quorum ps ma
xima est intermossam ac Rhenum qui sub imperio am
biorigis et catuolci erant. Misit his militibus . Q. Titur
ium sabinum et L. auruncoleium Cottam legatos pre
esse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus.
facillime inopie frumentarie se se mederi posse.
existimauit. atque harum tamen omnium legionum
hyberna preter eam quam L. Roscio et quietissimam
ptem ducendam duxerat milibus passuum C con
tinebantur. Ipse interea quo ad legiones collocatas
munitaque hyberna cognouisset in gallia morari cō
stituit. Erat incarnutibus summo loco natus Targe
tius huius mores inciuitate sua regnum obtinue
rat huic Cesar pro ei uirtute atque in se beniuolen
tia quod in omnibus bellis singulari eius opera fu
erat usus maiorum locum restituerat. Tertium hūc
iam annum regnantem inimicis iam multis pa
lam ex ciuitate et his auctoribus eum interficiūt.
Defertur ea res ad cesarem. Ille ueritus quod ad plu
res ptinebat ne ciuitas eorum impulsione deficeret
L. Plancum cum legione ex belgis celeriter incar
nutes proficisci iubet ibique hyemare quorumque opa
cognouerat Tasgetium interfectum. hos com
prehensos ad se se mittere. interim ab omnib
legatis questoribusque quibus legiones ab tra

diderat certior factus est hymberna peruentum locumque hybernis esse munitum diebus circiter xv quibus in hyberna uentum est initium repentini tumultus ac defectionis ortum est ab ambiorige et catuuolco qui cum ad fines regni sui Sabino Cotteque praesto fuissent frumentaque in hyberna comportauissent Induciomari treueri nunciis impulsi suos concitauerunt subitoque oppressis lignatoribus magna manu ad castra oppugnatum uenerunt. Cum celeriter arma nostri cepissent uallumque ascendissent atque una ex parte hispanis equitibus emissis equestri prelio superiores fuissent desperata re hostes suos ab opugnatione reduxerunt tum suo more conclamauerunt uti aliqui ex nostris ad colloquium prodirent habere se se quae de re communi dicere uellent quibus rebus controuersias minui posse sperarent. Mittitur ad eos colloquendi causa Gaius Carpineius eques romanus familiaris Q. Titurii & Q. Iunius ex hispania quidam qui iam ante iussu Cesaris ad ambiorigem uentitare consueuerant. Apud quos ambiorix ad hunc modum locutus est. se se pro cesaris in se beneficiis plurimum ei confiteri debere quod eius opera stipendio liberatus esset quod aduaticis finitimis suis pendere consuesset quodque ei et filius et fratris filius ab Cesare remissi essent quos aduatuci

obsidum numeros missos apud se inseruitute et ca
tenis tenuissent. Neq; id quod fecerat deoppugna
tione castrorum aut iudicio aut uoluntate sua fe
cisse. Sed coactis ciuitatis suaq; ēē huiusmodi im
peria ut non minus haberet iuris inse multi
tudo q̄ ipse inmultitudinem ciuitati porro hanc
fuisse belli causam quod repentine gallorum con
iurationi resistere non potuerit. Id se facile
exhumanitate sua probare posse adeo quod non
sit imperitus rerum ut suis copiis po ro supera
ri posse confidat. Sed ēē ingallia comune con
silium omibus hybernis Cesaris oppugnandis
hunc esse dictum diem nequa legio alteri legi
oni subsidio uenire posset. Non facile gallos gal
lis negare potuisse. Presertim cum de recupe
randa comuni liberalitate consilium initum
uideretur quibus quoniam propietate satisfecerit
habere nunc se rationem officii probeneficiis Cesaris
monere orare Titurium prohospicio ut sue ac
militum saluti consulat magnam manum germa
norum conductam rhenum transisse hanc affore
biduo ipsorum esse consilium uelit priusq̄ finiti
mi sentiat eductos exhybernis milites aut ad
Ciceronem aut ad labienum deducere quorum alter
milia passuum circiter L alter paulo amplius ab
his absit. Illud se polliceri et iure iurando con

firmare Titum iter per fines daturum quod cum faciat et ciuitati sese consulere quod hybernis leuetur et cesari pro eius meritis gratias referre. hanc orationem habita discedit. Ambiorix. Carpineius et Iunius que audierunt ad legatos detulerunt. Illi repentina re perturbati et si ab hoste ea dicebantur tamen non negligenda existimabant. Maximeque hac re permouebantur quod ciuitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte po ro bellum facere ausum uix erat credendum.
1 Itaque ad consilium rem defferunt magnaque inter eos existit controuersia. L. Aurunculeius complures tribuni militum et primorum ordinum centuriones nihil temere agendum neque ex hybernis iniussu Cesaris discedendum existimabant quanta suis gratias magnas etiam copias germanorum posse munitis hybernis ducebant rem esse testimonio quod primum hostium impetu multis ultro uulneribus illatis fortissime substinuerunt. Re frumentaria non premi. interea ex proximis hybernis et a Cesare conuentura subsidia. Postremo quid esset leuius aut turpius quam auctore hoste de summis rebus capere consilium. Contra ea Titurius sero facturus clamitat cum maiores manus hostium adiunctis germanis conuenissent & cum aliquid calamitatis in proximis hybernis esset acceptum breuem consulendi esse occasionem. Cesare arbitrari profectum in Italiam neque aliter

carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse captu
ros. Neque eburones si ille adessent tanta contemptio
ne nostri ad castra uenturos esse nostro hostem auctorem
sed rem spectare. Sub esse Rhenum magno esse ger
manos dolori Ariouisti mortem et superiores nostri
uictorias ardere galliam tot contumeliis acceptis
sub po. ro. imperio redactam superiore gloria rei mi
litaris extincta. Postremo quis hoc sibi persuaderet
sine certa re ambiorigem ad eiusmodi consilium
descendisse suam sententiam inutraque parte esse tutam.
Si nihil esset durius nullo cum periculo proximas
legiones peruenturos si gallia omnis cum germanis
consentiret. Vnam esse positam inceleritate sa
lutem. Cotte quidem atque eorum qui dissentirent
consilium quem haberet exitum. Inquo si presens
periculum non sit ac certa Longinquia obsidione
fames esset timenda ac inutraque parte disposi dis
putatione habita. Cum a cotta primisque ordinibus
acriter resisteretur uincite inquit si ita uultis
Sabinus et clariore uoce ut magna pars militum
exaudiret. Neque inquit his sum qui grauissime ex
uobis more periculo terrear. hi sapient si graui
quid acciderit abs te rationem deposcent. Qui si per
te liceat perendino die cum proximis hybernis con
iunctionem cum reliquis belli casum sustineant
non reiecti et relegati longe ab ceteris aut ferro

aut fame intereant. Consulitur ex consilio comprehendit utrumque exorant ne sua dissensione et ptinacia rem in summum periculum deducant facilem esse rem seu maneant seu proficiscantur si modo unum omnes sentiant ac probent. contra in dissensione nulla se salutem prospicere. Res disputatione ad mediam noctem perducitur. tandem dat cota manus superat sententia Sabini prima luce pronunciatur ituros. consumitur vigiliis reliqua pars noctis cum sua quisque miles circumspiceret quid secum portare posset quid ex hybernorum instrumento relinquere cogeretur omnia excogitantur. Quare nec sine periculo maneatur et langore militum et vigiliis periculum augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur ut quibus esset persuasum non ab hoste sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum longissimo agmine maximisque impedimentis.

At hostes posteaque ex nocturno fremitu vigiliisque de profectione eorum senserunt collocatis insidiis bipertito in silvis oportuno atque occulto loco a milibus passuum circiter duobus romanorum adventum expectabant. et cum se maior pars agminis in magnam convallem dimisisset ex utraque parte eius vallis subito se ostenderunt novissimosque premere et primos prohibere ascensu atque iniquissimo nostrorum loco proelium committere ceperunt. Tum demum Titurius qui nihil ante providerat trepidare et concursare cohortesque disponere. Hoc

tam ipsa timide atque ut eum omnia deficere uideretur.

Quod plerumque his accidere consueuit. qui in ipso negocio consilium capere coguntur. Atque Cota qui cogitasset hec posse in itinere accidere atque ob eam causam profectionis auctor non fuisset nulla in re communi saluti deerat. Et in appellandis cohortandis militibus imperatoris et in pugna militis officia prestabat. Cum pp longitudinem agminis minus facile omnia per se obire et quid quoque loco faciendum esset prouidere possent iusserunt pronuntiari ut impedimenta relinquerent atque in orbem consisterent. quod consilium et si in huiusmodi casu comprehendendum non est tamen incomode accidit. nam et nostris militibus spem minuit et hostes ad pugnandum alacriores effecit quod non sine timore et desperatione id factum uidebatur.

Preterea accidit quod fieri necesse erat ut uulgo milites ab signis discederent. queque quisque eorum carissima habebat ab impedimentis petere atque arripere properaret clamore et fletu omnia complerentur ac barbaris consilium non defuit. Nam duces eorum tota acie pronuntiare iusserunt ne quis a loco discederet. Illorum esse predam atque illis reseruari quecunque romanis reliquissent. proinde omnia in uictoria posita existimare. Erant et uirtute et numero pugnandi pares nostri tamen et si a duce et a fortuna deserebantur. tamen omnes spem salutis in uirtute

sperarent

ponebant. Et quociens queq cohors procurrebat ab ea p̄te magnus numerus hostium cadebat. Qua re aīaduersa ambiorix p̄nuntiari iubet et p̄cul tela coiciant ne propius accedant et quam impetem roma in impetum fecerint cedant leuitate armorū et quotidiana exercitatione nihil his noceri posse rursus se ad signa recipientes insequant̄ quo precepto ab his diligentissime obseruato quom quēpiam cohors ex orbe ex processerat atq impetum fecerat hostes uelocissime refugiebat. Interim eam p̄tem nudari necesse erat et ab latere apto tela recipi. Rursus cum in eum locum unde erant egressi coeperant & abhis qui cesserant et ab his qui proximi steterant circumueniebant. Si aūt locum tener̄ uellet nec uirtuti locus relinquebatur. neq ab tanta multitudine coniecta tela conferti uitare poterant. tam tot incomodis conflictati multis uulneribus acceptis resistebant et magna parte diei cos[umpta]

Cum a p̄ma luce ad horam octauam pugnaretur. nihil quod ipis eēt indignum committebant. Tum tito baluencio qui superiore anno p̄mum pilum duxerat uero forti et magne auctoritatis utrumq femur tragula trancitur. Q. Lucani⁹ eiusdem ordinis fortissime pugnans dum circumuento filio subuenit interficitur. L. cota legatus om̄es cohortes ordinesq ad hortans in aduersum os funda uul-

neratur. His rebus p̄motus. Q. Tituri' cum ambio
rigem procul suos cohortantem cōspexisset inter
pretem suum. G. Pompeiū ad eum mittit rogatum
ut sibi militibusq; parcat. Ille appellat' respondit
si uelit secum conloqui licere sperari a multitudi
ne impetrari posse quod ad militum salutem
p̄tineat. Ipsi uero nihil nocitum iri inque eam
rem se suam fidem interponer̄. Ille cū Cota sa
utio communicat si uidetur pugna ut excedant
et cum ambiorige una colloquantur sperare ab eo
de sua ac militum salute impetrari posse. Cota
se ad armatum hostem iterum negat atq; in eo
p̄seuerat. Sabinus quos in presentia tribunos
militum circum se habebat et p̄morū ordinūq; sū
centuriones se sequi iubet. et cum p̄pius ambiori
gem accessisset rursus arma abiicere imperatū
facit suisq; ut idem faciant imperat. Interim dum
de conditionibus inter se agunt longiorq; cōsulto
ab ambiorige instituit̄ sermo paulatim circumuē
tus interficitur. Tum uero suo more uictoriam
con clamat. atq; ululatum tollunt impetuq; ī
nr̄os facto ordines p̄turbant. Ibi lucius Cota
pugnās interficitur cum magna p̄te militum.
Reliqui se se in castra recipiunt ūn erant egressi.
ex q̄bus L. Petrosidius aquilifer cum magna mul
titudine hostium premeretur aquilam in uallum

proiecit. Ipse pro castris fortissime pugnans occidit.
Alii egre ad noctem oppugnationem sustinent noctu
ad unum omnes desperata salute se ipsi interficiunt.
Pauci ex prelio lapsi incertis itineribus per siluas
ad T. labienum Legatum in hyberna perueniunt.
atque eum de rebus certis faciunt certiorem. Hac
uictoria elatus Ambiorix statim cum equitatu
in aduatucos qui erant eius regni finitimi pro
ficiscitur neque noctem neque diem intermittit pe
ditatuque se se subsequi iubet. Re demonstrata
aduatucisque concitatis postero die in neruio per
uenit. Hortaturque ne sui imppetuum liberandi
atque ulciscendi romanos pro his quas acceperint in
iuriis occasionem dimittant interfectos esse le
gatos duos. magnamque partem exercitus interiisse
demonstrat nihil esse negocii subito oppressam legi
onem / que cum cicerone hyemet interfici seque adeam
rem profitetur adiutorem. facile hac oratione
neruiis persuadet. itaque confestim dimissis ad ce
siones gerundios Leuacos plemaxios Goridinos
qui omnes sub eorum imperio sunt maximas manus pos
sint cogunt / et de improuiso ad ciceronis hyberna ad
uolant. nondum ad eum de titurii morte fa
ma perlata. et huic quoque accidit quod fuit neces
se ut non nulli milites qui lignationis munitionisque
causa in siluas discessissent repentino equitum ad

uentu interciperentur. His circumuentis magna manu Ebu
rones Neruii aduatuci atque horum omnium socii et clientes
oppugnare incipiunt. Nostri celeriter ad arma concurrūt.
Vallum conscendunt egre is dies substentatur quod om
nem spem hostes in celeritate ꝑebant. atque hanc adepti
uictoriam inperpetuum se fore uictores confidebant.
Mittunt ad Cesarem confestim ab cice littere magnis ꝑ
positis p̄miis si ꝑtulissent obsessis omnibꝫ uiis missi īter
cipiuntur. Noctu ex materia quam munitionis cā
cōportauerant turres ad modum CXX excitantur
credibili celeritate que de ēē uidebantur opi ꝑfici
untur. Hostes postero die multo maioribus coactis
copiis castra oppugnāt fossam complent eadem rōe
qua ꝑdie a nr̄is resistitur. Hoc idem reliquis de incepi
fit diebus nulla pars nocturni temporis ad laborem
intermittitur. Non egris nō uulneratis quietis fa
cultas datur quecunque ad proximi diei oppugnatio
nem opus sunt noctu comparantur. multe preuste su
des magnus muralium pilorum nr̄is instituitur
turres Contabulantur pinc lorice que ex cratibus at
texuntur. Ipe Ci cum tenuissima ualitudine ēēt ne
nocturnum sibi quidem tempus ad quietem relinque
bat ut ultro militum concursu ac uocibus sibi parce
re cogeretur. Tunc ꝑnceps ducesque neruiorū q aliquē
aditum causamque amicitie cum Cice habebant colloqui
se uelle dicunt. Facta potestate eadem que Ambiorix

cum Titurio egerat commemorant. omnem ei galliam ee
marinis germanos rhenum transire. Cesaris reliquorumque
hyberna oppugnari. Addunt et de sabini morte. Ambi
origem ostentant fidei faciende causa errare eos dicunt
si quicquam ab his presidiis sperent qui suis rebus diffidant
se se tamen hoc esse in ciceronem populumque ro. animo ut nihil
nisi de hybernis discedere et ad quascumque partes uelit
sine metu proficisci. Cice. ad hec unum modo respondit
non esse consuetudinem po. ro. accipere ab hoste armato
conditione. si ab armis discedere uelint se ad utore
utantur. Legatosque ad Cesarem mittant. Sperare pro
iustitia que petierint impetraturos ab hac spe repul
si neruii pedum viiii et fossa pedum xv. hyberna
cingunt. Hec et superiorum annorum consuetudine a nobis
cognouerant et quosdam de exercitu habebant captiuos
ab his docebantur. Sed nulla ferramentorum copia que
esse ad hunc usum idonea gladiis cespites circumcidere
manibus sarculisque terram exaurire uidebantur. Qua
quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit.
Nam minus horis tribus milium pedum xv in circuitu
munitionem fecerunt. Reliquisque diebus turres ad al
titudinem ualli falces testudinesque quas quidem cap
tiui docuerant parare ac facere ceperunt. Septimo
opugnationis die maximo cohorto uento feruentes
fusili ex argilla grandes fundas et feruefacta
iacula in casas que more gallico stramentis erant tec

te iacere ceperunt. He celeriter ignem comprehenderunt et uenti magnitudine in omnem locum castrorum distulerunt. Hostes maximo clamore secuti parta iam atque explorata uictoria. turres testudinesque agere et scalis uallum ascendere ceperunt. at tanta uirtus militumque atque ea presentia animi fuit ut cum ubique flamma torreretur maximaque telorum multitudine premerentur suaque impedimenta atque omnes fortunas conflagrare intelligerent non modo demigrandi causa de uallo decederet nemo. sed pene ne respiceret quidem quisque ac tum omnes acerrime fortissimeque pugnarent hic dies nostris longe grauissimus fuit. Sed tamen hunc habuit euentum ut eo die maximus hostium numerus uulneraretur atque interficeretur ut se sub ipso uallo constipauerant. recessuique primis ultimi non dabant paululum quidem intermissa flamma et quodam loco turri adacta et contigente uallum tertie cohortis centuriones ex eo quo stabant loco recesserunt suosque omnes remouerunt nutu uocibus que hostes si introire uellent uocare ceperunt. Quorum progredi ausus est nemo. Tunc ex omni parte lapidibus coniectis deturbati turrisque succensa est. Erant in ea legione fortissimi uiri centuriones qui primis ordinibus appropinquarent. Titus Pullo et L. Vorenus. hi perpetuas inter se controuersias habebant quinam

ante ferretur omnibus annis de locis summis simultati
bus contendebant. Ex his Pullo cum acerrime ad mu
nitiones pugnaretur quid dubitas inquit varene
aut quem locum tue laudis virtutis spectas. Hic dies
de nostris controversiis diiudicabit. hoc cum dixisset
procedit ex castris munitiones queque pars hostium
confertissima est visa irrupit. ne vorenus quidem
se se vallo continet. sed omnium virtus extimationem
subsequitur. Tum mediocri spatio relicto pullo pilum
in hostes immittit atque unum ex multitudine procu
rentem traicit quo percusso et exanimato hunc scu
tis protegunt in hostem tela omnes coiciunt neque dant
regrediendi facultatem transfigitur scutum pulloni
et verrutum in balteo defigitur. Avertit hunc casus
vaginam et gladium educere conantis dextram
moratur manum impeditumque hostes circumsistunt.
Succurrit illi inimicus Vorenus et laboranti subve
nit. ad hunc se confestim a pullone omnis mul
titudo convertit. Illum vero obscurant occisum
gladio comminus rem gerit Vorenus dum cupidius
instat in locum deiectus inferiore concidit. huic
rursus circumvento fert subsidium bullo atque am
bo incolumes compluribus interfectis summa cum
laude se se intra munitiones recipiunt. Sic for
tuna in contentione et certamine utrumque servavit
ut alter alteri inimicus auxilio salutique esset neque

diiudicari posset uter utri uirtute anteferendus uideret.
Quanto erat indies grauior atq; asperior opugnatio et maxime quod magna parte militum confecta uulneribus defensorum res ad paucitatem puenerat. Tanto crebriores lr̃e nunciiq; ad Cesarem mittebant. Quorum pars de prehensa in conspectu nrorum militum cũ cruciatu necabantur. Erat unus intus Neruius nomine uertico loco natus honesto. Qui a pma obsidion ad Cesarem cice pfugerat suamq; ei fidem prestiterat.
Hiuius seruo spe libertatis magnisq; psuadet. premiis ut lrãs ad Cesarem deferat. Has ille in iaculo illigatas effert. et galus inter gallos sine suspitioñ uersatus ad Cesarẽ puenit. ab eo depiculo cice legionisq; cognoscitur Cesar acceptis lrĩs hora circiter. xi. diei statim nuncios in bellouacos ad Marc Cras questorem mittit. Cuius hyberna aberant ab eo milia passuum xxv. Iubet media nocte legionem proficisci celeriterq; ad se uenire. Exiit cũ nũcio Crassus. Alterum ad C. Fabium Legatũ mittit ut in attrebatũ fines et legionẽ adducat. qua sibi iter sit faciundum scribit labieno si rei pu. comodo facere posset. cum legione ad fines neruiorum ueniat reliquam ptem exercit' q paulo aberat longi' nõ putat expectandam. Equites circiter quadrigẽtos ex proximis hibernis colligit. hora circiter tertia antecursoribus de crassi

aduentu certior factus eo die milia passuum xx.
pcedit Crassum samarobrine prefecat legioneq̃ attri
buit. quod ibi impedimenta exercitus obside ciui
tatem lr̃as publicas frumentumq̃ omẽ quod eo hye
mis tollerande causa deuexerat relinquebat. Fabius
vt imperatum erat nõ ita multum moratus ĩ itiner
cum legionibus occurrit. Labienus interitu Sabini
& cede cohortum cognita cum ad eum õmes Tre
uorũ copie uenissent ueritus ne ex hybernis fuge
simile profectionẽ fecisset ut hostium impetũ sustine
re nõ posset. Presertim quos recenti uictoria
efferri sciret. Litteras Cesari dimittit quãto
cum piculo legionem ex hybernis educturus eẽt.
Rem gestam in Eburonibus pscribit. docet omnes
peditatus equitatusq̃ copias treuirorum. Tria
milia passuum longe absuis castris consedisse
Cesar consilio eius probato et si oppinione trium
legionum reiectus ad duas redierat tam unum
comunis salutis auxilium in celeritate ponebat. Ve
nit magnis itineribus in neruiorum fines ibi
ex captiuis cognoscit q̃ apud Cice. gerant quãtoq̃
in periculo res sit. Tum cuidam ex equitibus gal
lis magnis pmijs psuadet ut ad Cice. eplã defe
rat hanc grecis conscriptam lr̃is mittit ne inter
cepta epla nr̃a ab hostibus consilia cognoscãtur
si adire nõ possit monet ut tragulam cũ epla

ad amentum deligata intra munitionem castrorum abiciat.
In litteris scribit se cum legionibus profectum celeriter affore
hortatur ut pristinam uirtutem retineat. Gallus periculum
ueritus ut erat preceptum tragulam mittit. Hec casum
ad turrim adhesit neque ab nostris biduo animaduersa. Ter
tio die aquodam milite conspicitur. Dempta ad cice
defertur. Ille perlectam inconuentu militum recitat.
maximaque letitia omnes afficit. Tum fumi incendiorum
procul uidebantur que res omnem dubitationem aduen
tus legionum expulit. Galli re cognita per exploratores
res obsidione relinquunt ad Cesarem omnibus copiis
contendunt. Hec erant armatorum circiter milia. LX.
Cicero data facultate gallum ab eodem uerticone
quem supra demonstrauimus repetit. qui litteras ad Ce
sarem deferat. hunc admonet iter caute diligenterque
faciat perscribit in litteris hostes abse discessisse omnemque
ad eum multitudinem conuertisse quibus literis cir
citer media nocte Cesar allatis suos facit certiores
eosque ad dimicandum animo confirmat. Postera die
luce prima mouet castra et circiter milia passuum
iiii progressus transuallem et riuum multitudinem
hostium conspicatur. Erat magni periculi res tantulis
copiis iniquo loco dimicare. Tamen quoniam obsidio
ne liberatum Ciceronem sciebat equo animo remittendum de
celeritate existimabat consedit et quam equissimo lo
co castra potest communit. Atque et si erat exigua per se

uix milium hoīuꝫ vij· p̄sertim nullis cum impedimentis
tam angustijs uiarum quam maxime pōt contrahit
eo consilio ut insumā contentionem hostibus ueniant
Interim in omēs partes speculatoribus missis explorat
quo comodissime itinere uallem transire possit. Eo
die paruulis equestribus prelijs ad aquam factis utrꝙ
se se loco suo se cōtinēt· galli quod ampliores copias
que non dum uenerant expectabant· Cesar si forte
timoris simulatione hostes in suum locum elicē pos
set ut citra ualle procastris prelio contenderet si id
efficere nō posset ut exploratis itineribus minori
cum periculo uallem riuumꝙ transiret. Prima lu
ce hostium aequitatus ad castra accedit. Preliumꝙ
cum nr̄is equitibus cōmittit· Cesar consulto eq
tes cedere seꝙ incastra recipere iubet simul ex
omībus ptibus castra altiore uallo muniri portasꝙ
obstrui· atꝙ his ad ministrandis rebus q̄ maxe
concursari et cum simulatione agi timoris iubet·
Quibus omībus rebus hostes inuitati copias trās
ducunt acieꝫ iniquo loco constituūt· Nostris etiam
de uallo deductis proprius accedunt et tela intra
munitionem ex omībus ptibus coijciūt precombusꝙ
circummissis pronūtiari iubet· seu quis gallus seu
quis romanus uelit an̄ horam tertiā ad se trāsire·
Post id tempus nō fore potestatem· ac sic nr̄os con
tempserunt ut obstructis in spetiem portis singlis

ordinibus cespitum quod ea nõ posse intrarumpere uide
bantur. Alii uallum manu scindere. Alij fossas manu cõ
plere inceperunt. Tum Cesar omnibus eruptione facta equita
tuque emisso celeriter hostes infugam dat. Sic uti omnino pu
gnandi causa resisteret nemo. magnumque ex his nũm
occidit atque omnes armis exuit Longius prosequi uerit
quod silue paludesque intercedebant. Neque etiam paulo
detrimento illum locum relinqui uidebat omnibus suis
incolumibus copiis eodem die ad Ciceronẽ peruenit.
institutas turres testudines munitionesque hostiũ ad
miratur Legione producta cognoscit nõ decimũ esse
queque reliquum militem sine uulnere. Ex his omnibus
iudicat rebus quanto cum periculo et quanta cum
uirtute res sit administrate. Cice. pro eius merito legionemque
cõlaudat centuriones singulatim tribunosque militum
appellat quorũ egregiam fuisse uirtutem testimonio
Ciceronis cognouerat. de casu sabini et Cote certius
ex captiuis cognoscit. Postremo die contione habita
rem gestam proponit. milites consolatur et confirmat.
quod detrimentum culpa et detrimtum Legati sit accep
tum. Hoc equiore animo ferendum docet quod bene
ficio eorum et deorum immortalium et uirtute eorum
expiato incomodo neque hostibus diutina letitia neque
ipsis Longior dolor relinquatur Interim ad labienum
per rhemos incredibili celeritate uictoria Cesaris fama
perfertur. & cum ab hybernis cice. milia passuũ abeet.

circiter lx.

circiter lx eoq post horam nonam diei Cesar peruenis
set ante ad mediam noctem ad portas castrorum clamor
oriretur quo clamore significatio uictorie glatulatio
que ab hybernis labieno fieret. Hac fama adtreuiu
ros plata. Inducıomarus qui postero die castra
labieni oppugnare decreuerat noctu pfugit copi
asque omnes in treuiros reducit. Cesar fabium cum
sua legione remittit hyberna. Ipse cum tribus legi
onibus circum Samarobrıum trinis hybernis hye
mare constituit eo quod tanti motus gallie extite
rant totam hyemem ad exercitum maner decreuit.
Nam illo incomodo de Sabini morte plato omnes fere
gallie ciuitates de bello consultabant. Nuncios le
gationesque in omnes partes dimittebant. et quid re
liqui consilii caperent atque unde initium belli
fieret explorabant nocturnaque in locis desertis
concilia habebant. neque ullum fere hyemis totius
tempus sine sollicitudine Cesaris intercessit qn
aliquem de consiliis ac motu gallorum nuntium
acciperet. In his a lucio Rosio questore quem legio
ni xiii prefecerat certior factus est magnas gallo
rum copias earum ciuitatum que armorice appellantur
oppugnandi causa sui conuenisse. Neque longius milibus
passuum octo ab hybernis suis constitisse. Sed nun
cio allato de uictoria Cesaris discessisse adeo. ut
fuge similis discessus uideretur. Ac Cesar princi

pibus cuiusque ciuitatis ad se uocatis, alias territando cum se scire que fierent, alias cohortando denuntiaret, magnam ptem gallie in officio tenuit. Tam senones que e ciuitas inprimis firma & magne inter gallos auctoritatis. Cauarinum quem Cesar apud eos regem constituerat. Cu' fr Moritasgus aduentu in galliam Cesaris cuiusque maiores regnum obtinuerat interficere publico consilio conati. Cum ille psensisset ac profugisse usque ad fines sequuti regno domoque expulerunt. Et missis ad Cesare satisfaciendi causa legatis cum is omem ad se senatu uenire iuxisse dicto audientes no fuerut. Tantum apud hoies barbaros ualuit esse aliquos aptos pncipes inferedi belli tantamque omibus uoluntatum comutationem attulit & preter heduos et rhemos quos precipuo semper honore Cesar habuit. Alteros prouetere ac perpetua po. ro. fide. Alteros pro recentibus gallici belli officiis nulla fere ciuitas fuit no suspecta nob. 1 deque adeo aut scio mirandum ne sit. cum compluribus aliis de causis max. quod ei qui uirtute belli omibus gentibus pferebatur tantu se ei' oppinionis deperdisse ut ea po. ro. pferrent imperia grauissime dolerent. treuiri uero atque paduciomar' totius hiemis nullum tempus intermisserunt quin transrhenum Legatos mitteret ciuitate sollicitaret pecunias pollicerentur. magna parte exercit' nri interfecta multo minorem superesse diceret partem neque

tām ulli ciuitati germanorum ꝑsuaderi potuit ut rhe
num transiret cum sebis exptos diceret. Ariouisti bel
lo et tenchaterorum transitu nō esse amplius fortu
nam temptaturos. Hac spe lapsus inducio mar nihil
ominus copias cogere exercer a finitimis equos parare
exules damnatosq; gallia tota magnis pmijs ad se al
licer cepit. Ac tantam sibi iam his rebus in gallia auc
toritatem comparauerat. ut undiq; ad eum legationes
concurrerent grām atq; amiciciam pū puatimq; pete
rent. Ubi intellexit ultro ad se ueniri. altera ex pte
Senones carnutesq; conscientia facinoris instigari.
Altera neruios ad uatucosq; bellum romanis parare
neq; s uoluntariorū copias defore si ex finibus suis
progredi cepissent armatum concilium indicat. Quo
Lege cōi omēs puberes et armati conuenire cōsueuerūt
qui ex his nouissimus cōuenit in cōspectu multitudi
nis cruciatibus omnibus affectus necatur. In eo
cilio Cingentorigem alterī pncipem factionis ge
nerum suum quem supra demonstrauimꝰ Cesaris secu
tum fidem abeo nō discexisse. hostem iudicat bonaq;
eiꝰ publicat. His rebus confectis in cōcilio pnūtiat
accersitum se a senonibus et carnutibꝫ alijs q; pluribꝫ
gallie ciuitatibus. Huc iterū ꝑ fines rhemorū eorūq;
agros populaturum. atq; pus q; id faciat castra la
bieni oppugnaturū. Que fieri uelit precipit. Labienꝰ
cum & loci natura et manu munitissimis castris se

se teneret de suo ac legionis periculo nihil timebat. Nequa occasionem rei bene gerende dimitteret cogitabat. Itaque a Cingentorige atque eius propinquis oratione Induciomari cognita quam in concilio habuerat nuntios mittit ad finitimas ciuitates equitesque undique euocat. His certum diem conueniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni equitatu Induciomarus sub castris ei uagabatur. Alias ut situm castrorum cognosceret. alias colloquendi aut territandi causa. Equites plerunque omnes tela intra uallum coniciebant. Labienus suos intra munitionem continebat timorisque opinionem quibuscunque poterat rebus augebat.

Cum maiore in dies contemptione Induciomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum ciuitatum quas accersendos curauerat tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit ut nulla ratione ea res enuntiari aut ad treuiros proferri posset. Interim ex consuetudine quotidiana. Induciomarus ad castra accedit atque ibi magnam partem diei consumit. Equites tela coniciunt. et magna cum contumelia seruorum nostros ad pugnam euocat.

Nullo a nostris dato responso ubi uisum est sub uesperum dispersi ac dissipati discedunt. Subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit. precipit atque interdicit perterritis hostibus atque in fugam coniectis quod fore sicut accidit uidebat. Vnum omnes peterent Induciomarum. neu quis quemquam prius uulneret

q̄ illum interfectum uideret quod mora reliquorum spacium nactum illum effugere nolebat. magna ppo nit. his qui occiderent pmia. submittit cohortes eqtib; subsidio comprobat hominis consilium fortuna et cuz omēs unum peterent in ipso fluminis uado dephēsus Inducíomarus interficitur caputq; ei refertur in castra redeuntes equites quos possunt consectantur atq; interficiunt. Hac re cognita omēs Eburonum et Neruiorū q̄ cōuenerāt copie discedunt pauloq; hūīt post id factuz Cesar quietiorem galliam.. —

CAI CAESARIS IMPERATORIS COMENTARII DE BELLI GALLICI QUINTUS LIBER EXPLICIT. INCIPIT SEXTUS.

MVLTIS de causis Cesar maiorem gallie motum expectans p Mar Sillanum. Gaium Antistium reginum Titum sextum Legatos delelectum hr̄e constituit simul ab gneo Pom Ponio proconsule petit q̄m ipe adurbem cum iperio rei pu causa remaneret. quos ex cisalpina gallia cō sulis sacramito rogauisset ad signa conuenire et ad se proficisci iuberet. Magni interesse etiam inreliquum tempus ad opinionem gallie existimans tantas uideri facultates italie ut siquid eēt inbello detrimenti acceptum nō modo id breui tempore resarciri. sed etiam maioribus augeri copiis posset. Quod cum Pompeius & rei pu et amicicie tribuisset celeriter

cōfecto p suos delectu tribus ante exactam hyemem et cō stitutis et adiūctis legionibus duplicatoq3 eorū cohortum nūo quos cum Q. Titurio amiserat et cum celeritate et copiis docuit. Quid po. ro. disciplina atq3 opes possent Interfecto Induciomaro ut docuimus ad eius propinquos a Treuiris imperium defertur. Illi finitimos germanos sollicitare et pecuniam polliceri nō desistunt cum a proximis impe trari nō possent. Vlteriores temptant inuentis nō nullis ciuitatibus iure iurando inter se confirmant obsidibusq3 de pecunia cauent Ambiorigem sibi societate et feder ad iūgunt. Quibus rebus cognitis Cesar cum undiq3 bellum parari uideret neruio ad uatucos ac Menapios ad iunctis cis rhenum omnibus germanis eē ī armis. Senones ad imperatum nō uenire et cum carnutib; fini timisq3 ciuitatibus consilia communicare a treuiris germanos crebris legationibus solicitari. Maturi sibi de bello cogitandum putauit. Itaq3 nō dū hye me confecta proximis quatuor legionibus coactis de improuiso in fines neruiorum contēdit. et prius q3 illi aut profugere possent aut conuenir magno pecoris atq3 hominum numero capto atq3 ea pda militibus concessa uastatisq3 agris in deditionem uenire atq3 obsides sibi dare coegit. eo celeri ter confecto negotio rursus hyberna legio ne reduxit. concilio gallie pmo ut uere ī stituerat indicto. Cum reliqui pter senones

carnutes Treuirosq uenissent initium belli ac defectio
nis hoc esse arbitratus ut omia postponer uideret
cócilium in Luceciam perisiorum transfert Confi
nes erant hi Senonibus ciuitatemq patrum memo
ria coniunxerant. sed ab hoc consilio affuisse exi
stimantur. Hac re pro suggestu pronunciata eo
die senones cum Legionibus proficiscit. magnisq
itineribus eo peruenit. Cognito eius aduentu acco
qui princeps ei' consilij fuerat iubet in oppida multi
tudinem conuenire conantibus. priusq id effici pos
set ad esse romanos nunciatur Necessario sna
desistunt legatosq depcandi causa ad Cesarem
mittunt. Adeunt p heduos quorz antiquit' erat
in fide ciuitas libenter Cesar heduis petentibus
dat ueniam excusationemq accipit. quod estiu
um tempus instantis belli conquestionis ee arbi
trabatur obsidibus imperatis. c. hos heduis cus
todiendos tradit. Eodem carnutes legatos obsi
desq mittunt Vsi deprecatoribus rhemis quorum
erant in clientela eadem ferunt responsa pagit cô
silium Cesar equites imperat ciuitatibus. Hac pte
gallie pacata totus et mente et animo in bellum
Treuirorum et Ambiorigix insistit Cauernium
cum equitatu Senonum secum proficisci iubet.
nequis aut ex huius iracundia aut ex eo quod
meruerat odio ciuitatis exastat motus. His rebus

constitutis quod pro ex pro explorato habebat ambio
rigem prelio nō esse concertaturum. Reliqua eius
consilia animo circumspiciebat. Erant menapij pro
pinqui eburonū finibus perpetuis paludibus silvisq́
muniti qui uni ex gallia de pace ad Cesarem nū
quā legatos miserant. cum esse hospicium Ambiori
gi sciebat. Item ꝑ treuiros uenisse germanis in ami
ciciam cognouerat. Haec prius illi detrahenda
auxilia existimabant q̄ ipsum bellum lacesseret
ne desperata salute aut se in menapijs abderet
aut cum transrhenanis congredi cogeret. Hoc
inito consilio totius exercitus impedimenta
ad labienum in treuiros mittit duasq́ legiones
ad eum proficisci iubet. Ipse cum legionibus
expeditis quinq́ in menapios proficiscitur. Illi
coacta manu loci ꝓsidio freti in siluas paludesq́
confugiunt. Suaq́ eodem conferunt. Cesar ptitis
copijs cū. G. Fabio legato et M. Crasso questore
celeriterq́ effectis pontibus adijt triptita exer
citu edificia uicosq́ incendit magno pecoris
atq́ hominū nūo confirmat. si aut ambiorigē
aut eos legatos finibus suis recepissent. His con
firmatis rebus Comium attrebatem cum equita
tu custodis loco in menapijs relinquit. Ipse in tre
uiros proficiscitur. Dum hec a Cesare gerūtur
Treuiri magnis coactis peditatus equitatusq́ co

pus. labienum cum una legione que in eorum finibus hyemauerat adoriri parabant. Iamque non longe ab eo biduui uia aberant. cum duas uenisse legiones iussu Cesaris cognoscunt positis castris a milibus passuum xv auxilia expectare constituunt. Labienus cognito hostium consilio sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem presidio quinque cohortium cum impedimentis relicto cum xxv cohortibus magnoque equitatu contra hostem proficiscitur et mille passuum intermisso spacio castra communit. Eratque inter Labienum atque hostem difficili transitu flumen ripisque preruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo neque in hostes transituros existimabat. Augebatur quotidie auxiliorum spes loquitur in consilio palam quoniam germani appropinquare dicuntur se se suas exercitusque fortunas in dubium non deuocaturum. Et postero die prima luce castra moturum celeriter ad hostes defertur ut ex magno gallorum equitatu numero non nullos gallos gallicis rebus fauere natura cogebat. Labienus nocte tribunis militum primisque ordinibus conuocatis quid sui sit consilii proponit. Et quo facilius hostibus timoris det suspitionem maiore strepitu et tumultu quam populi romani fert consuetudo castra moueri iubet. His rebus fuge similem profectionem effecit. Hec quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur vix agmen nouissimum agmen

extra munitiones processerat. cum galli cohortati inter se ne
experatam predam exmanibus dimitterêt. Longum esse
perteritis romanis germanorum auxilium expectari neque
suam pati dignitatem ut tantis copiis tam exiguam ma
num presertim fugientem atque impeditam adoriri non
audeant flumen transire et iniquo loco comitteꝛ ꝑlium
non dubitant. Que fore suspicatus labienus ut omnes
citra flumen eliceret eodem usus simulatione itineris
placide progrediebatur. Tum premissis paululum impedimen
tis atque intumulo quodam collocatis. Habetis inquit
milites quam petistis facultatem hostes impeditos. atque
iniquo loco tenetis. Prestate nobis tandem ducibus uir
tutem ꝗ sepenumero imperatori prestitistis. Atque illum ad
esse ut hec coram cernere existimate simul signa ad
hostes conuerti aciemque dirigi iubet et paucis
turmis presidio ad impedimenta dimissis reliquos
aequites ad latera disponit. Celeriter nostri clamore
sublato pila inhostes inmittunt. Illi preter spem quod
fugere credebant infestis signis ad se ire uiderunt.
Impetum modo ferre non potuerunt. ac primo côcursu
infugam coniecti proximas siluas petiuerunt.
quos labienus equitatu consectatus. magno numero
interfecto compluribusque captis. paucis post diebus
ciuitatem recepit. Nam germani qui auxilio ue
niebant percepta treurorum fuga domum se recipiunt
cum his propinqui Induciomari qui defectionis auc

tores fuerant commutati eos ex ciuitate excesserrunt. Cingentorigi quem ab initio permansisse in officio demonstrauimus principatus atque imperium est traditum. Cesar postque ex menapijs in treuiros uenit duabus de causis rhenum transire cõstituit quarum una erat quod auxilia contra se treuiris miserant. Altera ne ad eos ambiorix receptum haberet. His constitutis rebus paulum supra eum locum quo ante exercitum traduxerat facere pontem instituit. nota atque instituta ratione magno militum studio paucis diebus opus perficitur. Firmo in treuiris ad pontem presidio relicto ne quis ab his subito motus oriretur. Reliquas copias equitatumque reducit. Vbi qui ante obsides dederant atque in deditionem uenerant purgandi sui causa legatos ad eum mittunt qui doceant. neque auxilia ex sua ciuitate in treuiros missa. neque ab se fidem lesam petunt atque orant ut sibi parcat ne cõmuni odio germanorũ innocentes pro nocentibus pena pẽdãt. Si amplius obsidum uellet dari pollicentur. Cognita Cesaris causa. reperit a sueuis auxilia missa esse ubi eorũ satisfactionẽ accepit aditus uiasque in sueuos perquirit. Interim paucis post diebus fit ab vbijs certior. Sueuos omẽs in vnum locũ copias cogere. atque his nationibus que sub eorum sint imperio denuntiare ut auxilia peditatus equitatusque mittant. His cognitis rebus rem frum

tariam prouidet . Castris idoneum locum delegit Vbys imperat pecora ut ducant suaque omnia ex agris in oppida conferant . sperans barbaros atque imperitos homines inopia cibariorum adductos ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci . mandat ut crebros exploratores in sueuos mittant . quam que apud eos gerantur cognoscant . Illi imperata faciunt . paucis diebus intermissis referunt Sueuos omnes posteaque certiores nuncii de exercitu romanorum uenerint cum omnibus suis sociorumque copiis quas coegissent penitus ad extremos fines se recepisse siluam ibi esse infinita magnitudine que appellatur Bacessis ac longe introrsus pertinere et pro natiuo muro obiectam . Coruscos a sueuis . C Sueuos a Coruscis iniuriis incursionibusque prohibere ad eius initium silue sueuos aduentum romanorum expectare constituisse . Quoniam ad hunc locum peruentum est non alienum esse uidetur de gallie germanieque moribus et quomodo differant he nationes inter se proponere . In gallia non solum in omnibus ciuitatibus atque in omnibus pagis partibusque . sed etiam pene singulis domibus factiones sunt . earum aut factionum principes sunt qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur quorum ad arbitrium iudiciumque summa omnium rerum consiliorumque redeat . Itaque eius rei causa et antiquitus institutum uidetur . ne quis ex plebe contra potentiores auxilii egeret suos enim quisque opprimi et circumueniri non

patitur neq aliter se faciat illam interficiós ht auctori
tem. hec eadem ratio est insumma totius gallie. Nã q
omes ciuitates inptes diuise sunt duas. Cum Cesar
ingalliam uenit alterius factionis principes erant
hedui alteri Sequani. hi cum p se minus ualeret
quod suma auctoritas antiquitus erat in heduis.
Magneq eorum erant clientele. Ariouistum atq ger
manos sibi ad iûctxerant. eosq ad se magnis iac
turis pollicitationibusq pduxerant. Prelijs uero
qua pluribus factis secundis atq om nobilitate
heduorum interfecta tantum potentia eorû ante
cesserat ut magnam ptem clientum ab heduis ad
se transducerent. obsidesq ab his pncipum fili
os acceperant et pu ce iurare cogerêt. Nihil se cô
tra sequanos consilij inituros et ptem finitimâ
agri puum occupatam possiderêt. gallieq toti
principatum obtinerent. Qua necessitate adduct
Diuiciac auxilij petendi causa romã ad senatû
profectus inpfecta re redierant. aduentu Cesa
ris facta commutatione rerû obsidib heduis
redditis ueteribus clientelis restitutis nouis
p Cesarem comparatis quod hi qui se ad eorum
amiciciam aggregauerant meliore condition atq
equiore imperio se uti uidebant. Reliquis re
bus eorum gratia dignitateq amplificata se
quani pncipatum dimiserant in eorum locum

rhemi successerant. Post adequare apud Cesarē grã intelligebatur. Hi qui pp ueteres inimicitias nullo mõ cum heduis coniungi poterant, se rhemis inclientelā dederant. Hos illi diligenter tuebantur, ita ut repente nouam collectam auctoritatē tenebant. Eo tum statu res erat ut Longe pnceps haberentur Hedui secundum Locum dignitatis rhemi obtineret. In omi gallia eorum hoim qui aliquo sunt numero atq; honore grã sunt duo. Nam pene plebs seruorũ haberetur loco que nihil hñt p se nullo adhibētur consilio pleriq; cum aut ere alieno aut magnitudine tributorum aut in iuria potentiorum premuntur se se inseruitutem dicant nobilibus. In hos eadem omia sunt iura que dñis inseruos. sed de his duabus generibus. Alterum ē Druidum, alterũ equitum. Illi rebus diuinis intˢ sunt sacrificia pub. ac puata procurant. Religiones interpretant. ad hos magnũ adolescentiu numerus discipline causa concurrit magnoq; his sunt apud eos honore. Nam fere de omibus controuersiis publicis priuatisq; constituunt. Et si quod est admissum facinus. si cedes facta si de hereditate definibus controuersia est. Idem discernũt pmia penasq; constituũt. Siqui aut puatus aut publicus eorum decreto nõ stetit sacrificiis interdicunt. hec poena apud eos

ẽ grauissima quibus est interdictum. Hi numero impiorum ac sceleratorum hn̄tur. Hi om̄es decedut aditum sermonemq; defugiunt neq; ex contagione incomodi accipiant. neq; his petentibus ius red ditur neq; honos ullus com̄icatur. His aut̄ omib; druidibus p̄est unus qui sum̄ma inter eos hn̄t auctoritatem. hoc mortuo aut si quis ex reliquis ex cellit dignitate succedit aut si sunt plures pares suffragio druidum n̄o nunq̄ armis de p̄n cipatu contendunt. Hi certo anni tempor̄ ĩ finib; carnutũ que regio totius gallie media habet̄ considunt in loco consecrato. huc omnes undiq; qui controuersias hn̄t conueniunt eorumq; de cretis iudiciisq; parent disciplina in britannia re p̄ta atq; in gallia translata ẽẽ existimat̄. Et nunc qui diligentius eam rem cognoscer uo lunt plerumq; illo discendi causa p̄ficiscũtur.
D ruides a bello abesse consueuerunt. neq; tri buta una cum reliquis pendunt militieq; uaca tionum om̄iũq; rerum habent immunitatem tantis excitati premiis et sua sponte multi in disciplinam conueniũt et a parentib; propi quis mittuntur. Magnum ibi numerum uer suum ediscere dicuntur. Itaq; annos n̄o nulli xx in disciplina p̄manent. neq; fas ẽẽ existimãt ea lr̄is mandare cum in reliquis fere rebus

publicas priuatisq; rationibus litteris grecis utantur. Id mihi
duabus de causis instituisse uidentur quod neq; in uulgum di
sciplinam efferri uelint neq; eos qui discunt litteris confisos mi
nus memoria studere quod fere plerisq; accidit, ut presidio
litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant
In primis hoc uolunt persuadere non interire animas sed ab
aliis post mortem transire ad alios atq; hoc maxime ad
uirtutem excitari putant metu mortis neglecto. Multa
preterea de sideribus atq; de eorum motu de mundi ac ter
rarum magnitudine de rerum natura de deorum
immortalium ui ac potestate disputant et iuuentuti
tradunt. Alterum genus est equitum hi cum est usus
atq; aliquod bellum incidit quod fere ante Cesaris ad
uentum quot annis accidere solebat. uti aut ipsi iniurias
ferrent aut illatas propulsarent omnes in bello uersantur
atq; eorum ut quisq; est genere copiisq; amplissimus ita
plurimos circum se ambactos clientesq; habet. hanc u
unam gratiam potentiamq; nouerunt. Natio est omnium gallorum
admodum dedita religionibus atq; ob eam causam qui sunt
affecti grauioribus morbis. quiq; in preliis periculisq;
uersantur aut pro uictimis homines immolant aut se im
molaturos uouent atq; ministris ad ea sacrificia Dru
idibus utuntur quod pro uita hominis reddatur non
posse deorum immortalium numen placari arbitran
tur publiceq; eiusdem generis habent instituta sacrificia.
Alii immani magnitudine simulacra habent quorum

contexta uiminibus membra uiuis hominibus complent.
Quibus succensis circumuenti flama exanimant homines,
supplicia eorum qui in furto aut latrocinio aliqua noxa
sint comphensi gratiora diis immortalibus esse arbitrantur
Sed cum eius gnis copia deficit etiam ad innocentium supplicia
descendunt. Deum maxime mercurium colunt huius sunt
plurima simulacra. Hunc omnium inuentorem artium fe
runt. Hunc uiarum atque itinerum ducem. Hunc ad quae
stus pecuniae mercaturasque habere uim maximam arbitran
tur. Post hunc Appollinem et Martem & Iouem et Mi
neruam de his eandem fere quam reliquae gentes
habent opinionem. Appollinem morbos depellere. Mi
neruam operum atque artificiorum initia tradere. Io
uem celestium imperium tenere. Martem bella gere
re huic se prelio dimicare constituerunt. ea quae bello
ceperunt plerumque deuouent quae superauerunt animalia
capta immolant Reliquasque res in unum Locum conferunt
multis in ciuitatibus harum rerum extructos tumulos
Locis consecratis conspicari licet. neque ut sepe accidit
ut neglecta quispiam religione aut capta apud se
occultare aut posita tollere auderet grauissimumque
rei supplicium cum cruciatu constitutum. Galli se om
nes a dite patre prognatos predicant. Idque a druidibus
proditum dicunt ob eam causam spatia omnis tempo
ris non numero dierum sed noctium finiunt. Dies na
tales et mensium et annorum initia sic obseruant

ut noctem dies subsequantur in reliquis uite institutis hoc fere ab reliquis differunt quod suos liberos nisi cum ado leuerint ut munus militie sustinere possint palam ad se adire nõ patiuntur. Filiumq; puerili etate in publico in conspectu pris adsistere turpe ducunt. Viri quãtas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperint: tantas ex suis existimatione facta bonis cum dotibus commu nicant. Huius omẽs pecunie coniunctis ratio habetur fructusq; seruantur. Vter eorum uita superarit ad eũ pars utriusq; cum fructibus superiorum temporũ puenit. Viri in uxores sicuti in liberos uite necisq; hñt potestatem: & cum prfamilie illustriore loco nat' decessit: eí propinqui conueniũt et de morte si res in suspitionem uenit de uxoribus in seruilem modũ questionem hñt. Et si compertum est igni atq; omib; tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt p cultu gallorũ magnifica et sumptuosa omĩa queq; uiuis fuisse cordi arbitrant: in ignem inferũt et ãĩalia et paulo supra hanc memoriam serui et clientes quos ab his dilectos ẽẽ constabat iustis funerib; confectis una cremabantur. Que ciuitates como dius suam rem pu. administrare existimant. Hñt leges sanctũ siquis quid a re pu a finitimis rumo re ac fama acceperit ut ad magistratum deferat. ne ue cum quo aliquo cõmunicet: Quod sepe homines imperitos atq; temerarios falsis rumoribus terreri

et ad facinus impelli et de summis rebus consilium
capere cognitum est. Magistratus uisa sunt occultant
q̃ qꝫ esse ex usu iudicauerint multitudi produnt
de re pu nisi p concilium loqui nõ conceditur. Germa
ni multum ab hac consuetudine differunt. Nam
neqꝫ Druides hñt qui rebus diuinis presint neqꝫ
sacrificiis studeant deorũ numero solos esse dicũt.
quos cernũt et quorum opibus aperte iuuantur.
Solem et Vulcanum et Lunam reliquos ne fama
quidem acceperunt. Vita hominis in uenationis atqꝫ
in studiis rei militaris consistit ab paruulis labo
ri ac duritiei student. qui diutissime impuberes p
manserunt maximam inter suos ferunt laudem
hoc alii staturam alii uires neruosqꝫ confirmari
putant. Intra annũ uero uicessimum femine noti
tiam habuisse in turpissimis habetur rebus. cui' rei
nulla ẽ occultatio quod et promiscue in flumi
nibus p luũtur et pellibus aut paruis renonũ
tegumentis utunt' magna pte corporis nuda. Agri
culture non student maiorqꝫ ps eorum uictus in
lacte carne et caseo cõsistit. neqꝫ quisqꝫ agri mo
dum certum aut fines habet propos. Sed magistra
tus ac pncipes in annos singulos gentib; cogna
tionib; hoĩum qui cum una coierũt quantũ ei
et quo loco uisum est agri attribuũt atqꝫ anno
post aliũ transire cogunt. Eius rei multas afferunt

causas ne assidue consuetudine capti studium belli ge
rendi agricultura cômutêt ne latos fines parere
studeant potentioresq; humiliores possessionibus ex
pellant. Ne ad curatius ad frigora atq; estus uitâ
dos edificent. nequa oriatur pecuniæ cupiditas q
ex re factiones dissensionesq; nascuntur ut animi eq
tate plebem contineant cum suas quisq; opes cum poten
tissimus equare posse uideat. ciuitatibus maxima
laus est q latissime circum se uastatis finibus solitu
dines hêre. Hoc propium uirtutis existimât expulsos
agris finitimos cedere neq; prope quêq; audere côsiste
re simul se hoc fore tutiores arbitrantur repentine
incursionis timore sublato cum bellum ciuitas aut
illatum defendit aut infert magistratus, sed pncipes
regionû qui ei bello psint. ut uite necisq; habeant
potestatem deliguntur. In pace nullus ê côis magistra
tus, sed pncipes regionum atq; pagorum inter suos ius
dicût côtrouersias minuit. Latrocinia nullam habent
infamiam que extra fines cuiusq; ciuitatis fiunt atq;
ea iuuêtutis exercende ac desidie minuende causa
fieri pdicant. Atq; ubi quis ex pncipibus in côsilio
dixit se ducem fore qui sequi uelint profiteâtur.
Consurgunt hi qui et causam et hominez probant suûq;
auxilium pollicentur. atq; a multitudine collaudâ
tur qui ex his secuti nô sunt in desertorû ac pro
ditorum numero ducuntur. Omniumq; his rerû

postea fides

postea fides derogatur. Hospitem uiolare fas nō putāt
Qui quacq̧ de causa ad eos uenerunt ab iniuria p̄hibēt
scōs hr̄t. hisq̧ omnium domus patent uictusq̧ communi
catur ac fuit ante tempus cum germanos galli uir
tute superarēt et ultro bella inferrent pp hominū
multitudinem. agriq̧ inopiam transrhenum coloni
as mitterent. Itaq̧ ea fertilissima sunt germanie
Loca circum heraniam siluam quam heratostreni &
quibusdam grecis fama notū ē̄ uideo quā illi
corcinam appellant uulgo et tecto seges occuparūt.
atq̧ ibi consederunt. que gens ad hoc temp̄ his se
dibus se se continet. summamq̧ h̄t iustitie et bellicę
Laudis opinionem. Hunc quidem ineadez īopia.
egestate patientia qua germani p̄manēt eodem
uictu et cultu corporis utūtur. Gallis autez prouī
ciarum propinquitas et transmarinarum rez
notitia multa ad copiam atq̧ usus largitur Paulatī
assuefacti superari multisq̧ p̄lijs uicti ne se quidez
ipi cum illis cum uirtute comperit. huic hercinię
silue que supra demonstrata est latitudo nouē
dierū iter expedito patet. Non ei alir finiri
pot neq̧ mensuras itinerū nouerunt. Oritur
ab heluetiorū et emetriū et tauricorū finib;
rectaq̧ fluminis danubij regione ptinet ad fines
Dacorum et Anarcium. Hinc se flectit sinistrorsus
diuersis a flumine regionibus multarūq̧ gen

tuum per fines magnitudinem attingit. Neque quisque
est huius germanie qui se aut audisse aut adisse adini
tium eius silue dicat cum dierum iter LX processerit
aut quo ex loco oriatur acceperit. multaque in ea ge
nera ferarum nasci constat que reliquis in locis uisa non
sunt. Ex quibus que maxime differunt ab ceteris
et memoria prodenda uidentur hec sunt. est bos cerui
figura. cuius a media fronte inter aures unum
cornu existit excelsius magisque directum hisque no
bis nota sunt cornibus ab eius summo sicut pal
me ramique late diffunduntur. Eademque est fe
mine marisque natura. ea denique forma magni
tudoque cornuum. Sunt item que appellantur
Altes. Harum est consimilis capre figura et ua
rietas pellium sed magnitudine paulo antecedunt.
multeque sunt cornibus et crura sine nodis ar
ticulisque habent neque quietis causa procumbit neque
siquo afflicte casu conciderit erigere se se sub
Leuareque possunt. His sunt arbores pro cubilibus
ad eas se applicant atque ita paulummodo recli
nate quietem capiunt. Quarum ex uestigiis ut
est animaduersum a uenatoribus quo se recipe
re consueuerint. omnes eo loco aut abradi
cibus subruunt aut incidunt arbores tantum
ut summa species earum stantium relinquatur huc cum
se consuetudine reclinauerunt infirmas arbores

ponder afflígunt. Atq; una ipē côcidunt. Tertiū est genus eorum qui uri appellantur. Hi sunt magtudinī paulo infra elephantes specie et colore et figura tauri magna uis eorū et magna uelocitas. neq; homini. neq; fere quam conspexerut pcunt. Hos studiose foueis captos interficiunt. Hoc se labore durant adolescentes. atq; hoc gn̄e uenationis exercēt & qui plurimos interfecerût relatis inpublicum cornibus que sint testimonio magnam ferunt laudem. Sed adsuescere ad homines et mansueti fieri ne paruuli quidem excepti possunt amplitudo cornuum et figura et species multū nr̄orum boum in cornibus differt. Haec studiose conqsita ablaboris argento circūcludūt atq; in amplissimis epulis p poculis utuntur. Cesar postq; p ubios p exploratores comperit sueuos se se in siluas recepisse inopiam frumti ueritus. quod ut supra demôstrauimus. Omē germani agriculture student: constituit nō pgredi longi⁹. sed omnio metum sui reditus barbaris tolleret. atq; ut eorum auxilia tardaret reducto exercitu ptem ultimā pontis q̄ ripas ubiorum contingebat in longitudinē pedum CC rescidit. atq; extremo ponte turri tabulatorum quatuor côstituit. p̄sidiumq; cohortiū duodecim pontis tuendi causa ponit. magnisq; eum locū munitionibus firmat. Ei loco presidio Caiū Volca

tum Tullum adolescentem prefecit. Ipse cum maturesce-
re frumenta inciperent ad bellum Ambiorigis profectus
per Arduennam siluam que est totius gallie maxima atque
ab ripis rheni finibusque treuirorum ad neruios pertinet
milibusque amplius .L. quingentis in longitudinem patet. L.
Minucium Basilum cum omni equitatu premittit. Si quid
celeritate itineris atque oportunitate temporis proficere
posset, monet ut ignem in castris fieri prohibeat. Ne qua
eius aduentu procul significatio fiat se se confestim
sub sequi dicit. Basilum ut imperatum est celeriter
facit contraque omnium opinionem confecto itinere multos
in agros opinantes deprehendit eorum indicio ad ipsum
Ambiorigem contendit quo in loco cum paucis equitibus
esse dicebatur. multum cum in omnibus rebus tum in re
militari potest fortuna. Nam magno accidit usu ut
in ipsum incautum etiam atque imparatum incideret
priusque eius aduentus ab omnibus uideretur quam fama
ac nuncius afferretur sic magne fuit fortune omni
militari instrumento quod circum se habebat erepto re-
dis equisque ipsum effugere mortem. Sed hoc quoque fac-
tum est quod edificio circumdato silua ut sunt fere
domicilia gallorum qui uitandi estus causa plerumque
siluarum atque fluminum petunt propinquitates co-
mites familiaresque eius angusto in loco paulisper equitum
nostrorum uim substinuerunt. His pugnantibus illum in equum
quidem ex suis intulit fugientem silue texerunt sic et

ad subeundum periculum et adiuuandum multum fortu
na ualuit. Ambiorix an copias suas iudicio concluserit
quod prelio dimidicandum non existimarit an tempore
exclusus & repentino equitum aduentu ꝓhibitus cũ reliq
uum exercitũ subsequi crederet dubium est. Sed cete
dimissis p agros nũciis sibi quemq; consulere iussit. quorũ
pars in arduennam siluam ꝑs incõtinẽtes paludes ꝑfugit.
Qui proximi occeano fuerunt. hi in insulis se se colloca
uerunt. quas aestus efficere consuerunt. Multi ex suis fi
nibus egressi se suaq; omĩa alienissimus crediderunt.
Catouolens Rex dimidiae ptis eburonũ qui una cũ am
biorige consilium inierat etate iam confectus cũ laborẽ
belli fuge ferre non posset. Omibus p̃cibus detestatus
ambiorigem qui eius consilii auctor fuisset. Taxo cuius
magna in gallia germaniaq; copia ẽ se exanimauit.
Segni Cadrusi ex gente numeroq; germanorũ. qui sũt
inter eburones Treuirosq; Legato ad Cesarem miserunt
oratum ne se in hostium numero duceret ne ue omĩũ
germanorum qui eẽnt citra rhenum unam ẽẽ causã
iudicaret. Nihil se de bello cogitauisse. nulla am
biorigi auxilia misisse. Cesar explorata re que
stione captiuorum. siqui ad eos eburones ex fuga
conuenissent ad se ut reducerẽt imperauit. Si ita
fecissent fines eorũ se uiolaturum negauit. Tum co
pus in tris ptes distributis impedimẽta omĩũ legionũ
ad uatucã contulit. Id castelli nomen ẽ. Hoc fere ẽ ĩ me

dys eburonum finibus. Vbi Titurius atq Arunculei hiemandi causa consederant. Hunc cum reliquis locum probairet Tum quod superioris anni munitiones integre manebat ut militum laborem sublevaret presidio impedimentis Legionem xiiij relinquit unam ex his tribus q̄s proxime scriptas ex italia traduxerat ei Legioni castrisq Q. Tullium cice. Prefecit ducentosq equites attribuit.

Partito exercitu Titum Labienu cum Legionib tribus ad occeanum uersus in eas partes que menapios attingunt proficisci iubet. G. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem que ad vatucos adiacet depopulandam mittit. Ipse cum reliquis tribus legionibus ad flumen Scaldem qd influit in nossam extremasq arduenne ptes ire constituit. Quo cum paucis equitibus profectus ambiorigem audiebat discedens post diem vij se se reuersurum confirmabat. quam ad diem ei legioni que in presidio relinquebatur deberi frumentus sciebat Labienum et Trebonium hortatur si rei pu. comodo facere possint. ad eum diem reuertantur. ut rursus comunicato cōsilio explorantisq hostium rationibus aliud inicium belli capere possint. Erat ut supra demōstrauim manus certa nulla non oppidum non presidium qd se armis defenderet. Sed in omnes partes dispersa multitudo ubicumq aut uallis abdita aut locus siluestris aut palus impedita spem presidij aut

salutis aliquam offerebat consederant. Hec loca inci
uitatibus erant nota. magnamque res diligentiam re
quirebat. non in summa exercitus tuendi nullum. n
poterat dispersis uniuersis ac discipatis periculum acci
dere. Sed in singulis militibus conseruandis qua tamen
ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. Nam &
prede cupiditas multos longius euocabat. Et silue
incertis occultisque itineribus confertos adire pro
hibebant. Sed negocium confici stirpemque hominum
sceleratorum interfici uellent dimittende plures ma
nus deducendique erant milites si continere ad signa
manipulos uellent. Ut instituta ratio et consuetudo
exercitus Ro postulabat. Locus ille erat presidio bar
baris ne ex oculto insidiandi ut dispersos circum
ueniendi singulis de erat audacia et in eiusmodi dif
ficultatibus quantum diligentia prouidebatur ut
potius innocendo aliquid pretermitteretur. (et si om
nium animi adulciscendum ardebant) quam cum
aliquo militum detrimento noceretur dimittit ad fi
nitimas ciuitates nuncios. Cesar ad se omnes uocat spe
prede ad diripiendos Eburones ut potius in siluis gallorum
uita quam legionarius miles periclitetur simul ut magna
multitudine circumfusa pro tali facinore stirpis ac
nomen ciuitatis tollatur. Magnus undique numerus celeri
ter conuenit. Haec in omnibus eburonum partibus gerebantur
diesque appetebat vii. quem ad diem Cesar ad im

pedimenta legionemq; reuerti constituerat hic quãtu
inbello fortuna possit. & quantos afferat casus cogno
sci potuit. Dispartitis ac pterritis hostibus ut demo
strauimus manus nulla erat que puam modo causam
timoris afferret transrhenum ad germanos uenit fama
diripi eburones. atq; ultro omẽs ad predam euocari
cogunt equitum duomilia Sicambri qui st proxim rheno
a quibus receptos ex fuga Tenchateros atq; Vsipetes
supra docuimus transeunt fines adeunt multos ex
fuga rhenũ nauibus ratibusq; triginta milibus
passuum infra eum locum ubi pons erat impfect9 ubi
presidium acesare relictum pmos eburonũ fines adeũt
Multos exfuga dispersos excipiunt magno pecoris
numero cuius st cupidissimi barbari potiunt. Inuitati
predia longius pcedunt. Non hos palus a bello la
tracinosq; natos ñó silue morant. Quibus inlocis
sic Cesar ex captiuis querunt. pfectum longi9 pro
cedunt reperiunt. omẽq; exercitum discessisse co
gnoscunt. atq; unus excaptiuis Quid uos inquit
hanc miseram ac tenuem sectamini predam. quibus
licet iam ẽẽ fortunatissimis. Tribus horis ad uatucam
uenir potestis. huc omẽs fortunas exercitus romanor
cõtulit psidij tm ẽ. ut murus cingi possit qdem neq;
quisq; extra munitiones egredi audeat. oblata spe ger
mani quam nacti erant pdam in occulto relinquunt
Ipi ad Vatucam contendut usi eodem duce cuius hec in

dicio cognouerant. Cicero qui omes dies superiores
pceptis cesaris cum summa diligentia incastris milites
continuisset ac ne Colonem quemque quidem extra mu
nitiones egredi passus eet. vii. die diffidens de nũo
dierum. Cesarem fidem seruatur quod longi progressus
audiebat. neque ulla de reditu ei fama ferebat simul
eorũ pmotus uocibus qui illius patientiã pene obsessi
onem appellabant. Siqdem excastris egredi nõ liceret
nullam ei incomodi casũ expectans quo nouem legio
nibus oppositis maximoque equitatu dispsis ac poene
deletis hostibus inmilibus passuum tribus offẽdi posset
Quinque cohortes frumẽtatum in proximas segetes mittit
quas inter castra unus omĩo collis intererat. Complures
erant exlegionibus egri relicti. Exquibus qui h spa
cio dierum cõualuerant circiter trecenti sub uexillo
uno mittunt. Magna pterea multitudo calonũ mag
nis iumẽtorum que incastris subsederant. facta potestate
seqtur. Hoc ipso tempore et casu germani eqtes interueniunt.
Protinusque eodem illo quo uenerant cursu ab decumana
porta incastra inrumpere conantur. Haec prius uisi
sunt obiectis ab ea pte siluis q̃ castris appropinquarẽt
usque eo ut qui sub ualle tenderent mercatores re
cipiendi sui facultatẽ no haberent inopinantes nri
re noua pturbantur. Ac uix pmum impetum
cohors instatione sbstinent circũfunduntur ex re
liquis partibus hostes siquem aditũ reperire possent

egre nri portas tuentur. Reliquos aditus locus ipse
p se munitioq defendit. totis trepidatur castris atq
alius ex alio causam tumult' querit. neq quo signa
ferantur, neq quam inptem quisq conueniat prudet.
Alius iam castra capta pronũciat. Alius deleto
exercitu atq imperatore uictores barbaros uenisse
contendit. Plerisq nouas sibi ex loco religione fi
gunt. Coteq et Tituri calamitatez qui in eodem
cecideriñt castello ante oculos ponuñt. Tali timore
omnib) pteritis confirmatur opinio barbaris ut
ex captiuo audierat nullum ibi interesse psidiuz
prumpere nituntur seq ipsi adortant ne tantã for
tunam ex manibus dimittãt. Erat eger cum psidio
relictus. Pu. Sext' Baculus qui pmum pilũ ad cae
sarem duxerat. cui' mẽtionem superius plis fecim'
ad diem v. cibi caruerat. Hic diffisus sue atq
omnium saluti inermis extabernaculo prodit.
Videt imminere hostes atq in summo ẽẽ rem discri
mine. Capit arma a proximis atq inporta
consistit. Consecũtur hũc centuriones ei cohortis
qua instatione erat paulisper una plium sub
stinẽt. Reliqui denegant. Sextus grauibus
acceptis uulneribus egre p manus tract' ser
uatur. Hoc spatio interposito reliqui se se cõfir
mant tantũ ut inmunitionibus consistere aude
ant. spetiem que defensorum prebeat. Interiz

confecta frumitatione milites nostri clamorē exaudi
unt pcurrunt equites quanto res sit in periculo co
gnoscunt hic uero nulla munitio ē que pterritos recipi
at / modo conscripti atq usus militaris imperiti ad
tribunum militem Centurionesq omnia conuertunt
quid ab his pcipiatur expectant Nemo ē fortis q
rei nouitate p turbetur. Barbari procul signa co
spicati ab oppugnatione desistunt redisse primo
Legiones credunt quas longius discexisse exapti
uis cognouerunt. Postea despecta paucitate ex
omnibus partibus impetum faciunt Colones in p
ximum tumulum procurrunt hinc celeriter deiecti
se in signa manipulosq coniciunt / eo magis timidos
pterrent milites. Alii cuneo facto ut celeriter p
rumperēt censent quoniam tam propinqua sint castra. Et
si p aliqua circumuēta ceciderit at reliquos cō
seruari confidunt / Alii ut in iugo consistāt atq
eundem omnes ferant casum. Hoc ueteres non pro
bant milites quos sub uexillo una profectos do
cuimus. itaq contra se cohortati duce C. Trebonio eq
te ro. qui eis erat pposiutus p medios hostes prrupe
runt Incolumesq ad unum omnes in castra puen
unt hos subsecuti Calones equitesq eodem impetu
militum uirtute seruantur. At illi qui in iugo constiterāt
nullo et nunc usu rei militaris pcepto neq in eo
quod probauerant consilio pmanere ut se lo

co superiore defenderent neque eam quam prodesse alijs uiz
celeritatemque uiderant imitari potuerũt Sed in castra recipere
conati iniquum in locum demiserunt centuriones quorum non
nulli ex inferioribus ordinibus reliquorum legionũ uirtutis
causa in superiores erant ordines huius legionis traducti
ne añ partam rei militaris laudem amitteret fortissime
pugnantes conciderunt. Militum pars horum uirtute sub
motis hostibus preter spem incolumis in castra peruenit ps
a barbaris circũuenta perijt. Germani desperata expu
gnatione castrorum quod nros iam constitisse in mu
nitionibus uidebant. Cum ea preda quam in siluis deposu
erant trans rhenum sese receperunt ac tant' fuit post di
scessum hostium terror ut ea nocte cum .C. uius Volsen'
cum equitatu missus ad castra uenisset fidem nõ facerẽt
adesse cum incolumi cesarem exercitu. Sic omio aios
timor preoccupauerat ut pena alienata mẽte delec
tis omib; copijs equitatũ se recepisse ex fuga dicerẽt
neque incolumi exercitu germanos castra oppugnaturos
fuisse contenderut quem timorem Cesaris aduẽtus sub
stulit. Rursus ille euent' belli nõ ignorãs unũ qd
cohortes et stationes et psidio ceñt emisse. questus non
minimo cau locum relinqui uoluisset multum fortunas
in repentino hostium aduentu potuisse iudicauit. Multo
etiam amplius quod pene ab ipso uallo portisque castrorũ
barbaros auertisse. Quarum omnium rerum max
ad mirandum uidebatur qui germani qui eo consilio

rhenum transierant ut Ambiorigis fines depopularent.
ad castra ro. de lata optatissimum beneficium obtulerũt
Cęsar rursus ad exandos hostes profectus magno coacto
numero exfinitimis ciuitatibus inomnes ptes dimittit
omnes uici atq; omia edificia que quisq; conspexerat ince
debantur. preda ex omibus locis agebatur. frumta nõ
solum tanta multitudine iumentorum consumebant͂ s; et̃
anni tempore atq; hymbribus procubuerant ut siqui etiã
inpsentia se ocultassent tam̃ his deducto exercitu rerũ
omiũ inopia pereundum uideret͂. Ac saepe in eum locũ
uentum ẽ tanto inomnes pte diuiso equitatu ut nõ mõ
uisum ad se ambiorigem infuga circumspiceret̃ capti
ui. nec et̃ plane abisse inconspectu contenderet̃ ut spes
consequendi illata atq; infinito labor͂ suscepto qui se
summa a Cęsare grãm inituros putarent. pene naturã
studio uincerent. sempq; paulum ad sumãz felicitatẽ de
fuisse uideretur. atq; ille lateris aut saltibus se eri
peret. et noctu occultatu alias regiones ptesq; peteret
nõ maior͂ equitũ presidio q; quatuor. quibus solis
uitam suam cõmittere audebat. Tali mõ uastatis regi
onibus exercitum Cesar duarũ cohortiũ damno duro
cortorũ rhemorum reducit consilioq; in eum locũ gal
lie indicto de coniuratione Senonum et carnutum q̃
stionem hre instituit et de a Cone qui pnceps ei⁹ con
silij fuerat grauiore sñia pronũtiat ac maiore supplicũ
sumpsit. Non nulli iudiciuz ueriti profugerunt. qbus

cum aqua atque igni interdixisset duas legiones ad tre
uirorum fines duas in lingonibus & reliquas in senonu
finibus adduxit & hybernis collocauit frumentoque exer
citu prouiso ut instituerat in italiam ad conuentus agē
dos profectus est

CAI CAESARIS IMPERATORIS COMMENTARIORŪ
BELLI GALLICI SEXTUS LIBER. INCIPIT SEP
TIMUS.

QVIETA gallia Cesar ut constituerat in italiam ad
conuentus pagendos proficiscitur. Ibi cognoscit
de Clodij cede. Senatusque consulto certior factus ut omes
iuniores italie coniurent delectum tota prouincia haber
instituit. heres in galliam trāsalpinam celeriter pferūtur
addunt ipsi et adfingunt rumoribus galli, quod res posse
uidebatur retineri Urbano motu Cesarem, neque in tantis
dissensionibus ad exercitum uenir posse. Hac impulsi oc
casione qui iam ante sub po ro imperio subiectos dolu
erunt. liberius atque audaci de bello consilia inire
incipiunt. Indictis inter se principem gallie cōsilijs sil
uestribus atque remotis locis queruntur de Acconis mor
te posse hunc casum ad ipsos recider demōstrāt. Misere
antur cōmunem gallie fortunam omibus premijs ac
pollicitationibus de poscunt, qui belli initia faciant
et sui capitis periculo galliam in libertatem uendicē.
I in primis rationem esse habendam. priusque eorum clam
destina consilia efferantur ut Cesar ab exercitu in

tercludatur. Id ēē facile quod neqꝫ legiones ab essent imperatore ab hybernis egredi audeant neqꝫ imperator sine presidio ad legiones ꝑuenire posset. Postremo in acie ꝓstare interfici q̄ nō ueterem gloriam belli libertatemqꝫ q̄ a maioribus acceperint recuperare. His rebus agitatis profitentur carnutes se nullum ꝑiculum cōis salutis causa recusar̄ principes seqꝫ omībus bellum facturos pollicentur. Et q̄m inpresentia de obsidibus interesse cauere nō possent ne res efferatur ut in iure iurando ac fide sanciatur. Petunt collatis militaribus regnis quod more eorum grauissima cerimonia continetur ne facto initio belli ab reliquis deserantur.

T ūc cōlaudatis carnutibus, dato iure iurando ab omībus qui aderant tempore eius rei constituto ab cōcilio disceditur. Vbi ea dies uenit Carnutes Catuato et Candumo ducibus omībus desperatis Getebum signo dato concurrūt. Ciuesqꝫ romanos q negociandi causa ibi constiterant in his gallum fusum cotam honestum equitem ro. qui rei frumītarie iussu Cesaris preerat interficiūt. bonaqꝫ eorū diripiunt. celeriter ad omēs ciuitates gallie fama transfertur nā ubi maior atqꝫ illustrior incidit res clamores ꝑ agros regionesqꝫ significabantur hanc alii deinceps excipiunt et proximis tradunt ut tum accidit. Namqꝫ Genebi oriente sole gesta eēnt ante ꝑma confectā uigiliam infinibus Aluernorum audita sunt quod spatiū

est milium passuum C·LX. Simili ratione ibi Vercingentorix.
Celtili filius auernus summe potentie adolescens cuius pater prin
cipatum gallie totius obtinuerat et ob eam causam quod re
gnum obtinerat appetebat ab ciuitate erat interfectus conuo
catis suis clientibus facile eos incendit. Cognito ei consi
lio ad arma concurrit. Prohibetur agabanitione patruo suo
reliquisque precibus qui hanc tentandam fortunam non exi
stimabant. Expellitur ab oppido gerbogia non destitit tamen
atque magris habet delectum egentum ac perditorum hac co
acta manu quousque adit ex ciuitate sed ad suam sententiam
producat hortatur ut communis libertatis causa arma capi
ant. magnisque coactis copiis aduersarios suos aquibus pa
ulo ante erat de iectus expellit a ciuitate. Rex absius
appellatur dimittit quoquo uersus legationes obstatur
ut in fide maneant celeriter sibi Senones Parisios Picto
nes Cadurcos Turones Tulurcos lemicones Indos reli
quosque omnes qui occeanum attingunt adiungit omnium
consensu ad eum defertur imperium. Qua oblata
potestate omnibus hic ciuitatibus obsides imperat certum
numerum militum ad se celeriter deduci iubsit armorum
quantum quaque ciuitas domi quodque ante tempus effici
at constituit Inprimis equitatu studet summe diligen
tie summam imperii seueritatem addit magnitudine
suppliciis dubitantes coegit. nam maior comisso delic
to igne atque omnibus tormentis necat leuiore de causa
auribus desectis aut singulis effossis oculis domum

remittit ut sint reliquis documento et magnitudine poe
ne pterreant alios his suppliciis celeriter coacto exercitu
Luterium Cadurci summe hoiez audacie cum pte copiar
in rutenos mittit Ipe in bituriges proficiscitur ei' ad
uentu bituriges ad heduos quorum in fide erant le
gatos mittunt subsidium rogatum quo facilius hosti
ura copias substinere possint. Hedui de consilio lega
torum quos Cesar ad exercitum reliquerat copias
equitatus peditatusq; subsidio Biturigibus mittit. Quo
cum ad flumen Legerim uenissent. quod Bituriges ab
heduis diuidit paucos dies ibi morati neq; flumen
ausi transire domum reuertuntur legatisq; nostris re
nuciant se Biturigum pfidia ueritos reuertisse. Quibus
id consilii fuisse cognouerint ut si flumen transissent
una ex parte ipi altera aluernii se circumsisterent. id
ea ne de causa quam Legati pronuntiarint an pfidia ad
ducti fecerint quod nihil nobis constat nō uidetur
pro certo eē proponendum. Bituriges eorū discessu
statim cum aluernis iunguntur. His rebus i italiaz
Cesari nunciatis. cum ille urbanas res uirtute.
Gn. pon. comodiorem in statum puenisse intelligeret
in transalpinam galliam pfectus est eo cū uenissꝫ
magna difficultate afficiebatur qua ratione ad exer
citum puenire posset. Nam si Legiones in prouinciā
accerseret se absente in itinere prelio dimicaturos
intelligebat si ipe ad exercitum contenderet

ne his quidem qui eo tempore quieti uiderentur suam
salutem recte committi uidebat. Interim Lucterius
Cadurcus in Rutenos missus eam ciuitatem aluernis
conciliat progressus in nitiobriges & bagales ab utris
usque obsides accepit et magna coacta manu in pro
uinciam narbonam uersus eruptionem facere conten
dit. qua re nunciata cesari omnibus consiliis anteuer
tendum existimauit ut Narbonem proficisceretur
eo cum uenisset timentes confirmat presidia rute
nis prouincialibus Voleis Aretomicis Tolosanibus
circumque Narbone que loca hostibus erant finitima
constituit partem copiarum ex prouincia subprouin
supplementumque quod ex italia adduxerat in helbios
qui fines aluernorum contingunt conuenire
iubet. His comparatis rebus represso iam lutero
et remoto quod intrare intra presidia periculosum
putabat in heluios proficiscitur. et si Ceuenna qui
auernos ab heluiis discludit durissimo tempore
anni diu altissima niue iter impediebat tamen
discussa niue in altitudinem pedum atque ita
uiis patefactis summo sudore militum ad fi
nes heluernorum peruenit quibus oppressis in oppi
nantibus quod se Cauenna ut muro munitos
existimabant ac ne singulari quidem unquam
homini eo tempore anni semite patuerant equi
tibus imperat ut quam latissime possint uagentur

et quam maximum hostibus inferant terrorem celeriter
hec fama ac nuncij ac uertingentorigem perferunt.
quem perterriti omnes aluerni circumsistunt atque obsecrant
ut suis fortunis consulat neue ab hostibus diripiantur
presertim cum uideant omne ad se bellum translatum.
Quorum ille precibus permotus castra ex biturigi
bus mouet pro aruernos uersus ac Cesar biduum
in his locis ~~pro motus~~ moratus quod hoc de uerci
gentorige usus uentura opinione preceperat pro
causa supplementi equitatusque cogendi e b exercitu
discedit. Brutum adolescentem his copijs prefecit
hunc monet ut in omnes partes quam latissime
equites peruagentur daturum se operam ne lon
gius triduo a castris absit. his constitutis rebus
suis inopinantibus quam maximus potest itineribus
uiennam peruenit. Ibi nactus recentem equitatum
quem multis ante diebus eo premiserat neque
diurno neque nocturno itinere intermisso per
fines hemligones contendit ubi due legiones
hyemabant ut quid etiam de sua salute ab heduis
iniretur consilij celeritate precurreret. eo cum
peruenisset ad reliquas legiones mittit priusque om
nes in unum locum cogit quam de eius aduentu a
neruijs nunciari possit. Hac re cognita Vertigen
torix rursus in bituriges exercitum reducit atque inde
profectus gorboniam Boiorum oppidum quod

ibi eluetico prelio uictos Cesar collocauerat heduisq attribuerat oppugnare instituit. Magnam hec res cesari difficultatem ad consilium capiendum afferebat si reliquam partem hyemis uno in loco legiones contineret ne stipendiariis heduorum expugnatis cuncta gallia deficeret quod ullum eo in amicis presidium uideretur positum est si maturius ex hibernis educeret ne ab re frumentaria duris subuectionibus laboraret prestare usum est tamen omnes difficultates perpeti quam tanta contumelia accepta omnium suorum uoluntates alienare. Itaque cohortatus heduos de subportando comeatu premittit ad boios qui de suo aduentu doceant hortenturque ut in fide maneant atque hostium magno animo impetum substineant. Duabus agendum legionibus atque impedimentis totius exercitus relictis ad boios proficiscitur. Altero die cum ad oppidum Senonum uel Lenonum uenisset ne quem hostem post se relinqueret quo expeditiore in frumentaria uteretur oppugnare instituit idque biduo circumuallauit. Tertio die missis ex oppido legatis deditione arma conferri iumenta produci sexcentos obsides dari iubet ea qui conficeret. G. Trebonium Legatum relinquit ipse ut quamprimum iter faceret. Genabum carnutum proficiscitur qui tunc primum allato nuncio de oppugnatione vellanodoni cum Longius eam rem ductum

iri existimarent

iri existimarent presidium genabi tuendi causa qd eo
mitterent comparabat. Huc biduo puenit castris an oppi
dum positis diei tempore exclusis inposterum oppugnatio
nem differt quaeq; ad eam rem usui sint militibus im
perat. Et quod oppidum genabum pons fluminis lige
ris continebat ueritus ne noctu ex oppido profugerét
duas legiones inarmis excubare iubet genabensis
paulo ante mediam silentio ex oppido egressi flum
transire ceperunt. Qua re p exploratores nútiata
Cesar legiones quas expeditas ee iusserat portis incé
sis intromittit ac oppido potitur p paucis ex hostiu
nuo desideratis quin cuncti caperentur quod pon
tis atq; itinerum angustie multitudinis fugam in
tercluserant. Oppidum diruit atq; incendit
predam militibus incendit exercitum Ligerim
transducit atq; in biturigum fines puenit Vercingê
torix ubi de Cesaris aduentu cognouit oppugnation
destitit. atq; obuiam Cesari proficiscitur. Ille oppidu
oppugnare instituerat quo ex oppido cum legati ad
eum uenissent oratum ut sibi ignosceret sueq; uite
consuleret ut celeritate reliquas res conficeret quia ple
raq; erat consecutus arma conferri equos produci
obsides dari iubet parte iam obsidum tradita cum
reliqua administrarentur centurionibus et paucis
militibus qui arma iumentaq; conquererent equi
tatus hostium procul uisus est qui agmen Vercingê

torigis antecesserat quem simul atque oppidani conspexerunt atque in spem auxilii venerunt clamore sublato arma capere portas claudere murum complere ceperunt. Centuriones cum in oppido ex significatione gallorum novi aliquid ab his iniri consilii intellexissent gladiis districtis portas occupaverunt. Cesar ex castris equitatum educi iubet prelium equestre committit. Laborantibus iam suos germanos equites circiter iiii submittit quos ab initio habere secum instituerat eorum impetum galli sustinere non potuerunt. atque in fugam coniecti multis amissis se ad agmen receperunt. Quibus profligatis rursus oppidani perterriti comprehensos sibi eos quorum plebem concitatam existimabant ad Cesarem produxerunt se seque ei dediderunt. Quibus confectis Cesar ad oppidum avaricum quod erat maximum munitissimumque in finibus biturigum ac agri fertilissima regione profectus est quod eo oppido accepto civitatem biturigum se in potestate redacturum confidebat. Vercingentorix tot continuis incomodis valla in noviodunum genobi Noviacum acceptis suos ad concilium convocat. docet longe alia ratione bellum esse gerendum atque antea gestum sit. omnibus modis huic rei studendum ut pabulatione aut comeatu romani prohibeantur id esse facile quod equitatu ipsi habundent et quod anni tempore sublevent pabulum secari non posse necessario dispersos hostes ex hedificiis petere. Hos omnes quotidie

ab equitibus diripi posse. preterea salutis causa rei fami
liaris comoda negligenda: uicos atque edificia incendi
oportere. Hoc spatio a Boia quoque uersus quo pabulan
di causa adire posse uideantur. harum ipsis rerum
subpetere quod quorum in finibus bellum geratur
eorum opibus subleuentur. Romanos aut inopiam
non laturos aut magno periculo longius a castris pro
cessuros neque interesse ipsos ne interficiant impe
dimentis ne exuant qui amissis bellum geri non
possit preterea oppida incendi oportere que non
munitione et loci natura ab omni sint periculo tuta.
Neu sui sint ad detractandam militiam receptacula
Neu romanis positam ad copiam commeatus predamque
tollendam. Hec si grauia aut acerba uideantur
multo illa grauius existimare liberos coniuges in
seruitute abstrahi ipsos interfici que sit necesse ac
cidere. uictis omnium consensu ac sententia probata
uno die amplius xx urbes biturigum incenduntur.
que et si magno cum dolore omnes ferebant: tamen
hoc ei solatii proponebant. quod explorata uictoria
celeriter amissa recuperaturos confidebant. Dice
batur de auaricon communi consilio incendi placeret
an defendi procumbunt omnibus gallis ad pedes bi
turiges ne pulcherrimam prope totius gallie urbem
que presidio et ornamento sit ciuitatibus suis ma
nibus succendere cogerentur. Facile se loci natura

defensuros dicunt quod prope ex omnibus ptibus flumine
et palude circumdata . unum habeat et p angustum adi
tum datur petentibus venia dissuadente primo Vercin
gentorige Post concedente et precibus ipsorum &
misericordia uulgi defensores oppido idonei dili
guntur Vercingentorix minoribus itineribus Ce
sarem subsequitur et locum castris delegit palu
dibus silvisq munitum ab auarico Longe milia passuum
xvi · Ibi p certos exploratores insingula diei opera que
ad auaricum agerentur cognoscebat et quid fieri uel
let imperabat · Omes nras pabulationes frumetatio
nes que obseruabat · dispersosq cum Longius necessa
rio procederent adoriebatur magnoq incomodo
afficiebat / Et si quantum ratione prouideri pote
rat a nostris occurrebatur ut incertis tempori
bus diuersisq itineribus iretur · Castris ad eam
ptem oppidi positis Cesarq intermissa a flumine
et a paludibus aditum ut supra diximus angustu
habebat aggerem apparare Vineas aggere turres
duas cõstituere cepit · Nam circumuallare Loci
natura prohibebat et de re frumentaria boios
atq heduos adortari non destitit / quoru alteri q
nullo studio agebant non multum adiuuabat
Alteri non magnis facultatibus quod ciuitas erat
exigua et infirma celeriter quod habuerat con
sumpserunt suma cum difficultate rei frumta

rie affecto exercitu tenuitate boiorum indiligentia
heduorum incendijs edificiorũ usqꝫ eo et complures
dies milites frumẽto caruerit. et pecore et longinq
oribus uicis adacto extremam partem substenta
rent. Nulla tam uox ab his ẽ audita po ro maiesta
te ut superioribus uictorijs indigna. Qum etiam
Cesar cum in opere singulas legiones appellaret
et si acerbius inopiam ferrent se dimissurum oppu
gnationem diceret. vniuersi ab eo ne id faceret
petebant. Sic secum plures annos imperante meruis
se. ut nullam ignominiam acciperent nusquã in
ceptare discederent. Hoc se ignominie laturos lo
co si inceptam oppugnationẽ reliquissent. Prestare om
nes pferre acerbitates q̃ incimbus romaris qui ge
nabi pfidia gallorum interissent parentarent
Hec eadem Centurionibus tribunisqꝫ militum mã
dabant ut p eos ad Cesarem deferrentur parẽ
tarent. Cum iam muro appropinquassent turres
ex captiuis cesar cognouit Vercingentorigem cõ
sumpto prelio pabulo castra mouisse proprius
auaricum atqꝫ ipũm cum equitatu expedit. seqꝫ
qui inter equites preliari consuessent insidiarum
causa eo profectum quo nostros postero die pa
bulatum uenturos arbitrabatur. Quibus rebus
cognitis media nocte silentio profectus ad hosti
um castra mane puenit. Illi celeriter p exploratores

tores aduentu Cesaris cognito carros impedimentaque sua in artiores siluas abdiderunt copias omnes in loco edito atque apto instruexerunt. Quare nunciata Cesar celeriter sarcinas conferri arma expediri iussit. Collis erat leniter ab infimo accliuis hunc fere ex omnibus partibus palus difficilis atque impedita cingebat non latior pedibus L hoc se colle interruptis pontibus galli fiducia loci continebant generatimque distributas in ciuitates omnia uada ac saltus eius paludis obtinebant. Sic animo parati ut si eam paludem romani perrumpere conarentur hesitantes premerent ex loco superiore ut qui propinquitatem loci uideret paratos prope equo marte ad dimicandum existimaret qui iniquitatem conditionis perspiceret inani simulatione sese ostentare cognosceret. Indignantes milites Cesar quod conspectum suum hostes perferre possent tantulo spacio interiecto et signum prelii exposcentes edocet quanto detrimento et quot uirorum fortium morte necesse sit constare uictoriam quos cum sic animos paratos uideret ut nullum pro sua laude periculum recusarent summe se iniquitatis condemnari debere nisi eorum uitam sua salute habeat cariorem. Sic milites consulatus eodem die reducit in castra reliquaque que ad oppugnationem pertinebant oppidi administrare instituit. Vercingentorix cum ad suos redisset perditionis in

simulatus quod castra propius romanos mouisset quod
cum omni equitatu discessisset quod sine imperio tā
tas copias reliquisset quod ei discessu romani tanta
oportunitate et celeritate uenissent. Non hec omīa
fortuitu aut sine consilio accidere potuisse regnum
illum gallie malle Cesaris consensu q̄ ipsorum hr̄e
beneficio. Tali modo accusatus ad hoc respondit q̄d
castra mouisset. factum inopia pabuli et ipsis hortā
tibus quod propius romanos accessisset psuasum
Loci oportunitate qui se ipsum munitione defenderet
equitum uero opam neq; in loco palustri desiderari
debuisse et illis fuisse uallem utilem quo sint pro
fecti summam imperio se consulto nulli discedentē tra
didisse. ne is multitudinis studio ad dimicandū
impelleretur. cui rei pp animi mollitiem studer
omēs uideret quod diutius laborem ferre nō pos
sent. Romani si casu interuenirēt fortune si alicui
indicio uocati huic habendam grām quod & pa
ucitatem eorum ex loco superiore cognoscere &
uirtutem dispicer potuerūt qui dimicari nō ausi tur
piter se in castra receperunt. Imperium se ab
Cesare p proditionem nullum desyderare q̄d hr̄e
uictoria posset que iam ēēt sibi atq; omnibus gal
lis explorata. quin etiam missis ipsis remitteret
si sibi magis honores tribuere q̄ ab se salutē acci
pere uideantur. Hec ut intelligatis inquit a me

sincere pronuntiari. audite romanos milites producit seruos. quos inpabulatione paucis ante diebus exceperat et fame uinculisq; excruciaberat. Hi iam ante edocti que in onerarios esse dicant fame et inopia adductos clam ex castris exisse siquid frumti aut pecoris iagris experire possēt. simul omnem exexratum in opia premi nec iam uires sufficere cuiq;. nec ferre operis laborem posse. Itaq; statuisse imperatorem si nihil inoppugnatione oppidi profecissent triduo exercitum educere. Hec inquit ame Vercingetorix beneficia habetis quem proditionis insimulatis cuius opera sine uestro sangbine tantum exexercitu uictorem famem cosumptum uidetis quem turpiter se ex fuga recipientem nequa ciuitas suis finibus recipiat ame prouisum est. Clamat omīs multitudo et suo more armis concrepat quod facer̄ ineo consuerunt cui' orationem approbant summū ēē Vercigentorigem ducem. nec de eius fide dubitandum nec maiore ratione bellum administrari posse. Statuūt ut x^m. hominum delecta exomibus locis inoppidum mittant̄. nec solis biturigibus comunem salutem conmittendam censent. quod penes eos si id oppidum retinuissent. summaz uictorię constare intelligebant singulari militum nostrorum uirtuti consilia cuiusq; modi gallorum occurrebant ut est sume genus solertię atq; ad omīa imitanda et efficienda

que a quoquo traduntur aptissimum. Nam et la
queis falces auertebant. quas cum destinauerant
tormentis introrsum reducebant et aggere cunicu
lis subtrahebant. eo scientius quod apud eos ma
gne sunt ferrarie atque omne genus cuniculorum no
tum atque usitatum est. Totum autem murum exomnibus
partibus turribus contabulauerant atque has coriis
contexerant. Tum crebris diurnis nocturnisque erup
tionibus aut aggeri ignem inferebant aut milites
occupatos in opere adoriebantur et nostrarum turrium
altitudinem. quantum has quotidianus agger ex
prexerat commissis suarum turrium malis adequa
bant precisa et pre acuta materia et pice feruefacta
et maximi ponderis saxis morabantur mentibusque appro
pinquare prohibebant. Muri autem omnes gallici hac
fere forma sunt. trabes directe perpetue in longi
tudinem paribus interuallis distantes interse
binos pedes insolo collocantur aere uinguntur
extrorsus ut multo agere uestiuntur. Hec autem
que diximus interualla grandibus infrontem
saxis effarciuntur. his collocatis et coagmentatis
alius insuper ordo additur ut idem illud intual
lum seruetur. neque interse contingant trabes sed
paribus intermisse spatiis singule singulis saxis
interiectis arte continentur. Sic de inceps om
ne opus contexitur dum iusta muri altitudo

expleatur. Hoc tum in spetiem uarietatemque opus de
forme nõ est alternis trabibus, ac saxis. que rec-
tis lineis suos ordines seruant. Tum ad utilita
tem et defensionem urbium summam habet opor
tunitatem, quod et ab incendio lapis et ab arie
te materia defendit que perpetuis trabibus pedes
quadragenos plerunque introrsus reuincta neque p
rumpi neque distrahi potest. His tot rebus impedi
menta oppugnatione milites cum tot tempore fri
gore & assiduis imbribus terrerent, tamen cõ
tinenti labore omnia hec superauerũt et diebus
xxv. aggerem latum pedes cccxxx. altũ pedes
lxxx. extruxerũt. Cum is murum hostium
contingeret Cesar cum ad opus consuetũ excuba
ret militesque hortaretur ne quod omnino tempus
ab opere intermitteretur paulo ante tertiam ui
giliam est aĩaduersum fumare aggerem quem
cuniculo hostes succenderant. Eodemque tempore
toto muro sublato clamore ab duabus portis ab
utroque latere turrium eruptio fiebat. Alij faces
atque arridam materiam de muro in aggerem
eminus iacebant picem reliquasque res quibus
ignis excitari pot. fundebant ut quo primum
curreretur aut cui rei ferretur auxilium uix
ratio iniri possit. Tam quod instituto cesaris semp
due legiones pro castris excubabant pluresque

ptitis temporibus erant inopere celeriter factum est ut alii eruptionibus resisterent alii turres reducerent aggeremque interscinderent. omnis uero ex castris multitudo ad restinguendum concurreret. cum in omnibus locis cõsumpta iam reliqua parte noctis pugnaretur semperque hostibus spes uictorie redintegraretur eo magis quod deustos pluteos turrium uidebant nec facile adire apertos ad auxiliandũ animaduertebant. semperque ipsi recentes defexis succederent omnemque gallie salutem nullo uestigio positam arbitrarẽtur. accidit inspectantibus nobis quod dignum memoria uisum pretereundũ non existimauimus quidam ante portam oppidi gallus per manus sepi ac picis traditas glebas in ignem e regione turris proiciebat scõrpione ab latere dextro traiectus exanimatusque concidit hunc ex proximis unus iacẽtem transgressus eodem illo munere fungebatur eadem ratione ictus scorpionis exanimato altero successit tertius et tertio quartus nec prius ille est a pugnatoribus uacuus relictus e locus quam restincto aggere atque omni ea parte submotis hostibus finis e pugnandi factus. Omnia experti galli quod res nulla successerat: postero die consilium ceperunt ex oppido profugere hortante et iubente Vercigetorige. Id silentio noctis conati nõ magna iactura suorum se se effecturos sperabant. Propterea quod neque

longe ab oppido castra vercingentorigis aberant et pa
lus que perpetua intercedebat romanos ad insequē
dum tardabat Iam hoc facere nocte apparabant cum
mr̄es familię repente inpublicum pcurrerent flentesq;
proiecte ad pedes suorum omibus precibus petierūt
ne se et comunes liberos hostibus ad supplicium
dederent quos ad capiendam fugam natura.
et uirium infirmitas impediret Ubi eos insentē
tia pstare uiderunt quod plerumq; insummo
periculo timor misericordiam non recepit con
clemare et significare romanis defuga ceperunt
quo timore pteriti galli ne ab equitatu roma
norum uie pre occupauerunt consilio destiterūt.
P ostero die Cesar pmota turri operis erectisq; q̄
facer instituerat magno chohorto hymbri nō
in utilem hanc ad capiendum consilium tempe
statem arbitratus est. quod paulo in cautius
custodias i muro dispositas uidebat. suosq; lan
guidius inopere uersari iussit. et quid fieri
uellet ostēdit legiones extra castra mocuito ex
peditas cohortatur. ut aliqn̄ ptantis laboribus
fructum uictorie pciperēt. hisq; q pmi murū ascē
dissent premia pposuit militibusq; signū dedit
I lli subito ex omibus ptibus euolauerūt murūq;
celeriter compleuerint. Hostes re noua pteriti
muro turribusq; deiecti inforo ac locis patē

patensioribus cuneatim constiterunt. hoc animo ut
si qua ex parte obuiam conueniretur acie instru
cta depugnaret. Ubi neminem in equum locū se
se dimittere. sed toto undique muro circūfundi
uiderunt ueriti ne omnino spes fuge tolleretur
ab iectis armis ultimas oppidi partes continē
ti impetu petiuerunt parsq; ibi cum angusto
exitu portarum se ipsi premerēt a militibus
pars iam egressa pars ab equitibus est interfecta.
Nec fuit quisq; qui prede studeret sic et genabi
cede et labore operis incitati nō aetate cōfec
tis non mulieribus nō infantibus pepercerūt
Denicq; ex omni numero qui fuit circiter milium
xl. uix octingenti qui primo clamore audi
to se ex oppido eiecerunt incolumes ad vercin
gentorigem peruenerunt quos ille multa iam
nocte silentio ex fuga excepit verit' ne qs
in castris ex eorum concursu et misericordia
uulgi seditio oriretur et procul in uia dispositis
familiaribus suis principibusq; ciuitandum
disperandos deducendosq; ad suos curarent.
que cuique ciuitati pars castrorum ab initio ob
uenerat. Postero die concilio conuocato cōso
lat' cohortatusq; est ne se ad modum animo
dimitterēt ne perturbarentur incomodo nō uir
tute neq; in acie uicisse romanos sed artificio

03

quodam et scientia oppugnationis cui⁹ rei fuerūt
imperiti. errare si qui in bello omēs secundos
rerum prouentus expectent sibi nūq̄ placuisse
Auaricum defendi cui⁹ rei testes ipos hr̄et. Sed
factum imprudentia biturigum et nimia obse
quentia reliquorū uti hs incomodum reciperēt.
Id tn̄ se celeriter maioribus comodis sanaturū
Nam q̄ ab reliqs gallis ciuitates dissentirent
has sua diligentia ad ūiturum atq̄ unum con
silium totius gallie effecturū. Cui⁹ consensus
ne orbis quidē terrarū possit obstare. idq̄ se
ppe iam effectum haber̄. Interea equū esse
ab his comunis salutis causa impetrari ut cas
tra munire instituere quo facili⁹ repētino hostiū
ipetus substinerēt. Fuit hec oratio nō ingrata
gallis et maxīe quod ipē animo nō defecerat. tā
to accepto incomodo neq̄ in ocultum se abdide
rat et cōspectum multitudinis fugerat pluscq̄ aīo
prouidere et psentire existimabantur quod
re integra pmo incendēdū Auaricū post de
serendum censuerat. Itaq̄ ut reliquorū im
peratorū res aduerse auctoritatē minuunt.
sic huius e contrario dignitas icomodo acce
pto indies augebatur simul in spem ueniebāt
ei⁹ affirmatione de reliquis adiūgendis ciui
tatibus pmumq̄ eo tempor̄ galli castra munire

instituerũt et sic sunt animo consternati hoĩes insueti laboribus ut omĩa que imperarentur sibi patienda existimarent nec min᷒ q̃ ẽ pollicit᷒ Vercingentorix animo laborabat ut reliquas ciuitates adiungeret. atq; eas bonis pollicitationibus alliciebat. Huic rei idoneos hoĩes deligebat. quorũ quisq; aut or̃one subdola aut amicicia facillime posset. qui auarico expugnato refugerunt armandos uestiendosq; curat simul et diminute copie redintegrarentur Imperat certum numerum militum ciuitatibus. que & quam ante diem in castra adduci uelit. Sagittariosq; oĩes quorum erat ꝑmagnus numerus in gallia conquiri et ad se mitti iubet. His rebus celeriter id q̃d auarici deperierat expletur. Interim Theuthomat᷒ colloniconis filius Rex nitiogrebium cui᷒ p̃r a senatu nr̃o amicus erat appellatus. cum magno equitũ suorum numero et quos ex aquitania conduxerat ad eum puenit. Cesar complures dies auarici cõmorat᷒ summaq; copia frumẽti reliqui comeatus nactus exercitum ex labore atq; inopia refecit. Iam prope hyeme confecta. cum ip̃o anni tempore ad gerendum bellum uocaretur et ad hostem proficisci cõstituiss; Siue eum ex paludibus siluisq; elicere siue obsidione premere posset legati ad eum principes heduorũ ueniunt oratum ut max̃ necessario tempore ciuita

ti subueniat. summo esse in periculo rem quod cum singu
li magistratus antiquitus creati atque regiam potestatem
annum obtinere consuessent duo magistratum gerant et
se uterque eorum legibus creatum esse dicat. horum esse alte
rum conuictoditanem florentem et illustrem adolescentem
Alterum coetum antiquissima familia natum atque ipsum ho
minem summe potentie et magne cognationis. cuius frater
Valetiacus proximos annos eundem magistratum gesse
rat ciuitatem omnem esse in armis diuisum senatum
diuisum populum suas cuiusque eorum clientelas. quod
si diutius alatur controuersia fore uti pars cum parte
ciuitatis confligat. id ne accidat positum in eius diligen
tia atque auctoritate. Cesar et si a bello atque hoste di
scedere detrimento suum esse existimabat. non tamen
ignorans quanta ex dissentionibus incomoda oriri
consuessent. ne tanta et tam coniuncta populo romano ciuitas
quam semper aluisset omnibusque rebus ornasset ad uim
atque arma discederet atque ea pars que minus confi
deret auxilia a Vercingentorige accesseret huic
rei preuertendum existimauit et quod legibus he
duorum his qui summum magistratum obtinerent
ex cedere finibus non liceret. ne quid de iure
aut de legibus eorum diminuisse uideretur. Ipse in
heduos proficissi statuit senatumque omnem et quos
in controuersia esse ad se etiam euocauit. Cum pro
pe omnis ciuitas eo conuenisset doceretur que paucis

clam conuocatis alio loco alio tempore atque oportuerit fratrem
a fratre renuntiatum. Cum leges duos ex una familia uiuo
utroque non solum magistratus creari uetarent. Sed etiam
in senatu esse prohiberent. Cotum imperium deponere co
egit Conuictolitanem qui per sacerdotes more ciuitatis
intromissis magistratibus esse creatus potestatem obti
nere uixit hoc decreto interposito cohortatum heduos
ut controuersiam atque dissensionis obliuiscerentur
atque omnibus comissis his rebus huic bello seruirent
eaque meruissent premia ad se deiecta gallia ex
pectarent. Equitatumque omne et peditatū milia x
sibi celeriter mitterent que in presidiis frumentarie
causa disponeret. Exercitum in duas partes diuisit
iiii^{or} legiones in senones parisiosque Labieno ducēdas
dedit. sex ipse in aruenos ad oppidum gergoniam
secundum flumen elauer duxit equitatus partem
illi attribuit partem sibi reliquit qua re cognita Ver
cingentorix omnibus interruptis fluminibus ei pon
tibus ab altera parte fluminis iter facere cepit. Cum
uterque utrimque exisset exercitus in conspectu fereque
e regione castris castra ponebant dispositis explora
toribus nec ubi effecto ponte romani copias tradu
cerent. Erant in magnis Cesaris difficultatis res ne
maiorem estatis partem flumine impediretur quod
cum flumine impediretur. quod cum fere ante au
tumnum Elauer uado transiri solet. Itaque ne id

accideret siluestri loco castris positis eregione unius eorū
pontium quos Vercingentorigx rescindendos curauerat:
Postero die cum duabus legionibus in occulto restitit
reliquas copias cum omnibus impedimentis ut consu
euerat misit demptis quibusdam cohortibus uti nu
merus legionum constare uidentur. his quam pos
sent longissime egredi iussis. Cum iam ex diei tem
pore coniecturam coeperat incastra peruentum hisdem
sublicis quarum pars inferior integra remanebat
pontem reficere coepit celeriter effecto opere legi
onibusque et loco castris idoneo delecto. reliquas
copias Vercingentorix re cognita ne cōtra suam
uoluntatem dimicare cogeretur magnis itineribus
antecessit. Cesar ex eo loco quin castris gergouiā
peruenit. Equestrique eo die prelio leui facto pspecto
urbis situ que posita inaltissimo monte omnes ad
ditus difficiles habebat de expugnatione non
prius agendum cōstituit quam rem frumentariam
expedisset. At Vercingentorix castris prope oppi
dum positis mediocribus circum se interuallis se
peratim singularum ciuitatum copias collocauerat
atque omnibus eius iugi collibus occupatis qua despi
ci poterat horribilem speciem pbebat principesque earū
ciuitatum quos sibi ad consilium capiendum de
legerat. prima luce quotidie ad se uenire iubebat
seu quid cōmunicandum. seu quid administrandum

uideretur · neq; illum fere diem intermittebat quin eq̄
stri prelio interiectis sagittariis quid in quoque esset
animi ac uirtutis suorum periclitaretur · Erat e regio
ne oppidi collis sub ipsis radicibus montis egre
gie munitus atq; ex omni parte circumcisus quem si
tenerent nostri et aque parte magna et pabulatione
libera prohibituri hostes uidebantur / sed locus pre
sidio non nimis firmo tenebatur · tamen silentio
noctis cesar ex castris egressus priusq̄ subsidio ex
oppido ueniri posset deiecto presidio potitus
loco duas ibi legiones collocauit fossamq; dupli
cem duodenum pedum a maioribus castris
ad minora perduxit ut tuto ad repentinum
hostium incursum etiam singuli commeare possent
dum hec ad gergoniam geruntur conuicto
litauis hedus cui magistratum adiudicatum a cesare
demonstrauimus sollicitatus ab aruernis pecunia cum
quibusdam adolescentibus colloquitur quorum erat prin
ceps litauicus atq; eius fratres amplissima familia
nati adolescentes cum his premium communicat horta
turq; ut se liberos et imperio natos meminerint
Heduorum unam esse ciuitatem que certissimam gallie
uictoriam destineat eius auctoritate reliquas contine
ri · qua traducta locum consistendi romanis in
gallia non fore esse nonnullo se cesaris beneficio af
fectum · sic tamen ut iustissimam apud eum causam

obtinuerit. Sed plus com̄ libertati tribuere. Cur ei hedui potius de suo iure et legibus ad cesarem di sceptaturi q̄ romam ab heduis ueniant celeriter adulescentibus et oratione magistratus et p̄mio deductis cum se uel p̄ncipes ei' cõsilii fore pro fiterentur. Ratio p̄ficiendi querebatur quod ciuitatem temere ad suscipiendum bellum ad duci posse non confidebant. Placuit ut Lictauic' x. illis milibus que Cesari ad bellum mitterētur p̄ficeretur atq̄ ea ducenda curaret frēsq̄ eius ad Cesare p̄currerēt reliqua qua rōne agi place at cōstituūt. Lictauicus accepto exercitu cum milia passuum circiter xxx ab gegornia ab ēē cōuocatis subito militibus Lacrimans quo p̄ ficiscamur inquit milites om̄is nr̄ equitat' om̄is nobilitas interiit p̄ncipes ciuitatis Eporedorix et Viridomarus insimulati proditionis ab ro m dcā causa interfecti sunt. Hoc ab ip̄is cognosci te qui ex ip̄a cede fugerunt. nam ego fratribus atq̄ omnibus meis propinquis interfectis dolore p̄ hibeor que gesta s̄t pronūctiare. Producuntur hi quos ille educauerat que dici uellet atq̄ ea dem que Lictauicus pronūtiauerat multitudini exponunt multo equites interfectos quod conlo cuti cum aluernis dicerentur ip̄os se inter mul titudinem militum ocultasse atq̄ ex media cede

fugisse

fugisse conclamant hedui et Lictauicum obsecrant ut sibi consulat qui L uero inquit consilii sit res ac non necesse sit nos gergomam contendere et cum auernis nosmet coniungere. an dubitamus quin nefario facinore admisso romani una ad nos interficiendos concurrant pro inde siquid in nobis animi est persequamur eorum mortem qui indignissime interierunt. atque hos latrones interficiamus. Ostendit ciues ro. qui eius presidii fiducia una erant magnum numerum frumenti comeatumque diripit ipsos crudeliter ex cruciatos interficiat. nuntios tota ciuitate heduorum dimittit eodem mendacio de cede equitum & principum permouet hortatur ut simili ratione atque ipse fecerit suas iniurias prosequantur.

Eporedorix heduus summo loco natus adolescens & summe domi potentie et una viridomarus pari aetate et gratia sed genere dispari que Cesar ab duiciaco sibi traditum ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat in equitum numero conuenerant nominatim ab eo euocati. His erat inter se de principatu contentio et in illa magistratuum cōtrouersia. Alter pro conuictolitano. Alter pro Cocto summis opibus pugnauerant. Ex his Eporedorix cognito Lictauici consilio media fere nocte rem ad Cesarem defert orat ne patiatur ciuitatem prauis adoloscentum consiliis ab amicicia po. ro. deficere quod futurum prouideat

minimum si tot hominum milia cum hostibus coniunxerit quorum salu

tem neque propinqui neque ciuitas leui momento existimare
posset. Magna affectus sollicitudine hoc nuntio Caesar
quod semper heduorum ciuitati indulserat precipue
nulla interposita dubitatione legiones expeditas iiii
equitatumque omnem ex castris educit. Nec fuit spati
um tali tempore ad contrahenda castra quod res posita
in celeritate uidebatur. Fabium legatum cum legioni
bus duabus castris presidio relinquit. Fratre Licta
uici cum comprehendi iussisset paulo ante reperit ad
hostes fugisse. adhortatus milites ne nocturno tem
pore itineris labore permoueantur cupidissimis omnibus
progressus milia passuum xxv. agmen heduorum
conspicatus immisso equitatu iter eorum moratur
atque impedit interdicitque omnibus ne quemquam inter
ficiant. Eporedorigem et uirdomarum quos illi inter
fectos existimabant inter equites uersari suosque ap
pellare iubet. His cognitis et lictauici fraude perspecta
hedui manus tendere deditionem significare et proiectis
armis mortem deprecari incipiunt. Lictauicus cum
suis clientibus quibus nefas est more gallorum etiam
in extrema fortuna deserere patronos gergouiam pro
fugit. Caesar nuncijs ad ciuitatem heduorum missis qui
suo beneficio conseruatos docerent quos iure belli
interficere potuissent, tribusque horis noctis exer
citui ad quietem datis castra ad gergouiam mo
uit. medio fere itinere equites a fabio missi quatr.

res inpericulo fuerit exponit summis copiis castra oppu
gnata demonstrant. Cum crebro integri defessis suc
cederent nostrosque assiduo labore defatigarent quibus
propter magnitudinem castrorum perpetuo esset isdem in vallo
permanendum multitudine sagittarum atque telorum
omnium generum multos uulneratos ad hec sustinenda
magno usui fuisse tormenta. Fabium discessu eorum
duabus relictis portis obstruere ceteras pluteos
que uallo addere et se in posterum diem similemque
casum apparare. His rebus cognitis Cesar summo
studio militum ante ortum solis in castra peruenit
dum hec ad gergoviam geruntur hedui primis
nuntiis ab litauicto acceptis nullum sibi ad
cognoscendum spacium relinquunt. Impellit alios
auaritia alios iracundia et temeritas que ma
xime illi hominum generi est innata ut leuem
audictionem habeant pro re comparata. Bona
ciuium romanorum diripiunt cedes faciunt
inseruitutem abstrahunt rem proclinatam con — rem adiuuat
uictolitauis plebemque adfurorem impellit ut
facinore admisso ad sanitatem reuerti pudeat
M. Aristium tribunum militum iter adlegionem
facientem fide data ex oppido cabullano educunt.
Idem facere cogunt eos qui negociandi causa ibi con
stiterant. Hos continue adhorti itinere omnibus impe
dimentis exuunt repugnantes diem noctemque ob

sident. Multis utrimque interfectum maiorem multitu
dinem armatorum concitant. Interim nuncio al
lato omnes eorum milites in potestate Cesaris teneri
concurrunt ad Aristium nihil publico factu cōsilio
demonstrant. Questionem de bonis direptis decernunt
Litavici fratrumque bona publicant Legatos ad Ce
sarem sui purgandi causa mittunt. Hec faciunt
recuperandorum suorum causa. Sed contaminati
facinore et accepti impendio ex direptis bonis quod
ea res ad multos ptinebat timore poene exterri
ti cōsilia clam de bello inire incipiunt. ciuita
tes reliquas Legationibus sollicitant. Que tam
etsi Cesar intelligebat tamen quam mitissime pōt lega
tos appellat. Nihil se p inscientiam leuitatemque
uulgi grauius de ciuitate iudicare neque de sua
in heduos beniuolentia diminuere. Ipse maiorem
gallie motum expectans ne ab omnibus ciuitati
bus circumsisteretur consilia inibat quemadmodu
gergonia discederet ac rursus omnem exercitū
contrahere ne profectio nata ab timore defectio fe
nis similis fuge uideretur. Haec cogitanti accidere
uisa est facultas bene rei gerende, nam cum mi
nora castra opis pspiciendi uenisset causa aīad
uertit collem qui ab hostibus tenebatur nudatum
hominibus qui superioribus diebus uix pre
multitudine cerni poterat. Admiratus querit

exp fugis causam quorũ magnus ad eum quotidie nu
merus confluebat. Constabat inter omes quod iam
ipe Cesar p exploratores cognouerat dorsum eẽ eius
iugi prope equu. Sed huc siluestrem et angustum
quã eẽt aditus ad alteram oppidi uehementer
huic illos loco timere. nec iam aliter sentir̃ uno
colle ab ro. occupato. si alterum amisissent quin
pene circumuallati atq̃ omi exitu et pabulatiõn
interclusi uiderentur. Ad hunc muniendum om
nes a Vercingentorige euocatos. Hac re cognita
Cesar mittit quam plures equitum turmas eisdem
media nocte imperat ut paulo tumultuosius omib
locis uagarentur. Prima luce magnum numerũ
impedimentorum. ex castris detrahi mulionesq̃
cum cassidibus equitum spetie ac simulatione
collibus circumuehi iubet. His paucos addit
equites qui latius ostentationis causa uagarentur
Loco circuitu easdem omes iubet petere regiones
Haec procul ex oppido uidebantur ut erat a gergonia
despectus in castra neq̃ tanto spatio certi quid esset
explorari poterat Legionem vnam eodem iugo mittit
et progressam inferiore constituit loco siluisq̃ ocultat
augetur gallis suspitio atq̃ omes illo suspitionum co
pie traducitur. Vacua castra hominum Cesar conspi
catus tectis insignibus suorum ocultisq̃ signis milita
ribus raros milites qui ex oppido animaduerteretur

exmaioribus castris ad minora traducit legatis quod
singulis legionibus prefecerat quod fieri uelit ostēdit.
Inprimis monet ut contineant milites ne studio pugnādi
aut spe prede longius progrediant quid iniquitas loci
habeat incomodi proponit hoc una celeritate posse
mutari. occasione esse non prelii. His rebus expositis
signum dat. & ab dextra parte alio ascensu eodem
tempore ad heduos mittit. Oppidi murus ab pla
nitie atq; initio ascensus recta regione si multus
anfractus ac intercideret. mille. cc. passus aberat
quicquid huic circuit' ad molliendum cliuū acces
serat ad spatium itineris augebat a medio fere
colle in longitudine ut natura montis ferebat ex
grādibus saxis sex pedum murum qui nostrorum
impetum tarderet. pduxerant galli. atq; omī
inferiore spacio uacuo relicto superiorem ptem
collis usq; ad murum oppidi densissimus castris
compleuerant. Milites dato signo celeriter admu
nitionem puenīūt eandemq; transgressi trinis
castris potiuntur. ac fuit tanta incastris capi
endis celeritas ut theotomatus rex nitrobrogum
subito intabernaculo oppressus ut meridie cō
quieuerat superiore corporis pte nudata uulne
rato equo uix se exmanibus predantium mi
litum eriperet. consecutus id quod animo pro
posuerat Cesar receptui cani iussit legioni que

x. qua cum erat concionatus signa constituit. ac
reliquarum Legionum milites nõ exaudito sono
tube quod satis magna uallis intercedebat tamẽ
a tribunis militum Legatisq; ut erat a Cesare
preceptum retinebantur. Sed elati spe celeris uic
torie ut hostium fuga et superiorum tẽporũ secũdis
ꝑliis nil sibi arduum existimauerunt qđ nõ uir
tute consequi possent. neq; prius finem fecerũt
sequendi q̃ȝ muro oppidi portisq; appropinqua
uerunt. Tum uo ex omnibus ptibus uerbis orto
clamore. qui longius aberant repentino tumultu
pteriti cum hostẽ intra portas existimarẽt esse
se se ex oppido eiecerunt. Matresfamilie demuro
uestem aurum argentaq; iactabant & pectore
nudo pminẽtes passis manibus obtestabantur
romanos ut sibi parcerent neu sicut auarici
fecissent ne a mulieribus quidem atq; infantib;
abstinerẽt. Non nulle de muris p manꝰ demisse
se se militibus tradebant. L. Sabinus centurio
Legionis octaue. quem intersuos dixisse eo die
constabat excitari se a uaricẽsibus premijs
neq; cõmissurus ne pus quisq̃ȝ murũ ascẽderet
Tres suos nactus manipulares atq; ab his subleua
tus murum ascendit. Hos ipe rursus singulos
exceptãs in murum extulit. Interim qui ad alte
ram ptem oppidi ut supra demonstrauimꝰ mu

nitionis causa minuerant. Primo ex- audito clamore
de inde etiam crebris nuncijs incitati oppidum
a romanis teneri p̃missis equitibus magno concur
su eo contenderunt eorũ ut quisq; p̄us uenerat
sub muro consistebant suorumq; pugnãtum nũm
augebat. Quorum cum magna multitudine cõ
uenisset matresfamil. que paulo añ romanis
manus tendebant de muro suos obtestari &
more gallico passum capillum ostentare liberosq;
in cõspectum pferre ceperunt. Erat romanis
nec loco nec numero equa contentio simul et
cursu & spatio pugne defatigati nõ facile re
centes atq; integros sustinebant. Cesar cum ini
quo loco pugnari hostiumq; augeri copias uide
ret premetuẽs suis ad Titum sextum legatum
quem minoribus castris presidio reliquerat
misit ut cohortes ex castris celeriter educeret
et infimo colle a dextro latere hostium cõstitu
eret ut si nostros loco depulsos uidisset ommnus
libere hostes insequerentur terreret. Ipse paulum
ex eo loco cum legione progressus ubi cõstite
rat euentum pugne expectabat. Cum acerrime
commĩ pugnaretur. hostes loco et nũo nr̃i uir
tute confiderent. Subito sunt hedui uisi ab la
tere nr̃is apto quos cesar ab dextra pte alio as
censu man̄ distrahende cause miserat. Hi simi

litudine armorum uehementer nros pterruerunt ac tam et si dextris humeris exertis aīaduertebantur quod insigne pacatum ee consueuerat. tam id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Sabinus cēturio quiqз murum una ascenderant circumuēti atqз interfecti muro pcipitabantur. Marcus Petronius eiusdem Legionis centurio cum portas conatus esset excidere a multitudine oppressus ac sui desperans multis uulneribus acceptis manipularijs suis qui illum secuti erant quoniam inquit me una uobiscum seruare nō possum uestre quidem certe saluti prospiciam quos cupiditate glorie aductus inpericulum deduxi. Vos data facultate uobis consulite simul in medios hostes irrupit, duobus interfectis reliquos a porta pabulum submouit. conantibus auxiliari suis frustra inquit mee uite subuenire conamini quem iam sanguis uiresqз deficiunt proinde obite dum facultas uosqз ad legionem recipite. Ita pugnās post paulu'ī cōcidit ac suis saluti fuit. nri cum undiqз pmerentur. Lvi. centurionibus admixis deiecti sunt loco. Sed intolleranctius gallos insequentes Legio. x. tardauit que pre subsidio paulo equeri loco constiterat. hanc rursus xiii legionis cohortes exceperunt. que ex castris in moribus educte cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legiones ubi pmum

planities attigerunt infestis contra hostes signis con
stiterunt. Vercengentorix ab radicibus collis suos itra
munitiones reduxit. Eo die sunt milites paulominus
septigentis desyderati. Postero die contione aduo
cata temeritatem cupiditatemque militum reprehēdit
quod si ipsi uendicauissent quo procedendum aut quid
agendum uideretur. neque signo dato recipiendi
constitissent. neque a tribunis militum Legatisque
retineri potuissent. Exposuit quid iniquitatis lo
ci posset. quid ipse ad auaricum senserit cum sine
duce & equitatu deprehensis hostibus exploratā
uictoriā dimisisset ne paruum modo detrimentum
incontentione propter iniquitatem Loci accideret.
quātopere eorum animi magnitudine admiraretur
quod nō castrorū munitiones nō altitudo mōtis
nō murus oppidi tardare potuisset. tanopere li
centiam arrogantiāque reprehendere. quod plus
se quam imperatorem deuictoria atque exitu re
rum sentire existimarent nec minus se in mil
le modestiam et contınētiam quam uirtutem atque
animi magnitudinem desyderare. Hac habita
contione et ad exercitum oratione confirmatis mi
litibus ne ob hanc causam animo permouerētur neu quod
iniquitas Loci attulisset id uirtuti hostium
attribuerent. Eadem de profectione cogitans
que ante senserat. Legiones ex castris eduxit.

aciemq; idoneo loco constituit. Cum Vercingento
rix nihilominus in equum locum descenderet Leui
facto equestri prelio. atq; secundo in castra exercitum
reduxit. Cum hoc idem postero die fecisset satis
ad gallicam ostentationem minuendam militumq;
animos confirmandos factum existimans heduos
mouit castra ne tum quidem insecutis hostibus
tertio die ad flumen ponte elauer reficit eoq;
exercitum traducit. ibi a uirodomaro atq; epo
rodorige heduis appellatus. Didicit cum omni
equitatu litauicum ad solicitandos heduos pro
fectum opus esse ipsos antecedere ad confirmandam
ciuitatem. et si multis iam rebus perfidiam Cesar
heduorum perspectam habebat atq; eorum discessu
ad maturari defectionem ciuitatis existima
bat. tamen eos retinendo non constituit ne aut in
ferre iniuriam uideretur aut dare suspitionem ti
moris aliquam discedentibus his breuiter in
heduos merita exposuit quos et quos humiles
accepisset et compulsos in oppida multatos agris
omnibus ereptis copiis imposito stipendio obsidi
bus summa cum contumelia extortis et quam
in fortunam quamq; in amplitudinem deduxis
set solum in pristinum statum redissent. Sed om
nium temporum dignitatem et gratiam antecessisse
uiderentur. His datis mandatis eos abse di

dimittit. Nouiodorum erat oppidum heduorum ad ripas
Ligeris oportuno loco positum. Huc Cesar omes obsides
gallie frumentum pecuniam publicam suorum atque exer
citus impedimentorum magnam ptem contulerat. huc ma
gnum numerum equorum hui belli in italia atque in italia cep
torum miserat. Eo cum eporedorix Virodomarusque ue
nissent & de statu ciuitatis cognouissent Lictauicu
Libratti ab heduis aceptum quod est oppidum apud
eos maxime auctoritatis conuictolitanem exercitu ma
gistratum magnamque ptem ad eum senatus conuenisse
Legatos ad uercingentorigem de pace & amicitia co
ciliianda publice missos no pretermittendu tantum
comodum existimauerut. Itaque interfectis nouiodo
ni custodibus qui que eo negociandi causa conuene
rant pecuniam atque equos inter se ptiti sunt obsides
ciuitatum Libratte ad magistratum deducendos
curauerunt. oppidumque a se teneri no posse iudica
bant ne quo esset usui romanis incenderunt. frum
ti quod subito potuerunt nauibus auexerut. reliquu
flumine atque incendio corruperut. Ipsi et finitimi
regionibus copias cogere presidia costodiasque ad
ripas Ligeris disponere equitatumque omnibus locis
mittendi timoris causa ostentare ceperunt. Si ab re
frumtaria romanos excludere aut aductos inopia
exprouincia expellere possent quam ad spem eos mul
tum ad iuabat quod Liger ex niuibus creuerat ut

omnino uado non posse transiri uideretur: quibus rebus cognitis Cesar maturandum sibi censuit si eet imper ficiendis pontibus periclitandum iet priusqꝫ eet ma iores eo coacte copie dimicarentur. Nam ut cômu tato consilio iter inprouinciam conuerteret id ne metu quidem necessario faciendum existimabat/cũ infamia atqꝫ indignitas rei ut oppositus mons ceuêne uiarumqꝫ difficultas impediebat. Tum maxime qd T. Labieno atqꝫ his legionibus quas una miserat ue hementer timebat. Itaqꝫ demum magnis diurnis. nocturnisqꝫ itineribus confectis contra omniũ opi nionem ad ligerim uenit uadoqꝫ p equites îuento pro rei necessitate oportuno ut brachio modo atqꝫ hu meri adsubstinenda arma liberi ab aqua ee possent disposito equitatu qui uim fluminis refringerent atqꝫ hostibus pmo aspectu turbatis incolumem exercitũ traducit frumentumqꝫ magris et pecoris copiâ nac tus repleto his rebus exercitu/iter in Senones facere instituit. Dum hec apud Cesarem geruntur Labienus eo supplemento quod nuper ex italia ue nerat relicto agendum ut eet impedimetis psidio cũ e iiii^{or} Legionibus Lucetesiam proficiscit. Id ê oppidũ parisiorum quod positum in insula fluminis sequane cui^{us} aduentu ab hostibus cognito magne exfinitimis ciuitatibus conuenerût/summam imperij tradi tur. Camuro genio Aulerco qui prope confectus

etate / tam pp singularem scientiam rei militaris ad eũ est honorem euocatus. Is cum animaduertisset perpetuam ẽẽ paludem que influeret in sequanam atque illum locum omnem magnopere impediret, hic consedit nostrosque trãsitu prohibere instituit. Labienus primo uineas agere cratibus atque aggere paludem explere atque iter munire conabatur. Postque id difficilius fieri animaduertit silẽtio e castris tertia uigilia egressus eodem quo uenerat itinere, Velledimum peruenit id est oppidum senonũ in insula sequana positum ut paulo ante de lutetia diximus deprehensis nauibus circiter L^ta. celeriterque coniũctis atque eo militibus iniectis et rei nouitate perterritis oppidanis quorum magna pars erat abellum euocat sine contentione oppido potitur.

Refecto ponte quem superioribus diebus hostes disciderant exercitum traducit & secundo flumine ad luctetia iter facere coepit. Hostes re cognita ab his qui a melodone fugerant luctetiam incendi pontesque eius oppidi rescindi iubent. Ipsi profecta palude ad ripas sequane et regione luctetie contra labieni castra considunt. Iam Cesar agergonia discessisse audiebatur. iam de heduorũ defectione et secundo gallie motu rumores afferebantur / gallique colloquis interclusum itinere & ligeri Cesarem in opia frumẽti coactum inpuinciam contendisse firmabant. Bellouagi defectione heduorũ cognita qui ante erant per se

infideles manus cogere atque aperte bellum parar cepe
runt / cum Labienus tanta rerum cõmutatione Longe
aliud sibi capiendum consiliu atque antea senserat in
telligebat neque iam ut aliquid adquireret prelioque
hostes lacesseret. Sed incolumen exercitũ in age
drugum reduceret cogitabat. Namque altera ex
pte bellouagi que ciuitas ingallia maximã habet
opinionem uirtutis instabat. Alteram camologen
parato atque instituto exercitu tenebat. Tum legiones
a presidio atque impedimitis interclusas maximũ
flumen destinebat / tantis subito difficultatibus ob
iectis ob animi uirtute auxilium petendum uide
bat / sub uesperum concilio conuocato cohortat ut ea
que imperasset diligenter industrieque administra
rent / naues quas a meodone deduxerat singulas
equitibus romanis attribuit / & pma confecta ui
gilia IIII milibus passuum secundo flumine silen
tio progredi ibique se expectari iubet quinque cohor
tes quas minime firmas ad dimicandũ esse exi
stimabant castris presidio reliquit. V. eidem Le
gionis reliquas demedia nocte cum omib impe
dimitis aduerso flumine magno tumultu pficisci
imperat / conquirit et litres has magno sonitu re
morum incitatas in eandem partem mittit. Ipse si
paulo post silentio egressus cum tribus Legionib
eum Locum petit / quo naues appelli iusserat. Eo cu

esset uentum exploratores hostium omni parte fluminis erant dispositi inopinantes quod magna subito cohorta tempestas ab nostris opprimuntur exercitus equitatusque equitibus romanis administrantibus quos ei negocio praefecerat celeriter transmittitur. Vno fere tempore sub lucem hostibus nuntiatur in castra romanorum praeter consuetudinem tumultuari et magnum ire agmen aduerso flumine. sonitumque remorum in eadem parte exaudiri et paulo infra milites nauibus transportari. quibus rebus auditis quod existimabant tribus locis transire legiones atque omnes perturbatos defectione heduorum fugam parare suas quoque partes distribuerunt. nam praesidio e regione castrorum relicto et parua manu glosedum uersus missa que tantum progrediatur quantum naues processissent. Reliquas copias contra labienum duxerunt. prima luce et nostri omnes erant transportati hostium acies cernebatur. Labienus milites cohortatus ut suae pristinae uirtutis et secundissimorum praeliorum retinerent memoriam. atque ipsum Cesarem cuius ductu sepe numero hostes superassent presentem adesse existimarent. Dat signum prelii primo concursu ab dextro cornu ubi vii[a] legio constiterat hostes pelluntur atque in fugam conciuntur. ab sinistro quem locum x[a] legio tenebat cum primum ordines hostium transfixi telis concidissent, tamen reliqui

acerrime resistebant nec dabat prosuspitione fuge
quisq̄ꝫ. Ipē dux hostium Camulogenus suis aderat atq̄ꝫ
eos cohortabatur incerto nunc exitu et̄ uictorie. Cum
a vii. legione tribunis eent̄ nūtiata que in sinistro cōnu
gererentur, post tēgum hostium legionem ostenderunt
signaq̄ꝫ intulerunt. ne eo quidem tempore quisq̄ꝫ loco
cessit. sed circumuenti omēs interfectiq̄ꝫ sunt. Eandē
fortunā tulit. Camulogen' at hi qui p̄sidio erant re
licti contra Labienum cum prelium audisset cōmissū
subsidio suis ierunt collemq̄ꝫ ceperunt. neq̄ꝫ inrorum
militum uictorumq̄ꝫ impetum sustinere potuerūt.
Sic cum suis fugientibus pmisti quos non silue mōtesq̄ꝫ
texerunt ab equitatu sunt interfecti. Hoc negocio
confecto Labienus reuertitur adgedinum ubi im
pedimenta totius exercitus relicta erant. inde cum
omnibus copiis ad Cesarem puenit. Defectione heduoꝝ
cognita bellum augetur. Legationes in omēs partes
circūmittunt̄ quantū gr̄a auctoritate pecunia ualēt
ad solicitandas ciuitates nituntur. Nacti obsides quos
Cesar apud eos deposuerat horum supplicio dubitātes
territās petunt. Auerringentorige hedui ut ad se ue
niat rationesq̄ꝫ belli gerendi cōmunicet. Re impetrata
contendunt ut ipsi sum̄a imperii tradatur et ī cōtrouer
siam deductam totius gallie cōcilium bibratte indici
tur. eodem conueniūt undiq̄ꝫ frequētes multitudines
suffragiis res permittūtur ad unū omēs vercingētorigē

probant imperatorem ab hoc concilio Remi legiones Tre
uiri absuerunt. illi quod amiciciam romanorum seque
bantur; Treuiri quod aberant longius et a germanis
premebantur. Que fuit causa quare tanto abessent bel
lo et neutris auxilium mitterent magno dolore hedui
fuerunt. Sese electo principatu queruntur fortune
commutationem et Cesaris indulgentiam in se requirunt
neque tamen suscepto bello suum concilium ab reliquis
separare audent. Inuiti summe spei adolescentes Epore
dorix et uiridomarus Vercingetorigi parent. Ipse
imperat reliquis ciuitatibus obsides. Denique rei
et constituit diem huc omnes equites xv numero
celeriter conuenire iubet. peditatu quem ante habuerat
se fore contentum dicit. neque fortunam temptaturum
aut acie dimicaturum. Sed quoniam habunde eq
tatu perfacile esse factu frumentationibus pabulatio
nibusque prohiberi equo modo animo sua ipsi frumenta
corrumpant aedificiaque incendant. qua rei fami
liaris iactura perpetuum imperium libertatemque
consequi uideant. His constitutis rebus hediuis
Segusianisque qui sunt finitimi prouincie decem
milia peditum imperat huc addit equites octinge
tos. His prefecit fratrem Eporedorigis bellumque
inferri allobrogibus iubet. Altera ex parte
gaballos proximosque pagos aluernorum in heluios
Item Rutenos cadurcosque in fines uolgarum atque

depopulandos mittit / Nihilominus clamdestinis nuncijs
Legationibusque allogrobros sollicitat. quorum mentes
nundum a superiore bello resedisse sperabat horum
principibus pecunias ciuitati aut imperium toti pro
uincie pollicetur ad hos omnes casus prouisa erant psi-
dia cohortum duorum et xx. que ex ipsa prouincia
ab Cesare Legato ad omnes partes opponebatur. Helue
tij sua sponte cum finitimis prelio congressi pelluntur
& C. Valerio domno Tauro caburri filio principe ci
uitatis compluribus alijs interfectis intra oppida ac
muros compelluntur. Allobroges crebris ad rhodanum
dispositis presidijs magna cum cura et diligentia su
os fines tuentur. Cesar quod hostes equitatu supe
riores esse intelligebat & interclusis omnibus itineri
bus re nulla ex prouincia / atque Jtalia subueniri po
terat / transrhenum in germaniam mittit ad eas ci
uitates quas superioribus annis pacauerat / equites
ab his accersit et leues armature pedites qui inter
eos preliari consueuerant. Eorum aduentu quod mi
nus idoneis equis utebantur a tribunis militum
reliquisque equitibus romanis atque uocatis equos su
mit germanisque distribuit. Interim dum hec geruntur
hostium copie ex auernis equitesque qui toti gallie
erant imperiati conueniunt magno horum coacto nu
mero / cum Cesar in sequanos per extremos Ligonum fines
iter faceret quo facilius subsidium prouincie fieri

fieri posset circiter milia passuum .x. ab romanis trinis
castris. Vercingentorix consedit / Conuocatisq; ad cõcaliũ
prefectis equitum uenisse tempus uictorie demonstrat
inprouinciam romanos galliaq; escedere id sibi adp̃ntez
ottinendam libertatem satis ẽẽ ad reliqui temporis
pacez atq; ocium parum proficisci. Maioribus v. coactis
copiis reuersuros neq; finem bellandi facturos.
Prom̃ agmine impeditos ad horiant̃ si pedites
suos auxilium ferant atq; ineo morent̃ iter fa
cere nõ posse si id quod magis futurum cõfide
bat relictis impedimẽtis sue saluti consulant / &
usu rerũ necessarium & dignitate spoliatũ iri.
nam de equitibus hostium quin nemo eorũ pro
gredi modo extra agmen audeat / et ipos qdez
nõ debere dubitare id quod maiore animo
faciant copias se om̃es pro castris habiturum
et terrori hostib; futurum / Conclamant equites
santissimo iureiurando cõfirmari oportere ut
tecto recipiantur ne ad liberos ne ad parẽtes
ne ad uxorem aditum habeant / qui nõ bis p agm̃
hostium perequitasset. Probata atq; omnibus iure iu
rando ad actis / postero die intres ptes distributo
equitatu due se acies a duabus lateribus ostẽ
dunt. Vna pmo agmine iter impedire cepit.
Quare nunciata Cesar suis quoq; equitatum trip
tito diuisum contra hostem ire iubet / pugnatur in a

omnibus

omnibus inptibus · constitit agmen impedimenta inter legiones
recipiuntur · Siqua in pte nri laborare aut grauius pmi ui
debantur · eo signa inferri Cesar aciemque constitui uide
bat · que res & hostes ad insequendum tardabat et
nros spe auxilii cofirmabat · Tandem germani a latere
dextro summum iugum nacti hostes loco depellunt · fu
gientes usque ad flumen ubi Vercingentorix cu pede
stribus copiis cosideret psecuntur · complures int
ficiunt · Qua re aiaduersa reliqui ne circuirent
ueriti fuge mandant · Omnibus locis fit cedes · Tres
nobilissimi hedui capti ad Cesarem pducuntur ·
Cottus prefectus equitum q controuersiam cum
tolitabi proximis comiciis habuerat · Et Cauarillus
qui post defectionem Lictauici pedestribus copiis
prefuerat · Et Eporedoxrix quo duce an aduentum
Cesaris hedui cum sequanis bello contenderant fuga
ta omni equitatu Vercingentorix copias quas pro
castris collocauerat reduxit · Protinus alexiam
quod e oppidum mandubriorum facere iter cepit ·
Celeriterque impedimta ex castris educi et se subseq
iussit · Cesar impedimtis inproximum collem deduc
tis duabus legionibus presidio relictis secut quan
tum diei tempus est spatium passum · circiter trib
milibus hostium ex nouissimo agmine interfectis ·
Altero die ad alexiam castra fecit pspecto urbis
situ preteritisque hostibus quod equitatus quo ma

xima pte exercitus confidebat erant pulsi ad horta
tus ad laborem milites: alexiam circumuallare insti
tuit. Ipsum erat oppidum alexia in colle summo admo
dum edito loco ut nisi obsidione expugnari non pos
se uideretur. cui collis radices duo duabus ex
ptibus flumina subleuabant ante oppidum id:
planities circiter milia passuum iii in longitudinem
patebat. reliquis ex omnibus ptibus colles mediocri
interiecto spatio pari altitudinis fastigio oppi
dum cingebant. Sub muroque pars collis ad ori
entem solem spectabat. Hunc omnem locum copie
gallorum compleuerant. fossamque et materiam
sex in altitudinem pedum produxerant. Eiusque
munitionis que ab romanis instituebatur circuitus
xi passuum tenebat. Castra oportunis locis erant
posita ibique castella xxiii facta quibus in ca
stellis interdiu stationes ponebantur. nequa
subito eruptio fieret. Haec eadem noctu ex
cubitoribus, ac firmis presidiis tenebantur. opere
instituto fit equestre prelium in ea planitiae
quam intermissam collibus tria milia passuum in
longitudinem patere demonstrauimus. summa
ui ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris Cesar
germanos submittit. Legionesque pro castris con
stituit nequa subito irruptio ab hostium peditatu
fiat presidio legionum addito nostris animus augetur

Hostes in fugam coniecti se ipsi multitudine impediūt
atq; angustioribus portis relictis coaceruantur.
Tum germani acrius usq; ad munitiones secūtur.
Fit magna cędes nō nullis relictis equis fossam
transire & materiam transcēdere conant Paulum
Legiones Cęsar quas pro uallo constituerat pro
moueri iubet / nō minus qui intra munitiones erat
pturbantur / Galli uenire ad se confestim existimā
tes ad arma cōclamant / nō nulli preteriti ī op
pidum irrumpunt. Vercingentorix iubet portas
claudi / ne castra nūdentur / multis interfectis
compluribus equis captis germani se se recipiūt
Vercingentorix priusq; munitiones ab romanis p
ficiantur consilium capit omēm ac se equitatum
noctu dimitter discedentib; mandat ut suā quisq;
ciuitatem adeat omesq; qui p etatem arma ferre
possent ad bellum cogant sua in illos merita pponit
obtestaturq; ut sue salutis rationē habeant / Neu se
optime de cōmuni libertate meritū hostibus incru
ciatum dedant quod si indiligentiores fuerint
milia hoīm delecta LXXX una secum inte
interitura demonstrat ratione inita exiguū
dierū XXV frumentum. Sed paulo ēt longius
tolerari posse pcendo his datis mandatis que opus
erat intermissum iī uigilia silentio equitatū mittit /
frumentum ad se omē conferri iubet capitis poenā

his qui non paruerint costituit. Pecus cuius erat magna copia ab mandubiis compulsa uiritim distribuit frumentum parce et paulatim metiri instituit copias omnes quas pro oppido collocauerat oppidum recepit his rationibus auxilia gallie expectare et bellum parat administrare. Quibus rebus cognitis ex perfugis et captiuis Cesar hec genera munitionis instituit. fossam pedum xx. directis Lateribus duxit ut eius fosse solum tantundem pateret quantum summe fosse labra distarent. Reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedes xl. reduxit. Id eo consilio quoniam tantum esset necessario spatio complexus ne facile totum corpus romane militie militum corona cingeretur. Hec de improuiso aut noctu ad munitiones hostium multitudo aduolaret. aut interdiu tela in uiros operi destinatos conicere posset. Hoc intermisso spatio duas fossas xv. pedes latas eadem altitudine perduxit. Quarum interiorem campestribus ac demissis Locis aqua a flumine deriuata compleuit. Post eas aggerem ac uallum xii. pedum extruxit. huic Loricam pinnasque adiecit grandibus ceruis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeres qui ascensum hostium tardarent et turres toto opere circumdedit que pedes Lxxx. distarent. Erat eo tempore et materi

ari et frumtari & tantas munitiones fieri necesse dimi
nutis nris copijs que longius acastris progrediebant
ac no nuq tempore nro galli temptare atq eruptio
nem exoppido multis portis suma ui facere cona
bantur. Quare ad hec rursus opa addendum Cae
sar putauit quo minore numero militum munitiones
defendi possent. Itaq truncis arborum haud admo
dum firmis ramis ab scissis atq horum dolobratis.
atq preacutis acuminibus perpetue fosse qui nos
pedes alte ducebant. Huc illi stipites demissi et
ab infimo reuincti ne reuelli possent ab ramis emi
nebant. quim ordines coniuncti interse atq impli
cati quo qui intrauerant se ipi acutissimis uallis
induebant. Hos cipos appellabant quos ab reliquis
ordinibus inquincucem dispositis scrobes tres in
altitudine pedes fodiebantur paulatim angustiore
ad infimum fastigio Huc teretes stipites feminis
crassitudine ab summo preacuti et preusti dimitte
bantur ita ut no amplius digitis iiii^or ex terra emi
nerent. simul infirmandi & stabiliendi causa singu
li ab infimo solo pedes interra exculcabantur.
Reliqua pars scrobis ad occultandas insidias mini
minibus ac umculis impediebantur. Huius generis
octoni ordines iuncti trinos interse pedes distabant
ex similitudine floris lilium appellabant. an haec ta
le pedum longe ferreis armis infixe tote iterra

fodiebantur mediocribusque intermissis spatiis omnibus locis disserebantur quos stimulos nominabant. His rebus perfectis regionem secutus quam potuit equissimas pro loci natura XIIII milia passuum complexus pariri eisdem generis munitiones diversas ab his contra exteriorem hostem perfecit ut ne magna quidem multitudine si ita accideret per eas discessum munitionum presidia circumfundi possent aut cum periculo ex castris egredi cogatur. Dierum XXX pabulum frumentumque habere omnes convectum iubet. Dum haec apud Alexiam geruntur galli concilio principum indicto non omnes hos qui arma ferre possent ut censuit Vercingentorix convocandos statuunt. Sed certum numerum cuique civitati imperandum ne tanta multitudine confusa nec moderari ne discernere suos nec frumentationem habere possent. Imperant hediuis atque eorum clientibus legusianis ambluareis Aulereis Blannocibus Blennonis milia XXXV parem numerum Aruernis ad iunctis eleuoteciis cadurcis Balbalis Vellanyis qui sub imperio aruernorum esse consuerunt Sequanis Senonibus Titurigibus Santonibus Rutenis carnutibus duodena milia Bellouacis X totidem lemonicibus VIII pictonibus Conturonis et parisiis & heluetiis Senonibus Ambranis Mediomatricis Petrocoriis Neruiis Morinis Nitiobragibus V milia Aulercis

Cenomanis totidem Atrebatibus iiii^or Bellionsis lixoniis
et Anlectis Eburonibus / Rarancos et Boys xxx^ta uni
uersis ciuitatibus que occeanũ attingunt queq3 earũ
amorice consuetudine appellantur quo sunt in ii nũo
Curiosolites Roddenes Ambibarigi Cadetes Assini Lemi
onices Vnelli sex ex his Bellouagi suum nũm nõ cõ
pleuerunt quod se suo nõie atq3 arbitrio cũ romãis
bellum gesturos dicebant / ne cuiquam imperio obtẽ
peraturos / rogati tñ ab cõmio pro eo hospitio xx^ti
una miserunt / hui^s opa comy ut ante demõstrauim^s
fideli atq3 utili superioribus annis erat usus Britania
Cesar quibus ille promeritis ciuitatem eius nũm esse iub
serat iura leges reddiderat. ipsiq3 munimos attribu
erat / tñ tanta uniuẽse gallie cõsensio fuit libertatis
uind.icande et pstme laudis belli recuperande ut
neq3 beneficiis neq3 amicicie memoria mouerẽtur
omesq3 et animo et opibus in id bellum icumberet.
Coactis equitum vi et peditũ circiter CCxl. hec
in heduorum finibus recensebant nũsq3 inhibat. Prefe
cti constituebant. Comio Attrebati viridomaro et Epo
redorigi heduis Vercassi Alleumo Aruerno consobri
no Vertingentorigis summa imperii tradit. His deles
ti ex ciuitatibus attribuitur quorũ cõsilio bellum
administraretur. omes alacres et fiducie pleni,
ad alexiam proficiscunt neq3 erat omnium quisq3 qui
aspectum mõ tante multitudinis substineri posse ar

bitrarentur presertim ancipiti prelio cum ex oppido eru
ptione pugnaretur ut foris tante copie equitat9 pedi
tatusq3 cernerentur. At hij qui alexie obsidebantur
preterea die qua auxilia suorum expectauerant con
sumpto omni frumento inscij quid in heduis gereret con
cilio coacto de exitu suarum fortunarum consultabant. Ac
uarijs dictis sniis quorum pars deditione pars dum uires
suppeterent eruptionem censebat. non pretereunda oro
Clitognati uidetur pp ei9 singularem et nefariam crude
litatem. is summo in haruernis ortus loco et magne
habitus auctoritatis nihil inquit de eorum sententia
dicturus sum qui turpissimam seruitutem dictionis noie
appellant. neq3 hos hindos ciuium loco neq3 ad concilium
adhibendos censeo / cum is mihi res sit qui eruptionem
pbant quo in consilio omnium uirorum consensu pristine
residere uirtutis memoria uidetur e ista mollities
no uirtutis memoria uidetur paulisper inopiam ferre
non posse qui se ultro morti offerant / atq3 ego hanc se
tentiam probarem. tantum apud me dignitas pot si
nullam preterquam uite iacturam fieri uiderem sed in
consilio capiundo omnem galliam respiciam9 q3 ad no
strum auxilium concitauim9. Quid hominum milibus
.LXXX. uno loco interfectis ppinqs consangui
neisq3 nris aii fore existimatis si pene in ipsis
cadaueribus plio decertare cogerentur. Nolite hos
uestro auxilio spoliare qui uestre salutis ca suum

periculum neglexerunt. Nec stultitia nec temeritate
uestra aut animi imbecillitate omnem galliam proster
nere et perpetue seruituti subicere. an quod ad
diem nō uenerunt de earum fide constantiaq;
dubitatis. Quid ergo romanorum animos ī illis
ulterioribus munitionibus sine cā quotidie ex
erceri putatis si illorum nūtijs confirmari nō
potestis omni ad tu presepto his utimini testib;
appropinquare eorum aduētum cui rei timore
exterriti diem noctemq; in opere uersant. Quid
ergo mei consilij ē facere quod nr̄i maiores
nequaquā pari bello cimbrorum teutonumq;
fecerūt. Qui in oppida compulsi ac simili ī opia
sub acti eorum corporibus qui etate ad bellum
inutiles uidebantur uitam tollerauerunt.
neq; se hostibus tradiderunt. Cui rei si exē
plum nō haberemus tam libertatis cā institui
et posteris prodi pulcherimum iudicarem. Nam
quod illi simile bello fuit depopulata gallia cī
bri magnaq; illata calamitate finib; quidē nr̄is
aliquā exercerūt. atq; alias terras petierūt. iura
leges agro libertatem nobis reliquerūt. roma
ni uero quid petunt aliud aut quid uolunt nisi
inuidia adducti quos fama nobiles potentesq;
bello cognouerunt. Horum in agris ciuitatib;q;
cōsidere atq; his aeternam iniungere seruitutem

Necque enim ulla alia conditione bella gesserunt · quod si ea in longinquis nationibus geruntur ignoratis / respicite finitimam galliam que in prouinciam redacta iure et legibus commutatis securibus subiecta perpetua premitur seruitute · Sententiis dictis constituunt · ut hi qui aut ualitudine aut etate inutiles sunt bello excedant bello oppido / atque prius omnia experiantur quam ad critognati sententiam descedant · Illo tamen tempore potius utendum consilio si res cogat atque auxilia morentur quam aut deditionis aut pacis subeundum conditionem. Mandubii qui eos oppido receperant cum liberis atque uxoribus exire coguntur · Hii cum ad munitiones romanorum accessissent flentes omnibus precibus orabant ut se in seruitutem receptos cibo iuuarent · At Cesar dispositis in uallo custodibus recipi prohibebat ·

Interea Comius reliquique duces quibus summa imperii permissa erat cum omnibus copiis ad alexiam perueniunt & colle exteriore occupato non longe mille passibus a nostris munitionibus considunt ·

Postero die equitatu ex castris educto omnem eam planitiem quam in longitudinem quatuor milia passuum patere demonstrauimus · complent pedestrisque copias paulo ab eo loco abditas in locis superioribus constituunt · Erat ex oppido alexia conspectus in campum · Concurrunt his auxiliis uisis fit gratulatio inter eos atque omnium animi ad letitiam excitantur ·

Itaq3 productis copiis ante oppidum considūt ut pro
ximam fossam cratibus intrant / atq3 aggere explēt.
seq3 ad eruptiones atq3 omēs casus comparant. Cesar
omī exercitu ad utranq3 ꝑtem munitionū disposito
ut si usus ueniat suum quisq3 locum teneat et noue
rit equitatū ex castris educi et ꝓliū cōmitti iubet.
Erat ex omnibus castris que summū undiq3 iugum
tenebant despectus. atq3 omēs milites inte... pu
gne ꝓuentū expectabant. Galli inter equites ra
ros sagittarios expeditos leuis armature ...
cerant qui suis cedentibus auxilio succurrerēt
et nostrorum equitum impetum substinerēt. Ab
his complures de improuiso uulnerati prelio
excedebant. Cū suos igitur pugna superiores esse
galli cōfiderēt et nr̄os multitudine premi uide
rent ex omnibus ꝑtibus et hi qui munitionibus
cōtinebant̄ ut hi qui ad auxiliū cōuenerāt cla
more et ululatu suorum aīos cōfirmabant. Qd in cō
spectu omniū res gerebatur neq3 recte ac turpit̄
celari utrosq3 et laudis cupiditas et timor
ignominie ad uirtutes excitabant. Cum a meridie
prope solis occasum dubia uictoria pugnaretur.
Germani una in ꝑte cōfectis turmis in hostes impe
tum fecerūt. eosq3 propulerūt. Quibus ī fugaȝ
cōiecti sagittarii circūuenti interfectiq3 sūt. Item
ex reliquis partibus nr̄i cedentes usq3 in castra

insecuti sui facultatem colligendi nõ dederunt. Atq.
ab alexia processerant mesti prope uictoria despera
ta se in oppidum receperunt. Vno die intermisso galli
atq3 hoc spatio magno cratium scalarum. harpago
num nũo effecto media nocte silentio e castris egre
ssi ad campestres munitiones accedunt subito clamo
re sublato qua significatione qui inoppido obsidebã
tur de suo aduentu cognoscere possent crates pro
icere fundis sagittis Lapidibus nr̃os deuallo ꝑtur
bare. reliqua queq3 ad oppugnatione͂ ꝑtinẽt parãt
ad ministrare. Eodem tempore clamore exaudito
dat tuba signum suis ī Vercingentorix atq3 exoppido
educit. Nostri ut suꝑioribus diebus ut cuiq3 erat
Locus attributus admunitione͂ accedunt fundis li
brilibus subdibusq3 quas inopere disposuerant gal
Los glandibus ꝑterrẽt. prospectu tenebris adempto
multa utrinque uulnera accipiunt͂ complura tor
mẽtis tela conicuunt͂. At M. Antoni' et. C. Treboni'
legatis quibus partes ad defendendũ obuenerant
qua exꝑte nr̃os premi intellexerant. his auxilijs
exulterioribus castellis deductos submittebant
dum longius a munitione aberant galli plus mul
titudine telorum proficiebant posteaq3 proprius
successerant aut se stimulis in oppinatos induebãt
aut inscrobes delati transfodiebant͂ aut exuallo
ac turribus traiecti pilis muralibus interibant

multis undiq; uulneribus acceptis nulla munitione p
rupta cum lux appareret. Veriti ne ab latere apto ex
superioribus castris eruptioni circumuenirentur sead
suos receperunt ac inferiores. dum ea que a Ver
cingentorige ad eruptionem preparauerant proferūt
priores fossas explent. Diutius in his rebus administ
randis morati prius suos discexisse cognouerunt.
q̄ munitionibus appropinquarent. Ita re infecta
in oppidum reuerterunt. bis magno cum detrimento re
pulsi galli quid agant consulunt / locorum peritos
adhibent ex his superiorum castrorū situs munitio
nesq; cognoscunt. Erat a septemtrionibus collis quē
pp magnitudinem circuit' opere circumplecti non
potuerunt / nostri necessario pene iniquo loco et leui
ter decliui castra fecerūt. Hec. C. Antistius reginus
et. L. Caninius regulus legati cum duabus legio
nibus duces hostium. Lx. ex om̄i numero deligūt
earū ciuitatum que maximam uirtutis opinionē
habebant. quid quoq; pacto agi placeat occulte
inter se constituūt adeundi tempus definiūt cū
meridies ēē uideatur. Hi his copijs Vercasillaū
aruernum unum ex iiii^or ducibus propinquum
Vercingentorigis preficiunt. Ille ex castris prima
uigilia egressus prope confecto sub luce itinere
post montem se occultauit. Milites q; ex nocturno
labore se se reficere iubsit cum iam meridies ap

propinquare uideretur ad ea castra que supra demo̅
strauimus cõtendit. Eodemq; tp̄re equitatus ad cam
pestres munitiones accedere & reliquę copię p̄ ca-
stris se se ostendere coeperūt. Vercingentorix ex
arce alexie suos conspicat' ex oppido egreditur.
Castris longuros musculos falces reliquaq; q̄ eruptio
nis cā parauerāt p̄fert pugnatur uno tp̄re omnibus
locis atq; omnia temptātur que minime p̄s firma
est. huc concurritur romanorum manꝰ tantis muni
tionibȝ destinetur nec facile pluribus locis occur
rit multum ad terrendos nr̄os ualet clamor
qui post tergum pugnantibȝ extitit. qd̄ suum pe
riculum in aliena uiderint salute cōstare. Omnia
n. plerumq; que absunt uehementius hoīum mentes
pturbant. Caesar idoneum locū nactus qd̄ quaq;
ex p̄te geratur cognoscat. Laborantibȝ submittit utrisq;
ad aīūm occurrit unum ēē illud tempus quo
maxīe contēdi cōueniat. Galli nisi p̄fringerēt mu
nitiones de omni salute desperant. Romani si rem
obtinuerīt finem omnium laborū expectant maxīe ad
superiores munitiones laborat quo uersiuellanum
missum demonstrauim̄. Iniquum locum ad decliuita
tem fastigium magnū hēt momentum. alii tela conici
unt. alii testudine facta subeunt. defatigatis in
uicem integri succedunt. Ager ab uniuersis muni
tione cōiectus & ascensum dat gallis et ea quae

interra occultabant romam contegit. Nec iam arma
nris nec uires suppetut. His rebus cognitis Cesar Labi
enum cu cohortib sex subsidio laborantib mittit. im
perat si substinere no possit deductis cohortib eruptio
ne pugnaret id nisi necessario no faciat. Ipe addit
reliquos cohortat ne labori succubant omniu supe
riorum dimicationu fructu in eo die atq hora
docet cosistere. Interiores desperatis campestribus
locis pp magnitudine munitionum loca prupta ex
ad scensu temptat. huc ea que parauerant conferut
multitudine teloru ex turribus ppugnates deturbat
aggere et cratib fossas explent falcibus uallu ador
ti iam rescindut. Mittit primo Brutum adolescetem
cu cohortib Caesar post cu aliis C. Fabium legatu.
Postremo ipe cum uehementius pugnaret integros sb
sidio adducat. Restituto prelio ac repulsis ho
stibus eo quo labienum miserat cotendit. cohortes
iiii ex proximo castello deducat equitu ptem sequi
ptem circuere exteriores munitiones et a tergo
hostes adoriri iubet. Labienus postq neq ag
geres neq fosse uim hostium substinere possent
coactis una lx cohortib quas ex proximis psidi
is deductas sors obtulit Cesarem p nuntios fa
cit certiore quid faciedum existimet. Accelerat
Caesar ut plio intsit. ei aduentu ex colore uestitus
cognito q insigni in plio uti consuerat turmisq

equitum cohortibus uisis quas se seq iusserat ut d'
locis superioribus hec de cliua et deuexa cerne
bant. Hostes plium committut. Vtrinq clamore
sublato excipitur. rursus ex uallo atq omib
munitionibus. clamor nri obmissis pilis gla
dys rem gerunt. Repente post tergu eqtat'
cernitur. Cohortes alie apppinquabat. Hostes ter
ga uertut. fugientibus eqtes occurrut. fit mag
cedes. Assedulus dux et pnceps Rhemoru occi
ditur. Vercasiuellan Aruernus uiuus infuga co
phenditur signa militaria. LXXIIII. ad Cesarem
referunt pauci ex tanto nuo se incolumes incas
tra receperunt conspicati ex oppido cedes et fu
gam suor desperata salute copias a munitionib
reducut. Fit protin' hac re audita ex castris gallo
rum fuga. quod nisi crebris subsidiis ac toti diei
labor milites eent defessi. Omes copie hostiu potu
issent deleri demedia nocte missus equitat' no
uissimum agmen cosequit. Magnus numer' capit
atq iterficit. Reliq exfuga icivitates discedut. Postero
die Vercingetorix cocilio couocato id bellu no se su
scepisse suar necessitatu sed comm' libertatis ca
demostrat. & qm sit fortune cedendu. adutraq
re se illis offerre seu morte sua ro. satisfacer seu ui
uu trader uelint. Mittunt d'his ad Cesare legati
Iubet arma tradi pncipes traduci ipe pmunitione

pro castris cõsedit Eo duces producuntur. Vercingen
torix deditur arma proiciunt̃ r̃ seruatis heduis
atq; aruernis si p eos ciuitates reciper posset et
reliquis captiuis toto exercitu capita singula p̃ de
nõie distribuit. His rebus confectis in heduos p
ficiscĩ. Ciuitatem r̃cipit. eo legati ab haruernis
missi que imperaret se facturos pollicẽt. Imperat
magnu nũm obsidum. Legiones in hyberna mittit
captiuoꝝ circiter xxx milia heduis haruernisq;
reddit. T. Labienũ. ij. duab; cũ legionibus duab;
in hernis collocat neq̃ã & eqtatu in sequanos pro
ficisci iubet. huic. Mar. Semproniũ Rutiliũ attribuit.
C fabiũ legatũ et. L. numitiũ basilum cũ legionibus
. ij. in rhemis collocat neq; a finitimis bellouagis
calamitatẽ accipiant. C. Antistiũ reginũ ĩ Ambi
baretos. T. Sextiũ in bituriges. C. Caninium
rebellum in Rutenos cũ singulis legionib; mittit.
Q. Tullium. Cice. & Pu. Sulpitium cabillone et ma
tissanem in heduis ad Ararim rei frumtarie cã
collocat. Ipse Bibratte hymar̃ cõstituit. His lr̃is
cognitis Rome dierz. xx. supplicatio redditur.

COMENTARIOꝜ CAI. CESARIS FINIT.

Epistola A. Hircii ad Balbum. A. Hircius Balbo suo salutem dicit. Lege fe li ci ter.

Coactus assidue tuis vocibus Balbe cum quottidiana mea recusatio non difficultatis excusationem: sed inhertie videretur deprecationem habere difficillimam rem suscepi. Caesaris nostri comentarios rerum gestarum gallie non comparantibus superioribus atque insequentibus eius scriptis contexui novissime quam imperfectum ab rebus gestis alexandrie confeci usque ad exitum. Non quidem civilis dissentionis Cuius finem ullum videmus. Sed vite Cesaris. quos ut qui legerint scire possint quam invitus susceperim scribendos: quo facilius caream stultitie atque amentie arrogantie crimine. Qui me mediis interposuerim Caesaris scriptis. Constat enim inter omnes nihil tale opossum ab aliis esse perfectum quod non horum elegantia comentariorum superet qui sunt editi ut scientia tantarum rerum gestarum scriptoribus deesset. adeoque probantur omnium iudicio. ut prerapta non prebita facultas scriptoribus videatur. Cuius tamen rei maior nostra quam reliquorum est admiratio. ceteri enim quam bene atque emendate nos etiam quam facile atque celeriter eos perfecerit scimus. Erat autem in Cesare tum facultas

atq; elegantia summa scribendi tum uerissima sci
entia suorum cõsiliorum explicandorum. Mihi quidem
ne illud accidit ut alexandrino atq; Aphricano
bello interessem. que bella quãq; ex parte nobis
Caesaris sermone sint nota tam aliter audim' ea q̄
rerum nouitate aut admiratione nos capiunt
alr q̄ testimonio sum' dicturi. Sed ego nimirũ
dũ omnes excusationis causas colligo ne cum Cesa
re cõferar hoc ipum crimen arrogantie subeo quod
me iudicio cuiusq; existimem posse cum Caesa
re comparari. V A L E

A. Hircij Commentariorũ belli Gallici Liber octa
uus feliciter Iulius Celsius Constantinus V
C Emendauit.

OMNI GALLIA DEVICTA CAESAR
cum a superiore estate nullũ bellũ
ꝯ tempus intermisisset. militesq;
hybernorum quiete reficere a tãtis
Laboribus uellet complures eodem tẽpore ciui
tates renouare belli cõcilia nũtiabantur coniu
rationesq; facere. Cuius rei uerisimilis causa
afferebatur quod gallis omnibus cognitũ esset neq;
ulla multitudine in unũ Locũ coacta resisti pos
se romanis. Nec si diuersa bella cõplures eodem
tempore intulissent ciuitates satis auxilii

sp[illegible] [illegible] comparatum habiturum exercitum po Ro ad
omnia persequenda. Non esse dubitare aliquam ciuitati sortem in
commoda recusandum si tali mora reliqui possent se uindicare
in libertatem. Que ne opinio gallorum confirmaretur.
Caesar M. A. questorem suis preficit hibernis. Ipse equitum
presidio pridie Kl Ianuarii ab oppido Bibracte proficis
citur. ad legionem xii. quam non longe a finibus he
duorum collocauerat. In finibus biturigum eique adiun
git legionem xi. que proxima fuerat binis cohortibus
ad impedimenta relictis. Reliquum exercitum in co
piosissimos agros Biturigum inducit. Qui cum latos
fines et complura oppida haberent unius legionis hy
bernis non potuerant contineri quin bellum pararent
coniurationes facerent. Repentino Cesaris aduentu
accidit quod imparatis dis[i]ectisque accidere fuit ne
cesse ut sine timore ullo rura colentes prius ab
equitatu premerentur quam confugere in oppida
possent. Nam et illud uulgare incursionis signum
hostium quod incendiis edificiorum intelligi consue
runt. Cesaris id erat interdicto sublatum ne aut
copia pabuli frumentique si longius progredi uellet
deficeretur. aut hostes incendiis terrerentur. Mul
tis hominum millibus captis perteriti Bituriges qui
primum aduentum potuerant effugere Romanorum
in finitimas ciuitates. aut priuatis hospitiis confisi
aut societate consiliorum confugerant frustra. Nam

Cesar magnus

Cesar magnis itineribus omnibus locis occurrit. Nec
dat aliau ciuitati spatium de aliena potiusque de domes
tica salute cogitandi. Qua celeritate & fideles
amicos retinebat & dubitantes terrore ad condi
tiones pacis adducebat. Tali conditione proposita
Bituriges cum sibi uiderent clemētia Cesaris re
ditum patere in eiusque amicitiam finitimas ciuita
tes sine ulla pena dedisse obsides, atque in fidem
receptas idem fecerunt. Caesar militibus pro tā
to labore ac patientia qui brumalibus diebus iti
neribus difficilimis frigoribus intollerandis studio
sissime permanserant in labore ducētos sextertios
centurionibus tot millia nūmum pro de noīe condonā
da pollicetur legionibusque in hyberna remissis. Ipse
se recepit die xl Bibracte ibi cum ius diceret
ad eum Bituriges legatos mittūt auxilium pe
titum cōtra Carnutes quos intulisse bellum si
bi cōquerebātur. Quare cognita cum hybernis
non amplius xviii dies esset moratus legionē xiiii
& xi ex hybernis ab Arari ducit quas ibi collo
catas explicande rei frumentarie causa in superiori
cōmentario demonstratū est. Ita cum duabus
legionibus ad persequendos Carnutes proficiscit.
Cum fama exercitus ad hostes eēt prelata calamitate
ceterorū adducti Carnutes desertis uicis oppidisque
que tollerande hyemis causa cōstitutis repente

exiguus ad necessitatem edificiis incolebant. Nup
enim deuicti cōplura oppida amiserant dispersi pfugiūt
Caesar erumpentes eo maxime tempore acerrimas ciuita
tes tempestates cū subire milites nollet in oppido car
nutum genabo castra ponit atq3 in tecta ptim gallorū
partiq3 coniectis stramētis tētoriorū tegendorū gratia
erant edificata milites cōtegit. Equites tn̄ et auxi
liarios pedites in oīes partes mittit quascūq3 petisse
dicebantur hostes nec frustra. Nam plerūq3 magna
preda potiti nostri reuertuntur. oppssi Carnutes
hyemis difficultate et terrore periculi cū tectis ex
pulsi nullo loco diutius cōsistere auderent n̄ silua
rum tempestatibus durissimis tegi possent dispersi
magna pte amissa suorum dissipant in finitimas ci
uitates. Cesar tempor anni difficillimo cum satis
haberet cōuenietes manus dissipare. ne quod initium
belli nasceret quantūq3 in ratione exploratum haberet
sub tempus estiuorū nullū summū bellū posse conflari
C. Trebonium cum duab3 legionib3 quas secū habebat ī
hybernis genabi collocauerat. Ipse cum crebris le
gationibus remorū certior fieret bellouacos qui
belli gloria gallos omnes Belgasq3 prestabant finiti
masq3 ciuitates duce Correo bellouaco & Comio
atrebate exercitus cōparare atq3 ī unū locum coger
ut omī multitudine ne in fines Suessionū q remis
erant attributi faceret impressionem. Pertinere

autem non tantum ad dignitatem sed etiam ad salutem suam
iudicaret nullam calamitatem socios optime de R. p. me
ritos accipere legionem ex hybernis euocat rursus
XI litteras ad C. Fabium mittit ut in fines suessionum
legiones duas quas habebat adduceret. Alteram
que ex duabus a L. Labieno arcessit. Itaque quantum
hybernorum oportunitas bellique ratio postulabat perpe
tuo suo labore in uicem legionibus expeditionum onus
iniungebat. His copiis coactis ad Bellouagos profi
ciscitur castrisque in eorum finibus positis equitum turmas
dimittit ad omnes partes ad aliquos excipiendos ex qui
bus hostium consilia cognosceret. Equites officio functi
renuntiant paucos in edificiis esse inuentos atque hos
qui non agrorum colendorum causa remansissent namque esse
undique diligenter demigratum sed qui speculandi
gratia essent remissi. A quibus cum quereret Caesar
quo loco esset multitudo bellouagorum quodue esset consi
lium eorum cognoscebat bellouagos omnes qui arma ferre
possent in unum locum conuenisse. Itaque Ambianos Ale
ucorosque Caletos Veliocasses Atrebates locum castris
excelsum in silua circundata palude delegisse omnia
impedimenta in ulteriores siluas contulisse. Complures
esse principes auctores belli sed multitudinem maxime
correo optemperare. Quod ei summo odio esse nomen
Po. Ro. intellexissent. Paucis ante diebus ex his castris
Commium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda
Quorum et uicinitas propinqua et multitudo esset infini
ta. Constituisse autem bellouagos omnium principum consensu
summa plebis cupiditate si Caesar ut diceretur cum tribus
legionibus ueniret sese offerre ad dimicandum ne
miseriore ac duriore postea conditione cum toto exercitu

decertare cogerentur si maiores copias in eo loco permane
rent quem delegissent. Pabulationem autem quod propter anni tem
pus cum exigua tum disiecta esset et frumentatione et
reliquo commeatu ex insidiis prohibere Romanos. que
Cesar consentientibus pluribus cognovisset. atque ea que
ponerentur consilia plena prudentie longeque a temerita
te barbarorum remota esse iudicabat omnibus inserui
endum statuit quo celerius hostes contempta sua
paucitate prodirent in aciem. Singularis enim vir
tutis veterrimas legiones vii viii et viiii habebat
summe spei electeque iuventutis xi que octavo iam sti
pendio functa tamen in collocatione reliquarum non dum
eandem vetustatis ac virtutis ceperat opinionem. Itaque
consilio advocato rebus his que ad se essent delate omnibus
expositis animos multitudinis confirmat. si forte hostes
trium legionum numero posset elicere addimicandum.
Agminis ordinem ita constituit ut legio vii viii et viiii
ante omnia irent impedimenta. Deinde omnium impedi
mentorum agmen quod tamen erat mediocre ut in expeditio
nibus esse consuevit cogeret xi. ne maiores multitudi
nis species accidere posset quam ipsi depoposcissent. Hac
ratione pene quadrato agmine instructo in conspectu
hostium celerius eorum opinione eorum exercitus adducit
quas legiones repente instructas velut in acie certo
gradu accedere. Galli cum viderent. quorum erant ad Ce
sarem plena fiducia consilia perlata sive certa nimis
periculo sive subito adventu sive expectatione nostri con
silii copias instruunt pro castris nec loco superiore decce
dunt. Cesar etsi dimicare optaverat. tamen admi
ratus tantam multitudinem hostium valle intermissa
magis in latitudinem depressa. quam late patente castra

castris hostium confert. Haec imperat uallo pedum .xii. muniri loriculam pro hac ratione in eius altitudinis medificari: fossam duplicem pedum quinum denorum lateribus directis deprimi res crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum pontibus traiectis constratisque coniungi. Quorum frontes uiminea loricula muniret ut ab hostibus dupl ici fossa duplicique propugnatorum ordine defenderetur. Quorum alter ex pontibus quo tutior altitudine esset homo audacius longiusque tela permitteret. Alter quo propior esset hostium uallo collocatus ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores altioresque turres imposuit. Huius munitionis duplex erat consilium. Namque & operum magnitudinem & timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum. & cum pabulatum frumentatumque esset longius proficiscendum paruis copiis castra munitione ipsa uidebat posse defendi. Interim crebro paucis utrinque procurrentibus inter bona castra palude interiecta contendebatur. quam tam paludem non numquam nostra consilia aut gallorum aut germanorum transibant. acriusque nostri insequebantur aut uicissim hostes eodem transgressi nostros longius submouebant. Accidebat autem quottidianis pabulationibus id quod accidere necesse erat cum rariis disiectisque edificiis pabulum conquirentur ut impeditis locis dispersi pabulatores circumuenirentur. Quae res & si mediocre detrimentum iumentorum ac seruorum nostris afferebat tam stultas cogitationes barbarorum incitabat atque eo magis quod Comius quem profectum ad auxilia germanorum arcessenda docui. cum equitibus uenerat quamquam tamen si numero non amplius erat.

v tam germanorum aduentu inflamabantur barbari. Cesar
cum animaduerteret complures dies hostes castris palude et
locis natura munitis se tenere neque oppugnari castra
eorum sine dimicatione perniciosa nec locum munitionibus clau
di nisi a maiore exercitu posse litteras ad Trebonium
mittit ut quam celerrime posset legionem .XIIII. que cum
Tito sextio legato in biturigibus hiemabat accesseret
atque ita cum tribus legionibus magnis itineribus ad se ueni
ret. Ipse equites inuicem romanorum ac Lingonum reliquarum
que ciuitatum quorum magnum numerum euocauerat presidio pabu
lationibus mittit qui subitas incursiones hostium sustine
rent. quod cum quottidie fieret ac cum consuetudine diligen
tia minueretur quod plerumque accidit diuturnitate bellouaci
gi detecta manu peditum cognitis stationibus quottidianis
equitum nostrorum siluestribus locis insidias disponunt. Eodemque
postero die equites mittunt qui primum dicerent nostros insi
diis deinde circumuentos aggrederentur. Cuius mali sors
incidit Remis quibus ille dies fungendi muneris obue
nerat. Namque hi cum repente hostium equites animaduertis
sent ac numero paucitatem superiores obtulissent contemp
sissent cupidius insecuti peditibus undique sunt circundati. Quo
facto perturbati celerius quam consuetudo fert equestris prelii
se receperunt amisso Vertisco Vernutio principe ciuitatis pre
fecto equitum qui cum uix equo propter etatem posset uti. tamen
consuetudine gallorum neque etatis excusatione in suscipi
enda prefectura usus erat neque dimicari sine se uolue
rat. inflantur atque incitantur hostium animi secundo prelio prin
cipe et prefecto Romanorum interfecto nostrique detrimento ad
moneretur diligentius exploratis locis disponere stationes

ac moderati insequi hostes non intermittût interim quot
tidiana ꝓlia in côspectu utrorumq; castrorũ q̄ ad uada trãs
itusq; fiebant paludis qua côtentione germani quos ꝓ
pterea Cesar traduxerat rhenum ut interpositi pre
liarentur. cũ constantius paludes transissent paucisq; re
sistẽtibus interfectis ꝑtinaci reliquã multitudinem
essent insecuti perterriti nõ solũ hi qui aut comminus op
ꝑmebantur aut eminus uulnerabant: sed et qui longi⁹
insidiari côsueuerût turpiter refugerût nec prius
finem fuge fecerût sepe amissis supioribus locis q̄
se aut in castra suorû recipẽt aut nõ nulli pudore
coacti longius profugerent quorũ periculo sic omẽs
copie sunt ꝑturbate ut uix iudicari posset utrum
secũdis paruulis rebus insolentiores aut aduersis
mediocribus timidiores essent côpluribus diebus ysdẽ
castris côsumptis cũ ꝓpius accessissent legiones et
C. trebonium legatũ cognouissent duces bellouacorum
gorum uerriti similẽ obsessionẽs. Alesie nocte dimit
tit eos quos aut etate aut uiribus inferiores aut
inermes habebãt unaq; reliqua impedimenta q̄ex
ꝑturbatum & ꝑfusum dũ explicant agmen magna
enim multitudo carrorum et expeditos sequi gallos con
sueuit oppressi luce copias armatorũ insuis instru
ũt castris ne prius Romani se ꝑsequi inciperẽt q̄
longius agmi impedimentorũ suorũ pcessisset. At
Cesar neq; resistentes neq; cedẽtes tanto collis ascẽ
su lacessendo iudicabat neq; nõ usq; eo legiones admo
uẽdas ut discederẽ ex loco sine periculo barbari militi
bus instantibus nõ possent. Ita palude impedita
castra castrisq; dimitterẽt dũ diuiderẽt transe

eundi facultas celeritatem insequendi tardari pos
posset atque id iugum quod transpaludem pene ad ho
stium castra pertineret mediocri ualle a castris eorum
intercisum animaduerteret pontibus palude constrata
Legiones traducit celeriterque in summam planitiem iugi
peruenit. que de cliui fastigio duobus a lateribus mu
niebatur ibi Legionibus instructis ad ultimum iugum
peruenit aciemque eo loco constituit. unde tormento missa
tela in hostium cuneos conici possunt. barbari confi
si Loci natura cum dimicare non recusarent si forte
Romani subire collem conarentur paulatimque copias dis
tributas dimittere non auderent ne dispersi turbarentur
in acie permanserant quorum pertinacia cognita Caesar XX
cohortibus instructis castrisque ex eo loco metatis Mena
pios munire iubet castra operibus absolutos legiones
pro uallo instructas collocat equites frenatis equis
in stationibus disponit. Bellouaci cum romanos ad in
sequendum paratos uiderent neque pernoctarent aut diu
tius permanere sine periculo eodem Loco possent tale con
silium sui recipiendi fasces ut consederant. Nam in
acie sedere gallos consuesse superioribus commentariis
de claratum est per manus stramentorum ac uirgultorum
quorum summa erat incastris copia ante se traditos ante aciem
collocarant. Extremoque diei tempore signo pronunciato
uno in tempore conotendere incenderint. Itaque continens
flamma copias omnes repente a conspectu Romanorum texit.
Quod ubi accidit barbari uehementissimo cursu refuge
runt. Cesar et si discessum hostium animaduertere non po
terat incendiis oppositis tamen id consilium cum fuge ca
initum suspicaretur Legiones premouet turbas mittit

ad insequendũ ipse ueritus insidias ne forte in eodem loco
subsisteret hostis atque elicere nr̃os in locum conaretur ini
quum tardius procedit. eqtes cum intrare fumum iugum
& flamam densissimam timerent. ac siqui cupidius in
trauerãt uix suorum ipsi priores partes animaduerteret. Eq-
rum insidias ueriti liberam facultatem sui recipiendi
Bellouagis dederunt. Ita fuga timoris simul calliditatisque plena sine ullo detrimẽto milia nõ amplius decem
pgressi hostes loco munitissimo castra posuere inde cuz
insidiis equites peditesque disponerent magna detrimenta romanis in pabulationibus referebant. Quod cum
crebrius accideret ex captiuo quodam comperit Cesar
Correum Bellouagorũ ducem fortissimorũ milia sex peditum delegisse equitesque ex omni numero mille quos
insidiis eo loco collocarat quem in locum propter copiaz
frumenti et pabuli romano pabulatum missuro pabularetur suspicaretur. Quo cognito consilio Cesar legiones
plures quam soleret educit equitatumque qua consuetudine pabulatoribus mittere psidio consuerat premittit. Hunc interponit auxilia leuis armature. Ipse cum legionibusque maxime pot appropinquat hostes in insidiis dispositi
cum sibi delegissent campum ad rem gerendaz nõ amplius patẽtem in omẽs partes passibus mille siluis undique impeditissimus aut flumine altissimo munitũ uelut
indagine hunc insidiis circumdederũt. Nr̃i hostiũ explorato cõsilio ad pliandũ aĩo atque armis parati cum
sbsequẽtibus legionibus nullã dimicationẽ recusarent
turmatim in eum locum deuenerũt. Quorum aduentu
cũ sibi Correus oblatam occasionem rei gerẽde existimaret. Primum cũ paucis se ostẽdit atque in proximas tur

mas impetum facit. Nostri constanter incursum sus
tinent insidiatorum neque plures in unum locum conveniunt.
Quod plerumque equestribus preliis tum propter aliquem timo
rem accidit tum propter multitudinem ipsorum detrimentum acci
pitur. Cum dispositis turmis invicem rari preliarentur
neque a lateribus circumveniri suos paterentur erumpunt
celeriter ceteri Correo preliante ex silvis fit magna
contentione diversum prelium. quod cum diutius pari
marte iniretur paulatim ex silvis instructa multitu
do procedit peditum. que nostros cogit cedere equites.
quibus celeriter subveniunt pedites levis arma
ture quos ante legiones missos docui. turmisque nostro
rum interpositis constanter preliantur. pugnatur aliquamdiu
pari contentione. De inde ut ratio postulabat pre
lii qui sustinuerant primos impetus insidiarum hoc
ipso fiunt superiores quod nullum ab insidiantibus imprudentes
tes acceperant detrimentum. Accedunt propius interim
Legiones crebrique eodem tempore nostris et hostibus
nuntii deferuntur imperatorem structis copiis ad
esse. Quare cognita presidio cohortum confisi nostri
acerrime preliantur. neu tardius rem gessissent vic
torie gloriam communicassent cum Legionibus vide
rentur. hostes concidunt animis atque itineribus diver
sis fugam querunt nequicquam. nam quibus difficultatibus
locorum romanos claudere voluerunt his ipsi tenebantur
Victi tamen percussique ac maiori parte amissa consternati
profugiunt partim silvis petitis partim flumine qui
tamen in fuga nostris acriter insequentibus conficiuntur
Cum interim nulla calamitate victus Correus excedere
prelio silvasque peteret aut invitantibus nostris ad dedi

tionem potuit adduci quin fortissime preliando compluresque
uulnerando cogeret iracundia uictores in se tela coiicere Tali
modo rei gesta recentibus prelii uestigiis ingressus Cesar
cum uictos tanta calamitate existimaret hostes nuncio
accepto locum castrorum relicturos que non longius ab ea cede
abesse quam viii milibus dicebantur tametsi flumine impe
ditum transitum uidet tamen exercitu traducto progreditur
At bellouagi reliqueque ciuitates repente ex fuga paucis
atque his uulneratis receptis qui siluarum beneficio ca
sum euitauerant omnibus aduersis cognita calamita
te interfecto Correo amisso equitatu et fortissimis pedi
tibus. Cum romanos aduentare existimarent concilio
repente cantu tubarum conuocato conclamant ut legati
obsidesque ad Cesarem mittantur. Hoc consilio omnibus
probato. Comius atrebas ad eos confugit Germanos a
quibus auxilia ad bellum mutuatus ceteri e uestigio mittunt
ad Cesarem legatos petuntque ut ea poena sit contentus
hostium quam si sine dimicatione integris inferre posset
pro sua clementia atque humanitate numquam profecto illaturus
esset afflictas opes equestri prelio Bellouagorum esse delec
torum peditum multa millia interisse uix refugisse nun
cios cedis tam magnum ut in tanta calamitate bellova
gos eo prelio comodum esse consecutos quod Correus
auctor belli concitator multitudinis interfectus esset.
Numquam enim Senatum tantum in ciuitate illo uiuo quantum im
peritam plebem potuisse. Hec orantibus legatis con
memorat. Cesar eodem tempore superiore anno bellova
gos ceterosque gallie ciuitates bellum suscepisse perti
nacissime. Hos ex omnibus in sententia permansisse
neque ad sanitatem reliquorum deditione esse productos

Scire atque intelligere se causam peccati facillime mortuis delegari. Neminem uero tantum pollere ut inuitis principibus resistente senatu omnibus bonis repugnantibus infirma manu plebis bellum concitare et gerere posset. Sed tamen se contentum fore ea pena quam sibi ipsi contraxissent.

Nocte insequenti responsa Legati ad suos deferunt. obsides conficiunt Concurrunt reliquarum ciuitatum Legati que Bellouagorum speculabantur euentus. obsides dant imperata faciunt excepto Comio quem timor prohibebat fidei cuiusque suam committere salutem. Nam superiore anno Titus Labienus Cesare in gallia citeriore ius dicente cum Comium comperisset solicitare ciuitates et coniurationem contra Cesarem facere infidelitatem ei sine ulla perfidia iudicauit comprimi posse. Quem quia non arbitrabatur uocatum in castra uenturum ne tentando cautiorem redderet. C. Volusenum quadratum misit qui eum per simulationem colloquii curaret interficiendum. Ad eam rem delatus delectos idoneos ei tradidit centuriones. Cum in colloquium uentum esset ut conuenerat manum Comminii uolusenus arripuisset & centurio uelut insueta re permotus uellet celeriter Comium conficere a familiaribus non potuit grauiter tamen primo ictu gladio uulnerauit cum utrinque gladii districti essent non tam pugnandi quam diffugiendi fuit utrorumque consilium nostrorum quod mortifero uulnere Commium credebant affectum. Gallorum quod insidiis cognitis plura quam uidebant extimescebant. Quo facto Commius statuisse dicebatur numquam in conspectum cuiusquam romani uenire. Cesar bellicosissimis gentibus uictis cum uideret nullam ciuitatem que bellum pararet quod sibi resisteret et non

nullos ex oppidis demigrare ex agris defugere ad pre
sens imperium euitandum plures inptes exercitū mitter
cōstituit · M · Antonium questorē cum legione xii · sibi
cōiungit · C · fabium legatum cū cohortibꝫ mittit in di
uersissimam gallie ptem quod ibi quasdam ciuitates i
armis esse audiebat · neqꝫ · C · caninium rebilum legatū
q in illis regionibꝫ preerat satis firmas duas legi
ones hre existimabat · T · Labienum ad se uocat
legionē · xii · q cū eo fuerat in hibernis i galliam
togatam mittit ad colonias ciuium Romanoꝝ tuēdas
ne quod simile incomodum accideret ascursione bar
barorum ac superiore estate tergestinis acciderat
quia repentino latrocinio atqꝫ impetu incole erant
oppressi · Ipse ad uastandos depopulandosqꝫ fines am
biorigis proficiscitur · quem pterritū ac fugientem
cum redigi posse i suā potestatē desperasset pximū
sue dignitatis eē ducebat adeo fines eius uastare ciuibꝫ
edificiis pecore ut odio suoꝝ ambiorigis siquos for
tuna fecisset reliquos pp tantam calamitates nullum
reditum haberet inciuitatē · Cum in omnes ptes finium
Ambiorigis legiones aut auxilia dimisisset omnia cedibus
in cēdiis rapinis uastasset magno nūo hominū interfecto
aut capto Labieno cū duabus legionibꝫ intreueros mittit
Quorū ciuitas pp germanie uicinitatem quottidianis
bellis exercitata cultu et feritate nō mltū a germa
nis deferebat neqꝫ impata unq̄ nisi exercitu coacta
faciebat interim · C · Rebellus Legatus cum magnam
multitudinē cōuenisse hostium infines pictonū litte
nicyisqꝫ duraci cognosceret q ppetuo i amicicia ro
manorū permāserant pars quedam ciuitatis eius

defecisse ad oppidum Lemonum cõtendit. quo cũ aduẽtaret atq; ex captiuis certius cognosceret multis hominũ milib; Dumnoco duce Andium Duratiũ clausũ Lemone oppugnari, neq; infirmas hostibus Legiones cõmittere auderet castra mu nito Loco posuit. Dumnac⁹ cũ appropinquare Caninium co gnouisset. omnib; copijs ad Legiones cõuersis castra romanorũ oppugnare instituit cum complures dies in oppugnatione consumpsisset magno suorũ detrimento nullam ptem munitionem cõuellere potuisset. Rursus ad obsidendum Lemonũ redit eodem tempore. C. Fa bius Legatus complures ciuitates in fidem recepit obsidi bus firmatis, Lr̃isq; Caninii fit certior que in postonib; geruntur. His rebus cognitis pficiscitur ad auxilium du rati ferendum. At Domnacus aduentu Fabij cognito de sperata salute si eodem tempore coactus esset et roma num et externum sustineret hostem & respicere ac timere oppidanos repente eo Loco cũ copijs recedit. Nec se satis tutũ fore arbitrabatur nisi flum̃ ligeri quod erat ponte pp magnitudinẽ transeundum copias trãsduxisset. Fabius et si nõ dũ in conspectu hostiũ uenerat neq; se cũ Caninio coniunxerat. tamen doctus ab his qui Locorũ naturam nouerãt credidit potissimũ hostes pterritos eũ Locum quem petebat pe tituros. Itaq; cũ copijs ad eundum pontem contendit. Equitatumq; tantũ pcedere ante agm̃ imperat legionum quãtũ cũ pcessisset sine defatigatione equorũ in eadem se recipet castra. Consequũtur eqtes nr̃i ut erat pre ceptum inuaduntq; Domnaci agm̃ & fugientes pterri tosq; sub sarcinis et in itinẽ aggressi magna pdã mltis interfectis potiũtur. Itaq; re bene gesta se recipiunt

in castras. Insequenti nocte fabius eqtes pmittit paratos
ut confligeret atqȝ agmen morarent dum cõsequeret
ipe cuius preceptis ut res gereretur. Quintus Titatius
uarus pfectus eqtum uir singularis et animi et pruden
tie suos hortatur agmenqȝ hostiũ cõsecutus. turmas. ptis
idoneis locis disponit ptim prelium equitum uir singu
laris & animi et prudentie suos hortat'. agmenqȝ hos
tiũ consecutus committit. Cõfligit audaci' hostium equi
tatũ succedentibus sibi peditibus q toto agmine subsistẽs
equitibus suis contra nostros ferũt auxilium fit pre
lium ac acri certamine. Nanqȝ nostri contẽtis pridie
supatisqȝ hostibȝ cum subseq legiones meminissent et pu
dore cedendi et cupiditate p se i conficiendi plꝫ fortissi
me contra pedites pliantur: hostesqȝ nihil ampli' copiaꝝ
accessurũ credentes ut pridem cognouerãt delendi equi
tat' nri nacti occasionem uidebantur. cũ aliquãdiu sum
ma contẽtione dimicaretur. Dormacus instruit aciem
que suis eẽt eqtibus inuicem presidio. tum repẽte
conferte legiones in conspectũ hostiũ ueniunt. quibȝ uisis
pculse barbarorũ turme perterita hostium acies perturba
to agmine impedimitorum clamore discursuqȝ passim se fuge
mandant. At nostri eqtes qui paulo ante cũ resistentibus
fortissime conflixerant letitia uictorie elati magno un
diqȝ clamore discursuqȝ sublato cedentibus circumfusi
quantũ equoꝝ uires ad persequendum dextreqȝ ad ce
dendum ualẽt tantum eo prelio interficiunt. Itaqȝ ampli'
milia ·lxxij· armatorũ aut eoꝝ qui eo tempore arma
pieceranti interfecta omĩs multitudo capitur impedim
torum. Qua ex fuga cũ constaret Draptem Senonem q.

p̄mum defecerat gallia collectis undiq; pditis hoīb; ser
uis ad libertatem uocatis exulib; om̄ib; omniū ciuitatū
assertis acceptis latronib; impedimēta et comeat̄ romanoꝝ
intercepat. n̄o ampli' hominū milib; et ū ex fuga collectis
prouinciā petere unaq; consilium cum eo Lucteriū ca
durcum cepisset quē superiore comentario p̄ma defectio
ne gallie facere impetū ī p̄uincia uoluisse cognitum est
·C· Antonius Legat' cum duab; Legionib; ad eos p̄sequēdos
contēdit ne detrimēto aut timore p̄uincia magna ī famma
pditorum hominū latrocinijs caperet. C· fabius cū reli
quo exercitu ī carnutes ceterasq; ciuitates p̄ficiscitur. Quar
eo p̄lio qd cum Donnaco fecerat copias esse accitas sciebat.
Non enī dubitabat. quin recenti calamitate submissio
res essent futuro dato ūō spacio ac tempore eodem ī
stante dannato possent cōcitari. Qua ī re sūma felici
tas celeritasq; in recipiendis ciuitatib; fabium cōse
quitur. Nam carnutes qui sepe uexati nūq; pacis fece
runt mentionē datis obsidibus uenīūt in deditionem
ceterεq; ciuitates posite in ultimis finibus gallie occeanoq;
cōiuncte que armorice appellant̄ auctoritate adducte Car
nutum aduentū faby legionūq; imperata sine mora
faciunt. Donnac' suis finib; expulsus errans Latitansq;
solus extremas gallie regiones petere est coactus. At drap
tes unaq; Lucterius cum legiones Caninumq; cum Legio
ad esse congnoscerent inter se sine certa p̄nicie p̄sequente
exercitu putarent p̄uincie fines intrare posse neq; tam
libere uagandi Latrocinādiq; facultatem haberēt. Cōsistūt
in agris cadurcorū ibi cū Lucterius adsuos ciues quōdā
integris rebus multū potuisset semp̄q; auctor eēt nouoꝝ

cōsiliorū magnā apud barbaros haberet auctoritatē oppiduȝ Vxolodonum quod in clientela fuerat eius egregie natura lo ci munituȝ occupat et draptis copyis oppidā nosq; sibi coniū git. Quo cōfestim cum C. Caninius uenisset aiaduerteretq; omnes oppidi ptes preruptissimus saxis esse munitas quo defendente tn̄ armatas ascendere eēt difficile magna .n. impedimenta oppidanorū uideretq; si clamdestinā fu ga subtrahere conarētur, effugere nō modo eqtatus sed ne legiones quidem possent. Tripartito cohortibus diuisis trina excelsissimo loco castra fecit a quibus paulatim quantū copie patiebant̄. uallū in oppidi circuitum du cere instituit. Quod cū aiaduerterent oppidani miserimaq; Alesie memoria soliciti similem casum ob sessionis uererent̄ maximeq; ex omib; Lucterius qui fortune periculum fecerat moneret frumenti ratione eē habendam cōstituerunt omnīū consensu parte ibi relicta copiarum. Ipi cum expeditis ad importādum frumtum pficisci eo consilio pbato pxima nocte cum duobus milib; armatorū relictis reliquos ex oppido Dra ptes & Luteri' educunt. Hi paucos dies morati exfinib; cadurcor̄ q partī re frumentaria subleuare cupiebant eos: ptim phibere quo min' consumerent nō poterāt ma gnū nūm frumti comparant. Non numq; aūt expeditionib; nocturnis castella nostror̄ adorūtur. Quam ob causam Caninius toto oppido munitiones circūdare conatur ne aut opus effectum tueri nō possit aut pluribus locis infirma disponit pſidia magna copia frumti cōparata cōsidunt Draptes et Lucteri' nō amplius ab oppido milib; .x. ubi paulatī frumtum in oppidum subportarēt. Ipi inter se puincias ptiuntur. Draptes castris presidio cum pte copiarum instituit Lucterius agmen iumtor̄

ad oppidum ducit dispositis ibi presidiis hora noctis cir
citer .x. siluestribus angustisque itineribus frumentum
portare in oppidum instituit. Quorum strepitu ducti uigi
les castrorum sensissent exploratoresque missi que gere
rentur renunciassent Caninius celeriter cohortibus
armatis ex proximis castellis in frumentarios sub ipsam
lucem impetum facit. Hi repentino malo perterriti
diffugiunt ad sua presidia. Que acrius contra
armatos incitati neminem ex eo numero uiuum capi patiun
tur. Effugit inde cum paucis Lucterius nec se recipit
in castra. bene re gesta Caninius ex captiuis comperit
partem copiarum esse cum drapte in castris a milibus
non amplius .xii. Qua re ex compluribus cognita cum
intelligeret fugato duce altero perterreri reliquos
facile et opprimi posse magne felicitatis arbitrabatur
neminem ex cede refugisse in castra. qui de accepta
calamitate nuntium drapti referret. Sed cum in ex
periundum periculum nullum uideret equitatum omnem
germanosque pedites summe uelocitatis homines ad cas
tra hostium premittit. Ipse Legionem unam in trina cas
tra distribuit alteram secum expeditam ducit. cum
propius hostes accessisset ab exploratoribus quos premise
rat cognoscit castra eorum ut barbarorum fert consuetu
do relictis Locis superioribus ad ripas fluminis esse di
missa. At germanos equites imprudentibus hominibus
de improuiso aduolasse prelium commisisse. Qua re
cognita Legionem armatam structamque educit
1 tum repente omnibus ex partibus signo data Loca su
periora capiuntur quod ubi accidit germani equi
tes signis Legionis uisis uehementissime preliantur
Confestim cohortes undique impetum faciunt. omnibusque

aut interfectis aut captis magna preda potiuntur. capit
ipse eo prelio Drappes. Caninius re felicissime gesta sine
ullo pene militis uulnere ad obsidendos oppidanos re
uertitur. Externoque hoste deleto cuius timore pre
sidia diuidere & munitione oppidanos circundare
prohibitus erat opera undique imperat administrari.
Venit eodem cum suis copiis postero die. C. Fabius.
partemque oppidi sumit ad obsidendum. Cesar interim
M. Antonium questorem cum cohortibus xv in Bello
uacis relinquit ne qua rursus nouorum consiliorum
ad capiendum bellum daretur facultas. Ipse re
liquas ciuitates adit obsides plures imperat timi
dorum omnium animos consolatione sanat. Cum in carnu
tes uenisset quorum consilio ciuitate comentario su
periore Cesar exposuit initium belli esse ortum quod pre
cipue eos propter conscientiam facti timere animaduertebat quo
celerius ciuitatem metu liberaret principem sceleris
illius & belli concitatorem Gutruatrum ad supplicium
depositum deposcit. Qui etsi ne ciuibus se committebat
tamen celeriter omnium cura quesitus in castra perducitur
Cogitur in eius supplicio contra naturam suam Caesar
maxime militum concursu qui ei omnia pericula et detri
menta belli in Gutruato accepta referebant adeo
ut uerberibus exanimatum corpus securi feriret. Ibi
crebris litteris Caninii fit certior que de Drappe
& Luterio gesta essent et in quo consilio permanerent

oppidani quoq; etsi paucitatē cōtendebat tn̄ ptinaciā
magna pena afficiendam iudicabat ne uniuersa gal
lia nō uires sibi defuisse ad resistēdū romanis sed cō
stantiam putaret. Neue h̄ exemplo cetere ciuitates
locoꝝ oportunitate frete uindicarēt se in libertatez
cū omib; gallis notum sciret reliquā esse unam ęstatē
puincię suę quā sustinere nullū potuissent ultra pe
riculū uerētur. Itaq; Calenū Legatū cū duab; legi
onibus relinqt q iustis itinerib; subsequeretur.
I pe cū omni equitatu q̄ȝ potuit celerime ad carinuum
cōtendit Cęsar cū contra expectationē omniū Vex
lodunuz uenisset oppidumq; opibus clausum aīadū
teret neq; ab oppugnatione recedi uideret ulla cōdi
tione posse magna. aūt copia frumti abūdare oppida
nos exprofugis cognouissent aqua phibere hostem
tentare cępit flumen infimā uallem diuidebat
quę totū pene mōtez cingebat iquo positū erat. Vex
Lodunū flumen auerti Loci natura prruptū undiq;
oppidū phibebat. Sic enim imis radicibus montis
ferebatur ut nllam ipten depressis fossis deriuari
possit. Erat aūt oppidanis difficilis et pruptus
eo descensus ut phibentib; nris sine uulneribus
ac piculo uite neq; adire flum̄ neq; arduo ascensu
recipere se possent. Qua eorū difficultate cognita
Cęsar sagittariis funditoribusq; dispositis tōmentis
et qbusdam Locis contra facillimos descensus collo

catis aqua

catis aqua fluminis oppidanos phibebat quorum postea om-
nis multitudo aquaturum in unum locum conueniebat. Sub
ipsius enim oppidi murum magnus fons prorumpebat ab
ea parte que fere pedum ccc. interuallo a fluminis cir
cuitu uacabat. Hoc fonte phiberi oppidanos cum optaret
reliqui Cesar unus uideret e regione eius uineas agere con
tra montem et aggeres struere cepit cum magno et con
tinua dimicatione. Oppidani enim loco superiore decurrentes
sine periculo preliabantur. Multosque pertinaciter succeden
tes uulnerabant. Ut tamen milites nostri non terrerentur
uineas pferre atque opibus uincere locorum difficultates.
Eodem tempore tectos cuniculos crate et uineas agunt
ad caput fontis quod genus operis sine ullo periculo et sine
suspitione hostium facere licebat. Extruitur agger
in altitudinem pedum sex collocatur in eo turris .x. ta
bulatorum. que menibus adequaretur. id enim nullis
opibus effici poterat. sed que superare fontis fastigium
possit ex ea cum tela tormentis iacerent ad fontis aditus
ne sine periculo oppidani adaquarentur non tantum peco
ra atque iumenta sed etiam hominum multitudo siti
consumebatur. Quo malo territi oppidani cuppas
sepo pice scandulis completas et ardentes in opere
prouoluunt. Eodem tempore acerrime preliantur. et ab in
cendio restinguendo dimicatione et periculo romani de
terrent. magna repente in ipsis operibus flamma extitit
Quecumque enim per locum precipitem missa erant ea uineis
et aggere suppressa comprehendebant. id ipsum quod mo
rabatur. Contra milites nostri quamquam periculoso genere prelii
locoque iniquo premebantur. tamen omnia fortissimo animo
sustinebant. Res enim gerebatur excelso loco

incõspectu exercit' nr̃i magnusq; utrinq; clamor ori
ebatur. Ita ut quisq; poterat max̃ insignis que noti
or testatiorq; uirtus ẽẽ esset telis hostium flammisq;
se offerebat. Cesar cum cõplures suos uulneratos
uideret ex omĩb; ptibus oppidi cohortes montem
ascendere et simulatione meniũ occupandorũ clamo
rem undiq; iubet tollere. Quo facto pterriti op
pidani cũ quid ageretur in locis reliquis eẽnt igna
ri et suspensi reuocãt ab impugnãdis opib; armatos
murisq; disponunt. Ita nr̃i fine prelij facto celeri
ter opa flama comphensa partim restingunt ptim
interscindũt. Cum ptinaciter resisteret oppidani ma
gna ẽt pte amissa sui suorũ insentẽtia permanebãt.
Ad postremum cũ cuniculis uene fontis intercise sũt
atq; auerse. Quo facto repente fons pennis exhaust'
tantam attulit oppidanis salutis despatione ut id nõ
hominũ consilio sed deorũ uoluntate factũ putarẽt
Itaq; necessitate coacti se tradiderunt. Cesar cũ suã
lenitatẽ cognitam omĩb; sciret nec uererẽt neq; cru
delitate nature uideretur asperius fecisse neq; exi
tum cõsilij sui aĩaduerteret si tali ratione diuer
sis in locis plures rebellare cepissent exemplo sup
plicij deterrendos reliquos existimauit. Itaq; omẽs
mib; q arma tulerãt man' precedit uitam cõcessit q
testatior eẽt pena impborum. Draptes quẽ cap
tus a Cani̅o docui siue indignitate uinculorũ siue
timore grauioris supplicij paucis dieb; cibo abstinu
it atq; ita interijt. Eodem tempore Lucterius quẽ
pfugisse explio scripsi cũ inpotestatẽ uenisẽ ex
Epasneti aruerni crebro enim mutandis locis mul

torum fidei se cômittebat quod nusqꝫ diuti' sine piculo
commoraturus uidebatur cũ sibi conscius eẽt q̄ inimi
cum haberet Cesarem hunc Epasnetus Aruernus ami
cissimus . po . ro . sine ulla dubitatione uinctũ ad Cesa
rem de duxit Labien' interim intreuiris equestre pre
lium secundum fecit compluribꝫ Treuiris interfectis
et germanis q nullis aduersis romanos auxilia de
negabant principes eorũ uiuos redegit ĩ suaꝫ potesta
tem atqꝫ in his Surum heduũ q & uirtutis et gene
ris sumam nobilitatẽ habebat solusqꝫ ex heduis ad
id temp' pmanserant in armis . Ea re cognita cum
in omnibꝫ gallie ptibus Cesar bene res gestas uide
ret iudicaretqꝫ supioribus estiuis galliam deuictam
et subactam esse Aquitaniã ipe nũqꝫ adisset . sed p
P . Crassum quadam ex parte deuicisset . Cum duabus
legionibꝫ in eam ptem pfectus est ut extremũ tẽp'
estiuorũ cõsumeret . Quamreꝫ sicuti cetera cele
ritater feliciterqꝫ confecit . Namqꝫ omẽs Aqtanie
ciuitates legatos ad eũ miserũt obsidesqꝫ ei dederũt .
Quibus rebꝫ gestis ipẽ cum presidio eqtum Narbonã
pfect' est . Exercitum p legatos ad hyberna dedu
xit quattuor legiones in belgio collocauit . Cũ M .
Antonio & . C . Trebonio . & P . Uatinio Tullio legatis
duas ĩ heduos cõstituit . Quantũ ĩ omĩ gallia sumam
auctoritatẽ eẽ sciebat duas ĩ Turones ad fines car
nutuꝫ posuit que omẽꝫ illam regioneꝫ cõiunctam oc
ceano cõtineret . duas reliquas legiones ĩ Lemonicũ
fines nõ longe ab Aruernis nequã pars gallie uacua
ab exercitu esset . Ipse paucos dies in prouincia mo
ratus . Cum celeriter omẽs cõuentus percũrisset pu

blicas cõtrouersias cognouisset benemeritis pmia tribuisset
cognoscendi enim maximã facultatem habuerat qualis
quisq3 in Re. pu. fuisset totius gallie defectione quã
sustinuerat fidelitate atq3 auxilijs puincie ill'. His
rebus confectis ad legiones se in Belgium recepit hy
bernauitq3 Nemotecenne. Ibi cognoscit Commiũ atre
batem preliũ cum eqtatu suo contendisse. Nam cũ
Antonius in hyberna uenisset ciuitasq3 atrebatum
in officio maneret Commius qui post illam uul
nerationem quam supra cõmemorauim' semp ad.
omnes motus paratus suis ciuib3 ẽẽ consuesset ne
consilia belli querẽtib3 auctor armoꝝ duxq3
de ẽẽt parenti romanis ciuitate cum suis eqtib3
se suosq3 latrocinijs alebat infestisq3 itineribus
cõmeatus complures qui comportabantur i hybẽna
romanorũ intercipiebat. Erat Altribut' Antonio
pfectus eqtum qui cum eo hyemaret. C. Volusenus
quadrat'. Hunc ad persequendũ hostium eqtatũ
mittit uolusen' ad eam uirtutẽ que singularis erat
in eo magnũ odium Cõmij adiungebat quo liben
tius id faceret quod imperabat. Itaq3 dispositis
insidijs sepe equites eius aggressus secunda p
lia faciebat. Nouissime cũ uehementi' cõtende
retur atq3 Volusenus ipsius intercipiendi Commij
cupiditate ptinacius eum cũ paucis insecut' ẽẽt
Ille autẽ fuga uehemẽti uolusenũ pduxisset lõgius
inimicus hõmini repente omniũ suoꝝ iuocat fidẽ
atq3 auxilia ne sua uulnera pfidia imposita inulta
paterẽtur conuersoq3 eque se a ceteris incautius
permittit in prefectum faciunt idem omnis eius

equites paucosque nostros conuertunt et insequuntur. Comius in
tensum calcaribus equum coniungit equo Quadrati lanceaque
infesta medium femur eius magnis uiribus traicit. Praefecto uul
nerato non dubitant nostri resistere & conuersis equis hostem
repellere quod ubi accidit complures hostium magno no
strorum impetu perculsi uulnerantur & partim fuga proteruntur
partim intercipiuntur quod malum ubi dux equi uelocita
te uitauit grauiter uulneratus praefectus esset ut uite pericu
lum aditurus uideretur refertur in castra Commius autem
siue expiato dolore suo siue magna parte suorum amissa
Legatos ad Antonium mittit. Seque ibi futurum ubi per
scripserit et ea facturum que imperarit obsidibus datis
firmat. Illud unum orat ut timori suo concedatur. ne in
conspectum ueniret cuiusquam romani quam postulationem An
tonius cum iudicaret a iusto nasci timore Veniam pete
ti dedit. obsides accepit. Scio Cesarem singulorum anno
rum singulos comentarios fecisse quod ego non existimaui
mihi esse faciendum quod insequens annus. T. Paulo. &
C. Marcello cons. nullas habet gallie res magnopere gestas. ne
quis tamen ignoraret quibus in locis eo tempore Cesar exerci
tusque fuissent cum scribenda iungendaque huic comentario
statui. Cesar cum in belgio hyemaret unum illud propositum
habebat continendi in amicitia ciuitates nulli spem aut
causam dare armorum nihil enim minus uolebat. quam sub
decessum suum necessitatem aliquam sibi imponi belli
gerendi ne cum exercitum deduceret esset bellum
aliquod relinqueretur. Quod omnis gallia libenter
sine presenti periculo susciperet. Itaque honorifice ciuita
tes appellando principes maximis premiis afficiendo
nulla onera noua imponendo defessam tot aduersis

prelys galliam conditione parendi meliore facile ipte cotinuit. Ipse hybernis p actis cotra cosuetudine i Itali am q maximis itinerib est pfectus ut municipia et colonias appellaret. Quibus. M. Antonij questoris sui comendaret sacerdotij petitione cotendebat enim gratia cu libenter pro homine sibi coniunctissimo quem paulo ante premiserat ad petitionem. tum acriter contra fac tionem et potentiam paucoru qui. Antonij repulsa Ce saris recedentis gram conuellere cupiebat. Hunc et si augurem prius factum q Italiam contingeret in itinere audiuit. tam non minus iustam sibi ca usam municipia et colonias abeundi existimauit. ut his gram ageret ut frequetiam atq officiu suu Antonio prestitissent. Simulq se et honore suu insequentis anni comendaret petitione propterea quod isolenter aduersary sui gloriaretur. Lentum et Marcellum consules creatos. q omne honorem et dignitate Cesaris spoliarent Ereptu Sergio galbe consulatu. Cum is multo plus gra ualuisset quod sibi coniunctus & familiaritate et consuetu dine legationis esset. Exceptus Cesaris aduent ab omnibus municipys et colonis incredibili ho nore et amor. Tum primum enim ueniebat ab illo uniuerse gallie bello nihil relinquebatur quo ad ornatum portaru itinerum locorum omniu qua Cesar iturus esset excogitari poterat omis mul titudo obuiam pcedebat. cum liberis omnib locis hostie imolabantur triclinys stratis fora te placq occupabant. Vt uel expectatissimi triumphi letitiam pcipi posset tanta erat magficetia apud

opulētiores cupiditas apud humiliores. Cuz om̄es re
giones Gallię togatę Cęsar parrisset summa cū cele
ritate ad exercitū Nemotocennam redit. Legioni
busq̧ ex omībȝ hybernis ad fines treuerorū euocatis
eo pfectus est. ibiq̧ exercitum Lustrauit. T. Labi
enum. Gallię togatę prefecit quo maiore cōmendati
one cōciliaretur ad cōsulatus petitionē. Ipē tantuz
itinerum faciebat quantū satis eēt ad mutationem
Locorū pp salubritatem existimabat. Ibi q̧q̧ crebro
audiebat Labienū ab inimicis suis solicitari. cētiorq̧
fiebat tām neq̧ de Labieno credidit q̄cq̄. neq̧ contra
Senat' ut aliquid faceret potuit adduci iudicabat eñi
Liberis sententiis patrum cōscriptorū causam suam fa
cile obtinere. Nam cum C. Curio tribun' plebis cum
Cęsaris causam dignitatēq̧ defendendam suscepisset
sepe erat sanatus pollicit' si quem timor armorum
Cęsaris Lederet. & quoniā pompei dominatio atq̧
arma nō minimū terrorez foro inferrent disce
deret uterq̧ ab armis exercitusq̧ dimitteret. for
quo facto liberā et sui iuris ciuitatē. Neq̧ hoc
tantum pollicit' est. sed etiam pse discessionez fa
cere cepit. Quod ne fieret om̄es. amiciq̧ Pom
pei iusserunt. atq̧ ita rem moderando discesserūt
Magnū hoc testimoniū Senat' erat uniuersi con
ueniesq̧ supiori facto. Nam Marcellus pximo
anno cū repugnaret Cęsaris dignitatē contra
Pompei et Crassi Legem retulerat ante tempus
ad senatum de Cęsaris puinciis sententiisq̧ dictis
discessionez faciente Marcello. qui sibi omnem
dignitatem ex Cęsaris inuidia querebat freq̄ns

Senatus in alia omnia transit quibus non frangebantur animi inimicorum Cesaris. Sed admonebantur quo maiores pararet necessitudines quibus cogi posset Senatus id probare quod ipsi constituissent. Fit deinde Senatus consultus ut ad parthicum bellum Legio una a Pompeio altera a Cesare mitteretur. neque obscure he due legiones Cesari detrahuntur. Nam Pompeius legionem primam quam ad Cesarem miserat confectam ex delectu provincie Cesaris eam tamque ex suo numero dedit Cesar tam cum de uolumtate aduersariorum se spoliari nemini dubium esset. Cn. Pompeio Legionem remisit et suo nomine xi quam in gallia citeriore habuerat ex S. C. iubet tradi in eius locum xiii in Italiam mittit que presidia tueatur ex quibus presidiis xv ducebatur. Ipse exercitum distribuit in hyberna. C. Treboniu cum legionibus quattuor in Belgio collocat. C. Fabiuz cum totidem in Heduis deducit. Sic enim existimabat duci tutissimam esse galliam si Belge quorum maxima uirtus. et Hedui quorum summa esset auctoritas exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est. Quo cum uenisset cognoscit. per C. Marcelluz consulem Legiones duas ab se missas. que ex S. C. deberent ad bellum parthicum duci. Pompeio traditas. atque in italia retentas esse. Hoc facto quamque nulli erat dubiuz quin arma contra Cesarem pararentur. Tamen eo Cesar omnia patienda esse statuit. Quo ad sibi spes aliqua relinqueretur iure potius defendendi disceptandique quam belligerandi.

Comentarior. C. Iuly. Ce. de bello ciuili Pompeiano Liber primus Iulius Celsus Constantinus. V. C. Emendauit fe li ci ter.

LITTERIS A FABIO C. CESARIS CONsulibus traditis Egre ab his impetratum est summa tribunorum contentione plebis ut in senatu recitarentur. ut uero ex litteris referretur ad Senatum impetrari non potuit. Referunt consules de r. p. in ciuitate L. Lentulus consul Senatui reique p. se non defuturum polliceretur. Si audacter aut fortiter sententias dicere uelint. Sin Cesarem respiciant atque eius gratiam sequantur ut superioribus fecerint temporibus se sibi consilium capturum. neque senatus auctoritati optemperaturum habere se quod ad Cesaris gratiam atque amicitiam receptum in eandem sententiam loquitur Scipio Pompeio esse in animo. R. P. non deesse si Senatus sequatur si cunctetur aut agat Lenius neque eius auxilium si postea uelit Senatus imploraturum. Haec Scipionis oratio quod Senatus in Vrbe habebatur. Pompeique aderat ex ipsius ore pompeij mitti uidebatur. Dixerat aliquis Lemorem sententiam ut primo Marcellus ingressus in eam orationem non oporteret ante de ea re ad Senatum referri quam delectus tota italia habiti exercitus conscripti essent. Quo presidio tute et libere Senatus que uellet decernere auderet. ut M. Calidius qui censebat ut Pompeius in suis prouincijs proficisceretur neque esset armorum causa timere Cesarem correptis

ab eo duabus legionibus periculum reseruare & retinere
eas ad urbem Pompeius uideretur. ut M. Rufus qui sen
tentia Calidii pronunctiaturum se omnino negauit. paucis fere
mutatis rebus sequebatur. Hi omnes conuicio L. Lentuli con
sulis correpti exagitabantur. Lentulus sententiam Calidii pro
nuntiaturum se omnino negauit. Marcellus perterritus conuitiis
a sua sententia discessit. Sic uocibus consulis terrore
presentis exercitus minis amicorum pompei plerique compulsi
multi & coacti Scipionis sententiam sequuntur. Vti ante certam
diem: Cesar exercitum dimittat. Si non faciat eum ad
uersus rem pu. facturum uideri. intercedit. M. Antonius
Q. Cassius tribunus plebis. refertur confestim de interces
sione. dicuntur sententie graues. ut quisque acerbissime
crudelissimeque dixit. Ita quam maxime ab inimicis Cesaris
collaudatur. Misso aduesperum senatu omnes qui sunt
eius ordinis a pompeio euocantur. Laudat Pompeius
atque inposterum confirmat seniores castigat atque in
citat. Multi undique ex ueteribus Pompeii exercitibus
spe premiorum atque ordinum euocantur. Multi ex duabus
legionibus que sunt tradite a Cesare arcessuntur.
completur urbs & ius comitiorum tribus plebis. ce
turio euocat. Omnes amici consulum necessarii Pom
peii atque eorum qui ueteres inimicicias cum Cesare
gerebant in Senatum coguntur. Quorum uocibus et
concursu terrentur infirmiores dubii confirmantur
plerisque uero libere decernendi potestas eripitur
Pollicetur. L. Piso sese iturum ad Cesarem, L. Rosius Item
pretor qui de his rebus eum doceant. Sex dies ad eam
rem conficiendam spatii postulant. Dicuntur et a
non nullis sententie ut legati ad Cesarem mittantur qui

uoluntatem Senat' ei pponant. Omib; his rebus resistit
Omib;q; oratio consulis scipionis. & Catonis opponitur
Catonem ueteres inimicicie Cesaris incitant et dolor re
pulse. Lentulus eris alieni magnitudine et spe exercit'
ac puinciarx et regum appellandorum largitionibus
mouetur. Seq; alterum fore Sullam intersuos glo
riatur. ad quem summa imperij redeat Scipionem
eadem spes puincie atq; exercituu̅ impellit quos se
pronecessitudine pticiturum Pompeio arbitratur. simul
iudiciorũ metus adulatio atq; ostentatio sui et
potentium qui in re. pu. iudicijsq; tum plurimum
pollebant. Ipse Pompeius ab inimicis Cesaris incitat'
et quod neminẽ indignitate secum exequari uide
bat. Totum se ab eius amicicia auerterat et cum
comunibus inimicis in gr̃am redierat quĩ ipse ma
gnam partem illo affinitatis tempore iniunxerat
Cesari simul infamia duarx legionum pmotus quas
ab itinere Asye Syrieq; ad suam potentiam domi
natumq; conuerterat rem ad arma deduci stude
bat. his decausis aguntur oĩa raptim atq; turba
te. n Neq; docendi Cesaris ppinquis eius spatium
datur nec ppinquis trib. ple. sui periculi depcandi
neq; ii extremi iuris intercessione retinendi quod
L. Sylla reliquerat facultas tribuitur. Sed de
sua salute septimo die cogitare coguntur. Quod
illi turbulẽtissimi supioribus temporibus. tr. pl.
Octo demq; menses suarx actionum respicere ac timẽ
consuerant. Decurritur ad illud extremũ atq; ulti
mum. S. C. quo nisi pene in ipo urbis incendio atq;
indesperatione omnium salutis Latorx audacia nũq̃

ante discessum est. Dont operam consules. pr. tr. pl.
quiq3 consules sunt ad urbem nequid detrimenti r. pu.
capiat. Lex tum pscribitur ad vii. ydus Ianuar. atq3
v. primis diebus quibus haberi Senatus potuit. Qua
ex die cōsulatum iniit Lentulus biduo excepto comitiali
& de imperio Cesaris et & de amplissimis uiris tr. pl.
grauissime acerbissimeq3 decernitur. Profugiunt statim
ex urbe. tr. pl. seq3 ad cesarem cōferunt. Is eo tempore
erat Rauēne expectabatq3 suis leuissimis postulatis
responsa. Siqua hominū equitate res ad ocium de
duci posset proximis diebus habetur extra urbem
Senatus Pompeii eadem que p Scipionem ostenderat
agit Senatus uirtutem constantiamq3 collaudat copi
asq3 suas exponit Legiones sese hr̃e paratas .x. pre
terea cognitum compertumq3 sibi alieno eē aīo i Cesarez
milites. neq3 is posse psuaderi uti eum defendant
atq3 sequantur saltim de reliquis reb3 ad Senatū refer
tur. tota italia ut delectus habeatur Faust' Sylla.
ppere in mauritaniam mittit' pecunia uti ex erario
Pompeio detur refertur et de Rege Iuba ut socius
sit atq3 amic'. Marcellus uō in pn̄tia passurū negat
De fausto impendit Philipp' tr. pl. De reliquis rebus. S.
C. prescribuntur puincie priuatis decernuntur due
consulares reliquę pretorię Scipioni obuenit Syria
L. Domitio gallia. Philipp' et Cotta puato consilio pre
tur neq3 eorx sortes deiciuntur In reliquas p
uincias pretores mittuntur neq3 expectant quod su
perioribus annis acciderat ut de eorum imperio ad
populum ferat paludatiq3 uotis nūcupatis exeunt cō
sules ante id temp' accidit. nūq̄ ex urbe profici

scuntur Lictoresq3 hnt in vrbe ex capitolio pnatim cōtra omnia uetustatis ex^a tota italia delectus habentur arma imperantur pecunie a municipiis exiguntur e fanis tolluntur omnia diuina humanaq3 iura pmiscentur.
Quibus rebus cognitis Cesar apud milites concionatur omnium temporis iniurias inimicorum inse cōmemorat a quibus deductum ac depriuatum pompeium queritur inuidia atq3 obtrectatione laudis sue cuius ipse honori et dignitati semp fauerit adiutorq3 fuerit nouum i re. pu. introductum exemplum queritur ut tribunitia intercessio armis notaretur atq3 opprimeretur que superioribus annis eet restituta. Syllam nudatas omni tribunitia potestate tamen intercessionem liberam reliquisse Pompeium qui amissa restituisse uideatur dona et que ante habuerint ademisse. Quocienscumq3 sit decretum darent magistratus opam ne quid. r. p. detrimenti capiat qua uoce & quo. S. C. po. ro. ad arma sit uocat^9.
Factum in pnitiosis legibus in ui tribunitia in secessione ppli templisq3 editioribus occupatis in. Atq3 hac superioris etatis exempla expiata Saturnini atq3 Grachorum casibus docet quarum rex illo tēpore nihil factum atq3 cogitatum quidem nulla pro mulgata Lex nō cum populo agi ceptum nulla secessio facta hortatur. Cui imperatoris ductu viiij annis Rem pu. felicissime gesserint plurimaq3 prelia secunda fecerint. Omnes gallias germaniamq3 pacauerit ut eius estimationem dignitatēq3 ab inimicis defendant Conclamant legionis. xiiij que aderat milites hanc enim initio tumultus

euocauerat reliquę nõ dum conuenerant sese parato esse imperatoris sui tribunorũq; plebis iniurias defendere. Cõgnita militum uoluntate ariminũ cum ea legione proficiscitur: ibiq; tr. pl. qui ad eum confugerant reliqs Legiones ex hibernis euocat & subsequi iubet. Eo L. Cęsar adolescens uenit cui pr̃ cęsaris erat Legatus. Is reliquo sermone cõfecto cuius rei causa uenerat hr̃e se ad eum priuatim officium mandata demonstrat uelle.

Pompeium se Cęsari purgatum ne ea quę res pu egerit insuam cõtumeliam conuertat semp̱ se in r. pu. cõmodi a puatis necessitatibus habuisse potiora Cęsarez quoq; psua dignitate debere & studium & iracundiam sua r. p. dimittere. neq; adeo grauiter irasci inimicis cum illis nocere se speret r. p. noceat pauca eiusdem gñis addit cum excusatione. Pompeii coniuncta eadem fere atq; eisdem rebus pretor Rosius ait cũ pretor Cęsare sibiq; Pompeium cõmemorasse demonstrat. Que res & si nihil ad Leuandas iniurias ptinere uidebant̃. Tam idoneos nactus homines p quo ad ea que uellet ad eũ perferrentur petit ab utroq; quoniam. Pompei mandata ad se tulerunt ne grauent̃ sua quoq; ad eum postulata deferre si puo Labore magnas controuersias toller̃ atq; omẽs italiam moetu Liberare possint. Sibi semp̱ pmam fuisse dignitatẽ uitaq; potiorẽ doluisse se quod pbeneficio sibi cõtumelia ab inimicis torqueret̃. ereptoq; se mestri imperio in urbem retraheret̃ cui rationem hr̃e pximis comitiis populus iussisset. tam hanc iacturam honoris sui r. p causa equo animo tulisse cum litteras ad Senatũ miserit ut omẽs ab exercitib; discederent ne id quidem impetrauisset tota italia delect̃

haberi retineri legiones duas que ab se simulatione parthici
belli sint abducte ciuitatem eē in armis. Quonam hec oīā
nisi ad suam pnitiem ptinere. Sed tām ad oīa se descen
dere paratum atq; oīa pati r. p. causa. Proficiscat̄ Pom
peius in suas puincias. Ipi exercitus dimittāt discedant
oēs in Italia ab armis metus e ciuitate tollat̄ libe
ra comicia atq; oīs r. p. Senatui populoq; ro. pmittat̄
Haec quo facili certisq; conditionib; fiant et iure iurādo
sanciantur aut ipe ppius accedat aut se patiatur acce
dere fore ut p colloquia ut oēs controuersie cōponātur.
Acceptis mandatis Rosius. L. Cesare Capuam peruenit ibiq;
cōsules pompeiumq; inuenit postulata Cesaris renuntiat
Illi deliberata respondent scriptaq; ad eum mandata
p eos remittunt. Quorū hec erat sūma Cesar ī galliam
reuerteretur Arimino excederet exercit' dimitteret
Que si fecisset Pompeium in Hispaniā iturum interea quo
ad fides eēt data Cesarem facturum que polliceretur
& nō intermissuros consules Pompeiumq; delect'. Erat ini
qua conditio postulare ut Cesar arimino discederet atq;
in puinciam reuerteretur. Ipūm et prouincias et legio
nes alienas tenere exercitum Cesaris uelle dimitti de
lect' hr̄e polliceri magnam pacis desperationē afferebat
se in prouinciam iturum neq; ante quem diem iturus sit
diffinire ut pacto Cesaris consulatu. Pompei' pfectus non
eēt nulla tām mendacii religione obstrictus uideretur.
Temp' uero colloquio nō dare neq; accessurum polliceri
magnam pacis desperationē afferebat. Itaq; ab Arimino
M. Antonium cū cohortibus Aretium mittit. Ipe arimini cum
duabus legionibus subsistit ibiq; delectum hr̄e īstituit
Pisaurū fanū Anconam singulis cohortibus occupat. Inte

rea certior factus Tiginum Therinum pr cohortibus quinque oppidum tenere ac munire omniumque esse Tiguinorum optimam erga se uoluntate Curionem cum tribus cohortibus quas pesauri & Arimini habebat mittit. Cuius aduentu cognito diffisus ciuium uoluntate Therinus cohortes ex vrbe reducit & profugit. Milites in itinere ab eo descendunt & domum reuertuntur. Curio omnium summa uoluntate Tiginum recepit. Quibus rebus cognitis confisus municipiorum uoluntatibus Caesar cohortes legionesque xiij ex presidijs deducit Auximumque proficiscitur quod oppidum Actius cohortibus introductis tenebat delectumque toto piceno circummissis senatoribus habebat. aduentu Cesaris cognito decuriones Auximi ad Actium uarum frequentes conueniunt docet sui iudicij rem non esse neque se neque reliquos municipes pati posse. C. Cesarem imperatorem bene de re pu. meritum tantis rebus gestis oppido moenibusque prohiberi. Pro inde habeat rationem posteritatis & periculi. Quorum oratione permotus varus presidium quod introduxerat & oppido educit ac profugit. Hunc ex primo ordine pauci Cesaris consecuti milites consistere coegerunt. Commisso prelio a suis deseritur
V arus non nulla pars militum domum discedit. Reliqui ad Cesarem perueniunt. Atque una cum his deprehensus L. Pupius primipili centurio adducitur qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeij duxerat ante. At Cesar milites actianos collaudat
P upium dimittit Auximatibus agit gratias seque eorum facti memorem fore pollicetur. Quibus rebus Romam nunciatis tantus repente terror inuasit vt cum Len

tulus ad aperiendum erarium uenisset ad pecuniam
P ompeio ex . S . C . pferendam protinus apto sanctiore
erario ex urbe profugeret . Cesar enim aduentare iamiamque
ad esse eius equites falso nunciabantur. hunc Marcel
lus collega & plerique magistratus consecuti . Cn. Pompei'
pridie ei diei ex urbe pfugeret Cesar enim aduentare
fectus iter ad Legiones habebat quas a Cesare accep
tas in apulia hibernorū causa disposuerat delectus
contra urbem intermittūtur nil citra Capuam tutū
ēē omib; uidetur capue pmū ēē confirmāt et colligūt
delectumque colonorū. qui Lege Iulia capua deducti
erant hīc instituunt gladiatoresque quos ibi Cesar in
Ludum habebat ad forum productos. Lentulus liber
tatis cōfirmat . atque his equos attribuit & se sequi
iussit . quos postea monitus absuis quod ea res omnium
iudicio reprehendebatur circum familiares conuentus
campanie custodie causa distribuit . Maximo Cesar
pgressu omem agrum picenum pcurrit cuncte earū
regionum prefecture Libentissimis animis eū reci
piunt exercitumque eius omib; rebus iuuant . Etiā qd
cingulum oppidum Labienus constituerat suaque pe
cunia exedificauerat ad eum Legati ueniūt que impe
rauerit se cupidissime facturos pollicentur milites
imperat mittunt Interea Legio .xij. Cesarem consequit'
cum his duabus Asculum Picenum pficiscitur . Id op
pidum Lentul' spinter .x. cohortoibus tenebat q
C esaris aduētu cognito pfugit ex oppido cohortesque
secum adducē conat' magna pte militum deseritur
relictus in itinere cum paucis incidit in Bibulū
Ruffum missum a Pompeio in agrum picenū cōfir

mandorū cā hominum a quo fact' certior Bibulus que
res inpiceno gererētur milites ab eo accepit ipsum dimit
tit. Item exfinitimis regionib; quas pot contrahit co
hortes ex delectib; pompeianis in his Camerinū fugi
entē vellum Hyrrim cum sex cohortib; quas ibi in
presidio habuerat excipit. Quib; coactis xiij. effecit
cum his ad Domitium enobarū corfiniū magnis itine
ribus puenit Cesarēq; ad esse cum legionib; duab;
nitiat. Domiti' p se circiter cohortes xx. Alba et Mar
sa et pilignis & finitimis regionib; coegerat. Recep
to Asculo expulsoq; Lētulo Cesar conqri milites q
ab eo discesserant delectumq; instituj iubet. Ipe unū
diem ibi rei frumntarie cā morat' Corfiniū contēdit
eoq; uenisset cohortes v. pmisse a Domitio ex oppido
pōtem fluminis interrumpebant qui erat ab oppido
milia passuū circiter iii. vbi cū āncursorib; Cesaris
plio comisso celeriter domitiani a pōte repulsi se in
oppidum receperūt. Cesar legionib; traductis ad
oppidum constitit utraq; murum castra posuit. Re co
gnita Domiti' ad Pompeiū in Apuliā pitos regionum
magno pposito pmio cum lrīs mitat q petant atq;
orent ut sibi subemat. Cesar duabus exercitibus
et locoq; angustijs facile intercludi posse frumtoq;
phiberi quod nisi fecerit se cohortes que ampli' xxx
magnūq; nūm senatoq; eqtumq; r. inpiculum ēe
ueniturum. Interim suos cohortat' tormenta in mu
ris disponit certas cuiq; partes ad custodiam vrbis
attribuit militib; in contione agros ex suis possessio
nib; pollicet' xl. insingulos iugera et pro rata
pte centurionib; euocatisq;. Interim Cesari nūciat'

Sulmonēses qđ oppidum a Corfinio vij milium inter uallo abest cupere ea facere que uellet sed a Q. Lucretio Senatore & Actio peligno phiberi qui ad oppidum vij cohortium presidio tenebant. Mittit eo M antonium cum Legionib. viij. cohortibus quos Sulmonēses simul atq; signa uiderant ира portas apuerunt uniuersiq; et oppidani et milites gratulantes exiere. Antonio Lucreti' et actius se demuro eiecerunt. Actius ad Antonium deduct' petit ut ad Cesarem mitteret. Antoni' cum cohortib. et actio eodem die quo profectus erat reuertitur Cesar eas cohortes cum exercitu suo cōiunxit. Actiumq; ī colum dimisit. Cesar pmus dieb. castra magnis operib. finire et ex finitimis municipijs frumētum comparare reliquasq; copias expectare instituit eo triduo Legio viij. ad eum uenit cohortesq; ex nouis gallie delectib. .xxij. equitesq; ab rege norico circiter. ccc quorū aduentu altera castra ad alterum oppidi ptem ponit. his Curionem pfecit reliquis diebus oppidum uallo castellisq; circūuenire instituit cui' opis magna pte effecta eodem fere tempore missi ad pompeium reuertunt' Litteris plectis domiti' dissimulans in cōsilio pnuntiat. Pompeiū celeriter subsidio uenturum hortaturq; eos ne aīos deficiant. queq; usui ad defendendum oppidum parent. Ipse arcane cum paucis familiaribus suis cōloquitur consiliumq; fuge capere constituit. cum vulgus Domitij orone uo consentiret atq; oīa trepidantius timidiusq; ageret q̄ superiorib. dieb. cōsuesset multumq; cum suis consiliandi cā secreto pter cōsuetudinem colloqueret' cōcilia cōuentusq; & hominum fugeret res diutius tegi

dissimulari nõ potuit. Pompeius enim scripserat se se rem i
summum periculum deducturũ non ẽẽ neq; suo consilium aut
uoluntate Domitiũ se in oppidum corfinium contulisse pro
inde siqua fuisset facultas ad se cum omibꝫ copiis ueni
ret. id ne fieri posset obsidione atq; oppidi circumuntione
fiebat. Diuulgato Domitii cõsilio milites qui erant Cor
finii pma uesperi secessionem faciunt atq; ita inter se
tribunum militum atq; honestissimos sui gñis colloquũt
obsideri se a Cesare opa munitionesq; prope ẽẽ pfectas
ducem suum Domitum cuius spe atq; fiducia pmanserũt
p iectis omibꝫ fuge capere consilium debere se salutis ra
tionem habere. Ab his primo marsi dissentire incipi
unt eamq; oppidi ptem que munitissima uideretur
occupant. tantaq; inter eos dissentio exstit ut manũ
cõserere atq; armis conantur. Post paulo intnũcius
ultro citroq; missis que ignorabant de. L. Domitii fuga
cognoscunt. ita omẽs uno consilio domitium pductũ
in publicum circũsistunt et custodiunt Legatos ex suo
nũo ad Cesarem mittunt sese paratos portas ẽẽ apire
queq; imparauerit facere et. L. Domitium uiuum in eius
potestatem tradere. Quibꝫ rebꝫ cognitis cesar et si
magni interesse arbitrabat̃ quãprimũ oppido potiri
cohortesq; ad se incastra traducẽ nequa aut largitio
nibꝫ aut aĩ confirmatione aut falsis nunciis mutatio
fieret uoluntatis qd sepe in bello paruis momẽtis mag
casus intercederent tam̃ ueritus ne militum introitu
& nocturni tpis licentia oppidum diriperet eos qui
uenerãt collaudat atq; atq; in oppidum dimittit. Põtas
murosq; obseruari iubet. Ipẽ his operibus que instituerat
facere milites disponit nõ certis spatiis intermissis ut

inter

erat superiorum dierum consuetudo sed perpetuis uigiliis sta
tionibusque ut contingant inter se omnem munitionem exple
ant. tr. mil. & prefectos circummittit atque hortatur ab
eruptionibus caueant sed etiam singulorum hominum occultos exitus
obseruent. neque eo tam remisso ac languido animo quisquam fu
it qui ea nocte conquieuerit tanta erat summa rerum expectatio
ut alius in aliam partem mentem atque animo traheret. Quid
ipsis Corfiniensibus. quid Domitio. quid Lentulo. quid reliquis
accideret quid quosque euentus exciperent. Quarta
uigilia circiter Lentulus Spinter de muro cum uigiliis
custodibusque nostris colloquitur uelle si sibi potestas fiat
C esarem conuenire. facta potestate ex oppido mittitur.
neque ab eo prius Domitiani milites discedunt quam in con
spectum cesaris ducatur cum eo de salute sua orat atque
obsecrat ut sibi parcat. ueteremque amiciciam commemo
rat Cesarisque in se beneficia exponit que erant maxima
quod per eum in collegium pontificum uenerat. quod prouinci
am Hispaniam ex pretura habuerat quod in petitione con
sulatus erat subleuatus. Cuius orationem Cesar interpellat se
non maleficii causa ex prouincia egressum se uti se a contu
meliis inimicorum defenderet ut tr. pl. in ea re ex ciuita
te expulsos in suam dignitatem restitueret. ut se et populum romanum
factione oppressum in libertatem uindicaret. Cuius oratio
nem confirmatus Lentulus ut in oppidum reuerti liceat
petit quod de sua salute impetrauerit fore etiam reliquis
ad suam spem solatio adeo esse perterritos non nullos ut suae
uitae durius consulere cogantur facta potestate discedit.
C esar ubi illuxit omnes senatores senatorumque liberos
tribunos militum equitesque romanos ad se produci iubet
E rant quinquaginta ordines. L. Domitius Lentulus Spinter

Rufus. Sextus quintil' uarus questor L. Rubrius. Prete
rea filius domitij alijque complures adoloscentes et magni
nus equitum romanorum & decurionum quos ex municipijs
Domitius euocauerat. Hos omnes productos a contume
lijs militum conuitijsque prohibet pauca apud eos loquitur
quod sibi a parte eorum gratia relata non sit pro suis in eos meritis
in eos maximis beneficijs dimittit in eos omnes incolu
mes aurum quod aduexerat domitiusque atque in publico
deposuerat allatum ad se ab his uiris corfiniensibus
Domitio reddidit ne continentior in uita hominum quam in
pecunia fuisse uideatur. Etsi eam pecuniam publicam
esse constabat. Datamque a pompeio in stipendium mi
lites domitianos sacramentum apud se iubet dicere atque
eo die castra mouet iustumque iter conficit. Septem
omnino dies corfinio commoratus et per fines Marrucinorum
Frentanorum Larinatium in apuliam peruenit.
Pompeius his rebus cognitis. que ad corfinium erant
geste Luceriam proficiscitur Carnusium atque inde
Brundusium copias undique ex nouis delectibus omnes
ad se cogi iubet seruos pastores armat atque his equos
attribuit ex his circiter. ccc. equites conficit. L. man
lius pretor. Albam cum cohortibus sex profugit Ru
tilus Lupus pretor. Terracinam cum tribus que procul
equitatum. Cesaris conspicate cui preerat Biuius
Curius relicto pretore signa ad Curium transferunt
atque ad eum transeunt. Item reliquis itineribus non nulle cohor
tes in agmen Cesaris. alie in equites incidunt. Reduci
tur ad eum deprehensus ex itinere. CN. magius Cremona
praefectus fabrum. CN. Pompeij quem Cesar ad eum remittit cum man
datis quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuit atque

ad se Brundusium sit uetur interesse. r. p. ut comunis
salutis se cu Pompeio colloqui. Neq uo idem pfici longo
itineris spatio cum p alios conditiones ferat ac si coram
de omib conditionib disceptetur. His datis mandatis
Brundusium cum Legionibus sex puenit ueteranis tribus.
At reliqs quas ex nouo delectu confecerat atq in itinere
copleuerat. Domitianas enim cohortes ptinus a Corfinio
in Siciliam miserat repit cons. Dirachachium pfectos
cum magna pte exercit Pompeium remanere brundu
sii cum cohortibus xx neq certum inueniri pote
rat obtinendi ne Brundusii ca ibi remansisset q
facili ome adriaticum mare extremis italie ptib
regionibusq grecie in potestate hret atq ex utraq
pte bellum administrari posset. an inopia nauium
ibi restitisset. Veritusq ne ille italiam dimittendam
no existimaret exitus administrationesq Brundu
sini portus impedire instituit. Quoru opum hec erat
ratio qua fauces erant angustissime portus moles
atq aggerem ab utraq pte littoris iacebit qd his
locis erat uadosum mare longius pgressus cum alti
agger altiore aqua contineri no posset rates duplices
qquo uersus pedes p xxx. e regione molis collo
cabat has quaternis anchoris ex quattuor angulis
destinabat ne fluctibus mouerentur his pfectis collocatisq
alias de inceps pari magnitudine rates iungebat. Has
terra atq aggere itegebat adit atq icursus ad de
fendendum impediret. A fronte atq ab utroq latere
crateis ac pluteis protegebat i quarta quaq earu
turres binoru tabulatoru excitabat quo comodius ab
impetu nauiu incendiisq defenderet. Cotra hec Pom

potius naues magnas onerarias quas in portu brundisino de
prehenderat adornabat ibi turres cum ternis tabulatis eri
gebat easque multis tormentis et omni genere telorum comple
tas ad opera Cesaris appellabat ut rates perrumperet atque
opera disturbaret sic quotidie utrinque eminus fundis sa
gittis reliquisque telis pugnabatur. Atque hec ita Cesar ad
ministrabat ut conditiones pacis dimittendas non existima
ret. ac tametsi magnopere admirabatur Magium quem
ad Pompeium cum mandatis miserat ad se non remitti
Atque ea res sepe tentata etsi impetus eius consiliaque tar
dabat tamen omnibus rebus perseverandum in eo putabat.
Itaque Caninium Rebillum legatum familiarem necessarium
Scribonii Libonis mittit ad eum colloquii causa mandat
ut Libonem de conciliandia pace hortetur. Inpri
mis ut ipse cum Pompeio colloqueretur postulat ma
gnopere se se confidere demonstrat si eius rei sit potestas
facta fore ut equis conditionibus ab armis discedatur
cuius rei magnam partem laudis atque existimationis
ad Libonem perventuram si illo auctore atque agente
ab armis sit discessum Libo a colloquio Caninii
digressus ad Pompeium proficiscitur. Paulopost renuntiat
quod consules absint sine illis non posse agi de compositione
Ita sepius frustra rem tentatam Cesar aliquando dimittendam
sibi iudicabat et de bello agendum prope dimidia parte
operis a Cesare effecta diebusque in ea re consumptis
viiii. naues a consulibus Dirrhachio remisse que priorem
partem exercitus eo deportauerant Brundusium reuertun
tur pompeium siue opibus Cesaris permotus siue et quod ab ini
tio Italia excedere constituerat aduentu nauium profecti
onem parare incipit et quo facilius impetum Cesaris tardaret

ne sub ipa profectione milites oppidum irrumperet potius obstruit uicos plateasque inedificat ac fossas transuersas uiis perducit atque ibi sudes stipitesque preacutos defigit. hec leuibus cratibus terraque inequat. aditus aut atque itinera duo que extra murum ad portum maximis defixis trabibus atque eis preacutis presepit. His paratis rebus milites silentio naues conscendere iubet expeditos aut ex euocatis sagittariis funditoribusque raros in muro turribusque disposuit. Hos certo signo reuocare constituit cum omnes milites naues conscendissent. atque his expedito loco actuaria nauigia reliquit Brundusini Pompeianorum militum iniuriis atque ipius Pompeii contumeliis permoti Cesaris rebus fauebant. Itaque cognita Pompeii profectione concursantibus illis atque in ea re occupatis uulgo ex tectis significabant per equos re cognita Cesar scalas parari militesque armari iubet ne quam rei gerende facultatem dimittat. Pompeius sub nocte naues soluit qui erant in muro custodie causa collocati eo signo quod conuenerat reuocantur noctisque itineribus ad naues decurrunt milites positis scalis murum ascendunt sed moniti a Brundusinis ut uallum cecum fossasque caueant subsistunt et longo itinere ab his circumducti ad portum perueniunt. Duasque naues cum militibus que ad moles adheserant Cesaris scaphis lintribusque reprehendunt reprehensas excipiunt. Cesar etsi ad spem conficiendi negocii maxime probabat coactis nauibus mare transire et Pompeium sequi priusque ille sese transmarinis auxiliis confirmaret. Tamen eius rei moram temporisque longinquitatem timebat quod omnibus coactis nauibus Pompeius presentem facultatem insequendi sui ademerat relinquebatur ut ex longinquioribus regionibus gallie Picenique et a freto naues essent expectande id propter anni tempus longum

atq; impeditum uidebatur. Interea ueterem exercitum
duas hispanias cõfirmari quarũ erat altera maximis bene
ficiis pompeii deuincta auxilia equitatũ parari. Galliam
Italiamq; temptari se absente nolebat. Itaq; impresentia se
quendi pompeii rationem omittit. In Hispaniã proficisci
cõstituit duumuiris municipiorũ omnium imperat ut
naues conquirãt Brundusiumq; deducẽdas curẽt mittit
in Sardiniam cũ Legione una Valerium Legatũ in Siciliã
Curionem p. po. ro cum Legionibus tribus. eundem cum
Siciliam recepisset, ptinus in Aphricam transducere
exercitum iubet. Sardiniam obtinebat. M. Cotta. Sici
liam. M. Cato Aphricam sorte Tubero obtinere debebat.
Caralitani adse simul ualerium mitti audierunt nõ dũ
ex Italia profecto sua sponte cottam ex oppido eiciũt.
Ille pterritus qd oĩem puinciam consentire ĩtelligebat
ex Sardinia in Aphricam pfugit. Cato in Siciliam na
uis Lõgas ueteres reficiebat. nouas ciuitatib; impe
rabat. Hec magº studio agebat in Lucanis brutiisq; p
Legatos suos ciuium romanorũ delectus habebat eqtum
peditumq; cẽtũ nũm a ciuitatib; Sicilie exigebat. qb;
reb; pene perfectis aduentu curionis cognito q̃ritur
in cõtione sese pietum ac proditum a Cn. Pompeio qui
omnibus rebus imparatissimus nõ necessariũ bellum
suscepisset & abse reliquisq; in Senatu interrogatus
õia sibi ad bellum ẽẽ apta ac parata cõfirmass. Hec ex
contione questus ex puincia fugit nacti uacuas ab impe
riis Sardiniam Valerius Curio Siciliam cum exercitib;
eo puenuint. Tubero cum in Aphricam uenisss ĩuenit in p
uincia cum imperio Actium Varũ q ad Auximũ ut supra
demonstrauim' amissis cohortib; ptin' exfuga in Aphri

cam puenerat. atq3 eam sua spōte uacuā occupauerat.
delectuq3 habito duas legiones effecerat hoīum et lo
corum notitia & usus ei puincie nact' adit' ad ea co
nanda quod paucis añ annis ex pretura eam prouinci
am obtinuerat. Hic uenientem uticam cum nauib Tube
ronem portu atq3 oppido phibet neq3 effectum ualitu
dine filium exponere iterra patitur. sed sublatis anco
ris excedere ex loco cogit. His rebus confectis Cesar
ut reliquū temp a labore intermitteretur. milites ex
pxima municipia deducit. Ipse ad Vrbem proficiscitur.
Coacto senatu iniurias inimicor cōmemorat docet se nul
llum extraordinarium honorē appetisse. sed expectato
tempore legitimo consulat' eo fuisse contētus qd omnibus
ciuibus pateret latum ab x tr. pl. contradicentibus
inimicis. Catonē uero acerrime repugnātem et pstina
consuetudine dicendi in ora dies extrahentē ut sui
ratio haberetur ipō consule Pompeio qui si impbasset
cur fieri passus eēt et si pbasset cur suo uti popul
bñficio phibuisset patientiam proponit suam cum
de exercitib dimittēdis ultro postulauisset in quo
iacturam dignitatis atq3 honoris ipe factur' eēt Acerbi
tatem inimicor docet. Quid quod ab altero nō
postularēt in se recusarēt atq3 omia pmisceri mallēt
qꝫ imperiū exercitusq3 dimittere iniuriam in eripien
dis legibus pdicat crudelitatē & insolentiā in cir
cūscribendis. tr. pl. conditiones a se latas expedita
colloquia & denegata cōmemorat p quib rebus orat
at postulat ut r. p. suscipiant atq3 una secum admi
nistrēt sin timore defugiant illis se oneri nō futurū
et p se r. p. administraturum. Legatos ad Pompeium

de compositione mitti oportere. Necꝫ se reformidare qđ
P ompei' paulo ante ī senatu dixisset ad quos legati mitte
rentur. His auctoritatem attribuit timoremcꝫ eoꝝ q mitte
rent significari. tenuis atcꝫ infirmi hec animi uideri.
S i uero ut opibus ante ire studuerit, sic iustitia et eqtate
uelle superare. Probat rem senat' dimittendis legatis sed q
mitterent nō repiebantur maximecꝫ timoris cā pro se
quisqꝫ id mun' legationis recusabat. Pompei' n ab urbe
discedens in senatu dixerat eodem se habiturū loco
qui rome remansisset & qui in castris Cesaris fuisset
sic triduum disputationibꝫ excusationibuscꝫ extrahitur.
S ubicitur et. L. Metellus. tr. pl. ab inimicis Cesaris qui
hanc rem distrahat. Reliquascꝫ res quascūcꝫ agere ī
stituerit impediat. Cui' cognito consilio Cesar frustra
diebus aliquot cōsumptis ne reliquū temp' omittat. In
fectis his que agere destinauerat ab urbe pficiscitur
atcꝫ in ulteriorem galliam puenit. Quo cum uenisset
cognoscit missum a Pompeio Iubellium Rufum quem
paucis añ dieb; Corfinio captum ipe dimiserat pre
fectuꝫ. Item Domitium ad occupandam Massiliam na
uibus actuariis. vii. quas Sicilie Sardinie a puatis
coactis seruis libertiscꝫ colonis suis compleuerat pre
missos et legatos Massilienses domū nobiles adulescē
tes. Quos ab urbe discedens Pompei' erat adhortatus
ne noua Cesaris offā uenturū suoꝝ beneficiorum
in eos memoriam expellerent quibus mādatis acceptis
M assilienses portas Cesari clauserant Albicos barba
ros homines q in eoꝝ fide antiquit' erant mōtescꝫ su
pra massiliam incolebant ad se uocauerāt frumentuꝫ
ex finitimis regionibus atcꝫ omibꝫ castellis ī urbē con

uexerant armorum officinas in urbe instituerat muros et portas reficiebant. Euocat ad se Cesar Massiliam XV primos cum his agit ne initium inferendi belli a massiliensibus oriatur debere totius eos Italie auctoritatem sequi potiusque unius hominis uoluntati obtemperare. reliquaque ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur. Cuius orationem Legati domum referunt atque ex auctoritate haec renuntiant Cesari intelligere se diuisum esse populum in partes duas neque sui iudicii neque suarum esse uirium discernere utra pars habeat iustiorem causam principes uero esse earum partium Cn. Pompeium. et. C. Cesarem patronos ciuitatis quorum alter agros uulgarum aremicorum & heluorum publice his concesserit. alter bello uictas Gallias attribuerit uectigaliaque auxerit. Quare paribus eorum beneficiis parem se quoque uoluntatem tribuere debere, et neutrum eorum contra alium iuuare aut urbe aut portibus recipere. Haec dum inter eos aguntur
D omitius nauibus Massiliam peruenit atque ab his receptus urbi preficitur summa ei belli administrandi permittitur. eius imperio classem quoque uersus dimittunt onerarias naues quas ubique possunt deprehendunt atque in portum deducunt. Parum clauis aut materia atque armamentis instructis ad reliquas armandas reficiendasque utuntur. Frumenti quod inuentum est in publicus deferunt. reliquas merces commeatusque ad obsidionem urbis accidant reseruant quibus iniuriis permotus Cesar Legiones tres massiliam adducit turris uineasque ad oppugnationem urbis agere naues Longas arelate numero. XII. facere instituit quibus effectis armatisque diebus. XXX. a qua die materia cesa est adductisque Massiliam his. Q. Brutum prefecit. C. Treboni

um Legatũ ad oppugnationẽ Massilię reliquit. Hec dũ
parat atq; ad ministrat. C. fabium Legatũ cum legionib;
trib; quas narbone circũq; ea loca hyemandi causa dis
posuerit. in Hispaniâ pmittit. celeriterq; salt' pyre
neos occupari iubet q eo tempore ab. L. Afranio Lega
to psidijs tenebant. reliqs Legiones que Longi' hymabât
subsequi iubet fabius ut erat imperatũ adhibita cele
ritate psidium ex saltu deiecit. magnisq; itinerib; ad
exercitum afranij contendit. Aduentu L. uibilij ru
fi quẽ a pompeio missum in hispania demonstratum ẽ.
A frani' petreius & Varro Legati Pompeij quorũ uni' his
paniâ citeriorẽ a saltu Castulonẽsi ad Anam duab;
Legionibus. Terti' ab Ana Beitonũ agrum Lusitaniâq;
pari nũo Legionũ obtinebat officiâ inter se patiũt
uti Petrei' ex Lusitania p Veietones cum omĩbus co
pijs ad Afranium proficiscatur. Varro cũ his quas
habebat Legionib; omẽm ulteriorê hispaniã tueatur.
H is rebus constitutis eqtes auxiliaq; totius Lusitanię
a Petreio celtiberię Cantabris barbarisq; omĩbus qui
ad occeanũ ptinẽt impant ab Afranio qbus coactis
celeriter Petrei' p Veitones ad Afranium puenit. con
stituũtq; comuni consilio ad Ilerdam bellum pp. ipsius
loci oportunitatê gerere. Erant ut supra demonstra
uimus Legiones tres Afranij et Petreij due pterea
scutate citerioris puincie & cetatre ulterioris hispa
nie cohortes circiter LXXX. equitũq; utriusq;
puincie circiter. V.m Cesar in hispaniâ Legiones pre
miserat ad sex milia auxilia peditum ñlia eqtũ tria
milia habuerat omĩb; superiorib; bellis et parẽs ex Gal
lia nũm quam ipse pacauerat nõiatis ex omĩb; ciuitatib;

nobilissimo quoquo euocato huic optimi generis hominum ex Aqtanis Montanisque qui galliam prouinciam attingunt.

A udierat Pompeium per mauritaniam cum legionibus iter in Hispaniam facere. Confestimque esse uenturum simul a tribunis militum centurionibusque mutuas pecunias sumpsit has exercitui distribuit. Quo facto duas res consecutus est quod pignore animos centurionum deuinxit & largitione militum uoluntates redemit. Fabius finitimarum ciuitatum animos litteris nunciisque tentabat in Sicore flumine pontes effecerat duos distantes inter se milia passuum quattuor. His pontibus pabulatum mittebat quod ea que citra flumen fuerant superioribus diebus consumpserat. hoc idem fere atque eadem de causa pompeiani exercitus duces faciebant. crebroque inter se equestribus preliis contendebant. Huc cum quotidiana consuetudine congresse pabulatoribus presidio proprio fabiane legiones due flumen transissent impedimentaque et omnes equitatus sequeretur subito uimtorum & aque magnitudine pons est interruptus et reliqua equitum multitudo interclusa. Quo cognito a Petreio et Afranio ex aggere atque cratibus que flumine ferebantur celeriter suo ponte Afranius quem oppido castrisque coniunctum habebat legiones quattuor equitatumque omnem traiecit duabusque fabianis occurrit legionibus. Cuius aduentu nunciato. L. Plancus qui legionibus preerat. re necessaria coactus locum cepit superiorem diuersamque aciem in duas partes constituit ne ab equitatu circumueniri posset. Ita congressus impari numero magnos impetus legionum equitumque sustinet. Commisso ab equitibus prelio signa legionum duarum procul ab utrisque conspiciuntur quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat conspicatus fore id quod accidit ut duces aduersariorum occasione & beneficio fortune ad nostros

opprimẽdos uterẽtur. Quarꝫ aduẽtu prelium dirimitur ac suas uterqꝫ Legiones reducit icastra. Eo dubio Cesar cũ eqtibus .cccc. quos ibi in psidio reliquerat i castra puenit. Pons qui erat tempestate interrupt' pene erat refectus. hunc noctu pfici iussit. Ipe cognita Locorum nã ponti castrisqꝫ psidio .ix. cohortes relinqt atqꝫ oĩa impedimẽta & postero die omnibꝫ copijs triplici instructa acie ad Ilerdam pficiscit' et subcastris Afranij constitit et ibi paulisper sub armis morat' facit equo Loco pugnandi potestatẽ. Potestate facta Afrani' copias educit et i medio colle sub castris cõstituit. Cesar ubi cognouit Afranium stare quo min' prelio dimicaret' ab infimis radicibꝫ mõtis intermissis circiter passibꝫ .cccc. castra facere cõstituit / & ne in opꝫ faciendo milites repentino hostium icursu exterrerẽtur / atqꝫ opꝫ phiberentur. Vallo muniri uetuit quod eminere et pcul uidere necesse erat. Sed a fronte contra hostem castra pedum .xv. fossam fieri iussit / Prima et secunda acies in armis ut ab initio constituta erat pmanebat. Post hoc op' in occulto a tertia acie fiebat sic om̃e prius est pfectum qꝫ intelligeretur ab Afranio castra muniri sub uespere Cesar intra hanc fossam Legiones reducit. atqꝫ ibi sub armis pxima nocte cõquiescit. Postero die om̃em exercitum intra fossam cõtinet et quod Lõgius agger petend' inpresentia similem rationẽ opis i stituit singulaqꝫ latera castrorũ singulis attribuit Legionibꝫ muniẽda fossaqꝫ ad eandem magnitudinẽ pfici iubet. Reliquas Legiones in armis expeditas cõtra hostem cõstituit Afrani' Petreiusqꝫ terrendi cã atqꝫ impediendi opis copias suas ad infimas montis radices

pducunt & prelio lacessunt. neq id circo Cesar opus intermittit cõfisus presidio legionũ triũ et munitione fos se. Illi nõ diu cõmorati nec longi' ab infimo colle pgressi copias in castra reducũt. Tertio die Cesar uallo castra communit. Reliquas cohortes quas in superioribus cas tris reliquerat impedimitaq ad se traduci iubet. Erat ĩ oppido Ilerda et pximo colle ubi castra Petrei atq afra nius habebant planicies circiter passuum ccc. atq in hoc fere medio spatio tumulus erat paulo editior. quem si occupauisset Cesar et communiuiss' ab oppido et ponte & comeatu omĩ que in oppidum contulerat se interclu surum aduersarios cõfidebat. Hoc sperãs legiones tres ex castris educit acieq in locis idoneis structa uni' legionis ante signa nos pcurrere. atq cũ tumulum oc cupare iubet. Qua re cognita celeriterq que in statione pcastris erant Afranij cohortes breuiore itiner ad eum dem occupandam locum mittuntur. Contẽditur plio & quod prius ĩ tumulũ Afraniani uenerãt nri repellunt. Atq alijs submissis subsidijs terga uerterũt seq ad si gna legionũ recipere coguntur gen' erat pugne multũ illorum ut magno impetu pmo concurrerẽt audacter lo cũ caperent ordines suos nõ magnope seruarẽt rari dis psiq pugnarent si pmerentur pedem referre & loco excedere nõ turpe existimarẽt cum Lusitanis reliquisq barbaris gñe quoddam pugne assiefacti quod fere sit qbus quis in locis miles inueterauerat et mltz earũ regionũ cõsuetudine moueat. Hec tñm nõ nros pturbauit insuetos hui' gñis pugne. Circuiri .n. sese ab apto latere pcurrẽtib' singulis arbitrabãtur. Ipsi aũt suos ordines seruare neq ab signis discedere neq sine

graui cũ cum locum quẽ ceperant dimitti consuerãt opor
tere. itaqꝫ pturbatis antesignariis legio que ĩeo cõrnu
cõstiterat locum cõtinuit atqꝫ inpximum colleꝫ sese re
cepit. Cesar pene om̃i acie pterrita q̃ pter opinionem
consuetudinẽqꝫ acciderat cohortat' suos legioneꝫ nouam
subsidio ducit hostem ĩsoléter acriterqꝫ nr̃os ĩsecutꝫ
supprimit. Rorsus qꝫ terga uerterũt seqꝫ ad oppidum
Ilerda reciper & submuro cõsister cogit. Sed noue
Legionis milites elati studio dum sarcire acceptum
detrimẽtum uolunt temẽ insecuti lõgi' fugientis in
locum iniquũ pgrediunt' et submõtem inq̃ erat oppidũ
positum Ilerdã succedũt. Hinc se recipẽ cum uellent
rursus illi uellent rursus il. ex loco supiore nr̃os pre
mebant. pruptus locus erat ex utraqꝫ pte directus
ac intãtam ĩlatitudinẽ patebat ut tres ĩstructe cohortes
eum locũ explerẽt. ut neqꝫ subsidia a laterib; submitti
neqꝫ eqtes usui ẽẽ possẽt Laborantib;. Ab oppido aũt de
cliuis locus tenui fastigio uergebat. Inlongitudinẽ pas
suum circiter. cccc. Hac nr̃is erat receptus q̃d eo inci
tati studio ĩconsultius pcesserãt hic pugnabatur loco &
pp angustias iniquo. & quod sb ipis radicib; montis cõ
stiterãnt ut nllm frustra telum in eos mitteret'. Tamen
uirtute & paciencia nitebant'. atqꝫ om̃ia uulnera susti
nebant. Augebantur illis copie atqꝫ ex castris cohor
tes p oppidum crebro submittebant' ut integri defes
sis succederẽt. Hoc idem Cesar facẽ cogebatũr ut sub
missis in eundem locũ cohortib; defessos reciperet. Hi
modo cum ẽẽt pugnatũ cõtinẽter horis qnqꝫ nr̃iqꝫ gra
uius a mltitudine pmerentur cõsumptis telis omnib;
gladiis districtis impetum ad uersus mõteꝫ ĩcohortis

facıunt · pauciſq; deiectis reliquos ſeſe conuertere cogunt.
Summotis ſub muru cohortibus ac non nulla pre pp terrorem
in oppida copulſis facilis e nris recept datus. Eqtatus
aut nr ab utroq; latere & ſi diſiectis atq; inferioribus
locis conſtiterat tam ſumũ iugum uirtute conſcitur. Atq;
inter duas acies p equitans commodiore ac tutiorem
nris receptum dat. Ita uario certamine pugnatu eſt.
Noſtri in pmo cogreſſu circiter lxx. ceciderunt. ex quibus
Q. fulginii ex pmo haſtato legionis xiiij. qui pp eximia uirtu
tem ex inferioribus ordinibus in eum locum puenerat uul
nerantur amplius. de ex Afranianis interficiunt. T. Ce
cilius pmipili Centurio. & pter eum centuriones quattuor.
Milites ampli cc. Sed hec et dici pfertur opinio ut ſe utrq;
ſupiores diſceſſiſſe exiſtimaret. Afraniani qd cu omnium
iudicio iferiores eſſe uiderent comin. Tam diu ſtetiſſet
et nroꝝ impetum ſubſtinuiſſent & initio locum tumu
lumq; tenuiſſent. que pugnandi ca fuerat et noſtros
pmo congreſſu terga uertere aduerſarios cogiſſent.
Noſtri aut qd iniquo loco atq; impari cogreſſi nũo quod
qnq; horis prelium ſuſtinuiſſent quod montem gladiis
diſtrictis aſcendiſſent. quod ex loco ſuperiore terga uertere
aduerſarios cogiſſent. atq; in oppidu copuliſſent. illi eum
tumulum p quo pugnatu e magnis opibus muniuerunt.
pſidiumq; ibi poſuerunt. Accidit igitur repentinu icomodu
biduo quo hec geſta ſunt. Tanta n tempeſtas cohorit. ut
nunq illis locis maiores aquas fuiſſe conſtaret. Cu aut
ex omibus montibus nix pluit ac ſumas ripas fluminis
ſupauit. pontiſq; amboſ quos. C. fabius fecerat uno die
interrupit. Que res magnas difficultates exercitui Ce
ſaris attulit Caſtra n ut ſupra demonſtratum eſt. cum

erant inter flumina duo Sicoris et Cingam spatio milium XXX. neutrū horum transiri poterat. necessarioque omnes his angustiis côtinebantur. Neque ciuitatesque que ad Cesaris amici ciam accesserant frumentum supportare neque hi qui pabulatū longius pgressi erant interclusi fluminibus reuerti neque ma ximi comitatus qui ex italia Galliaque ueniebant in castra puenire poterant. Tempus autem erat difficillimū quo neque fru menta hibernis erant neque multū a maturitate aberant ac ciuitates exinanite quod Afranius pene omne frumentum ante aduentum Cesaris Ilerdam côuexerat reliqui siquid fu erat superioribus diebus Cesar consumpserat pecora que secundum poterat esse in ope subsidiū. propter bellum finitime ciuitates longius remouerant que erant pabulandi frumentandiue cā progressi. Hos leuis armature Lusitani peritique eorum regionum certati citerioris hispanie côsectabantur. quibus erat pcliue. Tranare flumen quod consuetudo eorum omnium est ut sine utribusque ad exercitū nō erant. At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia. multū erat fru mentū preuisum et côuectum superioribus temporibus mul tū ex omni puincia côportabatur magna copia pabuli suppetebat. Harum omnium rerum facultates sine ullo pe riculo pons Ilerde prebebat. et loca transflumen integra quo omnino Cesar adire nō poterat. Hac pmanserunt aque dies complures conatus est Cesar reficere pontes sed neque magnitudo fluminis pmittebat. Neque ad ripas disposite cohortes aduersariorum pfici patiebantur quod illis phiberi erat facile tum ipsius fluminis natura atque aque magnitu dine. tū quod ex totis ripis in unū atque angustum locum tela iaciebantur atque erat difficile eodem tempore rapidissi mo flumine opa pficere et tela uitare nūtiatur. Afranio

magnos comitatus qui iter habeant ad Cesarē ad flumen
cōstitisse. Venerāt eo sagittarij ex rutenis ex gallia cum
m̄ltis carris magnisq; impedimentis ut fert gallica cōsuetu
do. Erat preterea cuiusq; gñis hoīu milia circiter. vj. cum
seruis liberisq; sed nullus ordo nullū imperium certū cū
suo quisq; consilio uteret. atq; omēs sine timor iter facerēt
usu superiorum temporū atq; itinerū Licētia. Erant cōplures
honesti adolescentes senatorū filij & equestris ordinis
erant Legationes ciuitatū erant Legati Cesaris. hos omēs
flumina continebant. Ad hos opprimendos cum omī equi
tatu tribusq; Legionib; Afranius de nocte proficiscitur im
prudentes āmissis eqtibus aggreditur. celeriter tñ
sese galli equites expediūt prēliumq; cōmittūt. Hi dū
pari certamine res geri potuit magnū hostiū nūm
pauci sustinuē. Sed ubi signa legionū appropinquare ce
perunt paucis amissis sese in mōtes cōferunt pximos
Hoc pugne temp' magnū nrīs attulit ad salutem momē
tum nacti enim spatiū se in loca superiora receperunt
desiderati sunt eo die sagittarij circiter. cc. equites pa
uci colonum atq; impedimitorum magnus nūs. his tam omnibus
annona creuit q̄ res nō solum inopia p̄ntis / sed et futuri tp̄is
timore ingrauescere consueuit. Iamq; ad xL. in singulos
modios annona peruenerat & militis uires ī opia frumēti
diminuerat. atq; ī commoda ī dies augebant & tam paucis
diebus magna. erat rerū fc̄a cōmutatio ac se fortuna īclina
uerat ut nr̄i magna ī opia necessariarū rerū cōflictarētur.
Illi omib; abūdarent rebus superioresq; haberentur. Cesar
his ciuitatibus q̄ ad ei' amiciciā accesserant. quo minor
frumēti copia fuerat pecus imperabat Calones ad Lōgin
quiores ciuitates dimittebat. ipse p̄ntem ī opiam quibus

poterat subsidijs tutabatur. Hec afranius petreiusque et eorum amici pleniora et atque uberiora Romã ad suos pscribebant M ulta rumor fingebat ut pene bellum cõfectum uideretur. quibus litteris nũcijsque Romam platis magni demũ cõcursus ma ad Afraniũ magneque gratulationes fiebant. Multi ex I talia ad CN. Pompeium pficiscebant. Alij ut principes tales nunciũ attulisse. Alij ne euentũ belli expectasse ut ex omibus nouissimi uenisse uiderêtur. cum in his angustijs res eet atque omes uie ab Afranianis militibus equitibusque obsiderêtur. neo potes effici possent imperat militibus. C esar ut naues faciant cui omnis eum superioribus annis usus Britannis docuerât Carine ac primus stamine et leui materia fiebant. reliquû corpus nauiũ uiminibus itextum corijs integebatur. Hasque pfectas carris iunctis deuehit noctu passuũ milia a castris. XXII. militesque in his nauibus flumen transportat continêtemque ripe collem impulso occupat hunc celeriter priusque ab aduersarijs sêtiatur cômunit. Huc postea legionẽ transicit atque ex utraque pte pontem institutû biduo pficit. Ita et cômeat et qui frumẽti cã processerant tuto ad se recepit. Rem frumẽtariam expedire incipit. Eodem die equitũ magnam partẽ traiecit q inopinantes pabulatores et sine ullo timore dispsos aggressi quam magnû nũm iumẽtorum atque hominum intercipiunt cohortibusque centuriatis missis subsidio scienter i duas ptes sese distribuût. Alij ut pde psidio sint. Alij ut uenientibus resistant atque eos propellant. vnamque cohortẽ que temere añ ceteras extra aciem pcurrerat se clusam ab reliquis circumuenijt atque interficiunt icolumesque cum magna pda eodem pôte in castra reuertuntur. Dum Haec ad Ilerdam gerûtur Massilien

ses usi. L. Domitii consilio naues longas expediunt nũo xvii
quarũ erant xi tecte. multa huc minora nauigia addunt
ut ipsa multitudine nr̃a classis terreat̃ magnũ nũm sa
gittariorũ magnũ albicorũ de quibus supra demonstratũ
est imponũt atq hos premiis pollicitationibusq incitant. cẽ
tas sibi deposcit naues Domitius atq has colonis pasto
ribusq quos secũ adduxerat complet. Sic omnibus rebus
instructa classe mag̃ fiducia ad nr̃as naues procedũt.
quibus preerat. Q. Brut̃ hic ad insulam que ẽ contra Massiliã
stationes obtinebat. erat multo inferior nũo nauiũ Bruto
sed electos ex omnibus legionibus fortissimos uiros ãtesig
nos cẽturiones. Cesar ei classi attribuerat qui sibi id
muneris causa deposcerant. Hi manus ferreas atq ar
pagones pparauerant magnoq pilorũ nũo tragulariũ
reliquorũq telorum se instruxerant. ita cognito hostiũ
aduentu suas naues ex portu educũt cum Massiliensib̃
confligunt. Pugnatũ ẽ utrinq fortissime. atq acerrime
neq multũ albici nr̃is uirtute cedebant hoĩes aspi et mõ
tani et exercitati in armis atq hi mõ digressi Massilien
sibus recẽtem eorũdem pollicitationẽ animis cõtinebat
pastoresq idomiti spe libertatis incitati sub oculis Domitii
suam probar̃ opam studebant. cũ Massilienses et celeri
tate nauium et sciẽtia gubernatorũ cõfisi nr̃os claudebãt
impetũq eorũ excipiebant & quo adlicebat latiore
ut spatio pducta longiori acie circumuenir̃ nr̃os aut plu
ribus nauibus adoriri singulos ã remos transcurrentes
detergere si possent cõtendebant. Cum propius erat neces
sario uẽtum ab sciẽtia gubernatoris atq artificiis aduir
tutẽ mõtanorũ refugiebant q nũ exercitatis remigibus
minusq peritis gubernatoribus utebantur q repente ex

onerariis navibus erant pducti . neq3 dum et uocabulis armamentorum cognitis tum et grauitate et tarditate nauium impediebant . facte n subito ex humida materia no enim eundem usum celeritatis habuerant . Itaq3 cum loc cois pugnādi daret equo animo singulas binis nauib9 obyciebant . atq3 ī iecta manu ferrea & retēta utraq3 naue diuersi pugnabant atq3 in hostium naues transcēdebant et magno nro albicorum et pastoru interfecto ptem nauium depmut . no nllas cum hominib9 capiut reliqs in portum compellunt . Eo die naues massiliensiu cu his que sunt capte intereunt nouem . Hi pmu Cesari ad Ilerdam nutiat simul pfecto ponte celeriter fortuna mutatur . Illi pterriti uirtute equitu nri libere minus audacter uagabantur . Aly no longe a castris progressi spacio celerem ut haberet receptu angusti depopulabat . Aly longiore circuitu custodias stationesq3 equitu uitabant . aut aliquo accepto detrimto aut pcul eqtatu uiso ex medio itinere proiectis sarcinis fugiebant Postremo & plures intermitte dies et pter cosuetudine omiu noctu costituerunt pabulari . Interim ostenses et Calagurritani q erant cu ostensibus contributi mittut ad eum legatos seseq3 impata facturos pollicetur . Hos taraconeses et lacertani et ausetani & paucis post dieb9 Illurgoneses qui flum Iberu attingunt īsequut . Petit ab his omib9 ut se frumito iuuet . Pollicent atq3 omib9 undiq3 conquisitis iumetis in castra deportant . Transit et cohors Lurgauonesis ad eum cognito ciuitatis cosilio et signa e statione transfert . Magna celeriter comutatio rerum . pfecto pote magnisq3 ciuitatib9 ad amicicia adiunctis expeditare frumitaria extinctis rumorib9 d auxilys Legio

nnum que

num que cū Pompeio p mauritaniā uenire dicebatur.
Multe lōginquores ciuitates ab Afranio discescit et Cesaris
amiciciā sequit. Quibus reb; pterritis aīs aduersariorum
Cesar ne semp magno circuitu p pōtem eqtatus eēt mittēdus
nact' idoneum locum fossas pedū xxx. in latitudinem
complures facere instituit. quibus partē aliquā Sicoris
auerteret uaduq; in eo flumine efficeret. His pene ef
fectis magnū ī timorē Afrani Petreiusq; perueniunt ne oīo
frumento pabuloq; intercluderētur qđ multū Cesar eqtatu
ualebat. Itaq; constituūt ipi locis excedere et in celtibe
riam bellum transferre. Huic consilio suffragabatur et
illa res q; ex duob; contrariis gnīb; q̄ supiore bello cū
L. Sertorio steterit ciuitates uicte nōm atq; imperium
absentis timebant que ī amicicia manserant Pompeii ma
gnis affecte beneficiis eum diligebant. Cesaris aūt
erat in barbaris nōm obscuri. Hic magnos eqtat' ma
gna auxilia expectabant et suis locis bellum ī hyemem
ducē cogitabant. Hoc inito cōsilio toto flumine Ibero
naues conquirer octogessima adduci iubent id erat
oppidū positum ad Iberum milia quinq; passuū a castris
aberat xx. ad eum locū fluminis nauibus iunctis pon
tem imperant fieri Legionesq; duas flum̄ Sicorū trans
ducunt castra muniunt uallo pedum xii Qua re p
exploratores cognita sūmo labore militū Cesar continu
ato diem noctemq; ope et flumine auertēdo. Huc iam
reduxerat rem ut equites et si difficulter atq; egre
fiebat. Possent tamē et auderēt flum̄ transire pedites
uō tātumō humeris ac summo pector extare et cum alti
tudine aque tum et rapiditate fluminis ad trāseūdum
uō impedirētur. Sed tamē eodem fere tpē pons ī Ibero

.ppe esset nuntiabatur et in sicori uadum reperiebatur.
Iam uero magis illi maturandu iter existimabant. Itaque duabus
auxiliaribus cohortibus Ilerde psidio relictis omnibus copiis Si
coris transeunt & cum duabus legionibus quas superioribus diebus
traduxerant castra coniungunt. Reliquebatur Cesari nihil
nisi equitatu uti agmen aduersariorum male haberet et cape
ret post se ipsius magnum circuitum habebat ut multo breui
ore itinere illi ad Iberum peruenire possent. Equites ab
eo missi flumen transeunt & cum de tertia uigilia Petrei
atque Afranii castra mouissent repente se se ad nouissi
mum agmen ostendunt et magna multitudine circumfusa
morari atque iter impedire incipiunt. Prima luce ex supe
rioribus locis. Que Cesaris castris erant coniuncta cerne
bantur equitatus nostri prelio nouissimos illorum premi
uehementer ac nunque sustineri extremum agmen atque in
terrumpi alas inferri et signa et uniuersarum cohortium im
petum nostros propelli. De inde rursus conuerso insequi. Totis
uero castris milites conturbari et dolere hostem ex manibus
dimitti bellum necessario omnibus Longius duci centuriones
tribunosque militum adire atque obsecrare. ut per eos cesar
certior fieret neu labori suo neu periculo parceret paratos
esse se se posse et audere transire flumen qua traductus esset
equitatus. Quorum studio et uocibus excitatus Cesar etsi
timebat tante magnitudinis fluminis exercitum obicere conandum
tamen atque experiendum iudicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus
centuriis deligi iubet quorum aut animus aut uires uidebantur
sustinere non posse. Hoc cum legione una psidio castris
relinquit reliquas legiones expeditas educit magnoque numero
iumentorum in flumine supra atque infra constituto traducit
exercitum. Paucis ex his militibus arma in flumen ab equitatu

excipiunt ac subleuant. interit tn̄ nemo Traducto i
columi exercitu copiasq; instruit triplicē aciē ducē icipit.
Ac tātum fuit īmilitib; studij ut mil. sex ad iter addito
ad uadum circuitu magnaq; fluminis mora eos q̄ d'tertia
uigilia exissēt an horā diei nonā consequerētur. Quos
ubi Afraniꝰ procul uisos cū Petreiꝰ cōspexit noua re pte
ritus superiorib; locis constitit aciemq; instruit. Cesar
in campis exercitum refecit ne defessum ꝓlium obiiciat
rūsus conātis progredi insequitur et moratur. Ille necessario
maturiꝰ q̄ cōstituerāt castra ponūt suberāt n. mōtes atq;
milibus passuum quinq; itinera difficilia atq; angusta
excipiebant. Hos montes ītrase recipiebāt ut eqtatum
effugerēt Cesaris ꝓsidijsq; in angustijs collocatis exer
citum itinē phiberet. Ipsi sine timorē ac periculo Iberū
copias traducerēt qd fuit illis conandū atq; oīi rōe
efficiēdum ut totiꝰ diei pugna atq; itineris labore de
fessi rem ī posterū diem distulerūt. Cesar q; in medio
colle castra ponit. Media circiter nocte his q ad aquādi
cā lōgius a castris processerant ab eqtib; correptis. fit ab
his certior Cesar duces aduersariorū copias silentio castris
educē. Quo cognito signū dari iubet et uasa militari
more cōclamari. Ille exaudito clamorē ueriti ne nocte
impediti sb onerē cōfligere cogerētur aut ne ab eqtatu
Cesaris ī angustijs tenerēt iter sōprimūt copiasq; ī castris
continēt. Postero die Petreiꝰ cū paucis eqtib; occulte
ad explorāda loca pficiscit. Hi idem fit ex castris Cesa
ris. Mittit L. Decidiꝰ saxa cū paucis qui loci nām per
spiciat. Uterq; idez suis renūtia. v. milia passuū pxīa
intercedē itineris cāpestris inde excipere loca aspera
& montuosa qui pius has angustias occupauerat ab hoc

hostem phibere nihil ee negocij · Disputat in cosilio a Petre
io et Afranio de temp pfectionis plerisque censebant ut noctu
iter face posse prius ad angustias puenire q sentiretur.
Alij quod pdie noctu coclamatu eet a Castris Cesaris argu
meti sumebant loco no posse exiri clam circumfundi
noctu eqtatum Cesaris atque oma loca et itinera obsi
deri nocturnaque plia ee uitanda qd pterritus miles
in ciuili dissentione timori mag religioni cosulere
consueuerit Ad luce mltm p se pudorem omium oculis
mltm & tribunorum militu et Ceturionu psentia afferre.
Quibus rebus coercem milites et in officio cotineri so
leant quare omi roe esse interdiu prumpendum
& si aliquo accepto detrimto tam sũma exercit salua
locum que petant capi posse. Hec uicit in consilio
sma & pma luce postridie costituut pficisci. Cesar
exploratis regionibus albente Celo omes copias castris
educit magnoque circuitu nullo certo itine exercitu
educit. namque ad itinera ad Iberu atque octogesam
ptinebant castris hostiu oppositis tenebant. Ipi erant
transcedede ualles maxe ac difficilime saxa multis locis
prupta iter ipediebat arma pmanu traderet milites que
in ermi subleuatique alia ab alijs magna ptem itineris con
ficeret sed hunc laborem recusabat nemo. q cu omium
laboru fine fore existimabant. si hostem Ibero et inter
cludere et frumto phibere potuissent. Hac pmo Affranij
milites uisendi causa leti ex castris pcurrebant cotu
meliosis que uocib psequebantur. nos nec necessarij uict
in opia coactos fugere atque Ilerdam reueti. Erat n.
iter a pposito diuersum contrariaque inptem iri uideba
tur. duces uo eorum cosilium suum laudib ferebant qd se

castris tenuissent multūq; eorū opinionē iuuabat q̄ sine iumentis impedimentisq; ad iter profectos uidebant. ut nō posse ī opiam diuti sustinē cōfideret sed ubi paulatim retorqueri agmi ad dextrā cōspexere iamq; p̄mos supare regionē castroꝝ. aiaduerterūt. Nemo erat adeo tardus aut fugiens laboris qn statim castris exeundum atq; occurrendum putaret cōclamat̄ ad arma atq; omēs copie paucis p̄sidio relictis cohortib; exeunt rectoq; itinere ad Iberum cōtendūt. Erat in celeritate omē positum certamē ut p̄us angustias mōtesq; occuparēt. Sed exercitū Cesaris uiarꝫ difficultates tardabant. Afranij copias eqtat᷒ Cesaris insequēs morabat̄ res. tn̄ ab Afranijs huc erat necessario deducta ut si p̄ores montes quos petebant attigissent ipi periculū uitarēt. Impedimēta toti᷒ exercit᷒ cohortesq; in castris relictas seruar̄ nō possent. Quib; interclusis exercitus Cesaris auxiliū ferri nulla rōe poterat. Confecit prior iter Cesar atq; ex magnis rupibus nactus planiciē in hac cōtra hostem aciē instruit. Afrani᷒ cū ab eqtatu nouissimū agmē p̄meret̄ an̄ se hostem uideret collem quēdam nactus ibi consistit. Et eo loco quattuor Cetratoꝝ cohortes ī montē qui erat in conspectu omnīū excelsissim᷒ mittit.

Huc magno cursu cōcitatos iubet occupare eo cōsilio uti ipse eodem omib; copijs contenderet et mutato itiner̄ iugis octogesima p̄ueniret. Hunc cū obliquo itinere cetrati peterent conspicat᷒ eqtatus Cesaris in cohortes impetū facit nec minimā p̄tem temporis eqtū ui cetrati sustinē potuerūt. omēs q ab eis circumuēti in cōspectu utriusq; exercitus interficiunt̄. Erat occasio bene gerende rei neq; uō idē Cesarem fugiebat tanto sub oculis accepto detrimēto p̄territum exercitū sustinere non

posse p̄sertim circumdatum undiq; eqtatū cum in loco equo et apto confligeret. id q; ab omib; ptibus ab eo flagitabat. Concurrebant Legati Centuriones tribuniq; militum ne dubitaret p̄liu3 cōmitte ōmium esse para tissimū aīōs Afranios cōtra m̄ltis reb; sui timoris signa misisse q̄ suis nō subuenisset quod de colle nō recederent qd̄ uix suo℞ eqtu3 incursum sustineret. collocatisq; i unum locū signis refecti neq; ordines neq; signa sēuarēt. Quod si iniquitatē loci timerēt datum iri tām aliquo loco pugnandi facultatē q̄ certe inde decedēdū eēt. Afranio nec sin aqua pmanere poss3. Cesar in eam spem uene rat se sine pugna et sine uulnere suo℞ rē conficere posse qd̄ rē frumētaria aduersarios intdusiss3 cur ēt secundo p̄lio aliquos ex suis mitteret cur uulnerari pa teret optime meritos de se milites. Cur denīq; fōtunam periclitaret p̄sertim cū nō min̄ eēt imperatoris cōsilio supare q̄ gladio. Mouebat̄ et misericōdia ciuiū quos in terficiēdos uidebat. qbus saluis atq; incolumib; rē obtinē malebat Hoc consiliū Cesaris plerisq; nō probabat̄. Milites uō inter se Loquebātur q̄m talis occasio uictorie dimitteret. Etiam cū uellet Cesar sese nō eē pugnaturos. Ille in sua sentētia pseuerat et paulū ex eo loco digreditur ut timo rem aduersarijs minua. Petrei atq; Afrani oblata facul tate in castra sese referunt. Cesar p̄sidio montib; dis posito omi ad Iberū intercluso itiner q̄ pxime potest hostium castris castra cōmunit. Postero die duces aduer sariorum pturbati qd̄ omēm rei frumētarie fluminisq; Iberi spem dimiserāt. de reliquis reb; cōsultabāt. Erat unū iter Ilerdam si reuerti uellēt. Alterū si Taraco nē peterēt. Hec consultantib; eis nūciatur aq̄tores

ab equitatu p̄mi nr̄o · Quare cognita crebris stationes
eqtū disponit cohortiū alariarum legionarias interyciūt
cohortes uallumq; ex castris ad aquā ducere incipiūt ut ī
tra munitionē et sine timor̄ et sine stationib; aquari possent.
I d opus inter se Petrei atq; Afrani partiuntur ipsiq; pfi
ciundi opis cā · lōgius pgrediuntur · Quorū discessu li
beram nacti milites colloquiorū facultatem uulgo pro
cedunt · et quisq; in castris notū aut municipem habe
bat cōquirit atq; euocat · Primū agunt grās omēs oībus
q̄ sibi pterritis pridie pepercissent eoꝝ se bn̄ficio uiuer ·
D e in imperatoris fidem querūt recte ne se illi sint cō
missuri et q̄ nō ab initio fecerint arma · et q̄ cum ho
minib; necessariys et cōsanguineis cōtulerint querūtur
His puocati sermonib; ab imperatore d' Petrei et Afrany
uita petūt ne quod ī se scelus concepisse neu suos pro
didisse uiderētur · Quib; confirmatis rebus se statim
signa translaturos cōfirmāt · Legatosq; de pace p̄moꝝ
ordines cēturionū ad Cesarem mittūt · Interī aly suos
in castra inuitandi cā adducūt · Aly ab suis abdu
cūtur adeo ut una castra facta ex binis uiderentur
C omplures q; t'buni militū cēturionesq; ad Cesarē ueniunt ·
seq; ei cōmēdant idē hoc fit a pncipib; Hispanie quos
illi euocauerat et secū in castris hēbant obsidū loco ·
H i suos notos hospitesq; q̄rebant p quē qsq; eoꝝ aditum
cōmēdationis hrēt ad Cesarē · Afrany etiā filius adole
scens de sua ac parētis sui salute cum Cesare per
Sulpiciū legatū agebat · Erāt plena letitia et gratulatiōn oīa
eoꝝ q̄ tāta picula uitasse et eoꝝ q sine uulnere tātas
res cōfecisse uidebātur · magnūq; fructū sue pstine
lenitatis omniū iudicio Cesar ferebat cōsiliumq;

eius a cunctis pbabatur. Quibus rebus nuntiatis Afranio ab instituto ope discedit se se in castra recepit. Sic paratus ut uidebatur ut quicumque accidisset casus hunc quieto et equo aio ferret.
Petreius uero non deserit sese armat familiam. Cum hac et ptoria cohorte Cetratorum barbarisque equitibus paucis beneficiariis suis quos sue custodie ca habere cosueverat improuiso ad uallum aduolat colloquia militum interrumpit nros repellit a castris. quos dephendit interficit. reliqui coeunt inter se et repentino periculo exterrita sinistras sagis inuoluunt gladiosque distringunt. Atque ita se a Cetratis equitibusque defendunt castrorum propinquitate confisi seque in castra recipiunt et ab his cohortibus que in stationes erant apud portas defenduntur. Quibus rebus confectis flens Petreius manipulos circuit militesque appellat. neu se neu Pompeium absentem imperatorem suum aduersariis ad supplicium tradat obsecrat. Fit celeriter concursus in pretorium. Postulant ut iurent omnes se exercitum ducesque non deserturos neque pdituros neque sibi separatim ab reliquis consilium capturos.
Princeps in hec uerba iurat. Ipse idem iusiurandum adigit.
Afranium subsequitur tribuni militum Centurionesque & Centuriatim pducti milites idem iurant educunt penes quem quisque sit Cesaris miles ut pducat. pductos palam in pretorio interficiunt. Sed plerique quos ceperant L. celant noctuque puallum emittunt. Sed terrore sublato a ducibus crudelitas in supplicio noua religio iurisiurandi spem presentis d'ditionis sustulit. mentesque militum puertit et rem ad pristinam belli rationem redegit. Cesar milites aduersariorum qui in castra p tempus colloquii uenerant summa diligentia conquiri et remitti iubet. Sed ex nro tribunorum militum centurionumque non nulli sua uoluntate apud eum remanse

runt quos ille postea magno in honor̄ hr̄it. Cēturiones in
pliores ordines, eqtes Romanos intribunitiū restituit honorē.
Premebatur afraniam pabulatione aquabantur eque egre
frumēti copiam Legionarii nō nlli hēbant. q' dierx xxii ab
Llerda frumētū iussi erant efferre. Cetrati auxiliaresq nul
lam quorx erant facultates ad prandiū ex igne & corpora
insueta ad onera portanda. Itaqꝫ magnus eorꝫ quotidie
nūs ad Cesarem pfugiebat. in his erat angustus res. Sed
ex propositis consiliis duob explicitis uidebat Ilerda re
uerti qd ibi pabulum frumēti reliquerāt. Ibi se reliquū
consilium explicaturos confidebant Tarraco aberat lon
gius quo spatio plures rem posse casus recipeř intellige
bant. Hoc probato consilio ex castris proficiscunt. Cesar eq
tatu pmisso q nouissimū agm̄ caperet atqꝫ impediret.
Ipē cum Legionib subsequit̄. nullm intercedebat temp'
quē extremi cum eqtib pliarētur. Gen' erat hoc pu
gnē expedite cohortes nouissimū agm̄ claudebāt. plu
resqꝫ in locis campestrib subsistebant si mōs erat ascen
dēdus facile. Ipa loci nā piculum repellebat. q' ex lo
cis supiorib q ancesserant suos ascēdentes protegebant.
cum uallis aut loc' decliuis suberat. neqꝫ hi q ancesserāt
morantib opem ferre poterant. Eqtes uō ex loco supioř
i aduersos tela coyciūt. Cū mag erat in piculo res tū inq
rebāt. et cum huiusmoi locis eēt appropinquatū Legionum
signa cōsisteř iuberet magqꝫ impetu eqtatum repellerēt.
Eo submoto repente incitati cursu sese inuallis uniuēsi
dimitterēt atqꝫ ita transgressi rursus in locis supioribus
consisterent. Nam tm̄ ab eqtum suorx auxiliis aberant
quorx nūm habebant magnum ut eos supiorib pterritos
preliis imedium reciperēt agm̄ ultroqꝫ eos tuerētur.

Quorum nullus ex itinere excidere licebat quin ab equitatu Cesaris exciperetur. Tali dum pugnatur modo lente atque paulatim proceditur crebroque ut sint auxilio suis subsistunt. ut tum accidit milia progressi quattuor uehementiusque peragitati ab equitatu montem excelsum capiunt ibique una fronte contra hostem castra muniunt neque iumentis onera deponunt. Ubi Cesaris castra posita tabernaculaque constituta et dimissos equites pabulandi causa animaduerterunt subito prorumpunt. hora circiter sexta eiusdem diei et spem nacti more discessu nostrorum equitum iter facere incipiunt. Quare animaduersa Cesar relictis Legionibus subsequitur presidio impedimentis paucas cohortes relinquit. Hora x. subsequi pabulatores equitesque reuocari iubet celeriter equitatus ad quottidianum itineris reuertitur officium pugnatur acriter ad nouissimum agmen adeo ut pene terga conuertant compluresque milites et non nulli centuriones interficiuntur. Instabat agmen Cesaris atque uniuersum imminebat. Tum uero neque ad explorandum idoneum locum castris neque ad progrediendum data facultate consistunt necessario et procul ab aqua et natura iniquo Loco castra ponunt. Sed hisdem de causis Cesar que supra sunt demonstrate prelio non Lacessit et eo die tabernacula statui passus non est quo paratiores essent ad insequendum omnes siue noctu siue diu erumperent. Illi animaduerso uitio castrorum tota nocte munitiones proferunt. castraque castris conuertunt. Hoc idem postero die prima Luce faciunt / totumque in ea re diem consumunt. sed quantum opere processerant et castra protulerant / tanto aberant ab aqua Longius et presenti malo aliis malis remedia dabant. Prima nocte aquandi causa nemo egreditur castris proximo die presidio in castris relicto

uniuersas ad aquā copias educunt pabulatum emittit. Nemo his supplices malus Cesar necessariam subire deditionē q̄ꝫ p̄ lio decētare malebat. Conat᷑ tam eas uallo fossaq; circūmu nire ut q̄ꝫ maximas eorꝫ repētinas eruptiones demoretur: quo necessario descensuros existimabat. Illi et inopia pa buli adducti & quo eēnt ad id expeditiores oīa iumenta ria iumēta interfici iubet. In his operib; consilysq; bi duum cōsumit᷑. Tertia die iam magna pars opas Cesa ris processerat. Illi impediende rei que munitionis cā fiebat hora circiter ix signo dato Legiones educunt acieq; sub castris instruūt Cesar ab opere Legionis reuocat eq tatum omēꝫ conuenire iubet. Aciem instruit contra opinionem enim militum famamq; omniū uideri p̄ lio diffugisse magnū detrimētum afferebat. Sed eisdeꝫ de causis que sunt cognite quo minus uellet dimicare mouebatur. Atq; hoc et magis qd spaty breuitas etiā in fugam cōiectis aduersaryis non multum ad summam uictorie iuuare poterat. Non enim ampli᷒ pedum milib; duobus ab castris castra distabant. Hinc duas ptes acies occupabant due Tertia uagabatur ad incursum atq; ad impetum militum relicta. si p̄lium cōmitteretur ppīqtas castrorꝫ celerē supatis ex fuga receptum dabat. Hac d' cā constituerat signa inferētibus desistere por p̄lio nō Lacessere. Acies erat Afraniana duplex legiones .v. Tertia in subsidys locum alarie cohortis obtinebat Ce saris triplex. Sed p̄mam aciem quaterne cohortes ex .v. legionibus tenebant. Has subsidiare terne & rursus alie totidem cuiusq; Legionis subsequebantur sagittary funditoresq; media cōtinebātur acie eqtat᷒ Latera cingebat. Tali instructa acie tenē᷑ uterq; ppositum

uidebatur. Cesar nisi coact' prelia nō committere. Ille ut opa
Cesaris impediret. pducitur tam̄ res aciesq; ad solis occasum
cōtinētur. Inde utq; incastra discedunt. Postero die munitio
nes institutas Cesar parat pficere. Illi uadum fluminis Si
coris tentar' si transire possent. Quare aīaduersa Cesar Ger
manos leuis armature eqtumq; ptem flum̄ traicit. cre
brasq; in ripis custodias disponit. Tandem omib; rebus
obsessi quartum iam diem sine pabulo retētis iumentis
aque ligni frumti inopia colloquiū petūt. et id si fieri
possit semoto a militib; loco. Vbi id a Cesare negatum &
palam si colloq uellēt concessum ē. Datur obsidis loco Ce
sari filius Afranij uenit in eum locum quem Cesar dele
git. audiente utroq; exercitu loquit' Afrani' nō ēē aut ipi
aut militibus succensendum qp fidem erga imperatorem
suum. GN. Pompeiū conseruare uoluerint. Sed satis iā fecis
se offo suo satisq; supplicij tulisse ppessos omiū rerum
iopiā. nūc uō pene ut feminas circūmunitos phiberi aq
phiberi ingressus. neq; corpor' dolorē neq; aīo ignominiā
ferre posse. itaq; se uictos confiteri orare atq; obsecrare
si q loc' misericōdie relinquatur. ne adultimū suppli
cium pgredi necesse ht hec qp pōt dimississime subiectis
simeq; exponit. Ad ea. Cesar respondit. nulli hominum has
ptes uel querimonie ut miseratinis min' conuenisse.
Reliquos .n. omes offm suum pstitisse qui ēē bona condi
tione et loco et tpre equo cōfligere noluerint ut qp
integerima eēnt ad pacem omia exercitū suū qui
in iuria ēē accepta suisq; interfectis quos insua po
testate habuerit cōseruarit et texerit. Illius dinq;
exercit' milites qui p se de conciliando pace egerint
qua inre omiū suoꝝ uite consulendū putarint. Sic

omnium ordinum partis in misericordia constitisse ipsos duces
a pace abhorruisse eos neque colloquii neque indutiarum iura servasse
et homines imperitos et per colloquium deceptos crudelissime inter
fecisse. Accidisse igitur his quod plerisque hominibus nimia
pertinacia atque arrogantia accidere soleat uti eo recur
rant et id cupidissime petant quod paulo ante contempserit
neque nunc se illorum humanitate neque aliqua temporis
oportunitate postulare. Quibus rebus augeantur opes sue
sed eos exercitus quos contra se multos iam annos aluerint
uelle dimitti neque enim sex legiones alia de causa missas in
Hispaniam septimamque ibi conscriptam neque tot tantasque
classis paratas. neque submissos duces rei militaris
peritos nihil horum ad pacandas hispanias nihil ad usum
provincie provisum quod propter diuturnitatem pacis nullum auxi
lium desiderarit omnia hec iam pridem contra se parari
in se noui generis imperia constitui ut idem ad portes presidia
urbanis rebus et duas bellicossissimas provincias absens tot
annos obtineat in se iura magistratuum commutari ne ex pre
tura aut consulatu ut semper sit per pauci probati et electi in
provincias mittantur in se etatis excusationem nihil valere
quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus evocen
tur in se uno non servari quod sit omnibus datum semper impera
toribus ut rebus feliciter gestis aut cum honore aliquo
aut certe sine ignominia domum revertantur exerci
tumque dimittant que tamen omnia et se tulisse patienter
et esse laturum. Neque nunc id agere ut ab illis exerci
tum abductum teneat. ipse tamen quod sibi difficile non sit
Sed ne illi habeant contra se uti possent. Proinde ut esset
dictum provinciis excederent exercitum dimitterent. sed
si id factum se nociturum nemini hanc unam atque extremam

pacis et conditionē. Id uō militibus fuit p gratū &
iucundū ut ex ipā significatione cognosci potuit ni q
ueti incōmodum expectauissent ultro premiū mis
sionis ferrēt. Nam cū de loco et tpre eī rei cōtro
uersia inferretur et uoce & manibus uniuersi ex
uallo ibi constiterant significare ceperūt ut statim di
mitterentur neqꝫ enim interposita fide firmū ēē
posse si in aliud temp differretur. Paucis cū ēēt
in utramqꝫ ptem uerbis disputatū res huc dedu
citur ut hi qui habeant domicilium aut possessio
nem in Hispaniam statim reliqui ad Varū flumen
dimittātur ne quid eis noceatur. neu quis īuitus
sacramēto dicer̄ cogatur a Cesare. Cauet Cesar ex eo tpre
dum ad flum̄ Varū ueniatur si frumētum daturū
pollicetur. Addit ēt ut quid quisque eorū ī bello
amiserit que sint penes milites suos his qui amiserint
restituit. Militib; equa facta extimatione pecuniam
p his rebus dissoluit. Quascumqꝫ postea cōtrouersias
inter se milites haberunt sponte sua ad Cesarem intus
adiere. Petrei atqꝫ Afrani cum stipendiū ab legioni
bus pene facta seditione flagitaretur. Cuius illi
diem non dum uenisse dicerent. Cesar ut cognosceret
postulatum ē eo qꝫ utriqꝫ quod statuit contenti fue
runt parte circiter tertia exercitus eo biduo dimis
sa duas Legiones suas antecedere reliquas subsequi
iussit ut nō Longo inter se spatio castra facerent.
Eiqꝫ negocio .Q. fusium calonum Legatum pfecit.
Hoc eī pscriptio ex Hispania ad Varum flum̄ est iter
factum. Atqꝫ ibi reliqua pš exercitus dimissa
est.

Commentarior. C. Iulij Ces. de bello ciuili Pompeiano Liber Secundus Iulius celsus Constantinus . V . C . Emendauit . fe li ci ter .

CVM hec in hispania geruntur C. Trebonius Legatus qui ad oppugnationem Massilie relictus erat duabus ex ptibus aggeres uineas turresque ad oppidu agere instituit una erat proxima portu nauibusque altera ad ptem que est aditus ex Gallia atque Hispania ad id mare qd adigit ad hostiu Rhodani Massilia uero fere extrib; oppidi ptibus mari alluitur Reliqua quarta e que aditum habeat a terra . Huius quoque spatij pars ea que ad arce ptinet Loci na & ualle altissima munita longam et difficilem ht oppugnatione ad ea pficienda opa . C Treboni magnam iumentoru atque hominum multitudinem ex oi puincia uocat uimina materiamque comportari iubet . Quibus comparatis reb; aggerem in altitudinem in pedum LXXX . extruit . Sed tanti erat antiquitus in oppido omniu ad bellum reru apparatus tantaque multitudo tormentor ut eorum uim nulle contexte uiminib; uinee sustinere possent . Asseres enim pedum XII . cuspidibus prefixi atque hi maximis hastis missi p quattuor ordines cratu in terram defigebantur . Itaque pedalibus lignis conuinctis inter se porticus integebatur . Atque hac agger inter manus pferebatur antecedebat testudo pedum sexaginta . equandi Loci ca facta Item ex fortissimis lignis euoluta omib; reb; quibus ignis iactus et lapides defendi possent . sed magnitudo operum altitudo muri atque turriu multitudo tormentor omnez administrationem tardabat . Crebre tn p Albicos eruptiones fiebant

ex oppido ignesq; aggeri et turribus inferebant que facile
nri milites repellebant. magnisq; ultro illatis detrimentis
eis qui eruptionem fecerant in oppidum reiciebant. Inte
rim L. Nasidius ab CN. Pompeio cum classe nauium .xvi.
ex quibus paucae erant aeratae L. Domitio massiliensibusq;
subsidio missus freto Siciliae imprudente atq; inopinante
Curione peruehitur. Appulsisq; Messanam nauibus atq; in
pp repentinum terrorem principum ac Senatus fuga facta
ex naualibus eorum deducit. Hac iuncta ad reliquas
naues cursus pfecit premissaq; clam nauicula Domi
tium Massilienses q; de suo aduentu certiores facit eosq;
magnopere hortatur ut rursus cum bruti classe additis
suis auxiliis confligant. Massilienses post superiorem
incomodum ueteres ad eundem numerum ex naualibus
productas naues refecerant summaq; industria arma
uerant remigum gubernatorumq; magna copia suppetebat
piscatoriasq; adiecerant atq; contexerant ut essent ab ictu
telorum remiges tuti. Has sagittariis tormentisq; compleuerunt.
Tali modo instructa classe omnium seniorum matrumfamilie
uirginum precibus et fletu excitati extremo tempore
ciuitati subuenirent non minore animo ac fiducia quam ante
dimicauerant naues conscendunt. Communi enim fit uitio
nature ut inuisis latitatis atq; incognitis rebus magis
confidamus uehementiusq; exterreamur ut tum accidit.
Aduentus enim L. Nasidii summa spe et uoluntate ciuitatem
compleuerat. Nacti idoneum uentum portum exeunt. Et Ta
uroenta quod est castellum Massiliensium ad Nasidium
perueniunt ibiq; naues expediunt rursusq; se ad confligen
dum animo confirmant et consilio communicant dextra
pars Massiliensibus attribuitur sinistra Nasidio eodem

Brut' contendit aucto nauium nu̅o. nam ad eas que facte erant arelate p Cesare̅ captiue Massiliensibus accesserant sex has superioribus dieb; refecerat. atq; omib; reb; i̅struxe rat. Itaq; suos cohortat' quos integros superauisse̅t ut uictos co̅temnere̅t plen' spei bone. atq; animi aduersus eas pficiscit

Facile erat ex castris. C. Trebonij atq; omib; superioribus locis pspicere in urbem ut om̅is iuuent' que in oppido remanserat omesq; superiores etatis cum liberis atq; uxorib; publicis cu stodibusq; aut muro ad celum man' tenderent. aut templa deoru̅ immo̅talium adirent & ante simulacra proiecti uic toriam ab dijs exposcere̅t. Neq; erat q̅sq; om̅iu̅ q non ei' diei ca̅u suarum om̅iu̅ fortunarum eue̅tum co̅sistere extimarit

Nam et honesti ex iuue̅tute et cuiusq; etatis amplissima no̅ia tim euocati atq; obsecrati naues conscendere ut si qd aduer si accidisset ne ad conandum sibi quidem q̅d reliq uide rent fore. Si supauissent ut domesticis opibus ut ex ternis consilijs de salute urbis confiderent. Co̅misso prelio massiliesibus res nulla ad uirtute̅ defuit. Sed memores eorum p̅ceptorum q̄ paulo a̅n ab suis acceperant.

Hoc a̅io decertabant ut nullum aliud temp' ad conandum habituri uidere̅tur. et quib; impugna̅do uite piculum acciderat. Non ita multo se reliquorum ciuiu̅ fatu̅ ante cedere existimare̅t. qbus vrbe capta eadem e̅e̅t belli fortuna patienda. Deductisq; paulatim n̅ris nauibus & artificio gubernatorum nobilitati nauiu̅ loc' dabat. Et si q̄n n̅ri facultatem nacti terreis manib; in iectis na uem religauerant undiq; suis laborantibus succu̅rebant.

Neq; enim co̅iuncti Albicis comin' pugna deficiebant. neq; multum cedebant uirtute n̅ris. simul ex minoribus nauib; magna uis emin' missa teloru̅ multa n̅ris de-

inpulso imprudentib; atq; impeditis uulnera inferebant.
conspicatęq; naues triremes duę nauē. Q. Bruti q̄ ex signo
facile cognosci poterat duab; ex ptibus sese ī eam incitaue
rant. Sed tm̄ re puisa Brut' celeritate nauis enisus ē
ut puo momēto anteccederet. Ille adeo inter se ccitate
conflixerūt ut uehemētissime utręq; ex concursu labo
rarent. Altera uō pfracto rostro tota collabefieret. Quā
aīaduerse pxime q̄ ei loco ex Bruti classe naues erant
in eas impeditas impetum faciunt. Celeriterq; ambas
depmunt. Sed Nasidianę naues nullo usui fuerunt.
Celeriterq; pugna excesserunt. Non enim has cōspectus
ptię aut ppinquorꝝ pcepta ad extremū uitę piculum
adire cogebant. Itaq; ex eo nūo nauium nulla desid'
rata est. Ex Massiliensium classe. v. sunt depressę.
iiii.or captę. Vna cum nasidianis profugit. quę omēs ci
teriorem Hispaniam petiuerūt. At ex reliqs una pmissa
Massiliam hui' nūcii pferendi grā. Cum iam appropin
quaret urbi. omīs sese multitudo ad cognoscēdum effu
dit. Et re cognita tant' luctus excepit ut urbs ab hos
tib; capta eodem uestigio uideretur. Massilienses tamen
nihilo secius ad defensionem urbis reliqua apparare
cęperunt. Aīaduersum ē aūt ab legionariis q̄ dexterā
ptem opis administrabant ex crebris hostium excuptio
nibus magno pſidio sibi posse si pro castello ac recepta
culo turrim ex latere sub muro fecissent quā pmo ad
repentinos incursus humilem puamq; fecerunt. Huc se
referant Huc si qua maior oppresserāt uis ppugnabant.
Hinc ad repellendum hostē et psequendum procurrebant.
Patebat hec quoq; uersus pedes xxx. sed parietū crassi
tudo v. pedes. Postea uō ut est rerꝝ omīū magr usus

hominum adhibita solertia inventum est magno esse usui
posse si hec esset in altitudinem turris elata. Id hac ratione
perfectum est. Ibi turris altitudo ducta est id contabulatio
nis causa in parietes instruxerunt. ita ut capita tignorum
extrema parietum structura tegerentur nequid emine
ret ubi ignis hostium adheresceret. hanc insuper contigna
tionem quantum tectum plutei ac vinearum passum est lateri
culo astruxerunt. Supraque eum locum duo transuersa tigna
iniecerunt ut non longe ab extremis parietibus quibus
suspenderent eam contignationem que turri tegimento esset futura.
Supraque ea tigna directa transuersasque trabes iniecerunt
easque axibus religauerunt. Has trabes paulo longiores atque
eminentiores quam extremi parietes erant effecerunt ut esset
ubi tegimenta preponere possent ad defendendos ictus ac repellendos.
Cum inter eam contignationem parietes extruerent eamque
contabulationem summam lateribus lutoque constrauerunt nequid ignis
hostium nocere posset centonesque insuper iniecere. ne aut tor
mentis tela missa tabulationem perfringerent aut saxa ex
catapultis latericium discuterent. Scortas autem ex funibus ancorarijs iii in longitudinem parietum turris latas iiii or
pedes fecerunt. easque ex tribus partibus que ad hostes
uergebant imminentibus trabibus circum turrim prependentes
religauerant. quod unum genus tegimenti alijs locis erant
experti. nullo telo neque tormento traijci posse. ubi uero
ea pars turris que erat perfecta tecta atque munita
est ab omni ictu hostium pluteos ad alia opera abdu
xerunt turris tectum per seipsum pressionibus ex con
tignatione prima suspendere ac tollere ceperunt. ubi
quantum storiarum dimissio patiebatur tantum eleuabant.
Inter hec tegumenta abditi atque muniti parietes lateribus

Scorie

extruebant rursusq; aliā pinsionem ad edificandū sibi
locū expediebant. Vbi temp' alterius consabulationis u
debatur ut tigna item pro tecta extremis lateribus i
struebant exq; et contignatione rursus sumam cōtabula
tionem storias eleuabant ita tuto ac sine ullo uulnere
ac periculo ui tabulata extruxerunt fenestrasq; quibus
locis usum ē ad tormenta mittenda instruendo reliq
runt. Vbi ex ea turri que circum ēēnt opera tueri se
posse sunt confisi musculum pedū .lx. longū ex mate
ria bipedali q a turri lateritia ad hostium turrim
murūq; pducerēt facere instituerūt. Cui musculi hec
erat forma. due primum trabes in solo eque longe distā
tes inter se pedes iiii collocant' inq; eis columelle ī alti
tudinem pedum v. defigūtur. Has inter se capriolis molli
fastigio coniungūt ut tigna que musculi tegendi causa ponāt
collocentur. Eo suptigna bipendalia inyciunt ea q; laminis
clausisq; religant ad extremū musculi tectum trabesq;
extremas quadratas tegulas iiii patentes digito defigūt
que lateres qui sup musculū statuantur contineant. Ita
fastigiato atq; ordinatim structo ut trabes erant i capo ...
collocate in lateribus luto musculus ut ab igni q ex mu
ro iaceretur tutus eēt contegitur. Super lateres coria
inducūtur ne canalib; inmissa lateres diluē possēt. Coria
aūt ne rursus igni ac lapidibus rumperētur cētonibus cō
tegunt. Hoc op' omne tectum uīcq; ad ipām turrim pficiut.
Subitoq; in oppinatibi hostibi machinatione nauali phalangis
sbiectis hostium ad turrim admouēt ut edificio iungatur.
Quo malo perterriti subito oppidani saxa q; maxª possunt
uectibus promouent pcipitata muro i musculū de uoluunt.
Ictum firmitas materie sustinet et quicq incadit fastigio

musculi

musculi elabitur. Id ubi uident mutāt consiliū. cupas teda
ac pici refectas, incēdunt easqꝫ de muro in musculū inuoluūt
inuolute labuntur de lapse a laterib' Longuribus furcisqꝫ ab
ope remouentur. Interim sub musculo milites uectib, ima
saxa turris hostium quibus fundamita cōtinebant conuellut.
Musculus ex turri lateritia a nris telis tormītisqꝫ defenditur
Hostes ex muro ac turribus submouētur. nō dat libera muri
defendēdi libertas cum pluribꝫ iam lapidibꝫ ex illa que sube
rat turri repentina ruina ps ei turris conciditur. Pars
reliqua consequēs pcumbebat. Cum hostes urbis direptione
pterriti in ermes cum infulis se porta foras uniuēsi prripiūt
ad legatos atqꝫ exercit' supplices man' tendunt. Quare noua
oblata om̄is administratio belli cōsistit militesqꝫ a uersati
a pº̄lio ad studiū audiendi & cognoscendi ferunt Vbi hos
tes ad legatos exercitumqꝫ puenerūt uniuēsi se ad pedes pro
iciunt orant ut aduentū Cesaris expectetur captā suam
urbem uider opa pfecta turrim subrutā. Itaqꝫ a defēsione
desistere ex oriri moram posse. quo min' cū uenisset si impe
rata nō faceret ad nutum e uestigio diriperētur docēt
si omnio turris concidisset nō posse milites contine qn
se pde in urbem irrumperēt urbemqꝫ delerēt. Hec
atqꝫ eiusdem gn̄is complura ut ab hoībꝫ doctis magna cum
misericordia fletuqꝫ pronūtiant. Quibꝫ rebꝫ commoti
Legati milites ex ope diducūt oppugnatione desistunt.
Operibus custodias relinquūt indutiarū quodā gn̄e mise
ricōdia fcō aduentus Cesaris expectatur. nullū ex muro
nllm a nris mittitur telum ut re confecta om̄es curam &
diligētiam remittūt Cesar cum p lr̄as Trebonio ma
gnope mādauerat ne p uim oppidum expugnari pateret
ne grauī pmoti milites et defectionis odio et conten

tione sui et diutino labore omnes puberes interficerent
quod se facturos minabantur. Egreque tunc sunt retenti ne oppi
dum irrumperent graviterque eam rem tulerunt quod stetisse per
Trebonium quominus oppido potirentur videbatur. At hostes sine
fide tempus atque occasionem fraudis ac doli querunt inter
iectisque aliquot diebus nostris languentibus atque animo remissis
subito meridiano tempore cum alius discessisset alius diu
tino labore in ipsis operibus quieti se dedisset arma vero
omnia reposita contectaque essent. portis se foras irrumpunt.
Secundo magnoque vento ignem operibus inferunt. Hunc sic dis
tulit ventus ut uno tempore agger plutei testudo turris tor
menta flammam conciperent. et prius hec omnia consumerentur
quam quemadmodum accidisset animadverti posset. Nostri repen
tina fortuna permoti arma que possunt arripiunt alii ex
castris se se incitant. Fit in hostes impetus eorum sed muro sa
gittis tormentisque fugientes persequi prohibentur. Illi sub murum
se recipiunt ibique musculum turrimque lateritiam libere in
cendunt. Ita multorum mensium labor hostium perfidia et vi
tempestatis puncto temporis interiit. Temptaverunt hoc idem
Massilienses. Postero die eandem nacti tempestatem maiori
cum fiducia ad alteram turrim aggeremque eruptione pugna
verunt multumque ignemque intulerunt. Sed ut superioris
temporis contentionem nostri omnem remiserant. Ita proxime diei
casu admoniti omnia ad defensionem paraverant. Itaque mul
tis interfectis reliquos infecta re in oppidum reppulerunt.
Trebonius ea que sunt amissa multo maiore militum studio ad
ministrare et reficere instituit. Nam ubi tantos suos la
bores et apparatus male cecidisse viderunt. inducisque per
scelus violatis suam virtutem irrisui fore perdoluerunt
quod unde agger omnino comportari posset nihil erat reliquum

omībꝫ arboribꝫ Longe Lateqꝫ infinibus massiliensium excisis et conbectis aggerem nouū gñis atqꝫ inauditū exlateribꝫ duobꝫ muris semipedū crassitudine atqꝫ eorꝫ murorꝫ contignationē fecerunt et facē institue runt equa fere Latitudine. Atqꝫ ille congest exma teria fuerat agger. Ꝟ aut spatium intermuros aut ī becillitas materie postulare uideretur pila interpo nūtur transuersaria signa uinciūtur q̄ firmamen to ēē possint. At quicquid ē cōtignatum cratibus cō sternitur crates Lutoqꝫ integuntur. Subtecto miles dextra sinistraqꝫ muro tectus aduersus pluteī obiec to opi queamqꝫ sint usui sine piculo subportat. Ce leriterres ad ministratur diuturni Laboris detri mto solertia et uirtute militum breui reconciliat.
Porte qbus locis uidetur eruptionis cā īmuro relin quūtur. Quibus ii hostes uiderūt ea q̄ diu Longoqꝫ spatio refici nō posse sperassēt paucorꝫ dierꝫ opa & La bore ita refecta ut nulli pficia neqꝫ eruptioni Loc ēēt neqꝫ quicqꝫ omīo relinqueretur qua aut eis militibꝫ aut igni opibus noceri posset Eodemqꝫ exem plo sentiunt totam urbem qua sit additus ab terra muro turribꝫqꝫ circuiri posse. Sic ut ipsis cōsistendi ī suis munitionibus locus nō ēēt cum pene inedifica ta inmuris ab exercitu nr̄o moenia uiderētur ac telum manu colliceretur suorūqꝫ tormētorū usu qbus ipi magna sperauissent spatio propinqtatis interire pariqꝫ conditione exmuro ac turribus bellandi data se uirtute nr̄is adequare nō posse intelligunt ad eas dem deditionis conditione recurrunt. M. Varro in ulteriore hispania initio cognitis his rebus q̄ sunt

in Italia geste diffidens pompeianis reb. amicissime de
C Cesare loquebatur preoccupatum sese legatione ab C. H. Pom.
teneri obstrictum fide necessitudinem quidem sibi nihilo mi
norem cum Cesare intercedere neque se ignorare quod esset officium
legati qui fiduciariam fidem obtineret quas vires suas que
voluntas sua erga Cesarem totius provincie. Hec omnibus fe
rebat sermonibus. neque se in nullam partem movebat. Postea
vero quam cognovit Cesarem ad Massiliam detineri copias. Pe
treii cum Afranii esse coniunctas magna auxilia convenisse
magna esse in spe atque expectari & consentire omnes pro
vinciam citeriorem queque post acciderant de angu
stiis ad Ilerdam rei frumentarie accepit. Atque hec ad
eum Latius atque inflatius Afranius perscribebat. Se quoque
ad motus fortune movere cepit delectum habuit tota
provincia legionibus completis. II. cohortes circiter XXX.
alarias addidit. Frumenti magnum numerum coegit quod mas
siliensibus item quod Afranio Pompeioque mitteret naves lon
gas X. Gaditanis ut facerent imperavit complures pre
terea in Hispali faciendas curavit pecuniam omnem omniaque
ornamenta ex phano Herculis in oppidum gades con
tulit. Eo sex cohortes presidii causa ex provincia misit.
C. que gallonium equitem romanum familiarem Domitii qui eo pro
curande hereditatis causa venerat missus a domitio op
pido gadibus prefecit arma omnia privata ac publica in do
mum gallonii contulit. Ipse habuit graves in Cesarem
contiones. sepe ex tribunalibus predicavit Cesarem
adversa prelia fecisse. magnum numerum ab eo militum
ad Afranium perfugisse. Hec se certis nunciis certis aucto
ribus comperisse. Quibus rebus perterritos cives Romanos
eius provincie sibi ad r. p. administrandam cohortes. C. XXX.

& argenti pondus xx^M^· tritici modios cxx milia polliceri
coegit· quas Cesari amicas esse ciuitati arbitrabat/ his gra
uiora onera iungebant/ prisidiaque eo deducebat et iudi
cia in priuato reddebat· qui uerba atque orones ad uersus r·
·p· habuissent eorum bona in publicum adducebat· prouinciam
omnem in suam atque Pompeij uerba iusiurandum adigebat·
Cognitis his rebus que geste sunt in citeriore Hispania bel
lum parabat. Ratio autem hec erat belli ut secum duabus
legionibus Gadis conferret· Naues frumentumque omne contineret
ibi prouinciam φ·u· omnem Cesaris rebus fauere cognouerat
in insula frumento nauibusque comparatis bellum duci non dif
ficile existimabat· Cesar et si multis necessariisque rebus
in Italia reuocabatur tamen constituerat nullam partem belli
in hispanijs relinquere quod magna esse beneficia Pompei
et magnas clientelas in citeriore prouincia sciebat· Itaque du
abus legionibus missis in ulteriorem Hispaniam· cum Q· Cassio
Tribuno plebis· ipse cum de equitibus magnis itineribus
progreditur edictumque premittit ad quam diem magistratus
principesque omnium ciuitatum sibi presto esse Cordube uel
let quo edicto tota prouincia promulgato nulla fuit
ciuitas que ad id tempus partem senatus Cordube mitteret
Non eius r· paulo notior quin ad diem conuenirent simul
ipse Cordube conuentus per se portas uarroni clausit custo
dias uigiliasque in turribus muroque disposuit cohortes duas
que colonice appellabantur cum eo casu uenissent tuendi
oppidi causa apud se retinuit· Hisdem diebus Carmo
nenses que est longe firmissima totius prouincie ciuitas de
ductis tribus in arce oppidi cohortibus ·a· Varrone pre
sidio per se cohortes eiecit portasque preclusit Hoc ma
gis preparavit Varro ut cum legionibus quam primum Gadis

contēderet ne in itinere aut traiectu intercluderetur. Tanta
ac tam secunda in Cesarem uoluntas reperiebatur prouincie.
Progresso eo paulo longius litterę Gadibus redduntur simul atque
sit cognitum de edicto Cesaris cōsensisse Gaditanos princi
pes cum tribunis cohortium que essent ibi in presidio ut Gallonium
ex oppido expellerēt urbem insulamque Cesari seruarent.
Hoc inito cōsilio denuntiauisse Gallonio ut sua sponte dum
sine periculo liceret excederet Gadibus si id nō fecisset
ibi consilium capturos. hoc timore adductum gallonium
gadibus excessisse. His cognitis rebus altera ex legionibus
que duabus uernacula appellabatur ex castris Varronis astante
& inspectante ipso signa sustulit seseque hispali recepit
atque in foro & porticibus sine maleficio cōsedit. Quod factum eius
conuentus ciues romani cum probauerūt ut domum ad se quisque hospitio
cupidissime reciperet. Quibus rebus perterritus Varro cum
itinere conuerso sese Italiam uenturum premisisset certior
ab suis factus est portas esse preclusas. Tum uero omni interclusus
itinere ad Cesarem mittit paratum se esse legionem cui ius
serit tradere. Ille ad eum sextum Cesarem mittit atque
hunc tradi iubet tradita legione Varro Cordubam ad Cesarem
uenit Relatis ad eum publicis cōsiderationibus quod penes eum
est pecunie tollit et quid ubique frumenti habeat ac nauium
ostendit. Cesar contione habita Cordube omnibus gratias agit
generatim ciuibus romanis quod oppidum in sua potestate studuissent
habere. Hispanis quod presidia attulissent gaditanisque quod co
natus aduersariorum infregissent seque in libertatem uindicas
sent tribunis militum centurionibusque qui eo presidii causa uenerunt
quod eorum consilia sua uirtute confirmassent. Pecunias
que erant in publico Varroni a ciuibus romanis pollicite
remittit bona restituit eis quos liberius locutos hanc

poenā tō tulisse cognouerat tributis qbusdam populis puatisq;
pmijs. reliquos in posterū bona spe complet biduoq; Cordube
cōmorat⁹ gadis proficiscitur. Pecunias monumentaq; que
ex fano herculis collata erāt in puatam domū referri
in templū iubet prouincieq; pfecit Cassium huic .iiij. legio
nes attribuit. Ipse his nauibȝ quas M. varro quasq; gadi
tani iussu varronis fecerāt Tarracone paucis diebȝ per
uenit. ibi fere toti⁹ prouincie citerioris legationes Cesaris
aduētū expectabant eam rōe puatim ac pᵗᶜ qbusdam
ciuitatibȝ habitis honoribus Tarracone discedit pedibusq;
Narbonē atq; īn Massiliam puenit. ibi legem de dictatorē
latam seq; dictatorem dictatorem dcm̄ a M. Lepido
cognoscit pretore. Massilienses omībȝ defessi rebȝ rei fru
mentarie ad sumā inopiam adducti bis prelio naualj
supati crebris eruptionibȝ fusi. graui et pestilentia
cōflictati ex diutina conclusione et mutatione uict⁹
panico .n. uetere atq; ordeo corrupto omēs alebantur.
qd ab huiusmoi casus antiquitus paratum in publicū cōtule
rant deiecta turri labefacta magna pte muri auxi
lijs prouinciarū & exercitū despatis quos in Cesaris potesta
tem uenisse cognouerant sese dedere sine fraude cōstituūt.
Sed paucis ān diebus. L. Domiti cognita massiliensium uo
luntate nauibus .iij. comparatis ex quibus duas familiaribȝ
suis attribuerāt unā ipse conscenderat nact⁹ turbidam
tempestatem pfectus. Hunc conspicate naues que iussu
Bruti cōsuetudine quottidiana ad portum excubabat
sublatis ancoris sequi ceperunt ex his unum ipi⁹ nauj
gium cōtendit. & fugerē pseuerauit. auxilioq; tēpesta
tis ex cōspectu abijt. duo pterita concursu nrōrū naui
um se se in portum receperunt Massilienses arma tor

mentaque ex oppido ut ē imperatum pferunt naues ex portu
naualibusque educunt pecuniam ex pu° tradunt. Quibus rebus
confectis Cesar magis eos ex noīe et uetustate quam pmeritis
in se ciuitatis cōseruauit duas ibi legiones psidio reliqt
ceteras in Italiam mittit. Ipse ad Vrbem pficiscit. Hisdem
temporibus C. Curio in Africam profect ex Sicilia etiam
ab initio copias P. Attij vari despiciens duas legiones
ex IIII quas acceperat a Cesare d equites transportabat
biduoque et noctibus tribus et nauigatione cōsumptis ap
pellit ad eum locum qui appellat Anguillaria hic loc
abest a clupeis passuum milibus xxij. Habetque non in
cōmoda estate stationem & duobus eminentibus p motorijs
cōtinetur. Hui aduentum L. Cesar filius cum x nauibus
longis ad clipea pstolans quas naues utice ex pdonum
bello subductas P. Attius reficiendas ca hui belli cura
uerat ueritus quod nauium multitudinem ex alto refugeret
appulsaque ad proximum litus trireme cōstrata et i litore
relicta pedibus Adrumitum profugerat id oppidum
C. Cōsidius Long unius Legionis psidio tuebat reliquae Cesa
ris naues eius fuga se Adrumitum receperunt. Hunc secut
M. Rufus questor nauibus xij quas psidio onerariis nauibus
ex Sicilia Curio eduxerat. Postquam in littore relictam nauem
conspexit hanc remulco abstraxit. Ipse ad C. Curionem
cum classe redit. Curio martium vticam nauibus pmittit.
Ipse eodem cum exercitu proficiscitur biduoque iter progres
sus ad flumen Bagradam puenit. Ibi C. Caninium rebilum
legatum cum legionibus reliquit Ipse cum equitatu antecedit
ad castra exploranda Carneliana quod his loc pidoneus
castris habebatur. Id autem est iugum directum eminens in mare
utraque ex parte preruptum atque asperum. Sed paulo tamen lenior

fastigio abea pte que ad Vticam pgit. abest derecto iti
nere ab Vtica paulo ampli' passuu mille. Sed hoc itiner
ē fons. quod mar' succedit Longi' lateq; is loc' restagnat
quē siq. tutar' uoluerunt sex milium circuitu in oppidu
ueniūt. Hoc explorato loco Curio castra Vari conspicit
muro oppidoq; coniūcta ad ptem que appellatur bellica
admodum munita nā Loci una ex parte ipo oppido
V tica Altera a theatro quod erat ante oppidum substructio
nibus ei' opis maximis aditu ad castra difficili et angu
sto Simul aīaduertit multa undiq; portari atq; agi plenissi
mis uijs q̄ repentini tumult' ex agris in urbem conferunt
H uc equitatū mittit ut diripet atq; hrēt loco pols. Eodēq;
tpre his reb; subsidio dc equites Numidie ex oppido pe
ditesq; cccc. mittunt. a Varo quo auxilij cā Rex Iuba
paucis dieb; ante Vticam miserati. Huic et paternū hospi
cium cum Pompeio et simultas cum Curione intercedebat
qd tr. pl. Legem pmulgauerat qua lege regnū Iube
publicauerat concurrunt equites inter se neq; uo pmum
impetū nror Numide ferre potuerūt. Sed interfectis
circiter. C.xx. reliq se in castra ad oppidum recipiunt.
I nterim aduentu longar nauium Curio pronunciare
onerarijs nauibus que stabant ad Vticam nūo circiter cc
se in hostium habiturū loco qui nō e uestigio ad Corneliana
castra uela duxisset. Qua pronūtiatione fca tpis puncto
sublatis ancoris omes Vtica relinquūt et quo impatū ē trā
seū que res omniū rer copia compleuit exercitū. His reb;
gestis Curio se in castra ad bagadrū recepit. atq; uniue
rsi exercit' conclamatione Imperator appellatur posteroq;
die exercitum ad Vticam ducit et prope oppidū castra
ponit no dum op castrorū pfecto equites ex statione

nuntiant mag^a auxilia eqtuz peditũqꝫ ab rege missa.
Vticam uenire. Eodemqꝫ tpre uis magna pulueris cernebatur
et uestigio tpris pmum agm erat in conspectu nouitate
rei Curio pmot pmittit eqtes q pmus impetũ sub
stineant ac morent. Ipse celeriter ab opa deductis
legionibus aciem instruit equitesqꝫ cõmittũt plium
& priusqꝫ plane legiones explicari et consister possẽt
tota auxilia regis impedita ac pturbata. qđ nullo
ordine & sine timore iter fecerant in fugam se coiici
unt. equitatuqꝫ fere oĩ incolumi quod se p littora ce
leriter in oppidum recepit magnum peditũ nũm
ĩterficiunt. Proxima nocte cẽturiones marsi duo ex
castris Centuriones cum manipularijs suis .xxij. ad
Actium Varum pfugiunt. hi ... ue qua habuerat opinio
nem ad eum pferunt siue et auribus Vari seruiunt
Nam q uolum' et credim' libenter et q sentim' ipse reli
quos speram' sentire. Cõfirmãt qdem certe totius exẽ
cit' aĩos alienos ee a curione maximeqꝫ op' ee incon
spectu exercitũ uenire et colloquendi dare facul
tatem. Qua opinione adduct' Varus Postera die ma
ne Legiones ex castris educit. fac idem Curio atqꝫ
una ualle nõ magna ĩteiecta suas uterqꝫ copias ĩstruit.
Erat in exercit' Vari Sext' quintili' varus quẽ fuisse
Corfini supra demostratum ẽ. Hic dimissus a Cesare
in aphricam uenit Legionesqꝫ eas trãsduxerat quas
Curio supioribus temporibꝫ corfinio receperat. Cesar
adeo ut paucis mutatis Centurionibus eidem ordines
manipuliqꝫ constaret. Hanc nactus appellationis cau
Quintili' circumire aciẽ curionis atqꝫ obsecrar milites
cepit ne pma sacramẽti qđ apud Domitium atqꝫ apud

se questorē dixissent memoriam deponerent. Ne contra
eos arma ferrēt qui eadem eēnt usi fortuna eadēq in ob
sidione ꝑ pessi. neu pro his pugnaret a quib; contumelia
ꝑfuge appellarent. his pauca ad spem largitionis addit.
que ab sua liberalitate se se atq; actum secuti eēnt ex
pectare deberēt. Hac orone habita nullam in ptē ab exer
citu Curionis fit significatio atq; ita suas uterq; copias
reduxit atq; in Curionis castris magnus omniu; i cessit
timor. Nam iss uariis in hoīum sermonib; celeriter au
getur. Vnusq;sq; n opinione fingebat et ad id q̄ abillo
audiuerat sui aliquid timoris addebat. Hubi uno aucto
re ad plures ꝑmanauerant atq; alii aliis tradiderāt
plures auctores ei rei uidebant. Ciuile bellum genꝰ ho
minum quod liceret libere facē et sequi q; uellet Legi
ones he que paulo an̄ apud aduersarios fuerūt. Nam
ēt Cesaris bn̄ficiu mutauerat consuetudo qua offe
rētur municipia ēt diuersis ptibus cōiuncta neq;
enim ex marsis pelignisq; ueniebant ut qui insupiore
nocte in cōtuberniis cōmilitesq; nō nulli grauiores
sermones militum dubia uulgo durius accipiebant.
Non nulli ēt ab his qui diligentiores uideri uolebant fi
gebantur. Quib; de causis cōcilio cōuocato d' summa
rerx deliberar̄ incipit. Erant sentētie q̄ conādum
omnibus modis castra q; Vari oppugnanda cēserent.
q; huiu̇oi consiliis militum ocium max̄ contrarium ēē
arbitrarentur. Postremo ꝓstare dicebant puirtutem
inpugna belli fortunam experiri q; desertos et circūuētos
a suis grauissimū suppliciū̄ ꝑcerent q̄ cēserēt de pxima
uigilia in castra corneliana recedendum ut maiore spa
cio temporis interiecto militum mentes sanarent. Simul

siquid gravius accidisset magna multitudine nauium et tu
tius & facilius in Siciliam recept' daretur Curio utrumq;
improbans consilium quantu alteri sententie deesset animi
tantu alteri superesse dicebat. Hos turpissime fuge rationem
habere, illos et in quo loco dimicandu putare. Qua inquit
fiducia et opere et natura loci munitissima castra expugnari
posse confidimus. aut uero quid proficimus si accepto magno
detrimento ab oppugnatione castrorum discedimus. qui non &
felicitas rerum gestarum exercitus et beniuolentiam imperato
ribus et res aduerse odia concilient. castrorum autem muta
tio quid habet nisi turpem fugam et desperationem omnium
et alienationem exercitus. Nam neq; prudentis suspicari
oportet sibi parum credi neq; improbos scire sese ti
meri. quod illis licentiam timor augeat nostris his studia di
minuat. quod si iam inquit explorata habemus que de ex
ercitus alienatione dicuntur. Que quidem ego aut omnino
falsa aut certe minora opinione esse confido. Quanto hec
dissimulari et occultari quam per nos confirmari prestet.
An uero uti corporis uulnera ita exercitus incommoda sunt
tegenda ne spem aduersariis augeamus aut etiam media
nocte proficiscamur. Addunt quo maiorem credo habeant
licentiam qui peccare conentur. Nanq; aut pudore aut
metu huiusmodi res tinentur. Quibus rebus nox maxime
aduersaria est. Quare nec tanti sum animi ut sine spe
castra oppugnanda censeam nec tanti timoris ut spe de
ficiam atq; omnia prius experienda arbitror magna ex parte
iam me una uobiscum de re iudicium facturum confido.
Dimisso consilio contionem aduocat militumq; studia comme
morat quo sit eorum studium ad Corfiniu Cesar ut ma
gnam partem Italie beneficio atq; auctoritate eorum sua fecerit

Vos .n. utrunqꝫ urm factum inqt omia de inceps muni
cipia sunt secuta neqꝫ sine cā & Cesar amicissime d'uobis
et illi grauissime iudicauerint. Pom. cum nullo prelio
pulsus uri facti preiudicio demotus Italia excessit. Cesar
me quem sibi carissimū habuit prouinciā Siciliam atqꝫ aph
ricam sine quib; vrbē atqꝫ Italiam tueri nō pot urē fidei
cōmisit. Adsunt q hortent ut a nobis discisatis. Quid
.n. illis ē optati qꝫ uno tpre & nos circumuenirē et nefa
rio scelere obstringere. Aut quid irati grauī de uob'
sentire possunt qꝫ ut eos probitis q omia se d'bere uobis
iudicantur in eorꝫ potestatē ueniatis qui se per .
pysse existimant. An uō in Hispanias res gestas Cesaris
nō audistis duos superatos duces uel duos pulsos exercit'
duas receptas pūincias. Haec acta diebus xl qbus in
conspectu aduersariorū uenerit. Cesar an qui in olu
mes resistere nō potuerint pditi resistant. Vos aūt Cesarem
certa uictoria secuti diiudicata iam belli fortuna uictū
sequamini cum uri offi pmia recipe debeatis desertos .n.
ac se proditos a uobis dicunt & prioris sacramenti
mētionem faciunt. Vos ne uō L. Domitiū deseruistis an
uos L. Domiti' deseruit nō ne extremā pati fortunam
paratos proiecit ille non sibi clam uobis salutē fuga
petiuit nō prodit p illum Cesaris bñficio estis cōsuati
sacramto qdem uos tenere q potuit cum piectis fascib;
& deposito imperio priuat' & captus ipe in alienā uenissꝫ
potestatem. Relinqtur noua religio ut eo neglecto sacra
mento quo tenemini respiciatis illud q de dictione ducis
et capitis diminutione sublatum ē. Ac credo si Cesarē
approbatis me offendatis iam qui de meis in uos me
ritis predicatur nō sum. qui sunt ad huc et mea uo

luntate & uiu expectatione lenora sed tam sui labors milites semp aduentu belli premia petiuerunt qui qualis sit futur ne uos quidem dubitatis diligentia qdez mrum aut quē adhuc ad finem res processit fortunam cur preteream An penitet uos q salutis atqz incolumi exercitu nulla omnio naue desiderata traduxerim quod classe hostium primo impetu adueniens profligauerim q bis p biduum equestri prelio superauerim qd ex portu sinuqz aduersar ox · cc · naues oneratas abduxerim eoqz illos compulerim ut neqz pedestri itiner neqz nauibus comeatu iuuari possint · Hac uos fortuna his ducibus repudiatis · Corfiniensem ignominiam in Italie fuga an Hispaniarum deditionem in Aphrica belli preiudicia sequimini si uos penitet uestrum uobis beneficii remitto · cui equidem me Cesaris militem dici uolui uos me imperatoris noīe appellastis mihi meum restituo nom ne ad contumeliā honorem dedisse uideamini ·

Qua oratione pmoti milites crebro et dicentē interpellabant magno cum dolore ne infidelitatis suspitionem sustinere uiderētur discedendentez ex contione uniuersi cohortant magno sit animo ne ubi dubitet plium cōmittere et suam fidem uirtutemqz experiri · Quo facto cōmutato omnium uoluntate et oppinione cōsensu constituit · Curio cum sit primū data potestas plio rem cōmittere et suā fidem uirtutemqz experiri posteroqz die pductos eodez loco quo superioribus diebus constiterat in acie collocat ne Varus quidem Actius quidubitat copias pducē sine equo loco dimicādi detr occasio ne facultatē ptermittat

E rat uallis inter duas acies ut s ip demōstratū ē nō ita

magno aut difficili et arduo ascẽsu. Hanc uterq; se ad
uersariorum copie transire conaretur expectabat quo
equiore loco plium committeret simul ab sinistro cornu
P. Actii equitatus omis & una leuis armatura et interiecti
cõplures, cũ se in uallem dimitterẽt cernebant ad eos
Curio equitatũ et duas marrucinorum cohortis mittit quorum
primum impetum equites hostium nõ tulerũt sed amissis
equis ad suos refugerunt relicti ab his qui una procur
rerẽt leuis armature circũueniebant atq; interficiebãtur
a nris. Huc tota Vari cõuersa acies suos fugere et con
cidi uidebat. Tum Rebilus legat Cesaris quẽ Curio
secum ex Sicilia duxerat quod magnũ hre usum ĩ re
militari sciebat pterritũ inquit. Hostem uides Curio
quid dubitas uti temp oportunitate. ille unũ elocutus
ut memoria tenerẽt milites ea que sibi pdie cõfirmas
sent sequi sese iubet et pcurrit an omẽs. Adeoq; erat
impedita uallis ut in ascensu nisi subleuati a suis
primi nõ facile eniterẽtur. Sed preoccupatis animis
actianorum militum timore fuga et cede suorum nihil de
resistendo cogitabant omesq; iam se ab eqtatu circũ
ueniri arbitrabantur. Itaq; priusq; abici possit a
nris pprius accederẽt omis Vari acies terga uertit
seque in castra recepit. Qua ĩ fuga Fabi pelign qdam
ex ĩfimis ordinibus d exercitu Curionis primũ agmĩ fugi
entiũ consecut mag uoce Varũ nõie appellãs reqri
rebat uti unus ex militibus eius & monere aliqd
uelle ac dicere uideretur. Vbi ille sepius appellatus
aspexit ac restitit & qs eẽt aut qd uellet qsiuit hu
merũ aptũ gladio appetit paulũq; abfuit quin
V arũ interficeret qd ille periculum sublato ad eius co

natum scuto uitauit. Fabius a proximis militib; circũuẽtus
interficitur. At fugientiũ multitudine ac turba porte cas
trorum occupant̃ atq; iter impeditur pluresq; in eo loco sine
uulner̃ q̃ inprelio aut fuga intereunt neq; mitem affuit
quin et castris repellerent. Ac nõ nulli ꝓtinus eodem
cursu inoppidum cõtẽderũt. Sed cum loci natura &
munitio castrorũ adiri tunc nõ poterat q; adprelium
egressi curionis milites his rebus indigebant q̃ ad op
ꝓpugnationẽ castrorum erant usui. Itaq; Curio exercitum
incastra reducit. suis omnib; preter Fabium ĩ columini
bus ex nũo aduersariorũ circiter. dc. interfectis ac
.cc. uulneratis q omẽs discessu curionis multiq; prete
rea ꝑ simulationẽ uulnerum incastris in oppidũ ꝓp
timorem recipiũt se se. Qua re aaduersa Var' et ter
rore exercitus cognito buccinatore incastris et paucis
ad spem tabẽrnaculis relictis de tertia uigilia silentio
exercitũ in oppidum reducit. Postero die Curio obsider̃
Vticam ualloq; circũmunir̃ instituit. Et in oppido multi
tudo insolens belli diuturnitate ocii Vticẽses ꝓ quibus
dam Cesaris inse beneficiis illi amicissimi cõuent̃ si qui
ex uariis et generib; constaret tẽror ex supiorib; preliis ma
gnus. Itaq; deditione omẽs palam loquebantur et cum
P. Atio agebant ne sua pertinacia omniũ fortunas ꝑturbari
uellet. Hec cum agerẽtur nũcii ꝓmissi ab Rege Iuba uene
rũt. qui illum adesse cũ magnis copiis dicerẽt et de
custodia a defẽsione urbis hortarentur. Que res ꝑteritos
eorum aĩos confirmauit. Nũciebatur hec eadẽ Curioni sed
aliquãdiu fides fieri nõ poterat. tantã habebat suarum rerum
fiduciam. Iamq; Cesaris ĩ Hispania res secũde nunciis in
Aphricã ac lr̃is proferebantur. Quibus reb; omnib; sublat'

nihil contra se regem insurũ existimabat. Sed ubi certis auc
toribus min' comperit. v & xx milib; longe abutica eius
copias abee relictis munitionibus se se in castra corneliana
recepit. Huc frumitum comparare castra munire materiam
cõferre cepit. Statimq; in Siciliam misit uti due legiones
reliquusq; equitat' ad se mitteretur castra erant ad bellum
ducendum appetissima nã & loci munitione & maris ppinq
tate et aque et salis magna copia. cui' magna uis iam ex proxi
mis erat salinis cõgesta. nõ materia multitudine arbor
nõ frumitum cui' plenissimi erant agri deficere poterat. Itaq;
omnium suor consensu Curio reliquas copias expectare
& bellũ ducẽ parabat. His cõstitutis rebus pbatisq; consiliis
ex pfugis quibusdam oppidanis audit Iubam reuocato
finitimo bello & contrauersiis leptitanorũ restitisse i re
gno Saburram ei' pfectum cũ mediocrib; copiis missũ. Uti
q; appropinquar'. His auctorib; temere credẽs consilium
cõmutat. & pilo rem cõmittere constituit. Multum ad
hanc rem pbandam adiuuat adolescentia magtudo superi
oris tẽporis puentus fiducia rei bñ gerende. His re
bus impulsus equitatum omẽm prima nocte ad hostium
castra mittit. ad flum Bagradam quibus pe'rat Saburra de
quo erat ante auditũ. Sed Rex cum omib; copiis seque
batur et sex miliũ passuum aberat interuallo ab Sabur
ra consederat. Equites missi nocte iter conficiunt impru
dentes atq; inoppinãtes hostes aggrediuntur. Numide
n quadam barbara consuetudine nullis ordinib; passim
cõsederant. Hos oppressos somno et dispersor adorti
magnũ nũm interficiunt. Multi eor pterriti pfugiũt.
Quo facto equites ad Curionẽ reuẽtũtur captiuosq; ad
eũ reducunt. Curio cum omibus copiis quarta uigilia

exierat cohortibus quinque castris presidio relictis. Progressus
milia passuum sex milites equites conuenit rē gestā cognoscit ex
captiuis querit quis castris ad Bagradam psit respondet
Saburram. Reliqua studio itineris faciundi querere
ptermittit. pximaque respiciens signa. Videtis ne inquit
milites captiuorum orationē cū pfugis conuenire Abesse
regem exiguas ēē copias missas que paucis equitibus
pares ēē non potuerint. Proinde ad predam ad gloriam
properate ut iam de premiis uris et de referenda gratia
cogitare incipiam. Erant p se magna que gesserant equites
psertim cum exiguus eorum nūs cum tanta multitu
dine numidarum cōferret. Hec tamen ab ipsis cōflatius
cōmemorabantur ut de suis hoies laudibus libēter
predicant multa pterea spolia pferebant. capti ho
mines equitesque pducebantur ut quicquid intercederet
temporis hoc omne uictoriā maiori uideretur. Ita
spei curionis militū studia nō deerant. equites sequi
iubet se se iterque accelerat quam maxime ex fuga pterritos
adoriri posset. At ille itinere potius noctis cōfecto
subsequi nō poterat atque alii alio loco resistebant.
Ne hec quidē res curionē ad spem morabatur Iuba
certior factus a Saburra de nocturno plio duo milia
Hispanorum et gallorum equitū quos custodie causa circum se
hre consueuerat et peditum eam ptem cui maxime cōfidebat
Saburre submittit Ipse cū reliquis copiis elefantisque lx
lēti subsequitur pmissis equitibus ipsum adfore Curionem
Saburra copias equitū peditūque instruit atque his imperat
ut simulatione timoris paulatim cedāt ac pedē refe
rant sese cum opus ēēt signū plium daturum et quod rem
postulare cognouisset imperaturum. Curio ad superiorē spem

addita p̄ntis t̄p̄is opinione hostes fugere arbitrat᷑ co
pias ex locis sup̄ioribꝫ in campum deducit. Quibꝫ ex locis
cū longi eēt progressus cōfecto iā labore exercitū .xv.
miliū spatio constitit dat signū suis Saburra aciē cōstitu
it et circuire ordines atqꝫ hortari īcipit. Sed peditatu
dūtaxat pcul ad speciem utit᷑ eqtes in aciē immittit. No
deē negocio Curio suosqꝫ hortat᷑ ut spem omēm in uirtute
reponāt. ne militibꝫ quidē ut defessis neqꝫ eqtibꝫ ut pau
cis et labore confectis studiū ad pugnandū uirtusqꝫ d'erat.
Sed hi erant nūo cc. reliqui in itinere ꝯstiterāt. Hi quacūqꝫ
ī ptem impetū fecerūt hostes loco cedere cogebant. Sed neqꝫ
longi᷒ fugiētes proseq neqꝫ uehemētius equos incitare
poterāt. At equitat᷒ hostiū ab utroqꝫ cornu circuire
aciem nr̄am et aduersos pterere incipit. Cū cohor
tes ex acie procurrissent numidae integri celeritate
impetum nr̄oꝝ effugiebant Rursusqꝫ ad omēs suos se
recipientes circuibant et ab acie excludebant. Sic neqꝫ
in loco ordinesqꝫ seruare neqꝫ pcurrere et casum sub
ire tutum uidebatur. Hostium copie sūmissis a rege au
xiliis crebro augebantur nr̄os uires lassitudine de
ficiebant. Simul hi qui uulnera acceperant. neqꝫ ex acie
excedere neqꝫ in locum tutū referri poterāt qđ tota ā
acies eqtatu hostium circūdata tenebatur. Hi de sua
salute despantes ut extremo uite tempore hoīes facere
consueuerū aut suā mortē miserabātur aut parentes
suos cōmendabant siquos ex eo p̄iculo fortuna suare potuis
set. Plena erāt omīa timoris et luct᷒. Curio ū pterritis
omnibus neqꝫ cohortationes suas neqꝫ preces audiri intel
ligit unā ut in miseris rebꝫ spez reliquā salutis eē arbi
tratus proximos colles capere uniuersos atqꝫ eo signa

inferri iubet. Hos quoque preoccupat missus a Suburra
equitatus. Tum uero ad summam desperationem nostri perueniunt et par
tim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri p
cumbunt. Hortatur Curionem. CN. Domiti⁹ pr equitū cum pau
cis equitibus circūsistens ut fuga salutē petat atque in cas
tra cōtendat & se ab eo nō discessurū pollicetur. At Curio
numquam se amisso exercitu que a Cesare fidei ei cōmissum
acceperat. in ei⁹ conspectum reuersurū confirmat. atque ita
prelians interficitur. equites ex prelio perpauci se recipiunt.
Sed hi qui ad nouissimū agm equorum reficiendorum cā
substitisse demōstratum est fuga totius exercit⁹ procul ani
duersa se se incolumes in castra conferunt. milites ad
unū omēs interficiuntur. His rebus cognitis .M. Mar. Ruf.
questor in castris relictus a Curione cohortatus suos
ne aīo deficiant. Illi orant atque obsecrant. ut Siciliam
nauibus reportentur. pollicetur magistrisque imperat
ut pmo nauium uesper omēs scaphas ad littus appul
sas habeant. Sed tantus fuit omnium terror. ut alii ad
ēē copias Iube dicerent. alii cum Legionib3 instare
Varū. iamque se puluerē uenientum cernere. Quarum rerum
nihil omnino acciderat. alii classem hostiū celeriter aduo
laturā suspicarentur. Itaque perterritis omnibus sibi quisque
consulebat. qui in classe erant pficisci properabant. horum
fuga nauium onerariarū magistros incitabat pauci le
nunculi ad officium imperiumque conueniebant. Sed tan
ta erat completis littorib3 cōtentio qui potissimum ex ma
gno nūo conscenderent ut multitudine atque oneri nō nulli
deprimerentur. Reliqui ab timore propius adire tardarēt.
Quibus rebus accidit ut pauci milites patresque familie q
aut grā aut misericordia ualerēt aut naues adnare

possent

possent recepti incolumes in Siciliam peruenirent. reliquae copiae missis ad Varum noctu legatis cum centurionibus sese ei dediderunt. Quorum cohortes postero die ante oppidum Iubam conspicatus suam esse praedicans praedam magnam partem eorum interfici iussit paucos electos electos cum regnum remisit cum Varus suam fidem ab eo laedi quereretur neque resistere auderet. Ipse equo in oppidum uectus prosequentibus compluribus Senatoribus. Quo in numero erat Ser. Sulpitius & Licinius Damasippus paucis diebus quae fieri uellet Uticae constituit atque imperauit. diebusque post paucis se in regnum cum omnibus copiis recepit.

Commentariorum C. Iulii Caesaris de bello ciuili Pompeiano Liber Tertius Iulius Celsus Constantinus V. C. Emendauit fr li ci ter.

Dictatore habente comitia Caesare. Consules creantur. Iulius Caesar. & P. Seruilius. Is enim erat annus quo per legem ei consulem fieri liceret. His rebus confectis cum fides tota Italia esset angustior neque creditae pecuniae soluerentur. constituit ut arbitri darentur per eos fierent existimationes possessionum et rerum quanti quaeque earum ante bellum fuisset. atque hae creditoribus traderentur. Hoc et ad timorem nouarum tabularum tollendum minuendumque qui ferre bella et ciuiles dissentiones sequi consueuit esse ad debitorum tuendam existimationem esse aptissimum existimauit. Item praetoribus tribunisque plebis rogationem ad populum ferentibus non nullos ambitus. Pompeiana lege damnatos illis temporibus quibus in urbem praesidia le

gionum Pompei' habuerat. que iudicia aliis audi=tibus iudicibus aliis sentētiam ferentibus singulis diebus erant pfecta in integrum restituit. Que si illi motio ciuilis belli obtulerant si sua opa in bello uti uellet.
Pro inde extimans ac si usus eēt qm suffecissent potestatem. Statuerat pus hoc iudicio populi debere restitui q̄ suo beneficio uideri receptas. ne aut īgrat' in referenda grā aut arrogans in pcipiendi populi bñficio uideretur. His rebus et ferys latinis conitusq3 omnibus pficiundis. xi dies tribuit dictaturaq3 se abdicat & ab urbe pficiscitur Brundusiumq3 puenit Eo legiones xii. equitatum omēm uenire iusserat. Sed tantum nauium reperit ut anguste xv. milia Legionariorum militum. dm milites transportari possent. Hoc unū inopia nauiū Cesari ad celeritatem cōficiendi belli defuit. Atq3 he ipe copie hoc infrequētiores milites imponūtur. Quod multi galli tot bellis defecerant Longumq3 iter ex hispania magnū nūm diminuerat & grauis autūnus in apulia circumq3 Brundusium ex saluberrimis gallie et hispanie regionibus omēm exercitū ualitudine tētauerat. Pompeius anni ad comparandas copias nactus quod uacuum a bello atq3 ab hoste ociosum fuerat. Magnā ex asia cycladibusq3 insulis corcyra athenis ponto Bithynia Syria Cilicia Phenice Aegypto classem coegerat magnā omnibus locis edificandā curauerat. Magnam imperatā Asye Syrie regibusq3 omibus & Dynastis et tetrarchis et Liberis Achaie populis pecuniā exegerat. Magnas societates earū puinciarū quas ipe obtinebat sibi numerare coegerat Legiones effecerat ciuium Romanorū

viiii. v. ex Italia quas traduxerat. Vnam ex Sicilia
ueteranam quã factam ex duabus gemellã appella
bat. Vnam ex Creta & Macedonia ex ueteranis mi
litibus qui dimissi a superioribus imperatoribus in his
prouinciis cõsederant duas ex asia quas Lentulus
cõsul cõscribendas curauerat. Preterea magnũ nũm
ex Thessalia Boetia Achaia Epyroque supplementum
nom in Legiones distribuerat. His antonianos milites admis
cuerat. Preter has expectabat cum Scipione ex Syria legi
ones duas sagittarios Creta Lacedemone ex ponto atque
ex Syria atque reliquis ciuitatibus [illegible] habebat fun
ditorum cohortes sex cenarias duas equitũ vii ex quibus de
gallos deiotarius adduxerat d. Ariobazanes ex capado
cia ad eundẽ nũm Cotus ex tracia dederat et Sasalam
filium miserat ex macedonia cc erant quibus Rascipolis p
erat excellenti uirtute ex gabinianis Alexandria
gallos germanosque quos ibi Gabini psidii cã apud regem
Ptolemeum reliquerat Pompei fili cũ classe adduxerat
ccc. ex seruis suis pastorumque cohegerat suorum ccc Tar
condarius Castor Domnilaus ex gallo grecia dederat
Horum alter una uenerat alter filium miserat cc ex
Syria a Cõmagio Antiocho cui magnus Pompei pmia
tribuit. Missi erant i his plerique Hyppotoxote. Huc Dar
danos Bessos ptim mercenarios ptim imperio aut grã
compatos item Macedones Tessalos ac reliquarum gentium
ac ciuitatũ adiecerat atque eum quẽ sup demonstrauimus
mus nũm expleuerat. frumẽti uim maximã ex
Thessalia Asia Aegipto creta Cyrenis reliquisque regionibus
comparauerat hyemare Dyrachium Appollonia omnibusque
oppidis maritimis constituerat ut mare transire pro

hiberet · Cesarem omisq tuicp rei cā omi ora maritima clas
sem disposuerat Pēerat Aegiptus nauib; Pompei' filius · asia
ticis · Q. lebius & C · Triarius syriacis · et C · Cassi' rodiis · C ·
Martellus cū C · Pompeio Liburnice atq Achaice classis Cribo
nius Libo et M · octaui' toti tam officio maritimo · M · Bibul'
propositus cuncta administrabat ad hunc suma impij
respiciebat Cesar ut Brundusium uenit cōcionat' apud mi
lites qm ppe adfinem laborū et piculorū puentū esset
equo aīo mancipia atq impedimta in Italia relinquerēt
ipi expediti naues conscenderēt quo maior numerus mili
tum posset imponi omniacp in uictoria et ex sua libera
litate sperarent · Conclamantib; omib; imperaret quod
uellet quod cūq imperauisset se equo aīo ēē facturos · ij ·
Non Januar naues soluit imposite sint ut supra demonstra
tum ē · Legiones vij · postridie terrā attigit Grecorum
saxa inter et alia loca piculosa quietam nact' statio
nem & port' timēs omīs quos teneri ab aduēsarijs ar
bitrabat' ad eum locū qui appellabat' Pharsalia omib;
nauibus ad unā incolumib; milites exposuit · Erat Lori
ci Lucretius hispulo et minutius rursus cum asiaticis
nauibus xviij · quib; iussu · Q. Lelij pērat M · Bibulus cum
nauib; C x Corcyre · Sed neq quattuor sibi confisi ex
portu pdire sunt ausi cū Cesar omīo · xij · naues lon
gas psidio duxisset inquibus erant constructe · Illi neq
bibulus impeditis nauibus · dispsitqp remigibus satis
matur' occurrit qd prius ad continētem ui sus esta Cesar
cq de iei' aduētu omīo fama in eas regiones pferretur
Expositis militib; naues eadem nocte Brundusiū a Cesare
remittūtur · ut reliquie Legiones eqtatusqp transportari
possent · Huic officio ppposit' erat Rufius Calen' Legatus

qui celeritatē intrāsportandis legionib; adhiberet · sed serius
a terra pfecte naves neq; usę nocturna aura · i redeundo
offenderunt · Bibulus · ex · Corcyre cētior fact de adventu Cęsa
ris sperans alicui se pti onustarū navuū occurrere posse navib;
occurrit et nact circiter xxx · in eas diligentie sue ac do
loris iracūdia erupit omesq; incēdit · eodemq; igne nautas
dominosq; navuū interficit magnitudine pene reliquos deter
rere sperans · Hoc confecto negocio et Salonis ad oryti portus
stationes litoraq; omia longe lateq; classibus occupavit
custodiisq; diligenti dispositis ipse gravissima hieme in na
vibus excubans neq; ullum laborem aut onus despiciēs · neq;
subsidiū expectans si in Cesaris complexū venire posset dis
cessu Liburnarū ex illyrico · M. Octavi cum his quas habe
bat navibus Salonas pvenit · Ibi concitatis dalmatis reliquisq;
barbaris · Hissam a Cesaris amicitiā avertit conventum Sa
lonis cum neq; pollicitationib; neq; denuntiatione piculi p
movere posset oppidum opugnare instituit · Est aūt oppi
dum et loci nā et colle munitū sed celeriter cives ro.
ligneis effectis turrib; his sese munierunt et cū essent
infirmi ad resistendā pp paucitatē hominū crebris
cōfecti vulneribus e ad extremū auxilium descēderūt
servosq; omes puberēs liberaverūt et psectis omnium
mulierum crinibus tormenta effecerunt · Quorū cogni
ta sn̄ia Octavi qui in castris oppidum circūdedit atq;
uno tempore obsidione et oppugnationibus eos premere
cepit illi omia perpeti parati max a re frumentaria
laborabant · Qui remissis ad Cesarem legatis auxi
lium ab eo petebāt reliqua ut poterant p se icōmoda
sustinebant et longo interposito spatio cum diuturnitas
oppugnationis negligentiores octavianos effecisset nacti oc

casionē meridiani temporis discessu eorū pueris mulie
ribusq; in muro dispositis nequid quottidianae consue
tudinis desideraretur. Et ipsi manu facta cū his quos
nup manumissos liberauerant in proxima castra
O ctauii irrūperunt. His expugnatis eodē impetu al
tera sunt adorti. Et inde tertia et quarta et deinceps
reliqua omibusq; eos castris expulerunt et magno
nūo interfecto reliquos atq; ipsum octauium ī naues
cōfugere coegerut. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamq;
hiemis appropinquabat et tantis detrimentis acceptis
O ctauius desperata oppugnatione oppidi Dirrachachiū
sese ad Pompeium recepit. Demonstrauim' L. Bibulū
Rufum Pom. prefectū his in potestatem uenisse Cesaris
atq; ab eo ēē dimissum semel ad Cōfiniū. iterū ī hispa
niam. Hunc p suis bñficiis idoneū iudicauerat quē
cū mandatis ad CN. Pompeiū mitteret. eūdemq; apd
CN. Pom. auctoritatē hr̄e intelligebat. Erat aūt hec summa
mandatorum debere utrunq; ptinacie finem facere.
& ab armis discedere neq; amplius fortunam piclitari.
S atis ēē magna utrinque incomoda accepta que pdisci
plina et preceptis hr̄e possent ut reliquos casus time
rent. Illum Italia pulsum amissa Sicilia et Sardi
nia duabusq; hispaniis et cohortibus. Italia atq; his
pania ciuiū ro. C. atq; XXX. morte Curionis et detri
mento africani exercit' tanto militumq; deditione
ad Corcyram p inde sibi ac r. p. parcerēt quantū in
bello fortuna posset iam ipsi incomodis iam sui satis es
sent documēto. Hoc unū ēē temp' de pace agendi dum
sibi uterq; cōfideret et ambo pares uiderētur. si uo
alteri paulū mō tribuisset fortuna nō ēē usurū con

ditionibus pacis eum qui superior uideretur neque fore equa parte con-
tentum qui se omnia habiturum confideret condiciones pacis quoniam antea
conuenire non potuisset Rome ab senatu et a populo peti debere
Interea & r. p. et ipsis placere oportere. Si uterque in contione
statim iurauisset se triduo proximo exercitum dimissu-
rum depositis armis auxiliisque omnibus quibus nunc confideret
necessario populi senatusque iudicio fore utrumque contentum
Haec quo facilius Pompeio probari possent omnes suas terrestres
urbiumque copias dimissurum. Bibulus his expositis corcyre
non minus necessarium esse existimauit. de repentino Cesaris
ad uentu Pompeium certiorem fieri uti ad id consilium
capere posset ante quam de mandatis agi inciperet. Atque eidem
continuato nocte ac die itinere atque omnibus oppidis muta-
tis ad celeritatem iumentis ad pompeium contendit et
ad esse Cesarem nunciaret. Pompeius erat eo tempore in candauia
iterque ex macedonia in hyberna Appolloniam durrachiumque
habebat. Sed re noua perturbatus maioribus itineribus
Appolloniam petere cepit ne Cesar ore maritime ciuitates
occuparet. At ille expositis militibus eodem die oricum
proficiscitur. Quo cum uenisset L. torquatus qui Pompeii iussu
oppido preerat presidiumque ibi parthinorum habebat cona-
tus portis clausis oppidum defendere. cum grecos murum
descendere atque arma iuberet accipere. Illi autem se contra
imperium po. ro. pugnaturos negarent. Oppidani autem
sua sponte Cesarem recipere conarentur desperatis omnibus
auxiliis portas aperuit et se atque oppidum Cesari dedidit
incolumisque ab eo conseruatus est. Recepto Cesar orico
nulla interposita mora. Appolloniam proficiscitur et aduen-
tu audito L. Staberius qui ibi preerat aquam in arcem
comportari atque eam muniri obsidesque ab appolloniatibus

exigere cepit. Illi uero daturos negare neque portas consuli
preclusuros. neque sibi iudicium sumpturos contra id quod
omnis Italia . p. r. iudicauisset. Quorum cognita uoluntate clam
profugit Appollonia Staberius. illi ad Cesarem Legatos mit
tunt oppidoque recipiunt. Hos sequuntur Bullidenses Ama
chini reliqueque finitime ciuitates totaque Epyros et Legatis
ad cesarem missis que imperaret facturos pollicentur.
At Pompeius cognitis his rebus que erant Orici et Appollonie
geste Dirrhachio timens diurnis eo nocturnisque itine
ribus contendit simul ac Cesar appropinquare dice
batur. tantusque terror incidit eius exercitui quod properans
noctem diei coniunxerat neque iter intermiserat ut pene
omnes in Epyro finitimisque regionibus signa relique
rent complures arma proicerent ac fuge simile iter
uideretur. Sed cum prope Dirrhachium Pompeius consti
tisse castraque metari iussisset perterrito et eum exercitu
Princeps Labienus procedit iuratque eum se non deserturum
eundemque casum subiturum quecumque ei fortuna tribui
sset. Hoc idem et reliqui iurant Legati. Hos tribuni militum
centurionesque sequuntur. Atque idem omnis exercitus iurat.
Cesar praefecto itinere occupato ad dirrhachium finem pro
perandi facit castraque ad flumen Halys supponit in finibus
appolloniatum ut castellis uigilysque bene merite ciuitates
tute essent presidio. Ibique reliquarum ex Italia legionum
aduentum expectare et sub pellibus Hyemare constituit
Hoc idem Pompeius fecit et trans flumen Tapsum positis castris
eo copias omnes auxiliaque conduxit. Calenus Legioni
bus equitibusque in naues Brundusy impositis ut erat
preceptum a Cesare quantum nauium facultatem habe
bat naues soluit paululumque progressus a portu literas a

Cesare accepit quibus est certior factus. Portus littoraque
omnia classibus adversariorum teneri. Quo cognito se in
portum recipit navesque omnes revocat. Una ex his que perseveraverunt
neque Caleni imperio obtemperavit. quod erat sine militibus
privatoque auxilio administrabatur delata Oricumque atque
a Bibulo expugnata est. quod de servis liberisque omnibus ad impuberes
supplicium sumit & ad unum interficit. Ita exiguo
tempore magnoque casu totius exercitus salus constitit. Bibulus
ut supra demonstratum erat classem ad Oricum &
sicuti mari portusque Cesarem prohibebat. Ita ipse omni terra
earum regionum prohibebatur. Presidiis enim disposita
omnia littora a Cesare tenebantur. Neque lignandi. neque
aquandi neque naves ad terram religandi potestas fiebat
erat res in magna difficultate summisque angustiis rerum
necessariarum premebantur. adeo ut cogerentur sicuti
reliquum commeatum ita ligna atque aquam Corcyram navibus
onerariis supportare. atque etiam uno tempore accidit ut difficilioribus
usi tempestatibus ex pellibus quibus erant
tecte naves nocturnum excipere rorem cogerentur. Quas
tamen difficultates patienter atque equo animo ferebant.
neque sibi nudanda littora et relinquendos portus existimabant.
Sed cum essent in quibus demonstravi angustiis.
ac se Libo cum Bibulo coniunxisset. Loquuntur ambo
ex navibus cum Macilio et Statio Murco legatis quorum
alter oppidi muris. alter presidibus terrestribus preerat.
velle se de maximis rebus cum Cesare loqui. si sibi
eius facultas detur. Huc addunt pauca rei confirmande
causa. ut de compositione acturi viderentur. Interim postulant
ut sint inducie atque ab his impetrant. Magnum
enim quod afficiebant videbatur. & Cesarem id summe sciebat

cupere & pfectum aliquod ex bibuli mādatis existima
batur. Cesar eo tpre .L. cū legione una pfectus ad reci
piendas ulteriores ciuitates et rem frumitariam expedi
endam qua anguste utebatur. Erat ad Butrotum op
pidum. Corcyre ibi certior a .Q. Acilio et Murco p nūs
factus depostulatis Libonis et bibuli legione relinqt
et ipse oricū reuertitur. Eo cum ueisset uocātur illi
ad colloquium pdit Libo neqꝫ excusat bibulum quod is
iracundia sūma erat inimicitiasqꝫ habebat et puatas
tum Cesare ex edilitate & pretura cōceptas ob eam cām
colloquiū uitasse ne res maxīe spei maximeqꝫ utilitatis
eius iracundia impediretur. Pompeij sententiam et ac fuisse
semp uoluntatē ut componerētur atqꝫ ab armis discede
retur. Sed potestatē eius rei nullam hrē. Propterea qd
de consilij sniā sūma belli rerūqꝫ omniū Pompeio pmi
serint. Sed postulatis Cesaris cognitis missuros ad Pō
peium atqꝫ illum reliqua p se acturū hortantibꝫ ipis
interea manerēt inducie dum ab illo rediri posset ne
ue alter alteri noceret. Huc addit pauca de cā et de
copijs auxilijsqꝫ suis. Quibus rebus neqꝫ tū defēden
dum Cesar existimauit neqꝫ nc ut memorie pdatur sa
tis ēē putamus. Postulabat Cesar ut Legatos sibi ad
Pompeium sine piculo mittere liceret. id qꝫ ipi fore re
ciperent aut acceptos p se ad eū pducerēt qd ad
inducias ptineret. Sic belli rationē ēē diuisam.
Vt illi classem & naues auxiliaqꝫ sua impedirent.
Ipe ut aqua terraqꝫ prohiberet. et si hoc sibi remitti
uellent. remitterent. Ipi demaritimis custodijs. si
illud tenerent. se quoqꝫ id retenturū. Nihilominꝰ
tām agit posse de compositione ut hec nō remitterētur

Neq̃ hanc rem illis esse impedimēti loco neq̃ legatos Cesaris recipere. neq̃ piculum pstare eorū. Sed totā rem ad Pompeiū reycer. Vnum instare de indutiis uehementissimeq̃ cōtendere. Que ubi Cesar intellexit pntis piculi atq̃ inopie uitande cā omēz orōez instituisse. neq̃ ullam spem aut conditionisem pacis afferre ad reliquam cogitatione belli se se. recepit

Bibulus multos dies terrā prohibit⁹ et grauior morbo ex frigore & labore implicitus cum neq̃ curari poss; neq̃ susceptum officiū deserere uellet uim morbi sustinere nō potuit. Eo mortuo ad neminē uni sūma imperij redit. sed suam seperati quisq̃ classem ad arbitriū suū administrabat. Vibullius sedato tumultu quē repentinus Cesaris aduentus concitauerit ⁊ rūsus adhibit libone et Lucio. Lucetio et. Theophane quib; cōmunicar de maximis rebus cōsuerat Pompeius demandatis. Cesaris agere instituit quē ingressā in sermonē Pompei interpellauit & loq plura phibuit. Quid mihi inquit aut uite ē aut ciuitate op⁹ est quā bn̄ficio Cesaris hr̄e uidebor.

Cui rei opinio tolli nō poterit nisi cū in Italiā ex qua pfectus sum reductus existimabor bello pfecto.

Ab his Cesar hec dicta cognouit qui sermoni interfuerunt. Conat⁹ tamen nichilo minus est alijs rōibus p colloquium de pace agere ut inter bina castra pompeij et Cesaris unum flum tm̄ Tapsus intererat crebra inter se colloquia milites habebant. neq̃ ullum interim telum p pactiones loquntium traijciebāt.

Mittit P. Vatiniū legatum ad ripam ipam fluminis qui ea que maxime ad pacem ptinē uideretur ageret & crebro magna uoce pronūtiaret liceret ne ciui

bus ad ciues de pace duos Legatos mittere: qd et fugi
tiuis de saltu pireneo: pdomibusqz licuisset presertim
cum id ageret ne ciues cu ciuibz arma decertaret mlta
suppliciter locut ut oes ia omniuqz salute debebat silē
tioqz ab utrisqz militibus auditum responsum ē: Ab alte
ra parte Aulum Varronem pfiteri se altera die ad collo
quiū uēturū atqz una uis utrinqz admodum tuto Legati
uenire et que uellent exponerē possent. Certūqz et rei
tempꝰ constituit quo cum ēēt postero die uētum magna
utrinqz multitudo conuenit magnaqz erat expectatio
eiꝰ rei atqz omniu aī intenti ēē ad pacem uidebantur.
Qua ex frequentia T. labienus prodit submissa uoce lo
qui de pace atqz altercari cū uatinio incipit: quoz me
dia oroe interrūpūt subito undiqz tela immissa. que
ille obtectus armis militum uitauit uulnerantur:
Tam complures in his Corneliꝰ Balbꝰ. M. Plotius L.
Tiburtius cēturiones militesqz nō nulli. Tum Labienꝰ
desinite ergo de compositione Loqui nam nobis nisi Ce
saris capite delato pax nulla ēē pōt. Hisdem temporibz
M. Celius Rufus pretor cā debitoꝝ suscepta initio ma
gistratus Tribunal suum iuxta. C. Trebonij pretoris
Vrbani sellam collocauit & siquis appellauisset de ex
timatione & solutionibusque p arbitrū fierēt ut
Cesar presens constituerat fore auxilio pollicebatr sed fie
bat eqtate decreti et humanitate Trebonij q his temporibz
clementer et moderata eiꝰ dicēdum existimabat ut
reperiri nō posset a qbus initiū appellandi nasceretur
nam fortasse inopiam excusare et calamitatē aut priam
suam aut temporum queri et difficultates actionandi
pponere: ēt mediocris ē animi integras uō tenere

possessiones qui se fatere debeant fateant. Cui aii aut impudentie e. Itaq hoc qui postularet reprebatur. nemo atq ipis ad quor commodum ptinebat durior iuent e Celi & h ab hoc profect initio ne frustra ingressus turpem cam uideretur Legem pmulgauit ut sexies sem dies sin usuris credite pecunie soluant cum restisteret Seruilius cosul reliquiq magistratus et minus oppinione sua effice ad hoium excitanda studia. Sublata priore Lege duas p mulgauit. Vna qua mercedes habitationu annuas coductoribus donauit. Aliam tabularum nouarum impetuq multitudinis in C. Trebonium facto et no nullis uulneratis detribunali eum deturbauit. dequibus rebus. Seruilius cosul ad senatu retulit. Senatusq Celium ab r. p. remouendum censuit. Hoc decreto eu consul Senatu phibuit & concionari conante derostris deduxit. Ille ignominia & dolore p m tus palam se proficisci ad Cesare simulauit clam nuntiis ad milonem missis q clodio interfecto ei noie erat damnat. atq eo in italiam euocato q magnis muneribus datis gladiatorie familie reliquas habebat sibi coniunxit. atq eu in Thurinu ad solicitandos pastores premisit. Ipse cum Casilinu uenisset unoq tempore signa eius militaria atq arma capue tent com phensa et Neapoli familia uisaq proditio oppidi apparet pfectis consiliis exclusus Capua & periculu ueritus. qd couent arma ceperint. atq eum Loco hostis habendum existimabat cosilio destitit atq eo itinere sese auertit. Interim Milo dimissis circumunicipia litteris ea q faceret iussu atq impio facere. Pompeiq mandata ad se Bibulum delata e q quos ex ere alieno Laborare arbitrabatur solicitabat apud quos cum

cum proficere nihil posset quibusdam solutis ex ergastulis casam turino expugnare cepit. His cum a Q. pedio pretore cum legione lapide ictus ex muro perit & celius pfectus ut dictitabat ad cesarē puenit. Turios. v. cum quosdā eius municipii solicitaret equitib3q3 Cesaris gallis atq3 hispanis qui eo pdandi cām missi erant pecuniam pollicentur ab his ē interfectus. Itaq3 magnarū initia rerū q̄ occupatione magistratuū et tempoꝝ solicitam italiam hēbat celerem & facilem exitum habuerūt. Libo pfectus ab oryco cū classe cui pērat nauiū L. Brundusium ē occupauit q̄d pstare arbitrabatur unum locum qua necessarius nris erat aggressus q3 omniū littora ac portus custodia clausos tueri. Hic repentino aduētu naues onerarias quasdam nactus incendit et unam frumēto onustam abduxit magnumq3 nris terrorem iniecit & noctu militibus ac sagittariis in terra expositis psidium equitum deiecit et adeo loci opportunitate pfecit uti ad pompeium lrās mitteret naues reliquas si uellet subduci & refici iuberet sua classe auxilia sese cesaris phibiturū. Erat eo tpre Antonius Brundusii qui uirtute militum cōfisus scaphas nauiū magnarū circiter lx. cratib3 pluteisq3 contexit eoq3 milites delectos imposuit atq3 eas in littora pluribus locis sepatim disposuit nauesq3 triremes quas duas Brundusii faciendas curauerat p cām exercendorū remigū ad fauces portus pdire iussit. Has cum audaci progressas Libo uidisset sperans intercipi posse quadriremes .v. ad eas misit. Que cum nauib3 nris ppinquassent nri ueteranu in portum refugiebant. Illi studio incitati incauti sequebantur iam ex omib3 ptib3 Antonianę scaphe signo dato se ī hos

tes incitauerunt. pmoq impetu unam ex his quadriremem
cum remigibus defensoribusq suis receperunt reliquas tur
piter refugere coegerũt ad hoc detrimẽtũ accessit ut eqtib
p ora maritima ab antonio dispositis aquari phiberentur.
Qua necessitate & ignominia pmot Libo discessit a Brun
dusio obsessionemq nrorum obmisit. multi iam meses erãt
& hiems precipitauerat et neq Brundusio naues Legiones
q ad Cesarem ueniebant. Ac nõ nolle ei rei ptermisse
occasiones cesaris uidebantur q sepe certe flauerant
uenti quibus necessario cõmittẽdum existimabat.
quantoq ei amplĩ pcesserat tpris tanto erãt alacriores
ad custodias q classibus perant maioreq fiduciã phibẽ
di habebant et crebris Pompeii lris castigabant. qm pmo
uenientum Cesarem nõ prohibuissent ut reliquos eius
exercit impedirẽt duriusq quottidie temp transpor
tandum Leuioribus uentis expectabant. Quib reb pmot
Cesar Brundusium ad suos seueri scripsit nacti idoneu
uẽtum ne occasionẽ nauigandi dimitterẽt siue ad littora
appolloniatiũ cursum dirigere atq eo naues eliger pos
sent. Haec a custodibus classium Loca max uacabant qd
se Longius portub cõmittere nõ auderẽt Illi adhibita au
dacia et uirtute administrantib. M. Antonio et fusco
Galeno multum ipsis milit hortantibus neq ullã piculũ
psalute Cesaris recusantib nacti austrũ naues soluunt
atq altero die appolloniã Durrhachiũq pteruehuntur.
Qui cũ eẽnt ex cõtinenti uisi. Q. Coponius q Durrhachii
classi rhodie perat naues ex portu educit et cũ iam
nri remissiori uẽto appropinquassent idem auster incre
buit nostrisq psidio fuit. Neq uo ille ob eam causam
conatu desistebat sed Labore et pseuerantia nautar

& uim tẽpestatis superari posse sperabat. Preteruectosq; ma
gna ui Dirrhachium uenti nihilo secius sequebat. Hostri
usi fortune beneficio tamen impetum classis timebant si fo
te uẽtus remisisset nacti portũ qui appellatur Nympheum
ultra lissum milia passuũ tria eo naues introduxerunt
qui portus ab africo tegebatur. ab austro nõ erat tut'
Leniusq; tempestatis q̃ classis periculum existimauerũt.
Q uo simulat q; intus est itum incredibili felicitate auster
q per biduũ flauerat in Africũ se uẽtit. Hic subitam
commutationẽ fortune uidere licuit. q modo timuerãt
hos tutissimus port' reiiciebat. qui nr̃is nauibus periculũ
intulerant de suo timor̃ cogebant. Itaq; tp̃re cõmutato
tempestas et nr̃os texit et naues rhodias afflixit
ita ut ad unã omẽs constrate nũo xvi eliderent' et na
ufragio interirẽt et ex magno remigum ppugnatorũq;
nũo pars ad scopulos allisa interficeretur. pars ab nr̃is
distraheretur quos omẽs conseruatos Cesar domũ remisit
nr̃e naues due tardius cursu cõfecto ĩ noctem cõiecte
cũ ignorarent quẽ locũ reliquẽ cepissent cõtra Lysium
in anchoris constiterũt. Has scopulis minoribusq; na
uigiis cõpluribus sumptis Octacilius Crassus q lissi pre
erat expugnar̃ parabat simul de deditione eor' agebat
et incolumitatẽ deditis pollicebatur. Harũ altera nauis
CC.xx. e legione tironũ sustulerat. Altera ex ueterana
paulo min' cc. his cognosci licuit quantũ eẽt ĩ hõis p
hominibus p̃sidij in animi firmitudine. tyrones enim
multitudine nauiũ pterriti et Salona Usiaq; cõfecti
iureiurando accepto nihil his nocituros hostes se Octa
cilio dediderũt. q omẽs ad eũ producti cõtra religi
onem iuris iurandi in ei' conspectũ crudelissime inter

ficiuntur. At veterane legionis milites idem conflictati &
tempestate et sentine vitiis non ex pristina virtute remit
tendum aliquid putauerunt sed tractandis conditionibus &
simulatione deditionis extracto primo noctis tempore guberna
torem nauim in terram eycere cogunt. Ipsi idoneum locum nacti
reliquam partem noctis ibi confecerunt et Luce prima mis
sis ad eos abOctacilio equitibus qui eam partem ore maritime
adseruabant circiter .cccc. quique eos armati ex presidio secu
ti sunt se defenderunt & non nullis eorum interfectis inco
lumes se ad nostros receperunt. Quo facto conuentus ciuium ro
qui Lissum obtinebant. quod oppidum his antea Cesar attribu-
erat muniendumque curauerat Antonium recepit omnibusque re
bus iuuit. Octacilius sibi timens fugit oppido et ad pom
peium peruenit ex omnibus copiis quarum erat summa uetera
norum trium Legionum uniusque tyronum et equitum .dccc. plerasque na
ues in italiam remittit. ad reliquos milites equitesque transpor
tandos. Pontones quod est genus nauium gallicarum lissi relin-
quit. hoc consilio ut si forte pompeius uacuam existimans Ita
Liam eo traycisset exercitum quod opinio erat edita in uulgus.
Aliquam Cesar ad insequendum facultatem haberet nunctiosque ad
eum celeriter mittit quibus regionibus exercitum exposuisset.
Et quid militum transuexisset. Hec eodem fere tempore Cesar
& Pompeius cognoscunt. Nam preteruectas. Apolloniam Dirr
hachiumque naues uiderant ipsi iter secundum eas terras
direxerant. Sed quo eent he delate primis diebus igno
rabant Cognitaque re diuersa sibi ambo consilia capiunt. Cesar
ut quam primum cum Antonio se coniugeret Pompeius ut uenientibus
in itinere se opponeret & si imprudentes ex insidiis adori
ri posset. eodemque die uterque eorum ex castris statiuis ex flu
mine Thapso exercitum educunt Pompeius clam et noctu Cesar

palam atq interdiu · Sed Cesaris circuitu maiore iter erat lon
gius aduerso flumine ut uado transire posset Pompei' qd expedito
itinē flum transeūdū ei nō erat magnis itineribus ad Antoniū
cōtendit · atq ubi eum appropinquare cognouit idoneū locum
nactus ibi copias con locauit suosq omēs castris continuit ignes
q fieri phibuit quo occultior eēt ei' aduent'. Hec ad Anto
niū p grecos r deferūtur · Ille missis ad Cesarem nuncius unū
diem sese castris tenuit · altero die ad eum puenit ·
Cesar · cui' aduentu cognito Pompei' ne duobus circūcluderet
exercitibus ex eo loco discedit · omibusq copiis ad Aspara
gum Dirrhachiumq puenit · atq ibi idoneo loco castra ponit ·
His tpribz Scipio detrimētis quibusdam circa mōtem Amanū
acceptis imperatorē se appellauerat · Quo facto ciuitatibz
tyrannisq magnas imperauerat pecunias · Item a publi
canis sue prouincie debitam biennii pecuniā exegerat
& ab hisdem insequētis anni mutua pceperat eqtesq toti
puincie imperauerat · quibus coactis finitimis hostibz ptibus
post se relictis qui paulo añ M · Crassum Imperatorē īter
fecerant et M · Bibulum in obsidione habuerāt Legiones eq
tesq ex Syria deduxerat · Summaq in solicitudine ac
timore Parthici belli in prouinciā cum ac nō nulle mi
litum uoces audirētur sese contra hostem si ducerentur
ituros · contra ciuem et consulem arma nō laturos deduc
tis Pgamum atq in Locupletissimas urbes in hyberna le
gionibus maximas Largitiones fecit et confirmandorū
militū cā diripiendas his ciuitatibus dedit Interī
acerbissime imperate pecunie tota puincia exigebātur ·
Multa preterea generatim ad auaritiam excogitabantur
in capita singula seruorum ac liberorū tributū impone
batur columnaria hostiaria frumentum milites arma re

miges tormita uectare imperabantur cui mõi nõm reperiri
poterat hoc satis ẽẽ ad cogendas pecunias uidebant nõ solum
urbibus sed uicis castellisq pene singulis cum imperio pro
ficiscebantur qui hoꝝ qd acerbissime crudelissimeq fece
rit · is & vir et ciuis optimus habebatur · Erat plena licto
rum et imperioꝝ prouincia cõserta preceptis atq exactoribꝫ
qui pter impatas pecunias suo et compendio seruiebant ·
dictitabant enim se domo patriaq expulsos omibꝫ necessa
riis egere rebus ut honesta pscriptione rem turpissimã
tegerent · Accedebant ad hec grauissime usure qd inbel
lo plerũq accidere consueuit uniuersis imperatis pecuni
is · quibus in rebus prolationem diei donationẽ ẽẽ dicebãt ·
I taq es alienũ prouincie eo biennio multiplicatũ est neq
min' ob eam cãm ciuibꝫ ro · ei' prouincie sed in singulos
cõuentus singulasq ciuitates certe pecunie impabãt
mutuasq ex illo sẽ consulto dictitabant exigi publicanis
vt in sorte fecerant in sequẽtis anni uectigal pmutuo
P reterea · Ephesi a phano diane depositas antiqt' pecu
nias · Scipio tolli iubebat · ceterasq ei' diei statuta cũ
in phano uẽtum ẽẽt adhibitis compluribꝫ ordinis senatorii
quos aduocauerat Scipio lr̃e ei redduntur a Pompeio ·
mare transisse cum Legionibus Cesarẽ properaret ad se
cum exercitu uenire omniaq postea que haberet his lr̃is accep
tis quo euocauerat dimittit · Ipẽ iter ĩ Macedoniã parare
incipit · paucisq post diebus ẽ profectus · Hec res ephesie
pecunie salutẽ attulit · Cesar Antonii exercitu cõiuncto
deducta origo Legione quam tuende ore maritime cã
posuerat tentandas sibi prouincias Longiq procedẽdum
existimabat · & cum ad eum ex Thessalia Aetoliaq legati
uenissent q̃ psidio misso pollicerentur earũ gentium ci

uitates imperata facturas. L. Cassium Longinū cū legione ty
ronum que appellabat XXVII. atq3 equitibus. cc. in Thessaliam
ire. C. Caluisium sabinū cū cohortib3 V. paucisq3 eqtib3 in
Aetoliam misit maximeq3 eo qđ erant propinque regiones
de re frumentaria ut prouiderent hortatus ē. CH. Domitiuz
Coluinū cum Legionibus duab3 XI et XII et equitibus. d.
in macedoniam pficisci iussit. Cui' prouincie ab ea parte
que libera appellabatur Menedemus Princeps eaz legionū
missus legatus omnium suorū excellens studiū profitebat.
Ex his Caluisius pmo aduētu sūma omnīz Aetolorū receptus
uoluntate presidiis aduersariorū Calidone et naupacto
relictis omī Aetolia potitus est. Cassius in Thessaliam cum
Legione puenit. His cum eēnt factiones due uaria uolū
tate ciuitatū utebatur. Egesaretos ueteris hō potentie pom
peianis rebus studebat. Petreius sūme nobilitatis adolescēs
suis ac suoz opibus Cesarē enixe iuuabat. Eodemq3 tpre
Domitius in macedoniā uenit et cum ad eū frequentes ciui
tatum Legiones conuenire cepissent. nūtiatū est adesse
Scipionē cū Legione magna opinione et fama omnīz. Nā ple
rūq3 in nouitate fama āntecedit. Hic nullo ī loco Macedonie
moratus mag impetu tetēdit ad Domitiū et cū ab eo mili
bus passuū XX. abfuisset subito se ad Cassium Longinū
ī Thessaliam cōuertit. Hoc igitur celeriter fecit simul adēē
et uenire nūtiaretur. & quo iter expediti' faceret M. fa
uoniū ad flumen alemonē quod Macedoniā a Thessalia di
uidit cum cohortib3 VIII. psidio impedimētis legionis
reliqt castellumq3 ibi muniri iussit. Eodem tēpore
equitatus regis Cocti ad castra Cassii aduolauit qui
circum Thessaliam eē cōsueuerat. Tunc timore pterritus Cas
sius cognito Scipionis aduētu uisisq3 eqtibus quos Scipi

omnīz esse

omnis esse arbitrabatur ad montes se cõvertit qui Thessaliam
cingunt atq; ex his longe Ambrachiã versus iter facẽ cepit.
At Scipionẽ properantẽ sequi lrẽ sunt consecute a. M. Favonio
Domitium cum legionibus adẽe. neq; se psidium ubi consti
tutus eẽt sine auxilio Scipionis tenere posse. Quibus lris
acceptis consilium Scipio iterq; commutat. Cassium seq
destitit/ Favonio auxilium ferre contẽdit. Itaq; die ac noc
te continuato itinere ad eum pvenit tam oportuno tpre
ut simul Domitiani exercitus pulvis cẽneret & primi an
cursores Scipionis viderẽtur. Ita Cassio industria dom
Favonio Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio biduũ
castris stativis moratꝰ ad flumẽ qd inter eũ et Domitii
castra fluebat Aliacmonem tertia die pma luce exercitum
vado traducit. & castris positis postero die mane copias
añ frontẽ castrorũ instituit. Domitiꝰ tum quoq; sibi
dubitandum nõ putavit qn deductis legionibus prelio
decertaret sed cum eẽt inter bina castra campꝰ circiter
milia passuũ vi Domitius castris Scipionis aciẽ suam sb
iecit. Ille a vallo nõ discedẽ pseveravit. Attñ egre retẽ
tis domitianis militibus ẽ factũ ne plio cõtenderet &
maxime quod rivus difficilimis ripis subiectꝰ castris
Scipionis pgressus nrorum impediebat quorum studiumq; alacri
tatemq; pugnandi Scipio suspicatꝰ fore ut postero die ã
invitꝰ dimicarẽ cogeretur aut magna cum infamia castris
se contineret qui magna expectatione venisset temerẽ
pgressus turpẽ hũit exitum et noctu neq; cõclamatis q
dem vasis flumen transit atq; in eandem ptem ẽ ve
nerat redit. Ibiq; prope flumẽ edito nã loco castra po
suit. paucis diebus intẽpositis noctu insidias equitum
conlocavit. quo in loco superioribus fere diebus nri pa

bulari consuerunt & cū quottidiana consuetudine. Q.

V arus pfectus equitum Domitii ueniss; subito illi ex īsidiis cōsurrexerunt. Sed nr̄i fortiter eoꝝ impetū tulerunt.

C eleriterq; ad suas quisq; ordines redit. atq; ultro uniuēsi in hostes impetū fecerūt. Ex his circiter. lxxx. interfectis reliquis ī fugam cōiectis duobꝫ amissis i castra se receperūt. His rebus gestis. Domiti' sperās Scipionem ad pugnam elici posse simulauit se se man gustiis rei frumētarię adductū castra mouer̄ uasisq; mor cōclamatis. Egressus milia passuum tria Loco idoneo & occulto omēs exercitū eqtatumq; collocauit. Scipio ad sequēdum paratus eqtatūq; magnāq; ptem ad explo randum iter Domitii et cognoscendum pmisit. Qui cum eent pgressi pmeq; turmę insidias intrauissent ex fre mitu equoꝝ illata suspitione ad suos se recipe cepunt. quiq; hos insequebantur celerem eoꝝ receptum conspica ti restiterū. Nostri cognitis hostiū insidiis ne frustra duas expectarēt reliquias nacti turmas receperunt.

I n his fuit M. Opimius pr. eq. reliquos omēs earū tur marum aut interfecerunt aut captos ad domitiū dedu xerunt deductus ore maritime psidiis. Cęsar ut sup demōstratū est in cohortes. Orici oppidi tuendi causa reliquit. Hisdemq; custodiam Longarū nauiū tradidit. quas ex Jtalia traduxerat. Huic offo oppidoq; Cani nius Legatus pe̅rat Is naues nr̄us iteriorē ī ptem post oppidū reduxit. & ad alteram deligauit fau cibusq; portus nauē onerariam sūmersam obiecit et huic alteram cōiunxit. Sup quas turri effectam ad ipsum introitum portus opposuit et militibꝫ com pleuit tuendamq; ad omēs repentinos tradidit casus.

Quibus cognitis rebus . CN . Pompei filiusque qui classi
Aegiptie preerat ad Oricum uenit . Submersamque nauem
Remulco multisque contendens funibus abduxit . atque alteram
nauem que erat ad custodiam ab Acilio posita pluribus
aggressus nauibus quibus ad libram fecerat turres ut
ex superiori pugnans loco integrosque semper defatigatis
summittens et reliquis partibus simul ex terra scalis &
classe moenia oppidi temptans uti aduersariorum manus
deduceret . Labore & multitudine telorum nostros uicit .
Defectisque defensoribus qui omnes scaphis excepti re
fugerunt et nauem expugnauit . Eodemque tempore ex al
tera parte molem tenuit naturalem obiectamque per
insulam oppidum effecerat quattuor biremes subiectis
scutulis impulsas uectibus in interiorem partem traduxit .
Itaque ex utraque parte Longas aggressas que erant deli
gate ad terram . atque naues quattuor ex his abduxit .
reliquas incendit . Hoc confecto negocio . Q . Lelium
ab asiatica classe abductum reliquit . qui commeatus
Biblide atque Mantinea importari in oppidum prohibebat .
Ipse Lissum profectus naues onerarias XXX . a . M . Antonio
relictas intra portum aggressus omnes accendit . Lissum
expugnare conatus defendentibus ciuibus ro . qui eius conuen
tus erant militibusque quos presidii causa miserat . Cesar
triduum moratus paucis in oppugnatione omissis re infecta
inde discessit . Cesar postquam ad Sparagium esse cognouit
eodem cum exercitu profectus & expugnato in itinere
oppido Partinorum in quo Pom . presidium habebat ter
tio die Macedoniam ad Pompeium peruenit iuxtaque eum
castra posuit . et postridie eductis omnibus copiis acie in
structa decernendi potestatem . Pom fecit . Vbi illum

suis locis tenere animaduertit reducto in castra exercitu aliud sibi consilium capiendum existimauit. Itaque postero die omnibus copiis magno circuitu difficili angustoque itinere Dirrhachium profectus est sperans Pompeium Dirrachiumque compelli aut ab eo intercludi posse quod omnem comeatum totiusque belli apparatum eo contulisset ut accidit. Pom. enim primo ignorans eius consilium quod diuerso ab ea regione itinere profectum uidebat angustiis rei frumentarie compulsum discessisse existimabat. Postea per exploratores certior factus postero die castra mouit breuiore itinere se occurrere ei posse sperans quod fore suspicatur. Cesar milites adhortatus ut equo animo laborem ferret. Parua parte noctis intermisso itinere mane dirrhachium uenit. Cum primum agmen Pom procul cerneretur tum ibi castra posuit. Pompeius interclusus Dirrhachio ubi propositum tenere non potuit. secundo usus consilio edito loco qui appellatur petra aditumque habet nauibus mediocrem. Atque eas a quibusdam protegit uentis castra communit eo partem nauium longarum conuenire frumentum comeatumque ab Asia atque ab omnibus regionibus quas tenebat comportare imperat. Cesar longius bellum ductum iri existimans et de Italicis comeatibus desperans quod tanta diligentia omnia littora a Pompeianis tenebantur classesque ipsius quas hieme in Sicilia Gallia Italia fecerant morabantur. in epirum rei frumentarie causa Vintilium et L. Canuleium legatos misit.

Quodque he regiones longius aberant locis certis horrea constituit uecturasque frumenti finitimis ciuitatibus descripsit. Item lisso parthinisque omnibus castellis quod esset frumenti conquiri iussit. Id erat perexiguum tum ipsius agri natura quod sint loca aspera ac montuosa ac plerumque frumento utuntur importato tum quod Pom. hoc preuiderat et superioribus diebus

prede loco parthinos habuerat frumentūq; omē cōquisitū spoliatis effossisq; eorum domibus pequites in porta compor tarat. Quibus rebus cognitis cesar consilium capit et loci nā. Erant enim circa castra Pompei pmulti editi atq; aspri colles hos pmum psidiis tenuit castellaq; ibi comunit. Inde ut loci cuiuq; nā ferebat excastello in castellū pro ducta munitione circūuallare Pompeiū instituit. Hec expectans q angusta re frumitaria utebatur. Quodq; Pompeius multitudine equitū ualebat. Quo minore periculo undiq; frumtū comeatumq; exercitui suppor tare posset simul uti pabulatione Pompeiū phiberet. equitatūq; ei ad rem gerēdam inutilem efficeret. Ter tio ut auctoritatē quā ille maxime ap exteras natio nes niti uidebatur minueret cum fama pterras terras p crebuisset illum a Cesare obsideri necq; audē plio dimicare. Pompeius necq; amari Dirrhachioq; discedē uolebat. Qd omēz apparatū belli tela arma tormta cōlocauerat ibi frumentūq; exercitui supportabat nauibi. necq; Cesaris munitiones prohiber poterat nisi plio decētar uellet quod eo tpre nō ēē faciēduz statuerat. Relinquebat ut extrema rōnez belli se quēs q; plurimos colles occuparet et q; latissimas re giones psidiis teneret. Cesarisq; copias q; latissime posset distineret idq; accidit castellis xxiiii effectis xv. mil. pas circuitu amplexus. Hoc spacio pabula batur. Multaq; erant eum locum manu facta a qbus interim iumta pasceret. Atq; ut nri ppetuas muni tiones uidebant perductas ex castellis in pxima cas tella. necq; loco trūperēt Pompeiani. ac nros post ter gum adorirētur timebant. Ita illi interiore spatio

ꝑpetuas munitiones efficiebant. neqꝫ locū nr̄i intrare
neqꝫ ipos a tergo circumueniri posset. sed illi opibus
uincebant: q̄ et nūo militum p̄stabant et interiore
spatio minorem circuitū habebant. Que cū erant
Loca Cesari capienda etsi ꝓhibere Pom totis copiis &
dimicar̄ nō constituerat. tn̄ suis locis funditores sagit
tariosqꝫ mittebat q̄x magnū nūm habebat multiqꝫ ex
nr̄is uulnerabantur. magnusqꝫ intercesserat timor
sagittar̄x atqꝫ om̄es fer milites aut ex coactis aut ex
centonibus aut ex coriis tunicas aut tegm̄ta fecerat
quibus tela uitaret in occupandis p̄sidiis magna ui
vterqꝫ uidebat. Cesar ut q̄ angustissime Pompeium
contineret Pompei ut q̄ plurimos colles q̄ maximo cir
cuitu occuparet. Crebraqꝫ ob eam cām prelia fiebant
I n his cum Legio Cesaris viiij p̄sidiū quodda occupauisset
& munir̄ cepisset huic loco ꝓpinquū et cōtrariū colle
P ompei occupauit. nr̄os ope ꝓhibere cepit et cū una
ex pte equū aditum h̄ret ꝑmum sagittariis fun
ditoribusqꝫ circumuētis. Postea leuis armature magna
multitudin̄ missa tōmtisqꝫ ꝑlatis munitiones impedi
ebat. neqꝫ erat facile nr̄is uno tp̄re pugnar̄ &
munir̄ Cesar cū suos ex om̄ibꝫ ptibus uulnerari ui
deret recipe se statuit & Loco ex cedere. Erat
p oleclue receptū. Illi aūt acri' instabāt neqꝫ regredi
nr̄os patiebātur q̄ timor̄ adducti locū reliquere
uidebantur. tr̄ eo tp̄re gloriās apud suos Pom. dixisse
nō recusar̄ se qn ullus usui impator extimaret̄ si sin
maximo detrim̄to Legiones Cesaris sese recepisset. Inde
q̄ temer̄ eēnt pgresse. Cesar suoꝝ receptus tim̄s crates
ad extremū tumulū contra hostem ꝑferri et aduer

sas locari inter has mediocri latitudine fossam tecti mi
litib; obduci iussit locumque in omnes partes quam maxime impedir
I pe idoneis locis funditores instruxit ut presidio nris se
recipientib' essent. His reb; completis legiones reduci iussit
P ompeiani hoc insolenti' atque audaci' nros premere et in
stare ceperunt. cratesque pmunitione obiectas ppulerunt
ut fossas transcenderent. Quod cum animaduertisset
C esar ueritus ne non reducti sed deiecti uiderentur
maiusque detrimentum caperetur a medio nro spatio suos
p Anto. qui ei legioni preerat quibus cohortat' tuba si
gnum dari atque in hostes impetum fieri iussit. Milites
legionis none subito conspicati pila coniecerunt et ex infe
riore loco pilum aduersus incitati cursus precipites Pompe
ianos egerunt et terga uertere. Quibus ad recipiendum
crates directe longuriique obiecti & institute fosse ma
gno impedimento fuerunt. nri uero qui satis habebant sine
detrimento discedere compluribus interfectis V. omnino
suorum amissis quietissime receperunt. Pauloque circa eum
locum alijs comprehensis collibus munitiones perfecerunt.
E rat noua et inusitata belli ro cum tot castellorum nro
totoque spatio in tantis munitionibus & toto obsidionis
genere tum et reliquis rebus. Nam quicumque alium obsidere
conati sunt perculsos atque infirmos hostes adorti aut
prelio superatos aut aliqua offensione permotos continue
runt. cum ipsi nro equitum militumque prestarent. Causa autem
obsidionis hec fere esse consueuit ut frumento hostes pro
hiberent ac tam integras atque incolumes copias. Cesari
inferiores militum nro continebat cum illi omnium rerum copia
abundarent. quottidie enim magnus undique nauium nrus con
ueniebat. que commeatum supportarent neque ullus flar

uentus poterat quum aliqua ex parte secundum cursum ha
beret. Ipse autem consumptis omnibus longe lateque frumentis sum
mis erat in angustiis. sed tamen singulari patientia hec
milites ferebant. Recordabantur enim eadem se super
iore anno in Hispania perpessos labore et patientia maxi
mum bellum confecisse mem erat ad Alesiam magnam
inopiam perpessos multo etiam maiore ad Auaricum maximarum
se gentium uictores discessisse non illis ordeum daretur
non legumina recusabant. Pecus uero cuius rei summa erat ex
E piro copia magno in honore habebant et genus radicis
inuentum ab his qui fuerant cum Valerio quod appellatur chara
quod admistum lacte multum inopiam leuabat id ad simili
tudinem panis efficiebant erat eius magna copia. Ex hoc ef
fectos panes cum in colloquiis Pompeiani nostris famem obiecta
rent uulgo in eos iaciebant ut spem eorum minuerent.
I amque frumenta maturescere incipiebant. atque ipsa spes
inopiam sustentabat quod celeriter habituros copiam
confidebant. Crebreque uoces militum in uigiliis collo
quiisque audiebantur. prius se ex arboribus cortice uicturos
quam Pompeium e manibus dimissuros. Libenter etiam ex perfugis
cognoscebant quos eorum tolerari reliqua uero iumenta in
teriisse uti autem ipsis ualitudine non bona cum angustiis
loci et odori tetro ex multitudine cadauerum et quot
tidianis laboribus insuetos operum tum aque summa
inopia affectos. omnia enim flumina atque omnes riuos qui
ad mare pertinebant Cesar auerterat aut magnis
operibus obstruxerat. atque erant loca montuosa et ad
specus uallium angustie. Has sublicis in terram dimissis pre
sepserat terramque adgesserat ut aquam contineret. Ita
illi necessario loca sequi demissa ac palustria et pu

teos fodere cogebantur. atque hunc laborem ad quotidiana
opa addebant q tam fontes a quibusdã psidijs haberit lon
gius & celeriter estibus exarescebant. At Cesaris exer
cit' optima ualitudine sumaque aque copia utebat. tũ cõmeat'
omi gnẽ pter frumtũ abundabat quib quottidie meli' succe
dere tpus maioreq spem frumtorũ maturitate propon
uidebant. in nouo gñe belli noue ab utrisque bellandi rões
repiebantur. Illi cum animaduertissent ex ignibus nocte co
hortes nrãs ad munitiones excubar silentio aggressi uni
uersam in multitudinẽ sagittas cõijciebant et se confestim
ad suos recipiebãt. qbus rebus nri usu docti repebant
remedia ut alio loco ignes facerẽt. Interim certior fact
p scylla que discedens castris prefecerat Cesar auxilio co
horti uenit cũ legionib ii cui' aduentu facile sunt repulsi
Pompeiani nec uo cõspectũ aut impetũ nror tulerunt pri
misque deiectis reliqui se uẽterũt & loco cesserũt sed inse
quẽtes nro ne longi' psequerẽtur. Sylla reuocauit at
plerique existimãt si acri' insequi uoluisset bellũ eo die
potuisse finire. Cui' consilium nõ rephendẽdum uidet.
Alie enim sũt legati ptes alie imperatoris. Alter agere
ad pscript . Alter libere ad sumã rer consulere debet. Sy
lla a Cesare castris relictis liberatis suis hoc fuit con
tẽtus. nec plio decertar uoluit. que res tam aliquem
fortasse recipet casum ne impatorias sibi partes sumpsi
sse uideretur. pompeianis magna res ad receptum
difficultatẽ afferebat. Nam ex iniquo progressi loco
in sumo constiterant si p de cliue se recipent. nros ex
supior loco insequẽtes uerebant nec mltm ad solis oc
casum tpis superat. Spe enim cõficiendi negocij prope i
noctẽ rẽ deduxerãt ita necessario atque extempor capto

consilio Pom. tumulum quēdam occupauit q tantū aberat a nr̄o castello ut telum tor̄tūue missum adigi nō posset hoc cōsedit loco atq eū cōmunuit om̄esq ibi copias continuit. Eodem tp̄e duobꝫ preterea locis pugnatum ē. nā plura castella Pom. pariter destinende man̄ cā tentauerat ne ex pximis p̄sidijs succurri posset. Vno loco Volcati' Tullus impetū legionis sustinuit cohōtibꝫ tbꝫ atq eā loco depulit. Altero germani munitiōes nr̄as egressi complurībꝫ interfectis se se ad suos īcolumes receperunt. Ita uno die sex p̄lijs factis tbus ad Dyrrachium tribꝫ ad munitiones. cū hoꝝ omniū rō haberet ad duorum milia nr̄o ex pompeianis occidisse reppebamus. euocatosq cēturiones complures. In eo fuit nūo. V. Flacc' L. filius eius qui Pretor Asiam obtinuerat. signaq sunt militaria sex delata nr̄i nō ampl' xv. nō ampl' omnibꝫ sunt p̄lijs desiderati. sed ī castello nemo fuit oīo militum qui uulneraret uusq ex una cohorte centuriones oculos amiserūt. & cū laboris sui periculum testimonium afferre uellent milia sagitta tr circiter xxx. ī castellū cōiecta Cesari renūtiauerunt scutoq relato ad eū sceue cēturionis inuēta sūt in eo foramina cc xxx. quē cesar ut erat d' eo merit' et de r. p. donatū milibꝫ cc. atq ab octauis ordinibꝫ ad p̄mipilū se traducere pnūtiauit. ei' n. ope castellū magna ex pte conseruatū ēē cōstabat cohortēq postea duplici stipendio frumtoue & speciarijs militaribꝫq donis amplissime donauit. Pom noctu additis magnis munitionibꝫ reliqs diebꝫ turres extruxit et in altitudinē pedū xv. effectis opibꝫ uinee is eam pātem castroꝝ obtexit. & v. intermissis diebꝫ alteram noctē sb nubilā nact' extructis omnibꝫ castrorū portis ad impediēdum obiectis. tētia inita uigilia exercitū eduxit sub silentio & se in antiquas muni

tiones recepit. Aetolia. Acarnania. amphiloc. p Cassium lon
ginū & Caluisiū Sabinū ut demōstrauimꝰ receptis ten
tandā sibi Achaiā ac paulo longiꝰ pgrediūdum sibi existi
mabat. Cesar itaqꝫ eo Calenum misit & Q. S. et Cassiū
cū cohortibꝫ adiūgit. Quorū cognito aduentu Rutiliꝰ
Lupꝰ qui achaiam iussus a Pom obtinebat Stumū munir
instituit ut Achaia Fusium obtineret pͥhiberet Calenus
delphos Thebas et orcomeneū uoluntate ipāꝝ ciuitatū re
cepit nō nullas urbes p uim expugnauit. Reliquas ciuita
tes circūmissis legationibꝫ amicicia Cesaris cōsiliare stu
debat inhis rebꝫ fere erat Fusiꝰ occupatꝰ. omibꝫ deinceps
diebus Cesar aciem exercitū ī aciem equū in Locū per
duxit si Pom. pͥlio decētare uellet. ut pene castris. Pom
legiones subiceř. tātumqꝫ a uallo eiꝰ pͥma acies aberat ut
ne telo tormētoue adigi posset. Pom. aūt ut famā opinio
nēqꝫ hoīum teneret sic p castris aciē instituebat ut ērtia
acies uallū cōtingeret oīs qͥdem instructꝰ exercitꝰ telis ex
uallo abiectis protegi posset. Hec cū in Achaia durrachi
qꝫ gererētur. Scipionēqꝫ in macedoniā uenisse consta
ret nō obliꝰ pͥstini instituti. Cesar mittit suū atqꝫ illiꝰ
familiarē clodiū quē ab illo traditū initio et cōmen
datū suorū necessariorū nūo hrē instituerat. Huic
dat lrās madataqꝫ ad eū quoꝝ hec erat sūma. sese oīa
depace ēpta nihil adhuc arbitrari uicio factū eoꝝ quos
ēē auctores eiꝰ rei uoluisset qͥ sua mandata pferř nō oppo
tuno tp̄re ad Pompeiū uererētur. Scipionē ea ēē auctoritate
ut nō solum libere que pbasset exponeř. sed ēt ex magna
pte cōpellare atqꝫ errantē regē posset. Preēē aūt suo nōie
exercitus ut pͥter auctoritatē uires qꝫ ad cohercēdum
hrēt. quod si fecissꝫ quietē italie pacē puinciaꝝ salute

imperatio unionis acceptam relaturos. Haec ad eu Clodi' mandata refert. Ac primis diebus ut videbat libenter audit: reliqs ad colloquiu no admittitur. Castigato Scipione a Fauonio ut postea cōfecto bello reperiebam. Infectaq re sese ad Cesarem recepit. Cesar quo facili' equitatu pompeianu ad Dirrhachiu contineret et pabulatione phiberet. Aditus duos quos angustos ee demostrauim magnis opibus pmunuit. castellaq his locis posuit. Pom ubi nihil pfici equitatu cognouit paucis intermissis diebus rursus cum nauibus ad se intra municiones recepit. Erat summa pabuli inopia adeo ut foliis ex arboribus strictis et teneris arūdinum radicibus contusis equos aleret. Frumenta enim que erant intra munitiones sata cōsumpserant cogebantur Corcyra atq Acarnania lōgo interiecto nauigationis spacio pabulum supportare. q erat minor ei rei copia ordeo ad iuge atq his rationibus eqtatu tolerare.

Sed postq nō mō ordeu pabuluq omib locis herbeq desecte. sed et fruct' ex arboribus deficiebat. cōruptis eqs macie conidiis sibi aliquid Pom de eruptione existimabat.

Erant apud Cesare ex eqtu nro Allobroges duo. frēs. Roncillus et egeus ad buccilli filii q in ciuitate pncipatum multis annis obtinuerat singulari uirtute hoies. quoru opa Cesar omib gallicis rebus optima fortissimaq erat usus. His domi ob has cas amplissimos magistratus mandauerat atq eos extra ordine i senatu legendos curauerat. agrosq in gallia ex hostib captos pmiaq rei pecuniarie magna tribuerat. Locupletesq ex egētibus fecerat. Hi pp uirtutem nō solum apud Cesare in honore erāt sed apud exercitu cari habebāt. sed freti amicicia Cesaris stulta ac barbara arrogantia elati despiciebant suos stipendiuq eq

tū fraudabant & pdam omē domū auertebāt. Quibus illi rebȝ pmoti uniuersi Cesarem adierūt palamq; de eoꝝ iniuriis questi. & ad cetera addiderūt falsum ab hiis eqtū nūm deferri quorū stipendiū auerteret. Cesar neq; illud temp̄ aīaduersionis ēē existimās et multa uirtuti eorū cōcedēs rem totam distulit. Illos secreto castigauit quod questui eqtes haberēt monuitq; ut ex sua amicicia omnia expectarēt et ex pteritis suis officiis reliqua sperarēt. Magnā tñ res hȝ illis offensionē et contēptionē ad omēs attulit idq; ita ēē tum ex alioꝝ obiectationibus tū ēt ex domestico iudicio atq; aīi conscientia intelligebat. Quo pudorē adducti et fortasse nō se liberari sed in aliud temp̄ reseruari arbitrati discedere a nob̄ & nouā tētare fortunā. nouasq; amicicias expiri constituerūt et cum paucis collocuti clientibȝ suis quibȝ tantū facinꝰ cōmittere audebant Primū conati sunt pfectū eqtū. C. Volusenū interficerēt. Postea bello cōfecto cognitū ē ut cū mune aliquo pfugisse ad Pom. uiderētur. Postq; id facinus uisum ē neq; facultas pficiendi dabatur q; maximas potuerūt pecunias mutuati p̄ mī ac suis satisfacē et fraudata restituere uellent multis coemptis eqs ad Pom. transierunt cum hiis quos sui consilii habebant. quos Pompeiꝰ quod honesto loco erant nacti et instructi liberaliter magnoq; comitatu et multis iumētis uenerāt uiriq; fortes habebant et in honorē apud. Ce. fuerūt quodq; nouū et preter cōsuetudinē acciderat. omnia sua pſidia circūduxit. atq; ostentauit. Nam añ id temp̄ nemo aut miles aut eqs a Ce. ad Pom. transierit cū pene quotidie a pom. ad Ce. pfugerēt. Vulgo uo uniuersi in Epiro atq; Aetolia conscripti milites eaꝝq; regionū omniūq; a Ce. tenebātur.

Sed his cognitis omnibus rebus seu quod in munitionibus perfectum
non erat. seu quod a peritioribus rei militaris desiderari
uidebatur. Temporibusque rerum et spaciis locorum in custodi
arum uaria diligentia animaduersa prout cuiusque eorum qui
negociis preerant. aut natura aut studium ferebat. Hoc
ad Pompeium omnia detulerant. Quibus ille cognitis erup
tionisque iam ante capto consilio ut demonstratum est. tegimenta
galeis milites ex uiminibus facere atque aggerem iubet
comportari. His paratis rebus magnum numerum leuis ar
maturae et sagittariorum aggeremque omnem noctu in scaphas
et naues onerarias imponit et de media nocte cohortes
LX. ex maximis castris praesidiisque deductas ad eam
partem munitionum ducit que pertinebant ad mare longis
simeque a maximis castris Cesaris aberant. Eodem
naues quas demonstrauimus aggere et leuis armature
militibus completas. Quasque ad Dyrrhachium naues longas
habebat mittit et quid a quoque fieri uelit percipit. Ad eas
eas munitiones Cesar Lentulum Marcellinum questorem
cum Legione noua positum habebat. Huic quod ualitudine
minus comoda ualitudini utebatur. Fuluium postumum ad
iutorem submiserat. Erat eo loco fossa pedes. xv. et ual
lum contra hostem in latitudinem pedum. x. tantundemque
eius ualli agger in altitudinem patebat. ab eo intermisso spatio
pedum dc. alter conuersus in contrariam partem erat uallus
humilior paulo munitione. hoc enim superioribus diebus ti
mens Cesar ne nauibus nostri circumuenirentur duplicem
eo loco fecerat uallum ut si ancipiti praelio dimicaretur
posset resisti. Sed operum magnitudo et continens omnium
dierum labor quot milia passuum in circuitu xviij. muni
tiones erant complexus. ac perficiendi spatium non dabat.

I taq[ue] cõtra mar[e] transuersum uallũ q[ui] has duas munitiones contigeret n[on]dũ p[er]fecerat q[uae] res, nota erat Pom. delata p[er] alobroges p[ro]fugas magnũq[ue] n[ost]ris attulerat i[n]comodum.
N am ut ad mare n[ost]re cohortes nona leg[ionis] excubauerũt ac cessere subito p[ri]ma luce Pompeiani exercit[us] aduẽtusq[ue] eorum nouus extitit simul nauib[us] circũuecti milites interiorem uallum tela iaciebant. fossesq[ue] aggere complebant et legionarii interioris munitionis defensores scalis admotis tormẽtisq[ue] cuiusq[ue] g[e]n[e]ris telis terrebant. magnaq[ue] multitudo sagittariorũ ab utraq[ue] p[ar]te circũfundebatur mltu aut ab ictu lapidũ q[uod] unũ n[ost]ris erat telum uiminea tegimta galeis imposita defendebãt. Itaq[ue] cũ omnib[us] reb[us] n[ost]ri p[re]merẽt atq[ue] egre resisterẽt aĩ aduersum uitiũ munitionis q[uod] supra demonstratũ ẽ. atq[ue] inter duos uallos qua p[er]fectum op[us] n[on] erat p[er] mar[e] nauib[us] expositis in ad[uer]sos n[ost]ros impetum fecerunt. atq[ue] ex utraq[ue] munitione deiectos terga uerter[e] coegerunt. Hoc tumultu nũciato. Marcellinus cohortes subsidio n[ost]ris laborantibus submittit que ex castris fugientes suspicate. neq[ue] illos suo aduentu cõfirmar[e] potuerũt. neq[ue] ipsi hostiũ impetũ tulerunt.
I taq[ue] q[uo]dcũq[ue] addebatur subsidio id corruptũ timore fugientiũ terrorẽ et p[er]iculũ augebat. Hominũ enim multitudine recept[us] impediebatur In eo p[rae]lio cũ grauis uulner[e] eẽt effectus Aq[ui]lifer et a uirib[us] deficere cõspicat[us] eq[ui]tes n[ost]ros hanc ego inquit et uiuus multos p[er] annos magna diligẽtia defendi. Et n[un]c moriens eadem fide Cesari restituto. Nolite obsecro cõmitter[e] q[uo]d an[te] in exercitu Ce[saris] n[on] accidit ut rei militaris dedecus admittatur incolumẽq[ue] ad eũ deferre. Hoc casu Aquila cõseruat[ur] omnib[us] p[ri]me cohortis cẽturionibus inter

fectis pter pncipē porem · tanqȝ Pompeiam magna cede no
strorx castris marcellinj adpropiquabant nō mediocri ter
rore illato reliquis cohortibus et · M · Anto · q̄ prox mū
locū psidiorū tenebat ea re nūciata cum cohortibȝ xii
descēdens ex loco supiore cernebatur · cui' aduēt' Pompe
ianos compressit · nrosqȝ firmauit ut nō se ex max̄ timor
colligerēt · neqȝ multo post Cesar significatione per castella
fumo facta ut erat supioris tpis consuetudo · deductis
qbusdam cohortibȝ ex presidiis eodem uenit · Qui cognito
detrimento · Cū aīaduertisset Pompeiu extra munitiones
egressum castra secūdū mar ut libere fabulari poss
nec min' aditū nauibȝ hrēt cōmutata rōe belli qm
ppositum nō tenuerat · iuxta Pom · muniri iussit · Qua
pfectu munitione aīaduersum ē ab speculatoribȝ · Cae ·
cohortes quasdam qd instar legionis uideret ē post
siluam et in uetera castra duci castrorū hic status erat
supioribus diebus nona Ce · legio cum se obiecis
set Pompeianis copiis atqȝ opa ut demōstrauim' circū
uenirent castra ibi posuit Haec siluā quādam continge
bant neqȝ longi' passibȝ · ccc · a mari aberant · post mu
tato cōsilio quibusdam de causis Cesar paulo ultra eū
locum castra transtulit · paucisqȝ intermissis diebus
eadē hec Pompei' occupauerat · & qȝ eo loco plures erat
legiones habitur' relicto īterior uallo maiorē adiecerat
munitionē ad flumē pduxerat circiter passus · cccc · quo
liberi' ac sine periculo milites adaquarēt · Sed is quoqȝ
mutato cōsilio quibusdam de causis quas cōmemorari
necesse nō ē eo loco nō excesserat · Ita complures di
es manserant castra munitiones omēs qdem integre erāt
eo signo legionis illato speculatores · Ce · renuntiarunt ·

Hoc idē usu ex superioribus castellis quibusdā cōfirmauerāt. Is loc' aberat nouis Pom. castris circiter passus .v..

Hanc legionē sperās Cesar se opprimerē posse et cupiēs ei diei detrimentum sarcirē. Reliquit in opē cohortes duas q̄ speciē munitionis pberent. Ipse diuerso itinē q̄ potuit occultissime reliquas cohortes nūo .xxxiii. inqb3 erat legio nona. multis amissis cēturionib3 diminutoq3 militū nūo ad legionē Pom. minoraq3 castra fortissimeq3 .T.P. duplici acie eduxit. neq3 eū pma opinio fefellit. Nam et peruenit priusq3 pom. sentire posset. Et tū etsi erant munitiões castrorū magne tam sinistro cornū ubi erat ipse celeriter aggressus Pompeianos exuallo deturbauit. Erat obiect' portis Ericius. Hic paulisp ē pugnatū. cū irrumperē nri conarēt' illi defenderēt castra. fortissimeq3 .T. Puleione cui' opa proditum exercitū .C. Anto. demonstrauim' e loco ppugnāte. Sed tn̄ nri uirtute uicerūt. Excisoq3 ericio pmo in maiora castra post ēt ī castellum q̄ erat inclusū maioribus castris irruperūt. qd eo pulso legio sese receperat nō nullos ibi repugnātes interfecerūt. Sed fortuna q̄ plurimū pōt cū in reliqs reb3 tū pcipue in bello paruis momētis magnas rerū commutationes efficit. ut tū accidit. munitionē quā ptinoere a castris ad flumē supra demōstrauim' dextrū Cesaris cornu cohortes ignorantia loci sūt secute. cū portā quererēt castrorūq3 eā munitionē ēē arbitrarētur. Quod cū ēēt animaduersum coniunctā ēē fluminis positis munitionib3 defendente nullo transcenderunt.

Omnisq3 nr̄e equitat' ē eas cohortes secut'. Interim Pompei' has longa satis interiecta mora et renūtiata .V. legionē ab opē deductā subsidio suis dux. Eodemq3 tpre eqtat' ei' nris eqtib3 appropinquabat. & acies

154

instructa a nostris q castra occupauerat cernebatur. omniaq[ue] st
subito mutata. Pompeiana legio celeri spe subsidii confirmata
a decumana porta resistere conat[ur] atq[ue] ultro in nostros impetu[m]
faciebat. equitatus Ce[saris]. q[uo]d angusto itiner[e] p[er] aggeres ascendebat
receptui suo timens initiu[m] fuge faciebat. dextru[m] cornu quod
erat a sinistro seclusum terrore equitu[m] a[n]i[m]aduerso ne intra
munitione[m] opprimeret[ur] ex p[ar]te qua portiebat sese recipi
ebat ac plerique ex his ne in angustias inciderent .x. pedu[m]
munitionis se in fossas p[re]cipitant p[ri]misq[ue] oppressis. Reliqui p[er]
hor[um] corpora salute[m] sibi ad exitu[m] pariebant. Sinistro cornu
milites cu[m] ex uallo Pom[peium] ade[ss]e. & suos fugere cernerent.
ueriti ne angustiis interluderentur. cum extra et intus
hostes haberent. Eodem quo uenerat receptui sibi co[n]sule
bant. omniaq[ue] erat tumult[us] timoris fuge plena. adeo ut cu[m]
Cesar signa fugentiu[m] manu penderet et consistere iuberet
Aliis dimissis eq[ui]s eundem cursum co[n]fugerent. Alii ex metu
signa dimitterent. neq[ue] q[ui]sq[uam] o[m]i[n]o consisteret. His tantis
malis hec sobsidia succurrebant q[uo] min[us] omnis deleretur
exercit[us]. Quod Pompei[us] insidias timens. Credo q[uo]d hec p[re]ter
spem acciderat ei[us] q paulo ante ex castris fugientis suos
conspexerat munitionib[us] appropinquar[e] aliquamdiu no[n]
audebat equitesq[ue] ei[us] angustiis portis atq[ue] a his a Ce[saris] mi
litib[us] occupatis ad sequendum tardabatur. Ita parue
res in utranq[ue] p[ar]tem magnu[m] momentu[m] habuerunt. mu
nitiones enim a castris ad flum[en] p[er]ducte expugnatis ia[m]
castris Pom[pei] p[ro]priam et expeditam Cesaris uictoriam
interpellauere. Eadem res celeritate insequentium
tardata nostris salute[m] attulit. duobus his uni[us] diei pre
liis Ce[sar] desiderauit milites dccccLx & notos eq[ui]
tes ro[manos] Flegnatem Tuticanu[m] gallu[m] Senatoris filium.

C. flegnatē Placētiam āgiuum ex puteolis. M. sacrati uiriū
C apua. tr. mil. & cēturiones xxxv. Sed hor omniū ps
mag in fossis munitionibusque et fluminis ripis oppressa
pauore i terror ac fuga sin ullo uulner interijt. signaque sūt
militaria amissa xxxii. Pompei eo plio imperator est
appellat. Hoc nōm obtinuit, atque ita se postea salutari pas
sus. Sed in lrīs quas scribere ē solitus neque infascibus insi
gnia laurea ptulit. Ad Labienū eurab eo impetrasset ut sibi
captiuos tradi iuberet omnesque ductos ostētationis ut ui
debatur cā quo maior pfuge fides haberetur cōmilitones
appellans. & magna uerborū cōtumelia interrogans soleri
nt ueterani milites fugere in omnium conspectu interfecit.
His rebus tantū fiducie ac spūs pompeianis accessit ut non
de rōe belli cogitarēt sed uicisse iam sibi uiderēt. Non
illi paucitatē nrōr militum nō iniqtate loci atque angus
tias pboccupat castris et ancipitē terrore intra extraque
munitiones nō obsessum in duas ptes exercitū cū alter alteri
auxilium ferre nō posset cāe fuisset cogitabant. Non ad
hec addebant nō ex concursu acri facto. Ho plio dimicatū
sibique ipsos multitudine atque angustijs maius attulisse detri
mentum qm ab hoste accepissēt. Nō denique cōes belli casus
recōciabāt qm paruule sepe cāe uel false suspitionis ul terro
ris repentini ul obiecte religionis magna detrimenta i
tulissent quotiens uel ducis uitio ul culpa in exercitū eēt
offensum sed p iā ac si uirtute uicissent neque ulla cōmu
tatio posset accidē rex p orbē terrarū famā ac lrīs uicto
riam cōcelebrabant ei dici. Cesar ab superioribus consilijs
depulsus omnem sibi cōmutandā belli rōnem existimauit.
Itaque uno tpre psidijs omnibus deductis et oppugnatiōn di
missa coactoque in unū locum exercitu cōtionem apud mili

teg habuit. Hortatq; e ne ea que accidissent grauiter fer
rēt neue his reb; terrerētur. multisq; secūdis prelijs in
unū ad uersum et id mediocre opponerēt habendam fortu
ne grām, apud Italiam absq; aliquo uulnē excepissent.
Quod duas hispanias bellicosissimorū hoīu pitissimis atq;
exercitatissimis ducibus pacauissent. q; finitimas frumēta
riasq; prouincias in potestatē redegissent. Denique recorda
ri debere qua felicitate inter medias hostiū classes oppletis
nō solum portibus sed et litoribus omēs eēnt incolumes
transportati. Si non omīa caderēt secūda fortuna eē indus
triā subleuandam q; eēt acceptum detrimētū cui' uis poti
q; sue culpe deber̄ tribui Locū securū ad dimicādum
dedisse. Potitū se eē hostiū castris expulisse ac supasse
pugnantes. sed siue ipor; ꝑturbatiō siū error aliquis siue
ēt fortuna ꝑtam iam pñtemq; uictoriā intēpellassꝫ. Dan
dam omīb; opam ut acceptū īcomodū uirtute sarciretur.
qd si eēt factū ut detrimētū in bonū uerteret uti ad Ger
gouiam accidissꝫ. Atq; hi qui añ dimicar̄ timuissent ultro se
prelio offerrēt. Hac habita cōtione nō nullos signiferos
ignominia notauit ac Loco mouit. exercitui qdē omī
tant' incessit dolor ex incomodo tantūq; studiū infamie sar
ciēde ut nemo aut tribuni aut cēturionis impiū desideraret.
et sibi qsq; ēt pene Loco grauiores imponeret Labores simul
q; omēs arderēt auiditate pugnādi, cum supioris etiam
ordinis nō nulli rōe pmoti manēdum eo Loco et rem
pl̄io comittendam existimarēt. Cesar contra ea n̄ satis mi
litib; pterritis confidebat. spatiumq; intponēdum ad
recreandos aīos putabat. Relictis munitionib; magnō
pere rei frumētare timebat. Itaq; nlla interposita mora
sauciorū et egrot; habita rōe omī silentio pma nocte

Ex castris

ex castris. Appolloniam p̄misit. ac cōquiesci . . . . iter con
fectum uetuit. His una legio subsidio missa ē. His expli
tis rebus duas icastris legiones retinuit reliquas de una
uigilia compluribꝫ portis eductas eodem itinerē p̄misit puoꝗ
spatio intermisso ut et militare institutū seruaret et q̄ȝ citis
sime ei' profecto cognosceret cōclamari iussit staticꝙ egressus
& nouissima agm̄ consecut celeriter ex conspectu castrorum
discessissꝫ. Neqꝫ uo Pom. cognito cōsilio ei' mora ullam ad in
sequēdum intulit sed eadem spectans si itinerē impeditos
& perterritos dep̄hendere posset exercitū e castris eduxit
equitatūcꝙ p̄misit ad nouissimū agm̄ demorādū neqꝫ cō
sequi posset potuit q̄ militem expedito itinere anteesserat
Cesar. Sed cū uētum eēt ad flum̄ Genusum qd ripis
erat impeditis cōsecut' eqtat' nouissimos p̄lio detinebat.
H inc suos Cesar equites opposuit. Expeditosꝙ an̄ signa
nos admiscuit cccc q tantū pfecerūt ut equestri pre
lio pelleret omēs cōpluresꝙ interficerēt. Quod si icolu
mes ad agm̄ se reciperent. Confecto iusto itinē ei' diei quod
pposuerat Cesar. traductoꝙ exercitu flum̄ genesū uete
ribꝫ suis castris cōtra Asparagū cōsedit. Milites ꝙ om̄s
intra uallū castrorū continuit. eqtatūꝙ p cām pabulā
di emissum cōfestim decumana porta in castra se recepit
iussit Simili rōe Pom. confecto ei' diei itinerē in suis uete
ribꝫ castris ad Asparagū cōsedit ei' milites q̄ ab opere
integris munitionibꝫ uacabant. Aliꝗ lignandi pabulan
di cā longi' pgrediebant' aliꝗ subito cōsiliū pfectiōis
cepant magna pte impedimētorꝫ et sarcinarꝫ relicta ad
hec repetenda inuitati ppinquitate supiorū castrorum
de positis incontubernio armis uallum relinquebant
quibus ad insequēdum impeditis. Cesar qd fere pre

uiderat meridiano tp̄e signo pfectionis dato exercitū educit duplicatoq; ei diei itinere .viii. mil. pas. ex eo loco pcedit. qd̄ face͞ Pom. discessu militū nō potuit postero die. Cesar simi liter p̄missis p̄ma nocte impedimētis de iiij. uigilia ipe egreditur. ut siqua eēt imposita dimicandi necessitas su bitum casum expedito exercitu subiret. Hoc idē reliqs fecit diebus. Quib; reb; pfectū ē ut altissimis fluminib; atq; impeditissimis itineribus nūm accipet incomodū. Pom. n. p̄mi diei mora illata & reliquoꝝ dieꝝ frustra labor suscepto cum se magnis itinerib; extenderet & pgressos conseq cupet quarta die finē sequendi fecit atq; aliud s' consilium capiundū existimauit. Cesari ad saucios depone͞ dos stipendiū exercitui dandū socios confirmādos pre sidium urbib; relinquēdum necesse erat adire Appolloniā. Sed his rebus tantū tp̄is attribuit quātū pperāti neces se timēs q̄ Domitio ne pom. aduentu poccuparet͞ ad eū oī celeritate et studio incitat͞ ferebat͞. Toti aūt rei consiliū his rōib; explicabat. ut si Pom. eodē cō tenderet abductū illū a mari atq; ab his copijs quas dirrhachiū cōparauerat frumēto cōmeatu abstractum pari cōditione belli. secum decertar͞ cogeret. Si ītaliā transire cōuincto exercitu cū Domitio p illiricū Italie subsidio proficisceret͞. Si Appolloniā oircūq; oppugnar͞ & si omi maritima ora excludere conaretur obsesso Sci pione necessariū illā suis auxilium ferre cogeret. Itaq; pre missis nūcijs ad .CN. Domitiū Cesar scripsit & quid fieri uellet ostendit presidioq; cohortiū iiii. Lissi una Orici .iii. relictis quiq; erāt ex uulnerib; egri de positis p epirū Atq; Acarnaniā iter face͞ cœpit. Pompei q; de Ce. consilio coniectura iudicās ad Scipionē prope

rādum existimauit. Si Cę illo hr̄et ut subsidiū Scipioni
ferret si ab ora maritum Corcyramq̧ discedere nollet qđ
Legiones eqtatūq̧ ex italia spectaret ipe ut oībȝ copiis
Domitiū aggrederet̄. His de causis uterq̧ eorȝ celeritati stu
debat et suis ut eēt auxilio ad opprimēdos aduēsarios ne
occasioni tp̄is deeēt. Sed Cesarē a decreto itine auer
terat Pom. p Candauiā iter i Macedoniā expeditū habe
bat. Accessit ēt ex impuiso aliud in comodū q̄ Domiti
dies cōplures castris Scipionis castra cōlata habuisse
rei frumētarie cau ab eo discesserat & Heredeā Senti
cam q̄ ē subiecta candauię iter fecerat ut ipm fōtuna
illum obycere Pom. uideret̄. Haec ad id temp' Cęsar
ignorabat. Simul a Pom. lr̄is p omēs prouincias ciuita
tesq̧ dimissis prelio ad Dirrhachium facto lati' inflati'
q̄ mito q̄ res gesta erat fama percrebuerat pulsum
Cęsarem fugere pene omībȝ copiis amissis. Hec itinera
infesta reddiderat. H̄ ciuitates nō nulla ab eī amicicia
auertebat. Quibȝ accidit relis ut pluribȝ demissis itine
ribus a Cesare ad Domitiā et a Domi. ad Cę. nlla rōne
iter cōficer̄ possent. Sed Allobroges a roūei atq̧ eei fa
miliares quos pfugisse ad pom. demōstrauimē cōspirati iti
nere Domitii exploratores seu p̄stina sua consuetudine qđ
una ingallia bella gesserāt seu gloria elati cūcta ut erat a..
exposuerāt. & Cesaris profectione aduētū Pom. docuere
A qbus Domiti certior factus uix. IIII. horarū spatio āntecedes
hostiū bn̄ficio piculū uitauit. et ad Eginiū qđ ē obiectū oppo
situq̧ Thessalie Cesari ueniēti occurrit. Coniūcto exercitu
Cęsar Gomphos p̄uenit Thessalie ueniētibȝ ab Epiro que gēs pa
ucis āñ mēsibus ultro ad Cesarē Legatos miserat ut suis
omībȝ facultatibȝ uteret̄ p̄sidiumq̧ ab eo militum petierat

Sed eo fama iam precurrerat quam supra docuim' de bello Dirrhachino. qđ multis auxerat ptib; . Itaq; androsthenes, ꝑtor thessalie cū se uictoriam pom. comitē ē mallet q̄ soci ūm Cesaris i reb; auersis. Omēm ex agris multitudinem seruoꝝ ac Liberoꝝ in oppidū cogit portasq; precludit. & ad Scipionē Pom. q; nūcios mittit ut sibi subsidio ueniant se confidē munitionib; oppidi si celeriter succurratur Longam oppugnationē sustinere nō posse. Scipio discessu exercit' cognito a Dirrhachio Lanussam Legionē adduxerat. Pom. nondum Thessalie appropinquabat. Cesar ĩ castris munitis scalas musculosq; ad repentinā oppugnationē fieri et crates parari iussit. Quibus rebus effectis milites cohortat' docuit quātū usum hrēt adsubleuādam omnuū reꝝ inopiam potiri oppido pleno atq; opulēto simul reliqs ciuitatib; hui' urbis exᵒ inferre terrorem. & id fieri celeriter priusq; auxilia cōcurrerent. Itaq; usus singulari militum studio eodē quo uenerat die post horam nonā oppidū altissimis moenib; oppugnarē aggressus an solis occasum expugnauit et ad diripiendū militib; cōcessit. Statiq; ab oppido castra mouit & Metropolim uenit sic ut nūcius expugnati oppidi famaq; antecederēt. Metropolite pmum eodē usi cōsilio hisdē pmoti rumorib; portas clauserūt murosq; armatis clauserūt compleuerūt. Sed postea casu ciuitatis cognito ex captiuis compresis quos Cesar ad muros perducēdos curauerat portas aperuerūt. Quib; diligentissime conseruatis cōlata fortuna Metropolitū cū casu Gomphensium nulla fuit Thessalie ciuitas ꝑt. Larissā eosq; magnis exercitib; Scipionis tenebāt. qn. Ce. parerēt atq; imperata facerēt. Ille idoneū Locū magris nactus q̄

prope iam matura erat. Ibi aduētum Pom. expectar eoq; oem
rōem belli conferr̄ constituit. Pompei paucis post diebus i
Thessaliam puenit cōcionatq; apud cūctum exercitū. suis agit
grās Scipionis milites cohortat̄ ut pta iam uictoria prēde
ac pmiorū uelit ēē ptīcipes. Receptisq; omib; in una castra
Legionib; suū cum Scipionē honorē ptitur. Classicū apud
eū cani & alterum illi iubet pretorium tendi. Auctis
copiis Pom. duobusq; magnis exercitib; uinctis. pristina
confirmat̄ opinio et spes uictorie auget̄. adeo ut qcq mter
cederet tpris id morari reditū in Italiam uideret. & si qn
qd Pom. tardius aut consideratiꝰ faceret unius ēē negocium
die. Sed illum delectari imperio et consulares pretorios
q; seruorū hr̄e nūo diceret. Iamq; inter se palam de pre
miis ac sacerdotiis contēdebāt. In annosq; consolatū defi
niebant. Alii domos bonaq; eorꝫ q in castris erāt Cesaris
patebant. Magnaq; inter eos in cōsilio fuit controuēsia opor
teret ne Lucii Hirtii. quod is a Pom. ad parthos missus eēt
pximis comitiis ptoriis absentis rōem haberi. Cuꝫ eiꝰ neces
sarii fidem imploraret Pom. pstaret q proficiscenti recepis
set ne p eiꝰ auctoritatē deceptꝰ uideret̄. reliq in Labore
pari ac piculo ne unꝰ omēs āntecederet recusarēt. Iam de sa
cerdotio Cesaris Domitio Scipio Spinter. Q. Lentulus. quottidi
anis cōtentionib; ad grauissimas uerborꝫ cōtumelias palam
descenderūt. Cum Lentulꝰ. etatis honorē ostentaret. Domitiꝰ
vrbanā grām dignitatēq; iactaret. Scipio affinitate pompei
confideret. Postulauit et L. Afranū proditionis exercitꝰ
Actius Rufus apud Pom. qd gestū in hispania diceret.
& L. Domitiꝰ dix in cōsilio placē sibi bello cōfecto ternas
tabellas dari adiudicandū his q ordinis eēnt senatorii
belloq; una cum ipsis interfuissent sententiasq; d singulis

ferrêt qui Rome remâsissent · qq̄ intra psidium Pom · fuis
sent · neq̄ opam rei militaris pstitissent · unā fore tabellā
in liberandos oīm piculo censerêt · Alteram qui capitis dam
narêt · Tertiā q pecunia multât · Postremo omes aut de ho
noribꝫ suis aut de premiis pecunie · & de psequêdis inimi
cis agebant ne quibꝫ rōibus supare possent · Sed quêad
modum uictoria uti deberent cogitabant Re frumētaria
preparata cōfirmatisq̄ militibꝫ & satis Longo spatio tpris
a Dirrhachinis prelijs intermissis q satis pspectū haber
militū uideret tētandum existimauit · Quid nam · Pom
ppositi aut uoluntatis ad dimicādū hrēt · Itaq̄ ex cas
tris exercitū eduxit aciemq̄ instruxit pmis suis Lo
cis pauloq̄ a castris Pom Longi · continentibus iis diebꝫ
ut pgrederetur a castris suis collibꝫq̄ Pompeianis aciem
sbijcere · Que res indies confirmatione ei exercitus effi
ciebat · Supius tn̄ institutū in equitibus qd demōstrauiꝫ
seruabat · Ut cū nūo mltis ptibus inferior eēt adole
scētes atq̄ expeditos ex ante signarijs electos milites
ad pnicitatem armis interegtēs pliari iuberet et qui
quottidiana cōsuetudine usum quoq̄ eī gnīs pliorꝫ per
ciperêt · His erat rebus effectū ut eqtū mille et aptio
ribus Locis vij · mille pompeianorū impetum cū ad eēt
usus sustinere auderêt · neq̄ mag ope eorꝫ multitudine
terrerêtur · Namq̄ et p eos dies prelium secūdū equestre
fecit atq̄ unū allobrogem ex duobus quos pfugisse ad
Pom · sup̄ docuimꝰ cū quibusdā intēfecit · Pom · qui castra in
colle habebat ad infimas radices montis aciem instruebat ·
Sempq̄ ut uidebatr expectans · si iniqs Locis Cesar se subi
iceret nulla rōe ad pugnā duci posse Pompeiū existimās
hâc sibi comodissimam belli ratione iudicauit uti castra

ex eo loco moueret semperq; eet in itineribus sperans: ut mo
uendis castris pluribusq; adeundis locis comodior frumētaria
re uteretur: simulq; i itinere ut aliquā occasionē dimicandi
nancisceretur & in solitū ad laborē Pom. exercitū quottidia
nis itinerib; defatigaret. His constitutis rebus signo iam
pfectionis dato tabernaculisq; detensis aīaduēsum est pau
lo ān extra quottidianā cōsuetudinē longius a uallo esse
aciem Pom pgressam ut nō iniquo loco posse dimicari uide
retur. Tunc Cę. apud suos cū iam eēt agmen inportis diffe
rēdum est: inqt iter inpñti a nobis & de prelio cogitandum
si ut semp depoposcimus aīo sumus addimicandū parati: nō fa
cile postea occasionē repiem̄ confestimq; expeditas copias educit.
Pom. quoq; ut postea cognitū ē suorum omnium hortatu statue
rat prelio decertare. Nanq; et in cōsilio superiorib; dieb;
dixerat. Priusq̄ concurrēt acies fore uti exercitus Cesa
ris pelleret. Id cū eēnt plerique admirati. Scio me inqt
pene incredibilem rem polliceri: sed rōem consilii mei ac
cipite quo firmiore aīo ĩ plio prodeatis. psuasi eqtib; nr̄is
id qd̄ se facturos cōfirmauerūt ut cū ppius sit accessum
dextrū cornu Cesaris ablatere apto aggrederētur et
circūuenta ab tergo acie prius pturbatum exercitū pelle
rēt q̄ a nob telum inhostem iaceretur. Ita sine piculo
legionū et pene sine uulnere bellū conficiem̄. Id aūt dif
ficile nō ē cum tantū eqtatu ualeam̄: simul denūciauit
ut eēnt aīo parati inposterū: et q̄m fieret dimicandi po
testas ut sepe cogitauissent ne usu manu reliquorum opi
nionē fallerēt. Hūc Labien̄ excepit et cū Cesaris copi
as despiceret Pom. consiliū summis laudib; efferret. Noli
inqt existimare Pom. hūc eē exercitū q Galliā Germa
niamq; deuicerit oīb; interfui preliis. neq; temere

incognitam rē pnūtio. Pexigua ps illius exercit' supē ma
gna ps deperyt q̄ accidē tot prelys fuit necesse multos
autūni pestilentia in italia consumpsit mlti domū discel
serunt. Multi sꝫ relicti incontinēti. An nō audistis ex his
q p cām ualitudinis remāserūt, cohortes ēē Brūdusij fac
tas. He copie quas uidistis ex delectis horū annorꝫ in
citeriore gallia sꝫ referēte et plerīqꝫ sꝫ ex colonijs trāspada
nis. Attm̄ qđ fuit roboris duobus p̄lys Durrhachinis in
teryt. Hec cum dixisset iurauit se nisi uictorē ī casta
nō reuersurꝫ, reliquos ut idem facerēt hortatus ē. Haec
Laudans Pom. idem iurauit. Nec uō ex reliqs fuit qs
qꝫ q iurare dubitaret. Haec cū facta sunt in cōsilio magna
spe & Letitia omnīꝫ discessum ē ac iam aīo uictoriā per
cipiebant quod de re tāta, et tam pito impatore nihil
frustra cōfirmari uidebat. Cesar cū Pom. castris appro
pinquassꝫ ad hunc modum aciē ei instructā aīaduertit.
E rāt in sinistro cōnu Legionis due tradite a Cesar initio
defensionis ex. S. C. quarū una pma altera tertia
appellabatur. In eo Loco ipē erat Pom. mediā aciem
cū Legionibꝫ Syriacis tenebat Scipio Cilicēsis Legio cō
iuncta hispanis quas traductas ab Afranio docuimꝰ ī dex
tro cornu erāt collocate. Has se firmissimas habere
P om. existimat reliquas inter aciē mediam cornuaqꝫ
intēierat. numeroqꝫ cohortes c x. expleuerat. Hec erat
milia x l v. euocatorꝫ circit' duo q̄ ex bn̄ficiarys duorū
exercituū ad eū conuenerāt que tota acie dispse erāt
R eliquas cohortes vij. castris ppinqsqꝫ castellis presidium
disposuerat. Dextrū cornu ei' riuus qdam impeditis ri
pis muniebat. Quā ob cām cūctum eqtatū sagittarios
funditoresqꝫ oēs dextro cornu obiecerat. Cē. superius

institutũ seruãs .x. Legionẽ in dex cornu .ix. in sinistro col
locauerat. tãet si erant Dirrhachinis pliis attenuate uehem
ter et huic sic adiunxit .viii. ut pene unã ex duabꝫ efficeret
atqꝫ alteram alteri p̃sidio ee iusserat cohortes in acie .lxxx.
constitutas habebat q̃ sũma militũ .xxii. cohortes duas p̃
sidio castris reliquerat. Sinistro cornu Antonium. dextro
P. Syllam media acie CN. Domitiũ p̃posuerat. Ipse cõtra Pom.
constitit. simul his rebꝫ animaduersis quas demostrauimi
times ne multitudine equitũ dextrũ cornu circumueniretur.
celeriter ex terna acie singulas cohortes detraxit atqꝫ
his quartam instituit. equitatuiqꝫ opposuit et quid fieri
uellet ondit monuitqꝫ ei diei uictoriã in earũ cohortiũ
uirtute constare. Simul tertie acies totiqꝫ exercitus
imperauit ne iniussu suo cõcurreret. se cũ id fieri uel
let uexillo signũ daturũ. exercitũ cum militari mor
ad pugnam cohortaretur suaqꝫ in eũ p̃petua tp̃ris offa
p̃dicaret i p̃mis cõmemorauit testibꝫ se militibꝫ uti posse
quãto studio pacẽ petisset. q̃ p̃ Vatiniũ in cõloquiis q̃ per
Auliũ Claudiũ cũ Scipione egisset qbꝫ modis ad Oryciũ
cũ Libone de mittendis Legatis contẽdisset. neqꝫ se
unq̃ abuti militũ sanguinẽ. neqꝫ r. p. alterutro ex
exercitu p̃uare uoluisset. Hac r̃one habita exposcẽtibꝫ
militibꝫ ex studio pugne ardẽtibus tuba signũ dedit.
Erat Crastin' euocat' in exercitu Ce. q̃ superiore anno apud
eum p̃mum pilum in Legione .x. duxerat vir singu
lari uirtute. Hi signo dato sequimini me inquit manipu
lares mei q̃ fuistis & u̅ro imp̃atori q̃m constituistis
opam dar̃. vnũ hoc p̃liũ supẽ quo cõfecto. & ille suã di
gnitatẽ et nos n̄r̃am Libertatẽ recup̃abim'. simul re
piciẽs Cesare faciã inq̃t hodie imp̃ator ut aut uiuo

vi aut mortuo gras agas. Hec cum dixisse pmus ex dex
tro cornu pcurrit. Atq eum electi milites circiter. c. xx. uo
lūtarii sunt psecuti inter duas acies tātū erat relictum
spatii ut satis eēt ad cōcursum utriusq exercit. Sed
Pom. suis pdixerat ne Ce. impetū exciperet. neq se
loco mouerent. aciemq ei distrahi paterentur. Idq
admonitu q. C. triarii fecisse uidebatur ut pmus concur
sus uisq militū refringeretur aciesq distenderetur atq i
suis ordinibus dispositi dispsos adorirētur. Leuiusq casura
pila sperabat in loco retentis militibus q si ipi immissis te
lis occurrissent. Simul fore ut duplicato cursu Ce. milites
exanimarētur q̄d et lassitudine conficerētur. q̄d nob
pridie nulla rōe fcm a Pom. uidet pptera q ē aīi queda
incitatio & alacrita īnata oībus q studio pugne incen
dūtur. Hanc nō reprimere sed augere imperatores dbēt.
Neq frustra antiqtus institutū est ut signa undiq conci
nerēt clamoreq uniuersi tollerēt quibus rebus et hostes
tērreri et suos incitari extimauerūt. Sed nri milites
dato signo cū infestis pilis pcurrissent atq aīaduertissēt
nō cōcurri a Pōpeianis usu periti ac supioribus pugnis
exercitati sua sponte cursum repsserunt et ad mediū
fere spatiū cōstiterunt. ne cōsumptis uiribus appropiqua
rent. paruoq intermisso tpris spatio ac rursus renouato
cursu pila miserūt. celeriterq ut erat pceptū a Cesare
gladios strinxerūt. Neq uo Pompeiani huic rei defu
erunt. nam et tela missa exceperūt & impetū legionū
tulerunt. & ordines suos cōsuarūt. pilisq missis ad
gladios redierūt. Eodem tpre equites ab sinistro Pom
cornu ut erat impatū uniuersi procurrerūt. omnisq
multitudo sagittariorū se pfudit. quorum impetum

nr̄ eqtat⁹ nō tulit sed paulū loco mot⁹ cessit. eqtesq3 Pom
pei acrius instare et turmatī explicare aciēq3 nr̄am alate
re apto circuire ceperūt. qđ ubi C. aīaduertit quārta aciei
quā instituerat ex cohortiū nūo dedit signū. Illa ce
leriter procurrit. Infestisq3 signis tanta ui. Pom. eq
tes impetū fecerūt ut eorū nemo cōsisteret. omesq3 con
uersi nō solū loco excederēt. sed ptinus incitati fuga
montes altissimos peterēt. Quibus sūmotis omes sagitta
rios funditoresq3 sub destituti inermesq3 sīn psidio in
terfecti sūt. Eodem impetu cohortes sinistrū cornu pu
gnātibus et tū & resistentibus in acie Pōpeianis circuierūt
eosq3 a tergo sūt adorti. Eodem tpre tertiam aciem
Cesar que quieta fuerat. et se ad id temp⁹ loco tenuerat
pcurrere iussit. Ita cum recētes atq3 integri defessis
successissēt. Alii aūt a tergo adorirētur sustinē Pompe
iani nō potuerūt atq3 uniuersi terga uerterūt. Neq3 uo
fefellit Cesarē qn ab his cohortibus que cōtra eqtatū i quārta
acie collocate eēnt initiū uictorie oriret⁹ ut ipe in cohortā
dis militibus pnūtiauerat. Ab his ei pmum eqtat⁹ est
pulsus ab hisdem fcē cedes sagittariorū et funditorum
et ab hisdem acies Pompeianā a sinistra pte erat circūita
atq3 initiū fuge factum. Sed Pom. ut eqtatū suū pulsū
uidit atq3 eam ptem cui maxīe cōfidebat pterritam
aīaduertit. aliis q3 q̄ maxīe diffusis acie excessit ptinus
se in castra eq̄ cōtulit. et his centurionibus quos in statio
ne ad ptoriam portā posuerat clare ut milites exaudirēt.
Tuemini inqt castra et defendite diligēter siqd durius
acciderit. Ego reliquas portas circueo et castrorū pre
sidia cōfirmo. Hec cū dixisset se in ptoriū contulit.
sume rei diffidēs et tn̄ euentū expectans. Cesar

Pompeianis ex fuga intra uallum compulsis nullum spatium
perterritis dari oportere existimans milites cohortatus est ut be
neficio fortune uterentur castraque oppugnarent qui etsi magno
estu fatigati. Nam ad meridiem res erat producta tamen
ad omnem laborem animo parati imperio paruerunt castra a
cohortibus que ibi presidio relicte industrie defendebantur.
Multo etiam acrius a Thracibus barbarisque auxiliis. Nam qui acie
refugerant milites et animo perterriti et lassitudine confecti
missis plerique armis signisque militaribus magis de reliqua
fuga quam de castrorum defensione cogitabant. neque uero diutius
qui in uallo constiterant multitudinem telorum sustinere
potuerunt. Sed confecti uulneribus locum reliquerunt. Pro
tinusque omnes ducibus usi centurionibus tribunisque militum mal
tissimos montes qui ad castra pertinebant confugerunt. In cas
tris Pom. uidere licuit Trichilas stratas magnum argenti
pondus expositum recentibus cespitibus tabernacula con
strata. L. etiam Lentuli et non nullorum tabernacula protecta
hedera. multaque preterea que in nimiam luxuriam et uicto
rie fiduciam designarent ut facile existimari posset nihil eos
de aduentu eius diei timuisse qui non necessarias conquirerent
uoluptates. Atque hi miserrimo ac potentissimo exercitu. Cesaris
luxuriem obiciebant. cui semper omnia ad necessarium usum
defuissent. Pom. iam cum intra uallum nostri uersarentur equum
nactus detractis insignibus imperatoriis decumana porta
se ex castris eiecit. protinusque equo citato Larissam conten
dit neque ibi constitit. Sed eadem celeritate paucos su
os ex fuga nactus nocturno itinere non intermisso comitatu
equitum. xxx. ad mare peruenit nauemque frumentariam conscendit
sepe ut dicebatur querens tantum se opinione fefellisse ut
a quo genere hominum uictoriam sperauisset ab eo initio fuge

facto pene politus uideretur. Cesar castris potit a militibus
contēdit ne inp̄da occupati reliq negotij gerendi facultatē.
Qua re impetrata mōtem ope circūuenir constituit Pōpeiani qd
is mōs erat sine aqua diffisi ei loco relicto mōte uniuersi
simul & ei Larissam uersus se recipe ceperūt q spe ciadversa
. Ce. copias suas diuisit partēq Legionū in castris Pom. remanere
iussit ptem in sua castra dimisit. quattuor secū Legiones duxit
comodiore itinē Pompeianis occurrite cepit et pgressus milia
passuum sex aciem instruxit. quare ciaduersa Pompeiani
in quodā mōte cōstiterūt. Hunc mōtem flum̄ sublebat. Ce.
milites cohortat ē. & si toti diei continēti Labore erant.
nox iamq suberat tn̄ munitiō flum̄ a monte seclusit
ne noctu aquari pompeiani possēt. Quo cōfecto ope illi de de
ditione missis Legatis agere ceperāt. Pauci ordinis senato
rij qui se cū his coniūxerāt nocte fuga salutē petiuerūt.
. Ce. pma Luce omēs eo q in monte consēderāt ex supioribus
Locis inplanitiē descender atq arma pycer iussit. qd ū sine
recusatione fecerūt passisq palmis pïecti ad terrā flen
tes ab eo salutem petiuerūt. cōsolatus cōsurger iussit &
pauca apud eos de lenitate sua locut q minore eēnt timore om
nes cōseruauit militibq suis cōmēdauit ne qs eoȝ uiolaret
neu quid sui desideraret. Hac adhibita diligentia ex cas
tris sibi Legiones alias occurrere et eas quas secum duxerat
inuicem quiescē. atq in castra reuerti iussit. eodēq die La
rissam puenit. In eo plio nō ampli cc. milites desiderauit
Sed cēturiones fortes uiros circiter xxx. amisit. Interfect
ēt fortissime pugnās. Crastin cui mentionē sup fecis gladio
in nos cōiecto aduērsus necq id fuit falsum qd ille inpu
gnam pficiscens dixerat Sic em̄. Ce. existimauit eo pre
lio excellentissimā uirtutē Crastini fuisse optimumq

eũ de se meritũ iudicabat. Ex Pom. exercitu circiter milia. xv. cecidisse uidebant̃ sed in deditionẽ uenerũt ampli᷒ milia. xxiiij. N amq; et cohortes que pₛsidio in castellis fuerant sese Sylle dediderũt. Multi preterea ĩ finitimas ciuitates refugerũt. Signaq; militaria ad. Cę. sunt delata CLxxx. et Aquile nona. L. Domiti᷒ ex castris in montẽ refugiẽs cum uires eum lassitudine defecissent ab eqtib; ẽ interfect᷒.

E odem tp̃re. Q. Leli᷒ cũ classe ad Brundusiũ uenit eademq; rõne qua factũ a Libone añ demõstrauim᷒ insulam obiectam portui Brundusino tenuit. Similiter Vatini᷒ q Brundusio p̃erat tectis instructisq; scaphis elicuit naues Lelianas atq; ex his longius pductã unã qnqueremẽ et duas minores in angustijs port᷒ cepit. Itemq; p eqtes dispositos aq phibere classarios instituit. Sed Leli᷒. tp̃re añ comodiore usus ad nauigandũ onerarijs nauib; corcyra Dyrrhachioq; suis aquas subportabat neq; a proposito deterrebatur neq; añ p̃lium in Thessalia factum cognitũ aut ignominia amissarũ nauiũ aut necessariarũ rex inopia ex portu insulaq; expelli potuit. Hisdẽ fere temporib; Cassi᷒ cũ classe Syrorũ et Phenicũ et Cilicũ in Siciliam uenit et cũ eẽt Cęsaris classis diuisa in duas ptes dimidie pti p̃eẽt Sulpiti᷒ pretor Liboq; ad fretũ dimidie pti. et M. Pomponi᷒ ad Messanã pũg Cassi᷒ ad Messanam nauib; aduolauit. ꝙ Pomponius de ei᷒ aduẽtu cognosceret pturbatũq; eũ nact᷒ nullis custodijs neq; ordinib; certis mag uẽto et secũdo completas onerarias naues teda et pice et stuppa reliqsq; reb; q ſt apte ad incendia in classem Pompeianã immisit atq; omes naues incẽdit. xxxv. ex quib; erãt xx. rostrate.

T ãtusq; eo facto timor incessit ut cũ eẽt Legio presidio

Messana . uix oppidum defēderetur / Et nisi eo tempore quaedam nun
cij de Cęsaris uictoria per dispositos eqtes essent allati existima
bant plerique futurū fuisse uti amitteretur . Sed oportunis
sime nuncijs allatis oppidū fuit defensum . Cassius que ad Sul
pitianā classem in profectus est Libonē applicatis nauis ad ter
ram nauibus propter eūdem timorē pari ut antea ratione egit . Cassius
secūdum nactus uētum onerarias naues circiter xl
preparatas ad incēdiū immisit et flamas ab utroque cornu com
pressa naues sunt combuste v . cumque ignis magnitudine
uēti lati serperet milites qui ex ueteribus Legionibus erant
relicti presidio nauibus ex numero egrotorum ignominiam nō tulerūt .
Sed sua sponte naues conscēderant . & a terra soluerunt
impetuque facto in cassianā classem quinqueremes duas . In quarum
altera erat Cassius ceperūt . Sed Cassius exceptus scapha effugit
P reterea due sunt deprehense biremes . neque multo post de
prelio facto in Thessalia cognitū est in ipsis pompeianis fides
fieret . Nam ante id tempus fingi a legatis amicisque Cęsaris arbi
trabantur . Quibus rebus cognitis Cassius ex his Locis cum
classe discessit . Cęsar omnibus rebus relictis persequendum
eius Pom. existimauit quascumque in partes ex fuga se recepisset .
N e rursus copias comparare alias et bellum renouare pos
set et quantumcumque itineris eqtatu poterat quottidie procede
diebat . Legionemque unā minoribus itineribus sibi sequi iussit . Erat
edicta . Pom. nomine Amphipoli propositū uti omnes eius prouincie
minoris greci ciuesque ro. iurandi causa couenirēt . Sed ui
utrū auertende Scipionis causa Pompeius proposuisset ut quam di
utissime Longioris fuge consiliū occultaret an nouis
de lectibus si nemo premeret Macedoniā tenere conaretur
existimari nō poterat . Ipse ad ancorā una nocte cōstitit
& uocatis ad se amphipoli hospitibus et pecunia ad

ad necessarios sumpt⁹ urogata. congnitoqꝫ Cęsaris aduentu ex eo
loco discessit. & Mitilas paucis diebus uenit biduũ tempesta
te retētus. nauibusqꝫ aliis additus actuariis in Ciliciam at
qꝫ inde Cyprum puenit. Ibi cognoscit cõsensu omniũ. Antio
chentium ciuiumqꝫ ro. q. illic negociebant arcem captam
ẽe excludendi sui cã nunciosqꝫ dimissos ad eos. q se exfuga
infinitimas recepisse dicerētur. ne Anthiochiã adirēt ippi
fecissent magno eorꝫ capitis piculo futurũ. Idem hoc. L.
Lentulo q supiore ãno cõsul fuerat & P. Lentulo consulari
ac nõ nullis aliis acciderat rhodi qcumqꝫ Pom. sequerēt.
atqꝫ in insulam uenissent oppido ac portu recepti nõ erant
missisqꝫ ad eos nuntiis ex his locis discederent contra uo
luntatem naues suas soluere uidebant. Iamqꝫ de Cę. aduē
tu fama adciuitates pferebatur. Quibꝫ rebꝫ cognitis.
Pom deposito adeunde Syrię consilio pecunia societatis sub
lata et a qbusdam priuatis sumpta et eris magno põder
ad militarē usum ad naues imposito duobꝫqꝫ milibꝫ hoĩũ
armatis ptim qd ex familia societatũ delegerat. partim
a negociatoribus delegerat quosqꝫ ad exsuis quisqꝫ ad
hanc rem idoneos existimabat Pelusium puenitur. Ibi
casu Rex erat Ptolameus puer etate magnis copiis cum
sorore Cleopatra bellũ gerēs quã paucis ãn mēsibꝫ p suos
ppinquos atqꝫ amicos regno expulerat. Castraqꝫ Cleopatrę
nõ longo spatio ab ei castris distabant. Ad eũ misit Pom.
ut p hospicio atqꝫ amicitia pris Alexandria reperet atqꝫ
illius opibus in calamitate tegeret. Sed qui ab eo missi
erant confecto legionis officio liberi⁹ cũ militibꝫ regis
colloq cęperunt eosqꝫ hortari ut suũ officiũ Pom. prestaret
neue ei fortunã despiceret. In hoc erant nũo complures Pom.
milites quos ex ei exercitũ receptos ex Syria Gabinius

Alexandriam transduxerat, belloq confecto apud Ptolomeũ prẽm
pueri reliquerat. His tũc cognitis rebus amici regis qui pp etatẽ
ei in procuratione erãt regni siue timore adducti ut postea pdica
bant ne sollicitato exercitu regionem Pompei Alexandriã Aegiptũq
occuparet siue despecta ei fortuna ut plerũq in calamitate ex
amicis inimici existunt. his qui erant ab eo missi palam libe
raliter responderũt. eumq ad regem uenire iusserũt. ipsi clam
consilio inito Achillam pfectũ regium singulari hoĩem audacia
& L. Septimiũ tr. mil. ad interficiẽdum Pom. miserũt ab his
liberaliter ipse appellatus et quadam notitia Septimii productus
qđ bello pdonũ apud eum ordinẽ duxerat nauiculam puã
conscẽdit cum paucis suis ibi ab Achilla et Septimio inter
ficitur. Item L. Lentulus comphenditur ab rege et in custo
dia necatur. Cesar cum in Asiam uenisset repiebat T. Ampium
conatũ esse pecunias tollere Epheso ex phano Dianę eiq
rei causa senatores omnes ex prouincia euocauisse ut his testi
bus in summam pecunie uteretur. Sed interpellatũ aduẽtu
Ce. pfugisse. Ita duobus temporibus ephesię pecunię Cesar auxi
lium tulit. Item cõstabat elide in templo minerue repetitis
atq enumeratis diebus quo die prelium secũdũ Cesar fe
cisset simulacrũ uictorie qđ ante ipsam mineruam conlocatũ
eẽt & ante simulacrũ Minerue spectauisset ad ualuas tẽ
pli limenq se conuertisse. Eodemq die antiochię in Syria
bis tantus exercitus clamor et signorũ sonus exauditus est.
ut in muris armata ciuitas discurreret. Hoc idem Ptolomaide
accidit Pergamiq in occultis ac recõditis templis. quo pter
sacerdotes adire fas nõ est quę greci adita appellant tympa
na sonuerũt. Item trallibus in templo uictorie. ubi Cesa
ris statuã consecrauerãt palma per eos dies in tecto inter
coagmenta lapidum et pauimẽto extitisse ostendebatur

Cęs paucos dies in Asia moratus Cum audissꝫ Pom. Cypri uisum coiectans eum Egyptum iter hre pp necessitudines regni reliquasqꝫ ei loci oportunitates cu legione una qua se seq ex Thessalia iusserat et altera qua ex achaia atqꝫ fuso Legato euocauerat eqtibusqꝫ dccc. & nauibus Longis rhodijs x & Asiaticis paucis Alexandriam puenit. In his erant Legionibus hominu milia iii reliqui uulneribus et prelijs ac Labore & magnitudine itineris cofecti conseq non patuerat. Sed Cęsar Cofisus fama rex gestaru infirmis auxilijs pficisci no dubitauerat atqꝫ omez sibi Locum tutu fore existimabat. Alexandrię de Pom. morte cognoscit. atqꝫ ibi pmu e naue egrediens clamore militum quos Rex in oppido presidij ca reliquerat & cocursuz ad se fieri uidet qd fasces anferretur.

In hoc omis multitudo maiestate regiam minuj pdicabat. hoc sedato tumultu crebre cotinuis diebus ex concursu mltitudinis concitationes fiebant. compluresqꝫ milites hui urbis oibus ptibus interficiebant. Quibus rebus aiaduersis Legiones sibi alias ex Asia adduci iussit. quas ex pompeianis militibus confecerat. Ipse n. necessario Ethesijs tenebatur q nauigantibus ex alexandria fiunt aduersissimi ueti. Interi controuersias regum ad. P. Ro. & ad se qd eet cons. ptiner existimans atqꝫ eo mag offo suo conuenire qd supior cosulatu cu pre

Ptolomeo et Lege et S.C. societas erat facta. Ostendit sibi place regem Ptolomeu atqꝫ ei sorore Cleopatra exercit quos hebant dimitter & de cotrouersijs iure apud se potiusqꝫ inter se armis disceptar. Erat in pcuratione regni pp etate pueri nutricius ei eunuchus noie Pothin⁹

Hic pmu in ter suos queri atqꝫ indignari cępit regem

ad cam dicēdam euocari de inde ad uitores quosdā conscios sui nact' ex regis amicis exercitū a Polesio clam alexādriā euocauit atq; eūdem Achillaz cui' sup meminimz cū omib; copijs pfecit. Hunc incitatū suis & regis inflatū pollicitationib; q fieri uellet nūtijs lrisq; edocuit. Intestamēto
P tolomei pris heredes erant scripti ex duob; filijs maior ex duabus ea q etate ancedebat hoc uti fieret p omes deos p q fedem q Rome fecisz eodem testamēto Ptolomeus p. r. obtestabatur. Tabule testamēti unę plegatos eius Rome erāt ablate ut in erario ponerētur. He cū pp publicas occupationes poni nō potuissent apud Pom. sūt deposite. altere eodez exe relicte atq; obsignate Alexandrie pferebant. De his rebus cū ageretur apud Ce. isq; max uellet p comunī amico atq; arbitro cōtrouēsias regū componē subito exēcitus regius eqtatusq; omes. Alexandriā uenir nūciat cesaris copię nequaq; erant tāte ut eis extra oppidū si eēt dimicādum cōfideret. Relinquebat ut se suis locis oppido teneret tuto cōsiliūq; cognosceret.
A chille milites tn omes in armis iussit ee regemq; exhortat' ē ut ex suis necessarijs quos hrēt max auctoritatis ad
A chillam Legatos mitteret et quid eēt sue uoluntatis ostēderet a quo missi Dioscorides & Serapion q ambo Legati
R omę fuerant. Magnāq; apud prem Ptolomeū auctoritatem habuerāt. ad Achillam puenerāt. quos ille cum in conspectu ei uenissēt priusq; audiret. cui' rei cā missi eēnt cognosceret corripi et interfici iussit. Quorz alter accepto uulner occupat' p suos pro occiso sublatus alter interfect' est. Quo facto regem ut in sua potestate effecit Cesar haberet. magnāq; regiā nom apud ciues suos auctoritatē hrē existimans. & ut potius

puato paucorx & Latronũ cõsilio · q̃ regio susceptum bellum
uideretur · Erant cũ Achille copię ut neq̃ nũo neq̃ gnẽ homi
num neq̃ usu rei militaris contemnende uiderẽtur · milia
· XX · in armis habebat · Hi constabant ex gabinianis mi
litib; q iam in consuetudinẽ alexandrię uitẽ ac clientele
uenerant et nõm disciplinãq̃ po · ro · didicerãt · Vxoresq̃
duxerãt ex quib; plerisq̃ liberos habebant · Huc accedebãt
collecti ex predonibus Latronibusq̃ Syrię Ciliciaeq̃ pro
uincię finitimarũq̃ regionũ · Multi p̃terea capitis dam
nati exulesq̃ conuenerã fugitiuis omib; nr̃is cert' erat
Alexandrię recept' · certaq̃ uite conditio · ut dato nomine
militum ẽẽ nũo · Quorx siqs a dñõ p̃meretur consensu mi
litum eripiebatur · qui uim suorx q in simili culpa uer
sabantur · ipi pro suo pĩculo defendebant · Hi regx amicos
ad mortem deposcere · Hi bona locupletum diripere · stipen
dia augẽdi cã · regis domũ obsidere · regno expellere
alios accessere ueteri quodam alexandrini exercitus
cõstituto consueuerãt p̃terea equitum milia duo inueterauerant · Hi omẽs compluribus Alexandrię bellis Ptolomeũ
prẽm in regnũ reduxerãt · Bibuli filios duos interfecerãt ·
Bella cũ Aegiptijs gesserant · Hunc usum rei militaris ha
bebant · His copijs fidẽs achillas paucitatẽq̃ militum
· Cę · despiciens occupabat Alexandriam · Preterã oppidi
ptem quã · Cę · cũ militib; p̃mo impetũ domũ eius irrum
pere conat' est · Sed Cęsar dispositis p̃ uias cohortib; im
petũ ei' sustinuit · eodemq̃ tp̃re pugnatũ ẽ ad portum
ac longe maximã ea res attulit dimicationem simul
· n · diductis copijs pluribus uijs pugnabatur et magna
multitudine nauis longas occupare hostes conabã
tur · Quarũ erant · L · auxilio misse ad Pom prelioq̃

in Thessalia

in Thessalia facto domū redierant. Ille triremes omēs &
quinqȝ remes apte instructeqȝ omnibȝ rebȝ ad nauigandum
pter has xxii que psidij cā. Alexandrie ēē cōsueuerāt
rostrate omēs. Quas si occupauissent Cesaris. classe erep
ta portum ac mar̄ totū in sua potestate haberēt comme
atu auxilijsqȝ Cesarē prohiberēt. Itaqȝ ē tanta cōtētio
ne actum quanta agi debuit. cum ille in classe celerē
uictoriam. hic qȝ salutem suam cōsistere uiderēt. Sed rē
obtinuit Cesar omēsqȝ eas naues & reliquas que erant
in naualibȝ incendit. quod tam late tueri pua manu nō
poterat cōfestimqȝ ad Pharum nauibus milites imposu
it. Pharus ē in insula turris magna altitudine mirifi
cis opibus extructa. que nōm ab insula cepit. Haec
insula obiecta Alexandrie portum efficit. sed a supioribȝ
regionibȝ in longitudinē passuū dccc i mar̄ iactis mo
libus angusto itinere & ponte cū oppido coniungitur.
In hac una insula sūt domicilia Aegiptiorū & uic' oppidi
magtudine quē ubiqȝ naues imprudentia atqȝ tēpestate
paululū suo cursu decesserunt. has mor̄ pdonū diripe
consuerū. His aūt inuitis a quibȝ Pharos tenet' non
pōt ēē pp angustias nauibȝ introit' in portū. Hoc tn̄
uerit' Ce. hostibus in pugna occupatis militibȝqȝ exposi
tis Pharon compḣendit. atqȝ ibi psidiū posuit. Quibus
est rebus effectum ut tuto frumtum auxiliaqȝ nauibȝ
ad eū supportari possent. Deduxit aūt circū omēs pro
pinquas puincias atqȝ inde auxilia euocauit Reliqs
oppidi ptibus sic ē pugnatū uti equo plio discederēt
et neutri pellerētur id efficiebant angustie loci pa
ucisqȝ utrinqȝ interfectis. Cesar loca max̄ necessaria
complexus noctu pmunit. nec tractu oppidi pserat

regia exigua in qua ipse habitandi causa initio erat inductus et theatrum coniunctum domui quod arcis tenebat locum aditusque habebat ad portum et ad reliqua navalia has munitiones insequentibus auxit diebus et pro muro obiectas habet ne dimicare invitus cogeretur. Interim filia minor regis vacuam possessionem regni sperans ad Achillam ex regia transiit unaque bellum administrare cepit. Sed celeriter est inter eos de principatu controversia orta que res apud milites largitiones auxit. Magnis enim iacturis quisque eorum animos conciliabat. Hec dum apud hostes geruntur Pothinus nutritius pueri et procurator regni in parte Cesaris cum ad Achillam nuncios mitteret hortareturque ne negocio desisteret neve animo deficeret indicatis deprehensisque internunciis a Cesare est interfectus.

Commentariorum C. Iulii Cesaris A. Hirtii de Bello Alexandrino Liber Quartus Iulius Celsus Constantinus V. C. Emendavit feliciter

Bello alexandrino conflato Cesar Rhodo atque ex Syria Ciliciaque omnem classem arcessit. Creta sagittarios equites ab rege Nabateorum Malco evocat tormenta undique conquiri et frumentum mitti auxilia adduci iubet. Interim munitiones quottidie opibus augentur atque omnes oppidi partes que minus esse firme videntur testudinibus ac musculis aptantur ex edificiis autem per foramina in proxima edificia arietes immittuntur. quantumque aut ruinis deiicitur aut per vim recipitur loci in tantum munitiones proferuntur. Nam in incendio fere tuta est Alexandria quod sine contignatione ac materia sunt edificia et structuris et

fornicibus tecta que sunt rudere aut pavimentis. Cesar maxime studebat ut quam angustissimam partem oppidi palus a meridie interiecta efficiebat. Hanc opibus vineisque agendis ab reliqua parte urbis excluderet. Illud expectans primum ut cum in duas partes esset Vrbs divisa acies uno consilio atque imperio administraretur. Deinde ut laborantibus succurri atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset. Inprimis vero ut aqua pabuloque abundaret quarum alterius rei copiam exiguam alterius nullam omnino facultatem habebat quod utrumque large palus prebere poterat neque vero Alexandrinis ingerendis negociis cunctatio ulla aut mora inferebatur. Nam in omnes partes quas per fines egipti regnum que pertinet legatos conquisitoresque delectus habendi causa miserant magnumque numerum in oppidum telorum atque tormentorum convexerant et innumerabilem multitudinem adduxerant. Hec minus in urbe maximarum armorum erant institute officinae. Servos preterea puberes armaverant. Quibus domini Locupletiores victum quottidianum Stipendiumque prebebant.

Hac multitudine disposita munitiones semotarum partium loca tuebantur veteranas cohortes vacuas in celeberrimis urbis locis habebant et quacumque regione pugnaretur integris viribus ad auxilium ferendum opponi possent.

Omnibus viis atque angiportis triplicem vallum adduxerant. Erat autem quadrato extructus saxo neque minus xl pedes altitudinis habebat queque partes urbis inferiores erant. Has altissimis turribus denorum tabulatorum munierant. Preterea alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant. Subiectisque eas rotis funibus iumentisque obiectis directis plateis in quamcumque erat visum partem movebant. Vrbs fertilissima &

copiosissima omnium rerum apparat suggerebat. Ipsi hoies ingeniosi atque acutissimi que anobis fieri uiderant ea solortia faciebant ut nri illorum opa imitati uiderêtur et sua sponte multa repi ebant. unoque tpre et nras munitiones infestabant et suas defendebant. Atque hec pncipes in consiliis contionibusque agitabant. p. r. paulatim in consuetudinem ei regni ocu pandi uenire paucis annis antea Gabiniū cū exercitu fuis se in Aegipto. Pom. se ex fuga eodem recepisse. Cesarem uenisse cum copiis. Neque mor Pom. quicque pfectū qmin apud se. Ce. cōmoraret. Quē si nc expulissent. futurā ex regno puinciam. idque agendum mature. Nanque cum interclusum tempestatibus pp anni temp recipe trans marina auxilia nō posse. Interim dissentione orta iter achillam qui ueterano exercitui perat & Arsinoen regis P tolomei minorê filiam ut sup demōstratū est. Cum uterque utrique insidiaret & sumam imperii obtiner uellet poccup A rsinoen p ganimedem eunuchum nutriciū suū atque A chillam interficit. Hoc occiso ipa sin ullo socio et custo de omē imperiū obtinebat exercitus Ganimedi tradit. I s suscepto offo largitionê in milites auget & reliqua pa ri diligentia administrat Alexandria ē fere suffossa tota specusque ht ad nilum ptinētes quibus aqua in puatis domos inducitur q paulatim spatio tpris lique scit ac subsidet ac uti domini edificiorum atque eorum fa milie consuerūt. Nam que flumine nilo fertur adeo ē limosa ac turbida ut multos uariosque morbos effi ciat. Sed ea plebs ac multitudo cōtenta ē necessario qd fons urbe tota nullus ē. Hoc tn flum in ea pte erat urbis que ab Alexandrinis tenebatur. Quo fcō admonit ē Ganimedes posse nros aqua intercludi qui

distributi munitionu͞m tuendarū cā͞ uicatim ex puteis edi
ficiis specubus ac puteis extructa aqua utebantur. H. pro
bato cōsilio. magnū͞ ac difficile op' aggreditur interseptis .n.
specubus ac omib; urbis ptibus exclusis que ab ipso tene
bantur aque magnā uim ex mari rotis ac machinationib;
exprimere contēdit. Hanc Locis superioribus fundere in ptem
Ces. non intermittebant. Quam ob cām salcior paulo preter
cōsuetudinē aqua trahebatur ex proximis edificiis magnāq;
hominib; admirationē pbebat. quāobrē id accidiss& n satis
sibi ipsi credebant cū se inferiores eidem genis ac superiores
aqua dicerēt uti aqua antea consuessent. uulgoq; inter se
conferebant. & degustando quantū interesse deferrēt aque
cognoscebant puo tpris spatio hec propior bibi omīo non
poterat illa inferior corruptior iam salsiorq; reperiebat.
Quo fcō dubitatione sublata tant' incessit timor ut ad ex
tremū casum piculi omes deducti uiderentur. Atq; alii
Cesarē morari dicerēt. qn naues conscender iuberet. Alii
multo grauius extimescerēt casum quod neq; celari Alexā
drinis possent in apparāda fuga cum tam puo spatio dista
rent ab ipsis neq; illis imminentib; atq; insequentib; ullus
in naues recept' daret. Erat aūt magna multitudo oppida
norū in pte Ces. quā domiciliis ipsorū nō mouerat qd ea se
fidelem palam nris ēe simulabat & desciuisse a suis uide
batur. ut nō defendendi Alexandrini eēnt neque falla
ces eēnt neq; temerarii. multaq; orō frustra assume
retur. Cum uō uno tpre et natio eorx et nā cognoscatur
aptissimū ēe gen' hoc adproditionē dubitare nemo pōt.
Cesar suorū timorē cōsolatione et rōne minuebat. Nam pu
teis fossis aquā dulcem reparari posse affirmabat. Oīa
.n. littora naturaliter aque dulcis uenas habere. qp si alia

ēēt littoris egipty nā atq omnūz reliquorz tū qm mare
libere tenerēt. neq hostes classem hrent phibere sese
nō possent quo minus quotidie nauib aquam peterent
V el a sinistra pte a paratonio ul' dextra ab insula que
diuerse nauigationis nunq uno tpre aduersis uentis.
precluderētur. Fuge uo nllm ēē consiliū. nō solū his q
pmam dignitatē haberēt. sed ne his quidē qui nihil pter
q de uita cogitarēt. Magno negocio impet hostiū aduer
sos ex munitionib sustinere. Quib relictis nec loco
nec nūo pares ēē posse. magnam aūtē morā et difficul
tatem assensum in naues hrē psertim ex scaphis summaz
ēē contra in Alexandrinis uelocitatē locorz et edificio
rum notitiam. Hos pcipue in uictoria insolentes pre
cursuros & loca excelsiora & edificia occupaturos. Ita
fugam nauib nros phibituros. Pm ei' consilij obliuisce
rentur atq omi rōe ēē uincēdū cogitarēt. Hac ōrone
apud suos habita atq omib mentib excitatis dat cen
turionib negociū ut reliquis opib intermissis ad fodi
endos puteos animum conferant. neue quā ptem noctur
ni tpris intermittant. quo suscepto negotio atq om
nium animis ad laborē incitatis. magna una nocte
uis aque dulcis inuēta ē. Ita oposis alexandrinorum
machinationibus maximisq conatib nō longi temporis
labore occursum ē. Eo biduo legio XXXVII. exde
dititijs pompeianis militib cū frūmto armis telis tōmētis
imposita in naues a Domitio caluino a littora Aphrice
paulo supra Alexandriā delata est. He naues Euro q
multos dies cōtinēter flabat portū caper phibebātur.
S ed loca sunt egregia omi illa regione ad tenēdas anco
ras. Hi cū diu tenerētur atq aque inopia pmerēt.

nauigio actuario C. faciunt certiorē. Cesar ut ipse consi
lium caperet quid faciendū uideret nauē conscēdit. atque omnē
classem se sequi iussit. nullis nris militibus impositis. quod
cū longius paulo discederet munitiones nudari nolebat.
Cūque ad eum locū accessissent q appellatur Chersonensus.
aquandique cā remiges in terrā exposuissent. nō nulli ex
eo nūo cū longi' a nauibus predatum processissent ab equitibus
hostium sunt excepti. Ex his cognouerūt C. ipm i classe
uenisse nec ullos milites in nauibus hr̃e. Quare comperta
magnam facultatē sibi fortunā attulisse bene gerende
rei crediderūt. Itaque naues omnes quas paratas habuerāt
ad nauigādū ppugnatoribus instruxerūt. Cesarque redeūti
cū classe. occurrerūt qui duabus de causis eo die dimicare
nolebat. q et nullos milites in nauibus habebat. et post
horā .x. diei res agebatur. nox aūt allatura uidebatur maio
rē fiduciam illis q locorum notitia cōfidebant. Sibi etiā
hortandis suis auxilium defuturū quod nulla satis idonea
eet hortatio quod neque uirtutē posset notare neque inertiā
Quibus de causis naues quas Cesar potuit ad terrā detrahit
quē in locum illos successuros nō existimabat. Erat
una nauis Rhodia in dextro C. cornu longe ab reliquis
collocata. Hanc conspicati hostes nō tenuerunt sese ma
gnoque impetu iiiior ad eam rostrate naues et complures
apte cōtenderūt. cui coact' ē Cesar ferre subsidiū ne
turpem in conspectu cōtumeliam hostiū acciperet quāque
siquid grauius illis accidisset merito casurā iudicabat.
Prelium cōmissum ē magna contētione Rhodiorū q cū in
omnibus dimicationibus et scientia et uirtute pstitissent
tum max illo tempore totum onus sustinē nō recu
sabant ne quod suorū culpa detrimētū acceptum uideretur.

I ta prelium secundissimū ē factū. capta ē una hostium quadri
remis depssa ē altera. De m omnibus epibatis nudate. Ma
gna pterea multitudo m reliquis nauib; propugnatorū est
interfecta. Qd nisi mox preliū diremisset tota classe ho
stium Cs potit' eēt. Hac calamitate pterritis hostibus
aduēso uento leuiter flante naues onerarias Cesar remigio
uictricib; suis nauibus Alexandriā deducit. Eo detri
mēto adeo sunt fracti alexandrini cū iam nō uirtute p
pagnatorū sed scientia classariorū se uictos uiderent
Q uibus et superioribus locis subleuabant ut ex edificiis de
fendi possent & materiam cunctam obiicerēt q̄ nr̄e clas
sis oppugnationē et ad terrā uerebantur. Idem posteaq̄
G animedes in consilio cōfirmauit se se et eas q̄ eēnt amisse
restituturū et nūrū adauctum magna spe et fiducia ueteres
reficē naues accuratiq; studere huic rei atq; isteruirē isti
tuerūt. Ac tam et si ampli' ex nauib; lōgis in portu naualib;
q̄ miserant. nō tū reparande classis cogitationē d'posuerūt.
V idebant .n. nō auxilia. Cs. nō cōmeatus supportari posse
si classe ipi ualerēt. Preterea nautici hoīes urbis et regio
nis maritime quottidianoq; usu a pueris exercitati ad
nālem ac domesticum usum refugē cupiebant. et quātū
puulis nauigiis pfecissent sentiebant. Ita oī studio ad
ad parādam classem incubuerūt. Erant omnib; hostiis in
li custodie exigendi portorii causa disposite naues
ueteres erant in occultis regie naualib; qbus multis
annis ad nauigandū nō erant usi has reficiebant. illas
A lexandriam reuocabant. deerant remi. porticus gim
nasia pu͂ca edificia detegebant asseres remorū usū ob
tinebant. aliud nāl solertia. aliud urbis copia admini
strabat. Postremo nō longam nauigationē parabāt. sed

pniis tpris necessitati seruiebant & in ipo portu cofligendu
uidebant. Itaqꝫ paucis diebus contra omnium opinionē qua
driremes xxij. quinqueremes .v. confecerunt ad has minores
aptasqꝫ complures adiecerunt et inportu pielitati remigio
qd quequ earum effice poss idoneos milites imposuerunt seqꝫ ad
confligendū omnib rebꝫ parauerūt Cesar rhodiaius viij. ha
bebat. Nam x. missis una in cursu littore egiptio defe
cerat. Pōticas viij. Licias v. ex Asia xij. ex his erāt quinque-re
mes et quadriremes quinqꝫ x. reliqꝫ infra hanc magnitudinē
et plerequ apte tn uirtute militū cōfisus cognitis hostium
copijs se ad dimicadum parabat. Postqꝫ eo uētuz ē ut uterqꝫ
eorum ꝫ confideret Cesar Pharon classi circumuehit aduersisqꝫ
naues hostibꝫ cōstituit in dextro cornu rhodios collocat. In
sinistro ponticos in hter hos spatiū erat cccc. passuū quod
satis eē ad explicandas naues uidebantur. Post hunc or
dinem reliquas naues subsidio distribuit. quemunqꝫ earum
sequatur, et cui subueniat cōstituit atqꝫ imperat. Nō dubi-
te Alexandrini naues pducunt. atqꝫ classem instruunt
In fronte collocant xxij. reliquas insiduarias insecūdo ordi
ne cōstituunt. Magnū pterea nūm minorum nauiorum et sca
phorū pducū cum malleolis ignibꝫqꝫ siquid ipsa multitudo
&; clamor et flama nrīs terroris afferre possent. Erāt
inter duas classes uada duo transitu angusto que ptinēt
ad regionē Aphrice. Sic enim pdicāt partē eē Alexandrie
dimidiā Aphrice satisqꝫ diu inter ipsos ē expectatū a qbus
fieret transeundi initium pp qd eis q intrassent et explic
candam classem et ad receptum si durior accidiss casus.
Expeditiores uidebātur rhodijs nauibꝫ perāt Euphranor āi
magtudine & uirtute magꝰ cum nrīs hoībꝫ qꝫ grecis
comparandus. Hic ob notissimam scientiā atqꝫ āi magni

tudinē delectus ē ab rhodiis q̄ imp̄ium classis obtineret q̄ ubi Cesaris aīum aduertit. Videris m̄ inquit Cesar uereri si hec uada p̄mis nauibus intraris ne ~~p̄sum~~ dimicare cogaris q̄ reliquā classem potueris explicare nob̄ rē committe nos p̄lium sustinebim̄ neq̄ tuum iudiciū fallem̄ dū reliq̄ subsequantur. Hos quidē diuti⁹ in n̄ro conspectu gloriari mag̃ nob̄ dedecori ⁊ dolori ē. Cēs. illū ad hortat⁹ atq̄ omībus laudib; p̄secut⁹ dat signum pugnę. Progressas ultra uadū iiii^or. rhodias naues circū sistū Alexandrini atq̄ in eas impetū faciūt sustinēt illi atq̄ arte solertiaq̄ explicant ac tm̄ doctrina potuit ut in dispari nūo nulla trāsuersa hosti obiceretur nulli⁹ remi detergerēt sed sēp uenīētibus aduerse occurrerēt. Interim sunt reliquę subsecute. tum necessario discessum ē ab arte pp̄ angustias loci atq̄ oē cētamen in uirtute consistit. Neq̄ uō Alexandrie fuit quisq̄ aut n̄ror̄ aut oppidanorū q̄ aut ī ope aut inpugna occupatum aīm hr̄et q̄n altissima tecta peteret. atq̄ ex oī p̄spectu locū spectaculo caperet precib; ⁊ uotis uictoriam suis a diis immortalib; exposceret. Minime aūt par erat prelii certamē n̄ris n̄ pulsis neq̄ mari neq̄ terra refugium dabatur. Omniaq̄ uictorib; erat futura ī incerto illi si sup̄assent nauib; oīa tenerent. si inferiores fuissent. Reliquam tn̄ fortunā pericli tarent̄ simul illud graue ⁊ miserū uidebat̄ p̄pau cos de sūma de salute omniū decertare. quor̄ si q̄ aut uirtute aut aīo cessisset reliquis etiā ēē cauēdum q̄bus p̄ se pugnandi facultas nō fuisset. Hec superiorib; diebus sepe nūo Cesar suis exposuerat ut hoc maiorē aīo contenderēt q̄ omniū salutē sibi cōmendatā uide rent eandē suum quisq̄ cōtubernalem amicū notūq̄

psequẽs erat obtestatat᷒. ne suam atq; omniũ falleret
opinionẽ. quoꝝ iudicio delect᷒ ad pugnã pficisceretur.
I taq; lõ ãio ẽ decertatũ ut neq; maritimis nauticisq; so
Lentia atq; ars psidium ferrẽt neq; nro nauium p
stantib; multitudo pdesset neq; electi ad uirtutẽ e tam
ta multitudine hostium uirtutes nroꝝ possent adeq-
quasi. Capiunt hoc plio quinqueremis una biremesq. x. cum
defensorib; remigib;q & deprimũtur tres nrisq; incolu
minib; omnibus. Reliquæ ppinquã fugam ad oppidum
capiunt quas protexerũt ex molibus atq; edificiis
imminẽtibus et nros adire propius phibuerunt. hoc
ne sibi sepius accidere posset omi rõe Cesar cõtẽdendũ
existimauit ut insulam moleq; ad insulam ptinẽtẽ in
suam redigeret potestatẽ. Prefectis n. mag expte muni
tionibus in oppido et in illa urbe uno tpre tentari posse
confidebat. Quo capto consilio chortes .x. et leuis arma
ture electos quos idoneos ex eqtibus gallicis arbitrabatur
in nauigia minora scaphasq; imponit in alterã insule ptẽ
destinẽ de nani cũ constratis nauib; aggreditur pmissis
magnis ppositis q primus insulam cepisset ac primo ipetũ
nostroꝝ pariter sustinuerũt. Vno n. tempore et ex tectis
edificioꝝ ppugnabãt & littora armata defendebant. Quo
pp asperitatem loci nõ facilis nris adit᷒ dabatur et scaphis
nauibusq; longis v. mobiliter et scienter angustias loci
tuebant. Sed ut primum locis cognitis uadisq; ptentatis
pauci nri in litore cõstiterũt atq; hos sunt alii subsecuti.
C onstantẽq; in eos qui in litore equo constiterũt impetum
fecerũt omnes Pharite terga uerterũt. His pulsis custo
dia portus relicta naues ad littora et uicũ applica
runt seq; ex nauibus ad tuenda edificia eiecerunt

Necq̃ iñ diutius ex munitione si cõtinere potuerũ. et si erat
nõ dissimile atq̃ Alexandrie gen edificiorũ ut minora
maiorib; conferantur ut. turres q̃ edite et cõiuncte muri
Locum obtinebant. neq̃ nr̃i aut schalis aut cratib; aut re
Liquis reb; parati venerãt ad oppugnãdum. sed terror ho
minib; mentem consiliumq̃ eripit et membra debilitat.
Et tum accidit q se in equo Loco ac plano pares ẽẽ cõfide
bant. Perterriti fuga suorũ et cede paucorũ xxx. pedũ
altitudine in edificiis consistere ausi nõ sunt. sec̃ p mo
Lem in mare pcipitauerũt et dccc passuũ interuallum
ad oppidum enatauerũt. Multi tñ ex his capti interfecti
q̃ sunt sed nũs captiuorũ omĩo fuit. Ĩi Cesar militib;
preda cõcessa edificia diripi iussit castellumq̃ ad pontẽ
qui por erat Pharo cõmunuit atq̃ ibi p̃sidiũ posuit. Hũc
fuga Pharite reliquerant fortiorẽ illũ ppiorẽq̃ oppido
Alexandrini tuebant. Sed cum postero die simili rõne
aggredit qd his obtentis duobus omnium nauigiorum
excursum et repentina latrocinia sublatum iri uidebã
tur. Iamq̃ q p̃sidio eum locũ tenebant tormĩtis ex nauib;
sagittisq̃ depulerant. atq̃ in oppidum redegerat et co
hortiũ triũ instar in terram exposuerat non eñ plures
consisterẽ angustie loci patiebãtur. relique copie in na
uibus stationem obtinebant. Quo facto imperat
pontẽ aduersus hostem p̃uallari et aqua exiture
nauib; erat fornice extructo quo pons sustinebatur
Lapidib; impleri atq̃ obstrui quorũ altero opere effe
cto ut nulla omĩo scapha egredi posset. Altero in
stituto omẽs Alexandrinorũ copie ex oppido se
eiecerũt et contra munitiones pontis Latiore Loco
constiterũt. Eodemq̃ tempore q consueuerãt naui

gia p pontes ad incendia oneraranat emittere adinadi
constituerūt. Pugnabat a nob' ex ponte ex mole. ab illis ex
area que erat aduersus pontē et ex nauib; contra molē
in his rebus occupato Cesare militesq; hortante remigū
magn' nūs & classiariorū ex longis nauib; nostris ī molē
se eiecit. pars et cupiditate pugnādi. Hi pmū naui — ps eorum studio spectādi ferebatur
gia hostium lapidibus ac fundis a mole repellebāt
ac mltm pficere multitudine telorum uidebantur.
Sed postq; ultra eū locum ablatere eorum apto ausi st
egredi ex nauibus Alexandrini pauci ut sine signis
certisq; ordinib; sine rōe pdierant se timē in naues
refugere ceperūt. Quorum fuga incitati Alexandrini pa
uci ut sine signis plures ex nauib; egrediebant nrosq;
acrius pturbatos insequebātur. Simul q in nauibus
longis remāserūt scalas rapere nauesq; a terra repel
lere properabant ne hostes nauib; potirētur. Quibus
rebus pturbati milites nri cohortium trium que in
ponte ac pma mole constiterāt Cum post se clamorem
exaudirent fugam suorum uiderēt magnam uim telorum
aduersi sustinerēt ueriti ne a tēgo circūuenirētur et di
scessu nauium omīo reditu interclud erētur munitionem
inpontem institutam relinquerū et magno cursu icitati
ad naues cōtenderūt. Quorum pars pximas nacta na
ues multitudine hominū atq; onere depssa est pars re
sistens et dubitās. qd eēt capiendū consiliu ab Alexā
drinis interfecta est. Non nulli feliciore exitu ex
peditas ad ancoras naues consecuti ī columes disces
serunt paucis alleuatis scutis & aīo ad conandū nisi
pxima nauigia ad natarūt. Cesar quoad potuit cohō
tando suos ad pontē ac munitiones contendere eodem

inpiculo versat' ē. Postq̃ universos cedere animaduertit in suum navigium se recepit quo mltitudo hoium insecuta cũ irrū perent. neq̃ administrandi neq̃ repellendi facultas daretur fore qđ accidit suspicat' sese ex navigio eiecit atq̃ ad eas q longius constiterant naves adnatauit. hi ne suis laboran tibus subsidio scaphas mittēs nõ nullos cõseruauit. Na uigium quidem eius multitudine depressum militũ una cum hominibus interijt. Hoc prelio desiderati sunt ex nro le gionariorũ militum & circiter cccc. Et paulo post eum nũm classiarij et remiges Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus tormentisq̃ cõfirmarunt atq̃ egestis et mari lapidibus libere sunt usi postea ad mittenda navigia hoc detrimento milites nri affuere tantũ ut perturbarentur ut incensi atq̃ incitati magnas ac censiones fecerint in operibus hostiũ expugnandis in prelijs quotidianis quandocũq̃ fors obtulerat procurrentibus et irrumpentibus Alexandrinis manũ comprehendi multũ operibus & ardentibus studijs militum nec divulgata Ce horta tio subsequi legionũ aut laborem aut pugnandi poterat cupiditatem ut magis deterrendi et continendi a pericu losissimis essent dimicationibus q̃ incitandi ad pugnandũ
Alexandrini cum romanos et secũdis rebus cõfirmari et aduersis incitari viderent neq̃ ullũ belli tunc casũ nos sent qui possent esse firmiores ut cõiectura cõsequi pos sum' aut admoniti a regis amicis q in cesaris erant pre sidijs aut suo priore consilio per occultos regis nũcios p bato legatos ad Cesarem miserũt ut dimitteret regē transiretq̃ ad suos pateretur paratã enim omnẽ mul titudine esse confectam tedio puelle fiduciario domi natione crudelissima Ganimedis facere id qđ Rex im

passet. quo si auctore in Cesaris fide amiciciaque uenturi essent nulli periculi timorem multitudini fore impedimento quo minus se dederent. Cesar et fallacem gentem semperque alia cogitantem alia simulantem bene cognitam habebat tamen petentibus dare ueniam utile esse statuit quod siquo facto sentiret ea que postularet mansurum in fide dimissum regem credebat. Sin id quod magis illorum nature conueniebat ducem ad bellum gerendum Regem habere uellent. splendidius atque honestius se contra regem quam contra conuenarum et fugitiuorum manum bellum esse gesturum. Itaque Regem cohortatus ut consuleret regno paterno parceret. et preclarissime patrie que turpibus incendiis et ruinis esset deformata ciues suos primum ad sanitatem reuocaret deinde conseruaret fidemque po. ro. sibique prestaret. cum ipse tantum ei crederet ut ad hostes armatos cum mitteret dextra dextram tenens dimittere cepit adulta iam etate puerum. At regius animus disciplinis fallacissimis eruditus ne a gentis sue moribus degeneraret. flens orare contra Ce. cepit ne se dimitteret. non enim sibi regnum ipsum conspectu Ce. esse iocundius compressisque pueri lacrimis. Ce. ipse commotus celeriter si illa sentiret fore cum secum adfirmans ad suos dimisit. Ille ut ex carceribus in liberum cursum emissus adeo contra Ce. acriter bellum gerere cepit ut lachrimas quas in colloquio proiecerat gaudio uideretur profudisse. Accidisse hoc complures Cesaris legati amici centuriones militesque letabantur. quod nimia bonitas eius fallaciis pueri delusa esset. quasi uero id bonitate Cesar tantum adductus ac non prudentissimo consilio fecisset. Cum duce assumpto Alexandrini nihilo se firmiores facto aut languidiores romanos animaduerterent eludentibusque militibus regis etatem atque infirmitatem magnum dolorem acciperent. neque se quicquam

pficere uiderent rumoresqꝫ exsisterent magna psidia Ce.
terrestri itiner Syria Ciliciaqꝫ adduci qd nō dum auditū
Cesari erat cōmeatus qui mari nr̄is supportabat intercipere
statuerit. Itaqꝫ expeditis nauigijs locis idoneis ad canopū
in statione dispositis nauib; insidiabant nr̄is cōmeatu.
qd ū Cesari nūciatum ē unam classem iubet expediri
atqꝫ instrui prefecit huic Tiberiū nerone pficiscuntur
in ea classe rhodie naues. atqꝫ in his Euphranor sine
quo ulla unqꝫ dimicatio maritima nulla et parū feliciter
cōfecta erat. At fortuna que plerūqꝫ eos quos plurimis
beneficijs ornauit ad duriorē casum reseruat superiorū tem
porum dissimilis Euphranorē prosequebatur. Nam cum
ad Canopū uentū eēt Instructaqꝫ utrinqꝫ classis con
flixisset. et sua consuetudine Euphranor preliū cōmisisset
et illi triremē hostiū pforassent ac dimersissēt pximam
longi insecutꝰ parū celeriter reliquis insequentib; cir
cumuētꝰ. Ab Alexandrinis cui subsidiū nemo tulit siue
qd in ipo satis psidij p uirtute ac felicitate eiꝰ putarēt
ēē siue qd ipi sibi timebant. Itaqꝫ unus ex omib; eo plio
bn̄ rem gessit. solus cum sua quadriremi uictrice perit
Sub idē tempꝰ Mithridates pgamenꝰ magne nobilitatis
domi scientieqꝫ in bello et uirtutis fidei dignitatisqꝫ
in amicicia Ce. missus in Syriam Ciliciamqꝫ initio
belli Alexandrini ad auxilia arcessenda cum magnis
copijs quas celeriter et ppensissima ciuitatū uoluntate
et sua diligētia confecerat itinere pedestri q coniū
gitur Aegyptus Syrie adducit Pelesium. Idqꝫ oppidū
firmo psidio occupatū. Ab Achilla pp oportunitatem
loci. Nanqꝫ tota Agyptꝰ maritimo accessu pharo pedestri
P usio uelut claustris munita extimatur repēte ma

gnis circundatũ copus multiplici p̄sidio ptinaciter ppugnātibꝫ
& copiarꝫ magnitudine quas integris uulneratis defes
sisq; subiciebatur et pseuerantia constantiaq; oppugnādi
quo die est agressus in suam redegit potestatē presidiumq;
ibi suum collocauit. Inde re bene gesta Alexandriam ad
Cę. contendit omesq; eas regiones p quas iterfaciebat au
ctoritate ea quæ plerūq; adest uictori platarat atq; in
amiciciam Cesaris adegerat Loc' e fere regio illi in
nobilissimus no ita Longe ab Alexandria que nōatur
Deltha. q̄ nom a similitudine lr̄e cepit. Nam ps quedā
fluminis nili deriuata inter se duobus itineribꝫ paulati
medium inter se spatium relinquēs diuersissimo. at littus
interuallo a mari cōiungitur. Cui Loco cum appropinqua
re Mithridatem Rex cognouisset et transeundum ei flumen
sciret magnas aduersus eum copias misit quibꝫ uel su
pari delerique Mitridatem uel sine dubio retineri posse
credebat. Quemadmodum aut optabat eum uinci sic
satis hēbat interclusum a Cę. a se retineri. Que p̄me
copię flum̄ ad deltha transire et Mitridati occurrere
potuerūt p̄lium comiserūt festinantes pripere subse
quentes uictorię sotietatem. Quorꝫ impetum Mithrida
tes magna cum prudentia constantiaq; uirtutū et Ale
xandrinorū imprudentia cōsuetudine nr̄a castris ual
Latis sustinuit cum uō incaute atq; insolenter succedēr
eos munitionibꝫ uideret eruptione undiq; facta ma
magnūq; torꝫ num̄ interfecit. q̄d l nisi Locorꝫ notitia
reliqui se texissent. ptimq; in naues qbꝫ flum̄ trāsierā
recepissent funditus deleti ēēnt q ut paulū ab eo timorē
se re creaūt adiunctꝫ illis q subsequebant̄ rursus oppu
gnare Mithridatē cęperunt. Mittit̄ a Mithridate nuncius

Cesar qui rem gestam perferret cognoscit ex suis hec eadem acci
disse Rex. Ita pene sub idem tempus et rex ad opprimendum
Mithridatem proficiscitur et Cesar ad recipiendum. celeri
ore fluminis Nili navigatione Rex est usus in quo magnam et
paratam classem habebat. Cesar eodem itinere uti noluit ne
navibus in flumine dimicaret. Sed circumvectus est eo mari
quod Aphrice partis esse dicitur sicuti supra demonstravimus prius
tamen regiis copiis occurrit quam is Mitridatem agredi posset
eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit. Consede
rat cum copiis rex loco natura munito quod erat ipse excelsior
planitia ex omnibus partibus subiecta. Tribus autem ex lateribus
variis genere munitionibus tegebatur. Unum genus erat adiec
tum flumini Nilo. alterum editissimo loco ductum ut partem
castrorum obtineret. Tertium palude cingebatur. Inter castra
et Cesaris iter flumen intercedebat angustum altissimis
ripis quod in Nilum influebat. Aberat autem ab regis castris
milia passuum circiter VII. Rex cum hoc itinere venire Ce
sarem comperisset equitatum omnem expeditosque delectos pedites ad
id flumen misit qui Cesarem transitu prohiberent et eminus ex ripis
prelium impar inirent nullum enim processum virtus habebat
aut periculum ignavia subibat. Que res incendit dolore
milites equitesque nostros quod tam diu pari prelio cum Alexandri
nis certarent. Itaque eodem tempore equites Germani dispersi va
da fluminum querentes partim demissioribus ripis flumen trana
runt et legionarii magnis arboribus excisis que longitudi
ne utramque ripam contingerent proiectis repentino aggere iniecto
flumen transierunt. Quorum impetum adeo pertimuerunt hostes ut
in fuga spem salutis collocarent. Sed id frustra. namque ex ea
fuga pauci ad regem refugerunt pene omni reliqua multitu
dine interfecta. Cesar preclarissima re gesta cum subitum

aduẽtu suũ iudicaret magnũ terrorẽ Alexandrinis iniec
turũ ptinus uictor ad castra regis ptendit. Hec cũ et ope
magno uallata et loci nã munita aiaduẽteret Cõfectãq;
armatorũ mltitudinẽ cõlocatam in uallo uideret lassos
itinẽ ac pliando milites ad opugnanda castra succederẽ
noluit. Itaq; nõ mag īntuallo relicto ab hoste castra posu
it. Postero die castellum. quod Rex in pximo uico non
Longe a suis castris munierat brachysq; cũ ope castrorũ
cõiunxeret uici obtinendi cã. Cę. aggressus õibusq; copiis
expugnat. Non qd id minore nũo militũ cõsequi difficile
factũ putaret. Sed ut ab ea uictoria pterritis Alexandri
nis ptinus castra regis oppugnaret. Itaq; eo cursu quo
fugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites
insecuti munitionibus successerũt acerrimeq; emin pliari ceperũt
duabus ex ptibus aditus expugnationis nris dabatur Vna
quã liberũ accessum hẽre demonstraui. Altera q̃ medio
cre interuallum iter castra et flum̃ Nilũ hẽbat max
& electissima multitudo Alexandrinorũ defendebat.
eã ptez q̃ facillimũ aditum habebat plurimũ pficie
bant in repellendis uulnerandisq; nris q regione flu
minis Nili ppugnabant diuẽsis eñ telis nri figebãt
aduersi ex uallo castrorũ auersiq; flũe in q̃ multe na
ues instructe funditoribus et sagittariis nros impugnabãt
Cę. cũ uideret milites acri pliari posse nec tñ mltm pro
fici pp locorũ difficultatẽ Cumq; aiaduerteret ex
celsissimũ Locum castrorũ relictum ẽẽ ab Alexandri
nis qd et p se munit ẽẽt et studio ptim pugnandi pti
spectãdi decucurrissent i eũ Locũ iquo pugnabatur cohortes
illo circũire castra et sũmũ Locum aggredi iussit hisq;
Carfunelũ pfecit et aĩ magtudine et rei militaris scien

tia uiru͂ ꝓstantem quo ut uētum ē paucis defendentibus
munitione. Nr͂is contra militib; acerrime pugnātib; diuerso.
clamor & ꝑlio ꝑteriti Alexandrini trepidantes in oēs partes
castrorꝫ discurrere ceperūt. Quorꝫ ꝑturbatione nrorꝫ animi
adeo sūt incitati ut pene eodem tp̄re ex oībus partibus
ꝑmi tn̄ editissimū locum castrorꝫ caperent. exquo decurrē
tes magnam multitudinem hostium in castris interfecerūt
q̄d periculum pleriq; Alexandrini fugientes aceruatim se
de uallo ꝑcipitarūt in eam partem que flumini erat
adiuncta. Horꝫ pmis in ipā fossa munitionis mag̃ ruina
oppressis ceteri faciliorē fugam habuerūt Constat fugisse ex
castris regem ipm receptum in nauem multitudine eorꝫ
q ad pximas naues adnatabāt demēso nauigio ꝑijsse. re
felicissime celerrimeq; gesta Cesar magna fiducia uic
torie pximo terrestri itinere Alexandriam cū eqtibus
cōtendit atq; ea pte oppidi uictor ītrouit q̄ ꝑsidio
hostiū tenebat. Neq; eū cōsilium suū fefellit qn hostes
eo ꝑlio audito nihil iā de bello eēnt cogitaturi dignū
aduenīēs fructū uirtutis & aī magtudinis tulit. oīs enim
multitudo oppidanorꝫ armis proiectis munitionib;q; suis
relictis ueste ea sumpta q̄ supplices dāantes supplicar
cōsueuerūt sacrisq; oīb; platis quorꝫ religione ꝑcari of
fensos iratosq; aīos regum erant soliti. Aduenienti Ce.
occurrerūt seq; ei dediderunt. Cesar in fide receptos
cōsolat' ꝑ hostiū munitiones ī suā ptem oppidi mag̃ gratu
latione uenit suorꝫ q nō tantū bellū ipm ac dimicatioē
s; et talem aduētum eī felicē fuisse letabant. Cesar
Aegipto atq; Alexandria potit' reges cōstituit ut quos
testamēto Pholomeus scripserat. atq; obtestat' erat. po. ro. ne
mutarētur. Nā maiorꝫ ex duob; pueris rege amisso in

non tradidit

nori tradidit regnũ maiorique ex duabꝫ filijs Cleopatre
q̄ manserit in fide p̄sidijsq; ei⁹ Minorem Arsinoen cui⁹ no
mine diu regnasse impotēter Ganimedē docuī deducē
ex regno statuit nequa rursus noua dissentio p̄usq; di
uturnitate confirmarētur regis imperio p̄ hoīes seditiosos
nasceret̄. Legionē ibi ueteranā sextā vi reducta q̄ firmi
ēēt eorꝫ regnū imperium ex ceteris reliquit. q̄ neq; amorē
suorꝫ hr̄e poterant. q̄d fideliter p̄manserant in Cesaris ami
citiam atq; uetustatis auctoritatē paucis diebꝫ reges consti
tuti simul ad imperij nr̄i dignitatem utilitatemq; p̄tin⁹ p̄ti
nere existimabat. Si p̄manerent in fide reges p̄sidijs
eos nr̄is fore tutos si ēēnt ingrati posse hijsdem p̄sidijs
coerceri. Sic rebꝫ omībꝫ confectis et cōlocatis ipse itiner
terestri p̄fectus ē in Syriam. Dū hec in Aegypto gerū
tur Rex Deiotar⁹ ad Domitiū Caluinū cui Cesar Asiam fi
nitimasq; p̄uincias administrandas tradiderat. venit
oratū ut Armeniā minorē regnū suū neue Capadociā
regnū Ariobazanis possideri uastariq; pateret̄ a Phar
nace q̄ nō nisi liberaretur imp̄ata se facē pecuniamq;
p̄missam Cesari nō posse p̄soluere. Domiti⁹ nō tantū ad ex
plicandos sumpt⁹ rei militaris cū pecuniā necessariā
ēē iudicaret. s; et turpe. po. ro. & Cesari uictori sibiq; in
fame statuisset ēē regna sociorꝫ atq; amicorꝫ ab exterīo re
ge occupari nuncios cōfestim ad Pharnacē misit Armenia
Capadociaq; decederet neue occupatione belli ciuilis. po.
ro. ius potestatemq; tētaret hanc denūtiationem cū maiorem
uim habiturā existimaret si p̄pius eas regiones cū exercitu
accessiss; ad Legiones p̄fect⁹ unā ex tribꝫ XXXVI. secū dux
duas in Aegyptum ad Cesarē mitit lr̄is ei⁹ euocatas. Quarū
altera in bello Alexandrino nō occurrit q̄d itiner ter

restri per Syriam erat missa. Adiungit Cn. Domitius legioni
XXXVI duas a Deiotaro quas ille disciplina atque armatura
nostra complures annos constitutas habebat equitesque C totidemque
ab Ariobarzane sumit. Mittit P. Sextium ad C. Plaetorium quaes
torem ut legionem adduceret quae ex tumultuariis in Ponto
confecta militibus erat. Q. que Patisium in Ciliciam ad au
xilia arcessenda. Quae copiae celeriter omnes iussu
Domitii Comana convenerunt. Interim legati a
Pharnace responsa tulerunt Capadocia se decessisse.
Armeniam minorem recepisse quam paterno nomine iure ob
tinere deberet denique eius regni causam integram Cesari
servaretur paratum enim se facere quod is statuisset. Cn. Do
mitius cum animadverteret eum Capadocia decessisse non
voluntate adductum sed necessitate quod facilius Armeni
am defendere posse subiectam suo regno quam Capadociam lon
gius remotam quodque omnes tres legiones adducturum Domi
tium putasset. Ex quibus cum duas ad Cesarem missas
audisset audacius in Armenia substitisset perseverare cepit ut
eo quoque regno decederet. Neque enim aliud ius esse Capadociae
n̄ iuste atque Armeniae eum postulare ut in Cesaris adventum res in
tegras defferretur. Id enim esse integrum quod ita esset ut fu
isset. His responsis datis cum his copiis quas supra scripsi profectus
est in Armeniam locisque superioribus iter facere instituit.
Nam ex Ponto a Comanis iugum editum silvestre per
tinens in Armeniam minorem quo Capadocia finitur
ab Armenia cuius itineris has esse oportunitates quod in locis
superioribus nullus impetus repentinus accidere hostium
poterat. et quod Capadocia his iugis subiecta magnam
commeatus copiam erat administratura. Complures interim
Legationes Pharnaces ad Domitium mittit quae de pa

te agerent regiaq; munera Domitio ferrēt ea constanter
omīa aspnabatur, nec sibi quicq; fore antiquius q; dignita
tem po. ro. & regna sociorū recuperare legatis rndit
Magnis et cōtinuis itineribꝫ cōfectis cum adventaret ad
Nicopolim qđ oppidum positū ē ī Armenia minor plano
ipm locum mōtibꝫ tn̄ altis ab duobus lateribꝫ obiectis
satis magno intervallo aboppido remotis castra posuit
lōge a Nicopoli circiter milia passuū vii. qbus ex castris cū
locus angustus atq; impedit' transeūdꝰ esset. Pharnacis in si
diis electos pedites omnesq; pene disposuit equites. Magnā aūt
multitudinē pecoris in eas fauces dissipari iussit. paganosq;
& oppidanos in his locis obversari ut siu amic' siue ini
mic' Domiti' eas angustias transiret nihil de insidiis suspi
caretur cum in agris & pecora et hoīes aīaduerteret,
versari tamq; amicorꝫ aduentus ut in hostiū fines ue
niret pda diripienda milites dissiparētur dispsiq; cede
rentur. Haec cum administrarētur nūq; tamē īt'mittebat
legatos de pace & amicicia mittere ad Domitiū cum hoc ipo
crederet facili' eū decipi posse. At contra spes pacis Domitio
ī eisdem castris morandi actulit. cām Ita Pharnaces amissa
pximi temporis occasione veritus ne cognoscerentur īsidie
suos in castra revocavit. Domiti' postero die ppius Nicopo
lim accessit castraq; oppid' cōtulit. Resq; dū muniunt
nri Pharnaces aciē instruxit suo mor' atq; instituto. In frō
te enim simplici acie cornua trinis firmabant subsidiis ea
dē rōe hec media collocabantur acie duobꝫ dextra sinistra
q; intervallis simplicibus ordinibꝫ instructis pfecit incepti
castrorꝫ acies domiti' pte copiarꝫ pvallo instituta pxima
nocte pharnaces interceptis tabellariis q de Alexandri
nis rebus lrās ad Domitiū ferebant cognoscit. Cesarē mag

ĩpiculo uersari flagitariq3 a domitiano ut q3 ꝑmum Cesari
subsidia mitteret ꝓpiusq3 ipe Alexandriam p Syriam acce
deret · Quare cognita Pharnaces uictorie loco ducebat. Si tra
here temp̄ posset cum Domitium celeriter putaret discessuru
Itaq3 ab oppido qua facillimū accessum et equissimū ad di
micandum nr̄is uidebat fossas duas derectas nō ita ma
gno medio intēuallo relicto iiii^or pedum altitudinis ī eum
locum deduxit quo longi' instituerat suam nō producere
aciem. Inter has fossas semꝑ aciem instruebat eqtatum
aūt omēz ab lateribȝ extra fossam còlocabat · qui neq3
aliter utilis ēē poterat & multū nūo aīi ibat eqtatū
nr̄m Domiti' cū aūt Cesaris mag' piculo q3 suo cōmoueretur
tur neq3 se tuto discessurū arbitraret̄ Si conditiones
quas reiecerat rursus appeteret aut sīn cā discederet
ex ꝓpinquis castris in aciem exercitum eduxit XXXVI
legionem in dextro cornu collocauit Ponticā in sinistro
deiotari le legiones in mediam aciēz contulit Quibus
tn̄ angustissimū interuallū frontis reliqt reliquisq3 cohortibȝ
in insidiis collocatis sic utrinq3 acie instructa ꝓcessum ē
ad dimicandū · Signo sub idem temp' ab utroq3 dato concur
ritur acriter uarie expugnat̄. Nam XXXVI legio cum
extra fossam in equites regis impetū fecisset adeo secundū
ꝓlium fecit ut moenibȝ oppidi succederet fossamq3 transi
ret aduersosq3 hostes aggrederet̄ · At Pontica ex altera
pte legio cum paulū ad uersa hostibȝ cessisset · fossam aūt
circūire secūdo acies conata ēēt ut apto latere aggredi
retur hostez in ipo transitu fosse cōfixa & oppressa est
Deiotari uo legiones uix impetū sustinuerūt Ita uictri
ces regie copie cornu suo dextro media acie conuerter̄
se XXXVI legionē q̃ fortiter tn̄ uincētiū impetū sustinuit

mag' copijs hostum circũdata prestantissimo animo pugnans i
orbem se recepit ad radices montiũ quo Pharnaces insequi
pp. iniquitatẽ loci noluit Ita Legione pontica pene tota amis
sa magna pte Deiotari militum interfecta. xxxvi. in
Loca supiora se contulit nõ ampli' ccl. desideratis. Ceciderũt
in eo ꝑlio splendidi atq; illustres uiri. nõ nlli eqtes ro. q
tñ incomodo Domiti' accepto reliquas exercit' dissipati colle
git itineribusq; tutis p Capadociã in Asiam recepit se Phar
naces rebus secũdis elatus cũ de Cẹ. ea q optaret spera
ret omib; copijs occupauit pontũ ibiq; uictor et crudelissi
mus Rex tum sibi fortunã paternã feliciori euẽtu desti
naret mlta oppida expugnauit. Bona ciuium. ro. ponticorũ
q diripuit. Supplicia constituit i in eos qui aliquã forme
atq; etatis cõmẽdationẽ hẽbant. ea q morte eẽnt miserio
ra Pontũq; nullo defẽdente paternũ regnũ glorians se
recepisse obtinebat. Sub idem temp' in Illyrico ẽ incõ
modum acceptum que prouĩcia supioribus mẽsibus retẽta
nõ tm sine ignominia sed ẽt cum Laude erat. Namq; eo
missus estate cũ. ii. Legionib;. Q. Cornifici' questor. Cẹ.
p ꝑtore quãq; erat puincia minime copiosa ad exercit'
alendos et finitimo bello ac dissensionibus confecta &
uastata. tam prudentia et diligentia sua qd magnam
curam suscipiebat. ne quo temere progrederet et re
cepit & defendit. Namq; et castella complura locis editis
posita quorũ oportunitas castellanos impellebat et decur
siones faciẽdas et bellum inferendum expugnauit.
Ea ꝑda milites donauit. q & si erat tenuis tam in tanta
puincie desperatione erat grata pstim uirtute parata.
& cum Octaui' ex fuga pharsalici ꝑlij mag' classe in illum
se sinũ cõtulisset paucis nauib; Iadestinorũ. Quorum

semp in r. p. singulare constiterat offin. dispsis Octauianus
nauib; sociorum cum diuersissima pte orbis terrarum erat po
tit' uel classe dimicare posset aduersis captiuis nauib; so
ciorum cũ diuersissima pte orbis terrarum. CN. Pom. Cesar uicto
tor sequeretur compluresq; aduersarios in Illyrico pp Ma
cedonie ppinquitate se reliquus ex fuga collectis compu
lisse audiret. lras ad Gabiniũ mittit uti cũ legionibus
tyronũ que nup erãt cõscripte pficisceretur in Illyricũ
cõiunctisq; copiis cum. Q. Cornificio siqd piculum puin
cie inferret' depelleret sin ea nõ magnis copiis tuta ẽẽ
posset in Macedoniã legiones adduceret. Omẽ. n. illã pte
regionẽq; uiuo. CN. Pom. bellum instauraturã ẽẽ credebat
Gabini' ut in Illyricũ uenit hyberno tpre anni ac difficili
siue copioso rem prouinciam existimans siũ militũ fortu
ne uictoris. Ce. tribuens siũ uirtute et scientia sua
confisus q̃ sepe piclitatus in bellis magnas res et se
cundas ductu ausuq; suo gesserat neq; prouincie fa
cultatib; subleuabatur q̃ partim erat exinanita ptim
infideles neq; nauib; intercluso mari tempestatibus
comeat' subportari poterat magnisq; difficultatibus co
actus nõ ut uolebat sed ut necesse erat bellũ gerebat.
Ita cum durissimus tempestatib; pp inopiam castella aut
oppida expugnare cogeret. Crebro. incomoda accipiebat.
Adeoq; ẽ a barbaris contempt' ut Salonam se recepit. fu
recipiens in oppidum maritimũ qd ciues ro. fortissimi
fidelissimiq; icolebant in agmine dimicare sit
Quo plio duob; milib; militum ampli' amissis Ceturionib;
XXXVIII. tribunis IIII. cum reliquis copiis Salonã se rece
pit. Sũmaq; ibi difficultate rerũ oĩum pssus paucis
mensib; pijt morbo Cui' et infelicitas uiui et subita

mors inmagnam spem Octauiū adduxat puincie potiunde
quē tamē diuti' in rebus secundis et fortuna que plurimū in
bellis pōt diligentiaq; Cornificij et uirtus uatinij uersari
passa nō ē Vatini' Brundusij cū eēt cognitis rebꝫ q̄ gestę erāt
in Illyrico cum crebris lr̄is Cōmficij ad auxiliū puincię
ferendū euocaretur. & cū Octauiū audiret ī barbaris fe
dera pcussisse cōpluribusq; Locis tyronū & militum
oppugnar̄ psidia ptim classe p se ptim pedestribꝫ copijs
p barbaros et grauj ualitudine affectus uix corporis
uiribus aīum sequebatur tamē uirtute uicit incōmodum
nāe difficultatesq; et hyemis & subite p̄parationis. Nam
cum ipe paucas inportu naues Longas hr̄et lr̄as ī Achaiā
ad Calenum misit ut sibi classem mitteret. q̄ cum tardi'
fieret q̄ piculū nroꝝ flagitabat q sustinēre impetum
octauij nō poterant nauibꝫ actuarijs quarū numerus erāt
satis magn' magtudine quāq; nō satis iusta ad pliandū
rostra imposuit. His adiunctis nauibꝫ longis et nūo
classis aucto militibꝫ ueteranis impositis. quoꝝ magnā
copiam hēbat. ex oībus Legionibꝫ q nūo egroꝝ relicti
erant brundusij cū exercit' ingreciā transportaret'
profectus ē in Illyricū maritimasq; nō nullas ciuitates
q̄ defecerāt Octauioq; se tradiderāt ptim recipiebat
ptim remanētes in suo cōsilio preteruehebat ne sibi
ulli' rei moram necessitatēq; iniungebat qn q̄ celerri
me posset ipsum Octauiū psequeretur hunc oppugnātē
Epidaurū terra mariq; ū nostrū erat psidium aduētu
suo discedere ab oppugnatione coegit psidiuq; nr̄um
recepit octaui' cū Vatiniū classem magna ex pte cō
fectam ex nauiculis actuarijs hr̄e cognouissꝫ cōfisus sua
classe substitit ad insulam Tauridem qua regione Vatini'

insequēs nauigabat. nō q Octauiū ibi restitisse sciret. Sed
q eum longi' pgressum inseq decreuerat. Cum pprius Tau
ruidem accessisset distensis suis nauib; q et tempestas erat
turbulēta & nulla suspitio hostis repente aduersam ad se
uenientem nauē antennis ad medium malū demissis instru
ctam ppugnatorib; aīaduertit. Q d ū compexit celeriter ue
la subduci dimitticp antennas iussit et milites armari
et uexillo sublato quo pugnandi signū dabat q pme
naues subsequebant. Idem ut facerēt sigficabat. Parabāt
se Vatiniani repēte oppressi. parati de sū Octauiani ex
portu pcedebant. Instruitur utrinq; acies ordine dispo
sita mag. Octauiana paratior militū animus Vatiniana
Vatini' cum aīaduerteret neq; nauiū se magtudine neq;
nūm parē ēē fortuite dimicationi fortune rem cōmittē ma
luit. Itaq; pus sua qncp remi in quadriremē ipius Octauij
impetū fecit celērime fortissimeq; contra illo remigāte
naues aduerse rostris concurrerūt. Adeo uehementer
ut nauis octauiana rostro discusso ligno contineret. Com
mittitur acriter reliquis locis pluim cōcurriturq; addu
ces max. Nam cū suo quisq; auxilium ferret magnū co
mini in angusto mari plium factū ē. quantoq; cōiūctis ma
gis nauib; confligendi potestas dabatur. tāto supiores erāt
Vatiniani q admirandam uirtutē ex suis nauib; in hostium
naues transilire nō dubitabant. et dimicatione equata
longe supiores uirtute rem feliciter gerebant. Deprimitur
ipsius Octauij quadriremis. Multe preterea capiuntur
aut rostris pforate merguntur. Propugnatores Octauiani
ptim in nauib; iugulantur. ptim in mari precipitantur.
Ipse Octaui' se in scapham confert in quam plures cum
confugerent depressa scapha uulnerat' tam adnatat

ad suum Myaparonem eo recept⁹ cum plium nox dirimeret
tempestate magna uelis pfugit. sequuntur hunc sue naues non
nulle quas casus ab illo periculo uindicarat. At Vatinius
re bene gesta receptui cecinit suisque omnibus incolumibus
in eum se portum recepit. quo ex portu classis Octauii
ad dimicandum processerat. Capit ex eo prelio pentire
mem unam triremesque duas dicrotas viij compluresque
remiges octauianos posteroque ibi die dum suas capti
uasque naues reficeret. post diem tertium contendit in in
sulam Issam quod eo recepisse se ex fuga credebat Octa
uium. erat in ea nobilissimum regionum earum oppidum
coniunctissimumque Octauio. quo ut uenit oppidani sup
plices se Vatinio dediderunt. comperitque ipsum Octauium
paruis paucisque nauigiis uento secundo regionem Grecie pe
tisse. deinde ut Siciliam deinde ut Aphricam caperet
l ta breui spatio re preclarissime gesta prouincia recepta
et Cornificio reddita classe aduersariorum ex illo toto sinu
expulsa uictor se Brundusium incolumi exercitu et classe
recepit. His autem temporibus quibus Cesar ad Dyrrhachium Pom
peium obsidebat et pale Pharsali rem feliciter gerebat Ale
xandrieque cum periculo magno tum etiam maiore periculi fama di
micabat. Q. Cassius longinus in Hispania pretore prouincie
ulterioris obtinende causa relictus siue consuetudine nature siue sui
odio quod in illam prouinciam susceperat questor ex insidiis
ibi uulneratus. magnas odii sui accessiones fecerat. quod uel
ex conscientia sua cum de se mutuo sentiri prouinciam
crederet uel multis signis et testimoniis eorum qui dificul
ter odia dissimulant animaduertere poterat et compen
sare offensionem prouincie exercitus amore cupiebat. Itaque
cum primum in unum locum exercitum conduxit sexs

tertia · C militibus ē pollicitus · neq3 multo postq̄3 in lu
sitania · Medobregam oppidum montemq3 herminiū ex
pugnasset quo Medobregēses confugerant / ibiq3 impera
tor eēt appellatus iterū sextertiis · C · milites donauit
que spatiosum reddebant p̄ntem exitus amorē pau
latim tn̄ et occulte militarē seueritatēq3 minuebat
Cassius legionibus in hiberna dispositis ad ius dicēdum
Cordubam se recepit contractūq3 in ea es alienū grauis
simis oneribus prouincie cōstituit exsoluere et ūt lar
gitionis postulat consuetudo p cām liberalitatis plura
largitori querebātur pecunie locupletib; imperabant
quas s'longinus expensas ferri nō tantū patiebatur
sed ēt cogebat in gregē locupletū simultatū cause te
nues cōiciebantur neq3 ullum genus quest' aut ma
gni & euidentis aut minimi et sordidi ptermittebat
quo dom' & tribunal impatoris uacaret · nemo erat q
mō aliquā iacturam facere posset q aut uadimonio
teneretur aut in reos referretur · ita magna ēt soli
tudo piculorū ad iacturas et detrimēti rei familiaris
ad iūgebatur · quib; decausis accidit ut cū longin'
Imperator eadem faceret q̄ fecerat questor similia
rursus de morte ei' puinciales consilia inirēt · Hor;
odium cōfirmabant nō nulli familiares ei' q cū in illa
societate uersarentur rapinarū / nihilominū oderāt
enim cuius nōie peccabant · sibiq3 q rapuerāt accep
tum referebant quod interciderat aut erat interpellatū
Cassio assignabant · V · legionem nouā conscribit · Auget'
odium in ipso delectu & sumptum addite legionis
complentur eqtum · III · maximisq3 ornantur impensis
nec puincie dat' ulla requies · Interim lr̄as accepit · a

C. ς. ut in Aphricam exercitum traiceret per Maurita
niam ad fines Numidie perveniret. Quod magna CN.
P om. Iuba miserat auxilia maioraque missurus existima
batur. Quibus litteris acceptis insolenti voluntate efferebatur
quod sibi novarum provinciarum et fertilissimi regni tanta oblata
esset facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficiscitur ad
legiones arcessendas auxiliaque adducenda certis homi
nibus dat negotium ut frumentum navesque. Centum pararen
tur pecunieque describerentur atque imperarentur nequa res
cum redisset moraretur. Reditus eius fuit celerior omnium
opinione. Non enim labor aut vigilantia cupienti presertim
aliquid Cassio deerat exercitu coacto in unum locum castris ad
C ordubam positis pro contione militibus exponit quas res
C. ς. iussu gerere deberet. Polliceturque his cum in mauri
taniam revertisset sestertia se daturum. Quintam fore
in Hispania legionem. Ex contione se Cordubam rece
pit eoque ipso die tempore post meridiano cum in Basilicam
iret quidam Minucius Silo cliens L. Racilii libellum
quasi aliquid ab eo postularet ut miles ei tradidit. Deinde
post Racilium. Nam is latus Cassii tegebat quasi responsum
peteret celeriter dato loco cum se insinuasset sinistra
corripit verso dextraque bis ferit pugione clamore sublato
fit a coniuratis impetus universis Munatii Flaccus proximum
gladium traiecit Lictorem. Hoc interfecto Q. Cassium Legatum
vulnerat. Ibi T. Vasius. L. Mergerio simili confidentia
Flaccum municipem adiuvant. Erant enim omnes Italicenses
ad ipsum Longinum. L. Licilius squillus involat iacentemque
Levibus sauciat plagis. Concurritur ad Cassium defenden
dum. Semper enim Berones compluresque evocatos cum
telis secum habere consueverat a quibus ceteri intercludunt

qui ad cedem faciendam sequebant᷑ quo in nũo fuit Calphur
nius. Saluianus & manili tusculus. Minutius inter saxa q̃
iacebant in itiner̃ fugiens opprimitur ex relato domũ
C assio ad eũ deducit᷑ Racilius in proximam se domũ fa
miliaris sui cõfert dum cognosceret certum confectus ne
C assius eẽt. L. Laterensis cum id nõ dubitaret accurrit
Letus in castra militibus uernaculisq; et secunde Legio
nis quib; odio sciebat pcipue Cassium eẽ gratulat᷑ tollitur
a multitudine Tribunal ptor appellatur. Nemo. n. aut
in prouincia natus aut uernacule Legionis milites aut
diuturnitate iã fact' prouinciales. Quo in nũo erat secũda
Legio nõ cum omi puincia cõsenserat in odio cassii. Nam
Legiones XXX et XXI paucis mensibus in Italia scriptas
Cesar attribuerat Longino. V. Legio illi nup confecta erat.
I nterim Laterensi nunciatur uiuere Cassium uisendum p
ficiscitur re cognita quo nitio dolore mag' pr ot cz aio
pturbatus reficit se celeriter ad Cassium uisendum pro
ficiscitur re cognita XXX. Legio signa Cordubam in
fert ad auxilium ferendũ Imperatori suo facit idẽ
XXI. subsequitur has. V. cũ due Legiones relique erant
in castris secundam ueriti ne soli relinquerentur atq;
ex eo quid sensissent indicaretur secuti sunt factum
supiorum pmansit in sententia Legio uernacula nec
ullo timore de gradu deiecta ẽ. Cassius eos q nominati
erant conscii cedis iubet comphendi Legione. V. in castra
remittit cohortib; XXX. retentis indicio Minutii co
gnoscit L. Racilium et L. Laterẽsem et Annulũ Scapulã
maxime dignitatis et gratie puincialem hominẽ sibiq;
tam familiarem qz Laterensem et Raciliũ in eadẽ fuisse cõ
iuratione nec diu moratur dolorẽ suũ qn eo interfici iub;

Minutiu libertis tradit excruciandu. Item Calfurniu Saluianu q pfitetur indictum coniuratoru nu̅m auget vere ut quidam existimant ut no̅ nulli querunt. coactus hisdem cruciatibꝫ affecit. L. Mergilio Squillus no̅iat plures quos cassius in terfici iubet exceptis his q se pecunia redemerut. Nam pa lam sextertys cu Calphurnio paciscit̃ et. Cu Q. sextio L. q̃i ma xime nocentes sunt multati. tam p̃iculum uite dolorēq; uul neris remisso. crudelitatem cu auaritia certasse significa bat. Aliquot post diebꝫ lr̃as a Cesare. missas accepit. quibꝫ cognoscit. Pom. in acie. uictum amissis copys fugisse. Qua re cognita mista dolori uoluptatē capiebat uictorie. Nunci letitiam exp̃imebat confectu bellum licētiam tempor̃ inter cludebat. Sic erat dubi' ani̅m'. utrum nihil timeret. a no̅ia lr̃e mallet. Sanatis uulneribus accessit om̅es qui s' pecunias expēsas tulerant acceptasq; eas iubet referri q̃bus parum uidebatur imposuisse oneris ampliorē pecuniā imperat. eque aut Rome delectu instituit quos ex om̅i bus conue̅tibus coloniisq; conscriptos transmarina militia p̃territos ad sacramti redemptionē uocabat. Magnum hoc fuit uectigal. maius tam creabat odiu. His rebus confectis notum exercitu lustrat. legiones quas in Aphrica ducturus erat et auxilia mittit ad traiectu ip̃e classes quā parabat ut inspiceret Hispalim accepit ibiq; moratur pp̃ q edictum tota p̃uincia proposuerat ut quibꝫ pecunias imperasset. neq; contulissent se adirēt que euocatio om̅es uehem̅ter p̃turbauit. Interim. L. Tituri' qui eo tempor̃ tribuni militu in legione uernacula fuerat nūciat fama legi onem. xxx. quam. Q. Cassius legat' simul ducebat cu ad oppidum leptim castra haberet seditione f̃ca cen turionibꝫ aliquot occisis qui signa tolli no̅ patiebantur

discessisse ad secundam Legionē contendisse que ad fretum
alio itinē ducebatur. Cognita re noctu cū v. cohortibus uni
ui cesianorꝝ egreditur mane puenit. Ibi eū diē ut q̄ ageret
p spiceret morat². Narbonam cōtendit huc cum Legio
xxx. et xxi in cohortes iiii. ex v legione totusq̄ cōuer
tisset eqtatus audit iiii. cohortes a Vernaculis opp̄sus ad
O bucculam cum his ad secundam puenisse Legionez omesq̄ ibi
se coniunxasse. et T. Tortum italicensem ducē delegisse.
C eleriter habito consilio. Marcellum cordubam ut eā in
potestatem retineret. Q. Cassiū Legatū Hispalim mittit
pauciscq̄ ei diebus affert² cōuētuz cordubensem ab eo
defecisse. Marcellumq̄ aut uoluntate aut necessitate
adductū. Namq̄ id uarie nunciebatur cōsentire cū
cordubensibus duas cohortes Legionis v. que fuerant
cordube in psidio idem facē Cassius his rebus i census
mouet castra & postero die Segoliam ad fluū Siluense
uenit. Ibiq̄ habita contione militiz tēta aios quos cognoscat
nō sua s₃ Cę. absentis cā sibi fidelissimos et nulliumq̄ pi
culum depcaturos dū p eos Cę. puincia restitueret. Inte
rim Chorius ueteres Legiones ad Cordubam adueitt ac
ne dissensionis initium natū seditiosa militū suaq̄ nā
uideret simul et cōtra. Q. Cassium. qui Cę. nomine uti
maioribꝫ uiribus uidebatur eque potentē dignitatē. Cn.
P om se prouinciā recuperare uelle palam dictitabat &
forsan et hoc fecerit odio. Cę. et amor. Pom. Cui nomen
multū poterat apud eas Legiones. quas. M. Varro obtinu
erat. Sed id q̄ mēte cōmunis erat coniectura l₃ p se cēte
C hori ferebat milites, adeo fatebant² ut. Cn. Pom. nom
in scutis inscriptū hr̄ent. Eiq̄ frequēs Legionibꝫ obuiā
prodit neq̄ tantū uiros s₃ et matrū familias ac pretex

tatore deprecatique ne hostili aduentu Cordubam diripe
rent. Nam se contra cassium consentire cum omnibus contra Cesarem
ne facere cogerentur orare tante multitudinis precibus et La
crimis exercitus commotus cum audiret ad Cassium persequen
dum nihil opus esse. Cn. Pompeii nomine et memoria tamque
omnibus Cesarianis quam Pom. Longinum esse in odio neque se conuen
tum neque M. Marcellum contra Ce. causam posse perducere nom
Pom. excutis detraxerunt. Marcellum qui se Ce. causam defen
surum profitebatur ducem asciuerunt pretoremque appellauerunt
& conuentum sibi coniunxerunt. Castraque ad Cordubam po
suerunt. Cassius eo biduo circiter iiij milia passuum a
Corduba citra flumen Betim in oppidi conspectu Loco excel
so fecit castra Litteras ad regem Bogudem in maurita
niam & M. Lepidum proconsulem in Hispaniam certio
rem mittit subsidio sibi prouincieque Cesaris causa quam primum
uenire. Ipse hostili modo Cordubensium agros uastat edifi
cia incendit. cuius rei deformitate atque indignitate Legio
nes que Mar. sibi ducem ceperant ad eum concurrerunt ut in aciem
educerentur orant prius quam confligendi sibi potestas fieret quam
cum tanta contumelia nobilissime carissimeque possessiones Cor
dubensium in conspectu suo rapinis ferro flamaque consumerentur.
Marcellus cum confligere miserrimum putaret quod et uictoris
et uicti detrimentum ad eundem Cesarem esset redundaturum
neque sue potestatis esset Legiones Betim traducit atque aciem
instruit. Cum Cassius contra pro suis castris aciem instru
xisse Loco superiore causa interposita quod is in equum non descen
deret. Mar. militibus persuadet ut se recipiant in castra
Itaque copias reducere cepit Cassius quod bono ualebat. Marcel
lumque infirmum esse sciebat aggressus equitatu Legiona
rios se recipientes complures nouissimos fluminis ripis i

terfecit cum hoc detrimto qui fluminis transitus uitij difficulta
tis hret. Mar. Betim castra transfert crebroq; utiq; Legiones
educit in acie. neq; tn̄ cōfligitur pp locorx difficultates
E rat copijs pedestribꝫ multo firmior Mar. Habebat eniz ue
teranas multisq; plijs expertas legiones. Cassius fidei
mag'q; uirtutis legionū confidebat. Itaq; cum castra castris
collocata eent. et Mar. Locum idoneum castello cepisset
quo prohibere aqua Cassianos posset Longinus ueritus
ne ge quodam obsidionis clauderetur in regionibꝫ
alienis sibiq; infestis noctu silentio ex castris proficiscit
celeriq; itinere Vllam cōtendit qd̄ sibi fele fidele oppidū
credebat. Ibi adeo coniuncta moenibꝫ castra ponit ut ē Loci
nā. Nanq; ulla in edito monte posita ē ut ipā munitione
Vrbis undiq; ab oppugnatione tutus eēt. Hunc Marcell'
insequitur & q; pxime pōt Vllam castra castris cōfert.
Locorxq; cognita nā quo maxe rem deducē nolebat neces
sitate est educt' ut neq; confligeret Cuius si rei facultas
e resistere incitatis militibꝫ nō poterat. Neq; uagari cas
sium Latius pateretur. ne plures ea paterētur ciuitates.
q̄ passe erant Cordubenses. castellis idoneis locis cōlocatis
opibusq; in circuitu oppidi continuatis Vllam Cassiumq;
munitionibꝫ clausit. Que priusq; efficerent Longinus
omnem suū eqtatum quē sibi usui fore credebat si pabu
lari frumtariq; Mar. nō pateretur. Magno aūt fore in
pedimto si clausus obsidione et inutilis necessariū cōsu
meret. Frumtum paucisq; diebus Cassij lrīs acceptis Rex
Bogus cum copijs uenit. Adiungitq; ei legionē quam secum
adduxerat com pluresq; cohortes auxiliarijs hispanorum
N anq; ut inciuilibus dissensionibus accidere consueuit. Ita
temporibꝫ illis in hispanie nō nulle ciuitates rebus Cassij

studebant complures. Marcello fauebant. Accedit cum co
pys Bogus ad exteriores munitiones Marcelli pugnatur
utrinqꝫ acriter crebroqꝫ id accidit fortuna sepe ad utrũ
qꝫ uictoriam transferente. Nec tam unqꝫ ab opib; depellit
Marcellus interim Lepidus ex citeriore prouincia cũ cohorti
bus Legionarys. XXXV. magnoqꝫ nũo equitũ et reliquorũ
auxiliorũ uenit ea mente Vllam ut sine ullo studio con
tentiones Cassy Mar. qꝫ componeret huic ueniẽti sin ulla
dubitatione. Mar. se credit atqꝫ offert. Cassius contra
se suis tenet psidys siue eo qd plus sibi iuris deberi existima
bat. qꝫ Marcello. siue eo quod neqꝫ preoccupitus aĩus Lepidi
ẽẽt obsequio aduersari uerebatur. Ponit ad Vllam castra
Lepidus nec ht a Mar. quicqꝫ diuisi ne pugnet interdicit
ad exeundum Cassium inuitat fidemqꝫ suam in omĩ re inter
ponit. Cum diu dubitasset Cassius quid sibi faciẽdum qdue
Lepido ẽẽt credendum neqꝫ ullũ exitum consily sui repiret
si pmaneret in sententia. Postulat ut munitiones disy
cerentur. sibiqꝫ liber exitus daretur. nõ tm̃ inducys
factis sed prope iam constituta opa complanarẽt custodieqꝫ
munitionũ ẽẽnt deducte auxilia regis in id castellum
Marcelli qd proximũ erat castris regis neqꝫ opinãti
bus omib; si tñ in omib; fuit Cassius. Nam de hui' consi
entia dubitabatur impetum fecerũt compluresqꝫ ibi
milites oppresserunt. quod nisi celeriter et indignatio
ne et auxilio Lepidi prelium fuisset direptũ maior
calamitas ẽẽt accepta. Cum iter cassio patefactũ
eet. Castra Marcellus cũ Lepido coniungit. Lepidus
eodem tempore Marcellusqꝫ Cordubã cũ suis Cassius
proficiscitur. Narbonem sub idem temp' Trebonius
consul ad prouinciam obtinendam de cui' aduentu

ut cognouit Cassius Legiones quas secum habuerat equi
tatumque in hyberna distribuit. Ipse celeriter omnibus
suis rebus correptis Malacam contendit. Ibique aduer
so tpre nauigandi nauis conscendit ut ipse predicabat
ne se Lepido et Trebonio & Marcello cõmitteret ut
ei amici dictitabant neque peam puinciam minore cum
dignitate iter faceret cui' magna ps adeo defecerat ut
ceteri existimabant ne pecunia illa ex infinitis ra
pinis confecta in potestatẽ cuiusque ueniret pgressus secũda
ut hyberna tempestate cũ Iberũ flumẽ noctis uitande
cã se cõtulisset. Inde paulo uehementiore tempestate nihil
piculosius se nauigaturũ credẽs profectus fluctibus oc
currentibus l ostio fluminis ĩ hui ipsis faucibus cum neque flec
tere nauẽ pp. uim fluminis neque directam tantis fluc
tibus tenere posset dimersa naue pyt. Cum in Syriã
Caesar ex egipto ueniret atque ab iis Roma uenerãt cognosce
ret lris que urbanis ciad ueteret multa Rome male
et inutiler administrari neque ullam ptem r. p. satis
cõmode geri qd et cõtentionibus tribunitiis pniciose sedi
tiones orirentur & ambitione atque indiligentia tribu
norum militũ & q Legionibus pe'rãt multa cõtra mores
et consuetudinem militarẽ fierent q dissoluende disciplme
seueritatisque tẽrit eaque omia flagitarẽ aduentũ suũ uide
ret tñ pferẽdum existimauit quas in prouincias regio
nesque uenisset eas ita relinquere cõstitutas ut domes
ticis dessensionibus liberarẽtur Iura legesque acciperent.
externorũ hostium metũ deponerent. Haec in Syria
Cilicia Asia celeriter se cõfecturũ sperabat qd he pro
uincie nullo bello premebãtur in Bitinia ac põto plus one
ris uidebat sibi impendere. Nam excessisse n. Põto

Pharnacē audiebat. neq; excessurū putabat cū secundo
ꝓlio uehemēter eēt inflat᷒. qd contra Domitiū Caluinum
fecerat. Cōmoratus fere in omib; ciuitatibus que maior
sunt dīgtate ꝓmia bñmeritis et uiritim et pub̄ce tribuit
de controuersijs ueterib; cognoscit ac statuit. Reges Tyra
nos Dynastas ꝓuincie finitimosq; q̄ omēs ad eū cōcurrerāt
receptos infidem cōditionib; impositis ꝓuincie tuende ac
defendende dimittit. et sibi. pop. ro. amicissimos paucis die
bus ī ea prouincia consumptis Sextū Cesarē amicū et neces
sarium suum Legionib; Syrieq; ꝓfecit. Ipē eadem classe
qua uenerat ꝓficiscitur. in Ciliciā. Cui᷒ prouincie ciuitates
omēs euocat Tarsum qd oppidū fere toti᷒ Cilicie ē nobili
ssimū fortissimūq; ibi reb; omib; ꝓuincie et finitimarum
ciuitatum constitutis cupiditate ꝓficiscendi ad bellū gerē
dum nō diutius morat᷒ magnisq; itinerib; p capadociā con
fectis biduo Mezace cōmorat᷒ Comana uetustissimū et san
ctissimū Capadocie bellone templū quod tanta religione co
litur ut sacēdos ei᷒ dee maiestate imperio et potentie secundus
a rege consensu gentis illius habeatur ut hōi nobilissimo
Nicomedi Bithynio adiudicauit q̄ regio capadocū genere
ort᷒ pp aduersam fortunā maior suor mutationemq;
gnis iure minime dubio uetustate tamē intermisso sa
cerdotio id repetebat. Fratri aūt Ariobarzanis Ama
rathi cum benemeritis uterq; eorū de re pu. eēt ne aut
regni hereditas Amarathen solicitaret aut heres regni
terreret. Arcbazam attribuit q sub ei᷒ impio ac dictione
eēt. Ipē iter inceptum simili uelocitate conficere cepit cum
ꝓpius pontū finesq; galiogrecie accessisset. Deiotarus
Tetrarches galiogrecie tum quidem pene toti᷒ q̄ eo neq;
Legibus neq; morib; concessum eē. Ceteri Tetrarche

contendebant sine dubio aut Rex Armamie minoris &
a Senatu appellatus depositis regiis insignibus. neque tanto
pruato uestitu. Sed et reorum habitu supplex ad Cesarem
uenit oratum ut sibi ignosceret quod in ea parte posit'
terrarum que nulla presidia Cesaris habuisset exercitibus
imperiisque in CN. Pom. castris fuisset: neque enim se debu
isset iudicem fuisse controuersiarum p. ro. sed parere presenti
bus imperiis Contra quem Cesar cum plurima sua ei
memorasset officia que consul ei decretis publicis tribuisset
C umque defensionis ei nullam posse excusationem impru
dentie recipere coharguisset quod homo tante pru
dentie ac diligentie scire potuisset. quis urbem.
I taliamque teneret. ubi Senatus p. q. ro. ubi r. p. esset. Quid
de inde post. L. Lentulum. C Marcellum consules
sed tamen se concedere id factum superioribus suis bene
ficiis ueteri hospicio atque amicicie dignitati etati hominis
precibus eorum qui frequentes concurrissent hospites atque
amici deiotari addeprecandum decontrouersiis Tetrarcha
rum postea se conuincturum esse dix regium uestitum
ei reddidit Legionem autem eam quam ex genere ciuium
suorum Deiotarus nostra disciplinaque inita constitutam ha
bebat equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere
iussit. Cum in portum uenisset copiasque omnes in unum locum
coegisset que numero atque exercitatione bellorum mediocres
erant excepta. II. Legione VI. quam suam adduxerat
Alexandriam Veteranam multis laboribus periculisque fune
tam multisque militibus partim difficultate itineris
ac nauigationum partim crebritate bellorum adeo diminu
tam ut minus M. hominibus in ea essent. relique erat. III.
Legiones una Deiotari due quas in eo prelio quod.

CN Pom. tract

CN. Domitiu fecisse cum Pharnace scripsim᷒. Fuerant legati ad Pharnacē missi Cesarem adeunt atq̧ in primis deprecantur ut ei᷒ aduent᷒ hostilis eēt facturū om̄ia Pharnacem que impata eēnt maxīe commenorabant nulla Pharnacem auxilia contra Ce. dare Pompeio uoluiss. Tum Deiotarus qui ei dedisss tam̄ ei satisfacisss Cesar respondit se fore equissimū Pharnaci si que polliceret᷒ repsentaturus eēt. Monuit enim mitib᷒ uerbis ut solebat Legatos ne aut Deiotarium sibi obicerēt aut nimis eo gloriarent᷒ beneficio ꝗ auxilia Pom pio mississet. Nā se libenti᷒ facē q̄cq̧ ꝗ supplicib᷒ ignoscē. Neq̧ puinciarū in iurias cōdonare his posse qui nō fuissent officiosi ꝗ id ipm ꝗ cōmemorarēt officium. utilius fuisse Pharnaci qui puidisset ne uinceret᷒ ꝗ sibi cui īmortales victoriam tribuissent. Itaq̧ magnas et graues iniurias ciuium ro q in ponto negociati eēnt q̄m in integrum restituere nō posset cōcēdere Pharnaci. Nam̄ neq̧ interfectis amissam uitam, neq̧ exectis uirilitatē restituē posse. Quod quidē suppliciū grauī morte ciues ro. subissent Ponto uō decedere cōfestim familiasq̧ publicanor᷒ remitteret. ceteraq̧ restitueret socijs ciuibq̧ ro. que penes eum eēnt si fecissent iam tum sibi mitteret munera ac dona, que bene rebus gestis Imperatores ab amicis accipere consuessent, miserat enim ei Pharnaces coronam aureā his respondis datis Legatos remisit. At Pharnaces om̄ia liberaliter pollicit᷒. cum festinantem ac pcurrētem Ce. speraret libenti᷒ ēt suis crediturum pmissis ꝗ res pateret᷒. Quo celeri᷒ honestiq̧ ad res magis necessarias proficisceretur existimabat. N enim enim erat ignotum plurimis de causis ad ur

bem reuocari Cesarem Lenti agere decedendi diem po
stulare Longiones pationes interponere et insidias frustra
ri cepit. Ce. cognita calliditate hominis quod aliis temporibus
natura facere consueuerat tunc necessitate fecit coactus ut cele
rius omnium opinione manum consereret. Zelo est oppidum
in ponto positum ipsum ut in plano loco satis munitum
tumulus enim naturalis uelut manufactus excelsiore undique
fastigio sustinet murum circumpositi sunt hoc oppido
magni multique intercisi uallibus colles quorum editissimus
unus qui propter uictoriam Mitridatis et infelicitatem tri
arii detrimentumque exercitus nostri superioribus locis atque
itineribus pene coniunctus oppido magnam in illis partibus habet
nobilitatem nec multo longius mil. pas. iii. abest ab zela
hunc locum pharnaces ueteribus paternorum foelicium castrorum
refectis opibus copiis suis omnibus occupauit. Ce. cum ab
hostibus mille passuum v. castra posuisset uideretque eas ual
les quibus regia castra muniretur eodem interuallo
castra munituras si modo ea loca hostes priores cepissent que
multo erant propriora regiis castris aggerem comportari iu
bet intra munitiones quo celeriter collato proxima
nocte uigilia iiii. legionibus omnibus expeditis impe
dimentisque in castris relictis prima luce neque opinantibus
hostibus eum ipsum locum cepet in quo Mithridates secundum
prelium aduersus triarium fecerat. Huc omne comporta
tum aggerem ex castris seruitiaque agerentur duxit
ne quis ab opere miles discederet cum spacium non amplius pas
suum mil. intercisa uallis castra hostium diuideret ab op
ope incepto Cesaris castrorum Pharnaces cum id repente
prima luce animaduertisset copias suas omnes pro castris in
struxit quas interposita tanta locorum iniquitate consuetu

dine mag puulgata credebat institui. Ce. uel ad opus suu tardandu quo plures i armis tenerentur id fieri credebat ut ad ostentationem regie fiducie ne munitione mag q manu defendere Locum Pharnaces uideret
1 taqz deterrit no e quo min pma acie puallo instructa reliqua ps exercitus op faceret. At Pharnaces impulsus suu loci felicitate suu auspicijs et religionibz inductus quibz obtemperasse cu postea audiebamus suu paucitate nrorum q i armis erant compta tu mor opis quottidiani magnum illorum suorum multitudine q agerem portabat militu e credebat suu et fiducia ueterana exercitus sui cu legione xxii que in acie cofugisse et uicisse Legati ei gloriabantur simul cotemptum exercitus que pulsum a Domitio duce sciebat inito cosilio dimicandi descendere prupta ualle cepit quibz aliquandiu Ce. irridebat in anem ostentationem & eo Loco militu cohortatione que nemo san hostis subiturus eet. Cum interim Pharnaces eodem gradu quo pruptam ipreliu descenderant uallem ascendere aduersus arduu collem instructis copijs cepit. Ce. incredibili ei ut temeritate ul fiducia comotus necz opinans imparatusqz oppressos eodem tempore milites ab opere uocat arma capere iubet Legiones opponit aciemqz instruit cuius rei subita trepidatio magnu terrore attulit nris. nc dum ordinibz instructis falcate regie quadrige permixtos milites pturbat. Que tn celeriter multitudine teloru opprimuntur. insequitur has acies hostiu et clamor sublato confligit multu adiuuante nris loci plurimu deorum immortaliu benignitate qui cu omibus casibus bellis intersunt.
Tum pcipue ei qbus nil rone potuit administrari mag atqz acri plio quomin facto dextro cornu quo ueterana

iui erat collocata initium uictorie nactū ē ab ea pte cum in
pelim detruderētur hostes multo tardi'. sed tām eisdez diis
ad iuuantibus sinistro cornu mediaqꝫ acie tote pfligantur
copie regis que quā facile subierant iniquū locum tam ce
leriter gradu pulse pmebantur loci iniquitate. Itaqꝫ multis
militibꝫ ptim interfectis ptim suorū ruinā oppressis q uelo
citate effugere ceperant poterant. Armis tn̄ proiectis uallez
transgressi nihil ex loco supiore in erm̄ pficere poterāt. At
nr̄i uictoria elati subire iniquū locū munitionesqꝫ aggre
di nō dubitarūt. defendentibꝫ aūt his cohortibꝫ castra
quas Pharnaces presidio reliquerat celeriter hostium
castris sunt potiti. Interfecta multitudine omnīū suoꝝ
aut capta pharnaces cū paucis equitibꝫ pfugit nisi castro
rū oppugnatio facultatem attulisset liberiꝰ pfugiendi
uiuus in Cesaris potestatem adduct' eēt. Tali uictoria totiēs
uictor Cesar tm̄ incredibili ē letitia affect'. q̄ maximum
bellū tanta celeritate cōfecerat. quodqꝫ subiti piculi re
cordatione letior quod uictoria facilis ex dificillimis
rebus acciderat. ponto recepto preda om̄i regia militibꝫ
cōdonata. Postero die cū expeditis equitibꝫ ipe proficiscitur
Legionē. vi. decedere ad pmia atqꝫ honores accipiendos
in Italiam iubet. Auxilia Deiotari domū remittit. Duas
Legiones cū celio vinciano inponto reliquit. Ita p gallogre
ciam Bithiniamqꝫ in Asiā fāc iter. Omniumqꝫ earx puinci
arum de controūsiis cognoscit ac statuit iura inthe
trarchas reges ciuitates distribuit Mithridatē pgame
nū q rem feliciter celeriterqꝫ gestam in Aegipto supra
scripsim' regio gn̄e ortū disciplinis et regiis educatū. Nam
eum. Mithridates Rex Asie toti' pp nobilitatem pgamo
paruulū secū asportauerat incastra m̄ltosqꝫ retinuerat

annos regem Bosphori constituit. q sub imperio Pharnacis
fuerat prouinciasque populi ro. a barbaris atque inimicis regibus interposito amicissimo rege muniuerat eidem. Thetrarchias Legibus
Gallogrecorum gentis iure et cognationis adiudicauit occupatam
et possessam paucis an annis a Deiotaro neque tamen unque diutius
moratus est quam necessitas urbanarum seditionum pati uidebat
Rebus felicissime celerrimeque confectis in Italiam celerius
opinione omnium uenit.

Commentariorum C. Iulii Ce. A. Hirtii de bello Aphricano Liber Quintus Iulius Celsus Constantinus V. C. Emendauit fe. li. ci. ter.

Caesar itineribus iustis confectis. nullo die intermisso ad xiiii. Kl. ianuarii Lilibeum peruenit statimque ostendit sese naues uelle conscendere cum non amplius Legionem tironum haberet unam. equitesque uix. dc. Tabernaculum secundum littus ipsum constituit ut prope fructus uerberaret. Hoc eo consilio fecit ne quis sibi moram quicque fore speraret. & ut omnes in dies oraque parati essent Incidit per id tempus ut tempestates ad nauigandum idoneas non haberet nihilo tamen minus remiges militesque in nauibus continere et nullam pretermittere occasionem profectionis. Cum presertim ab incolis ei prouincie adnunciarentur aduersariorum copie equitatus infinitus Legiones regie iiii. Leuis armature magna uis Scipionis Legionis x. Elephanti. cxx. classesque esse complures. tamen non deterrebatur animoque & spe confidebat. Interim in dies & naues Longas et augeri et onerarie complures eodem concurrere & Legiones tironum conuenire. In his ueterana legio equitatus v. ad ii. milia. legionibus collectis vi & equitum ii. milibus ut queque Legio prima uenerat in

naues longas imponebatur. Equites aūt in onerarias. Ita
maiorem ṗtem nauiū ancedere iussit & insulam peter
A ponianā que nō abest a lylibeo. Ibiq̧ cōmoratus bona pa
ucoꝝ pit. uendit. Deinde alieno pretori qui Siciliam
obtinebat de omnibꝫ reḃ precipit & dereliq̄ exercitu
celeriter imponēdo datis ipse naues ascendit ad .vi.
Kł. Ianuarias & reliquas nauis statim ē secut. Ita uēto
certo celeriq̧ nauigio uectus post diē quartū cū longis
paucis nauibus in conspectū aphrice uenit. Nanq̧ one
rarie reliquē preter paucas uento disperse atq̧ errabū
de diuersa loca petierūt. Clupeam classe ṗteruehit.
D einde Neapolim complura ṗterea castella et oppida nō
longe a mari relinquit. Postq̧ ad Drumetū accessit u
ṗsidium erat aduersariorū cui ṗerat C. Considius
& a Clupeis secundum oram maritimā cum equitatu Adru
mētum CN. Piso cum Mauris circiter iii milibꝫ apparuit ibi
paulisp. Cę. an portū cōmorat dum reliquę naues cōuenirēt
ex ponit exercitum. cui inpresentia nūe fuit peditū .iii
eqtes .C.L. castrisq̧ an oppidū positis sin iniuria cuiq̧
consedit ṗhibetq̧ omēs a preda. Oppidani interi mu
ros armatis complēt. Ant portu frequētes consident.
ad sei defendentiū quorū nūe duaꝝ legionū intus erat.
C ę. circa oppidū uectus nā loci ṗspecta redijt in castra.
N o nemo culpę ei imprudentieq̧ assignabat. q̄ neq̧ cir
cā loca. gubernatoribus prefectisq̧ q̄ peterēt ṗcepat.
N eq̧ ut more ipius consetudo supioribꝫ tēporibꝫ fuerat.
tabellas signatas dederat. ut in tpre his plectis locū
certū peterēt uniuēsi. qd minime Cesarē fefellerat.
N anq̧ nullū portū terre Aphrice quo classes decurrerēt
ṗcerto tutum ab hostium ṗsidio fore suspicabatur. sed

fortuito oblatam occasionē egressus aucupabatᷣ. L. Plancus
legatꝰ petit a Cę. ut ꝗ daret potestatem cū Cōsidio agēdi
si possꝫ aliqua rōe pduci ad sanitatē. Itaqꝫ data facultā
te l͞ras conscribit et eas captiuo dat pferendas in oppidū
ad Cōsidium. Quo simul atqꝫ captiuus cū puenissꝫ ut erat
mādatū Cōsidio pgere cepisset. pusqꝫ acciperet ille. vn
inquit istas. Tum captiuus vno a Cęsare. Tum Considiꝰ
unius est inquit. Scipio imperator hoc tp̄re po. ro. De
inde statim eū ī cōspectu suo captiuū iubꝫ interfici. l͞rasqꝫ
ē nō dum plātas sicut erant signate dat hōi cēto ad Sci
pionē pferendas. Postqꝫ una die et nocte ad oppidū con
sumpta. neqꝫ responsum ullum a Cōsidio dabatᷣ. neqꝫ
ei relique copie succurrebāt. neqꝫ equitatu abūdabat.
& ad oppidū oppugnandū nō satis copiarū hēbat &
eas tyronū neqꝫ p̄mo aduentu cōuulnerari exercitum
uolebat et oppidi egregia munitio et difficilis ad oppu
gnandum erat accessus. & nūtiabantur auxilia magna
eq̄tatus oppidanis sstipenas uenirᷣ. Non ē uisa rō ad oppu
gnandū oppidum cōmorandi ne dum. in ea re. Cę. eēt occu
patꝰ circumuēitꝰ ab eq̄tatu hostiū laboraret. Itaqꝫ castra
cū mouerᷣ uellet subito ex oppido irrupit multitudo atqꝫ
eq̄tatꝰ subsidio uno tp̄re eis casus succurrit q missus erat
a. Iuba ad accipiendum stipendum. castraqꝫ ūn. Cę. iter
egressus iter facerᷣ cepat occupant. & et eiꝰ agm̄ extremū
inseq ceperat. Que res cū animaduersa eēt subito legio
narii consistit et equites qꝫ erant pauci. tū contra
tantā multitudnē audacissime concurrūt. Accidit res
incredibilis ut eq̄tes min' xxx. galli. Maurorum
eq̄tum circiter. ii milia. loco pellerēt urgerētqꝫ in oppi
dum postqꝫ repulsi et cōiecti erāt intra munitiones.

Cę. iter constitutū ire contēdit. Qđ cum sepius faceret et nō
insequerentur. nō rursus ab eqtibus in oppidum repellerētur
cohortib; paucis ex ueteranis quas secum habebat in extre
mo agmine collocatis et pte eqtat' iter leniter cū reliqs fa
cē cepit. Ita quanto longi ab oppido discedebatur tanto tā
diores ad insequendum. Numide interim in itinere ex
oppidis et castellis legiones uenire polliceri frumentum
paratosqꝫ ēē que imperaret facere. Itaqꝫ eo die castra po
suit ad oppidum Vsurpinam. Kl Ianuā inde mouit et puē
nit ad oppidum Leptim liberā ciuitatē et i mmunē legati
ex oppido obuiam ueniūt libenter oīa se facturos
que uellet pollicentur. Itaqꝫ centurionib; ad portas
oppidi et custodijs impositis. ne qs miles in oppidum
introiret aut iniuriam faceret cuipiam. in cole nō longe
ab oppido secundū litt' facit castra ē. Eodemqꝫ naue
onerarie & longe nō nlle cāu aduenerunt. reliquę
ut ei nunciatum in certe locorū Vtică uersus petere
uise st. Interim Cę. a mari nō digredi neqꝫ mediter
ranea petere. pp nauium errorem eqtatūqꝫ oīe in
nauib; cōtinere ut arbitror ne agri uastarētur aquam
in naues iubet comportari. Remiges interim q.
aquatū e nauib; exierant subito eqtes mauri. neqꝫ
opinātib; cesarianis adorti multos iaculis cōuulnerāūt
nō nllos interfecerūt. latent enim in isidijs cū eqs inter
cōualles et subito exeunt. nō ut in campo quo minus
depugnēt. Cę. interim in Sardiniā nūcios cū litteris
et in reliquas puincias dimisit finitimas ut q auxilia
cōmeat' frumentum simul atqꝫ lr̃as legissent mittenda
curarēt. Exoneratisqꝫ ptim nauibus longis Rabiriū
postumiū i Siciliam ad secundū cōmeatū arcessendum

mterim . Interim cū x nauib; Longis / ad reliquas naues
onerarias conquirēdas q̄ deerrassent / et simul mar̄ tuē
dum iubet pficisci ab hostib; . Item . C . Salustium crispum
ptorē ad Cerinā insulam uersus quā aduersarij tenebāt
cum pte nauiū ire iubet / qđ ibi magnum nūm frumti ēē au
diebat . Hec ita impabat unicuiq; pcipiebatq; ut si fieri pos
sset excusatio nullū hēret n̄ moram tergiuersatio . Ipse inte
rea ex pfugis et incolis cognitis cōditionibus Scipionis &
q bellum cū eo contra se gerebant mirerari . Regiū enim
equitatū Scipio et prouincia Aphrica alebat . tanta hoium
erant demētia ut malint ēē incolumes . Cesar . iii . n̄ .
Ian̄ castra mouet Leptin . vi . cohortium presidio cum
Saserna relicto ipse rursus unde pdie uenerat Ruspinam
cū reliqs copijs conuētit ibiq; sarcinis exercitus relictis
Ipē cum expedita manu pficiscit circūuillas frumtatū .
oppidanisq; imperat ut plaustra iumtaq; omnia sequātur
Itaq; mag nūo frumti inuento Ruspinam redit . Hoc
eum id circo existimo fecisse . ne maritima oppida post
se uacua relinqueret . psidioq; firmata ad castris recep
tacula muniret . Itaq; ibi relicto P . Saserna frē eius
quē Leptin pximo oppido reliquerat cum Legione iubz
compōtari Ligna in oppidum q̄ plurima . Ipse cū cohortib;
vij . ex ueteranis Legionib; in classe cū Sulpitio et Vatinio
rem gesserant ex oppido Ruspina egressus pficiscit ad pō
tum q abest ab oppido mil . pas . ij . ibiq; classem sub uespe
rum cū ea copia conscēdit omib; in exercitu inscijs et re
quirētib; imperatoris consiliū . mag metu ac tristitia
solicitabantur . Parua enim cū copia et ea tyronū .
neq; omi exposita in Aphrica cōtra magnas copias &
et insidiose nationis equitatumq; inumerabilem se

expositos uidebant. neque quicquam solatium in presentia. neque au
xilium in suorum consilio animaduertebant nisi in ipsius impera
toris uultu uigor mirabilique hilaritate animum enim altum
et erectum prae se gerebat. Huic adquiescebant homines et in
eius scientia & consilio omnia sibi proclivia omnes fore spera
bant. Cesar una nocte in nauibus consumpta iam celo alben
te cum proficisci conarentur subito nauium pars de qua dubita
bat ex errore todem conferebatur. Hac re cognita Cesar
celeriter de nauibus egredi omnes imperat atque in littore
armatos reliquos aduenientes milites expectare. Itaque
sine mora nauibus eis in portum receptis et aduectis
militum equitumque copiis rursus ad oppidum Ruspinam re
dit. atque ibi castris positis ibi cum cohortibus expedi
tis XXX. frumentatum est profectus. Ex eo cognitum
Ce. consilium illum cum classe nauibus onerariis que
deerrassent subsidio ire clam hostibus uoluisse ne
casu imprudentes sue naues in classem aduersariorum
incideret. neque eam rem eo uoluisse scire qui in presidiis
relicti sui milites fuissent uti nihil propter suorum pauci
tatem et hostium metu multitudinem deficeret. Interim
cum iam progressus esset Ce. a castris circiter mil. pas. iii
per speculatores & antecessores equites nunciatur ei co
pias hostium haud longe ab se se uisas et hercule cum
eo nuncio puluis ingens conspici ceptus est. Hac re
cognita Cesar celeriter iubet equitatum uniuersum cuius
copiam habuit in presentiam non magnam. et sagittariis [illegible]
pauci ex castris exierant nimis accersiri atque ordina
tim signa se leniter consequi ipse antecedere cum paucis
armatis. Iamque cum procul hostis conspici posset milites
in campo iubet galeari et ad eam pugnam parari quorum

omnino nūs erat · xxx · cohortium cum equitib; qi cccc · &
sagittariis et hostes interim quor dux erat Labien' et duo paci
dei acie erigunt mirabilem lōgitudine nō peditū sed eqtum
cōfectam et inter eos leuis armature Numidas et sagittarios
pedites interposuerūt et ita condensauerant ut pcul ce
sarias pedestres copias arbitrarentur dextrum ac sinistrū
cōnu magnis equitum copiis firmauerāt · Interī Cę · aciē
dirigit simplicē ut poterat pp paucitatē sagittarios ante
aciem cōstituit eqtes dextro sinistroq; cornu opponit &
ita precipit ut puiderent ne multitudine eqtat' hostiū
circūuenirētur existimabāt si se acie instructa cū pe
destrib; copiis dimicaturū · Cum utrinq; expectatio
fieret neq; Cę · se remoueret et cū sua paucitate contra
magna uim hostium artificio magis q; uirib; detēnendū
uideret · Subito aduersariorū eqtatū ēē extender et in
latitudinē pmouer collesq; complecti & Cęsaris eqtatū
extenuari et circūeundum compar se cęperūt Cesaria
nis eqtes eoꝝ multitudinē ęgre sustinebant acies inte
rim medie cū conarēt. Subito excōdensis turmis pedites
Numide leuis armature pcūrunt cū eqtatu et inter le
gionarios pedites iacula cōiiciunt · Hic cū Cesariani im
petum fecissent illorū eqtes refugiebant pedites īterim
resistebā. Dum eqtes rursus cursu reuocato peditibus
suis succūrerēt · Cęsar nouo gnē pugnę oblato cum
aīaduerteret ordines suorū in procurrendo turbari pe
dites enim dū eqtes longi' ab signis psecuntur. laterē
nudato a pximis Numidis iaculis uulnerabantur.
Eqtes aūt hostium pilum militis cursu facile tuta
bant · Edicit p ordines ne qs miles ab signis · iiii ·
pedes longi' pcederet · Equitat' interim Labienī suorum

multitudine confisus Cesaris paucitatem circuiri cona
tur p eqtes Iuliani pauci multitudine hostiu defessi eqs
conuulneratis paulatim ceder hostis mag magisq instare.
I ta puncto temporis horis oibus Legionarijs ab hostium
eqtatu circumuentis, Cesarisq copijs in orbem copulsis
intra cancellos coiecti omes pugnar cogebantur. Labien
in equo capite nudo uersari in pma acie simul suos cohor
tari nonuq Legionarios Ce ita appellare. Quid tu
inquit miles tyro tam ferocculus es. uos q iste uer
bis infatuauit i magnu me hercule i uos piculum im
pulit misereor uri. Tum miles no sum inqt tyro labiene.
sed de Legione x ueteran. Tum Labien no agnosco i
quit signa decumanor. Tum ait miles iam me quis
sim intelliges. Simul cassidem de capite eiecit ut cog
sci ab eo pot. atq ita pilum uirib cotortu Labienum
mittere contedit equi grauiter aduerso pectore
affixit et ait Labiene. x. militem q te petit scito ee.
O mnium tn animi & terrore coniecti et max tyronu
C ircuspice. si. Cesarem neq ampli facere nisi hostium ia
cula uitare. Ce. interim consilio hostium cognito iub
aciem in Longitudinem q maxima porrigi et al
ternis conuersis cohortib ut una post alteram ante
signa tenderet ita corona hostium dextro sinistroq
cornu mediam diuidit et una ptem ab altera ex
clusam eqtes intrinsec adortus cu peditatu te
lis coiectis i fuga uertit neq longi pgressus ueritus
insidias se ad suos recipit. Idem altera ps equtum pedi
tuq Ce. fec. His reb gestis ac pcul hostib repulsis
couulneratisq ad sua psidia sese sic erat istructum
recipere cepit. Interi M. Petrei & CN. Piso cu equitib

Numidis ccc electis peditatuqꝫ eidem gnis satis grandi
ex itinere recta subsidia suis occurrût atqꝫ hostes suu ex
terrore firmatis rursusqꝫ renouatis aiis legionarios conuer
sis eqtibꝫ recipientes nouissimos adoriri et impedire cepe
runt quominus in castra se reciperêt. Hac re aiaduersa
C et iubet signa cõuerti & medio campo ad integrari pre
lium cũ ab hostibus eodem mõ pugnaretur. nec comminꝰ
ad manus rediretur. Cesarisqꝫ equites iuncta ex nausia
recenti siti Langore paucitate uulneribꝫqꝫ defatigata
ad psequẽdum hostem pseuerandumqꝫ cursum tãdiora
hérent dieiqꝫ ps exigua rem reliqua eet cohortibus
eqtibusqꝫ circumdatis cohortatꝰ ut uno ictu côtêderêt
neqꝫ remitterent donec ultra ultimos colles hostes re
pulissent. atqꝫ eis eent potiti. Itaqꝫ signo dato cũ iã ho
stes Languide tela negligẽterqꝫ mitterêt subito immittit
cohortes turmasqꝫ suorum atqꝫ puncto tpibꝫ hosti nullo
negocio campo pulsis post collemqꝫ deiectis nacti locũ
atque paulisp cõmorati ita uti erãt instructi leniterqꝫ se
ad suos recipiunt munitiones. Itaqꝫ aduersarii male accepti
tũ demũ se ad sua psidia cõtulerũt. Iterum ea re gesta
et plio dirempto ex aduersariis pfuge plures et omi
gne hoim et pterea hostium intercepti complures
eqtes peditesqꝫ ex quibꝫ cognitũ e consiliũ hostium
eos hac mte et conatu uenisse ut nouo at inusitato gne
plii Legionarii tirones paucique pturbati curionis exo
ab eqtatu circũuẽti opprimerentur et ita Iubam dixisse
p contione tãta se multitudine auxiliorũ aduersariis. Ces.
subministraturũ ut et cedẽdo in ipa uictoria defatigati
uincerẽt atqꝫ a suis superarentur. Quippe qs in illo? cõ
fideret pmum qd audiera Rome legiones ueteranas dis

sentire neq in Aphricam uelle transire. de m̄ q̄ triennio in Aphrica suos milites cōsuetudim̄ retētos fideles sibi iam ef fecisse. Maxª aut auxilia hr̄et numidarū eqtū leuisq armature. Preterea ex fuga plioq Pompeiano Labienus eqs secū a brundusio transportauerat Germanos eqtes Gallosq ibiq postea ex Hybridis libertinis seruisq cōscripserat armauerat equoq uti condocuerat. Preterea regia au xilia elephātis cxx. eqtatusq innumerabilis dein legio nes cōscripte ex cuiusq modi gn̄e ampli' xii. Hac spe atq ea audacia inflamat' Labien' cū equitib3 gallis germanis q M. de Numidarū sin̄ frenis viii. Preterea Petreiano auxilio adhibito equitat'. M. dc. peditum ac leuis armature quater tanto sagittariis ac funditorib3 hippo toxotisq complurib3. His copiis omib3 ii n̄ Ian̄ post die tertiū q Aphricam attigit in campis planissimis purissi misq ab hora die v. usq ad solis occasum ē decertatū. In eo plio Petrei' grauiter ictus ex acie recessit. Cesar interim castra munir diligenti' psidia firmar copiis firmiorib3 uallumq ab oppido Ruspina usq ad mar ducē et a castris alterū quo tode tuti ultro citroq cōmeat' au xiliaq sine periculo s' succurrere possent. tela tōmentaq ex nauib3 in castra comportar remigum ptē Gallor3 Rhodiorū Epibatharum armar & in castra reuocar uti s possē eadē rōe q aduersarii leuis armaturā interiecta iter eqtes suos interponeretur. sagittariisq ex omib3 ītireis Syris et cuiusq gn̄is ductis in castra complurib3 freqntabat suas copias. Audiebat enim post die tertiū Scipionē ei' diei quo plium factum erat appropinquar copias suas cū Labieno et Labieno Petreio. cui' copie legionū viii. et eqtū iii ēē nūtiabantur officinas ferrarias īstruere

ex classe

Vacat sentire neq; in Aphricam uelle transire. Deinde quod triennio in Aphrica suos milites consuetudine retemptos fideles sibi iam effecisset. Maxima autem auxilia habere numidiarum equitum Leuisque armatur. Praetereaque exfugis sagitte telaque fierent uti complura curarum glandes fundes sudes comparare. Litteras in Siciliam nuntiosque mitte ut sibi crates materiamque cogeri ad arietes cuius inopia in Aphrica esset praeterea ferrum plumbum mitteret. et animum et animaduertebat frumento se in Aphrica se nisi importatio uti non posse priore anno enim propter aduersariorum delectus quod stipendiarii aratores milites essent facti messem non esse factam. praeterea ex omni Aphrica frumentum aduersarios ex omnibus re pauca oppida in bene munita comportasse omnemque regionem Aphricae exinanisse frumento oppida praeterea pauca quae ipsi suis praesidiis tueri poterant reliqua dirui ac deleri ac eorum incolas intra sua praesidia coegisse commigrare agros uastatos ac desertos esse de necessitate coactus Cesar priuatos ambiendo et blande appelando aliquantum frumenti numerum in sua praesidia congesserat et eo parce utebatur. Opera interim ipse circuire quottidie et alternis cohortes in statione habere propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos quorum maximus erat numerus iubet in plaustris delegatos Adrumetum deportari. Naues interim onerarie Cesaris errabunde male uagabantur incerte locorum atque castrorum suorum quorum singulas Schaphe aduersariorum complures adorte incenderant atque expugnabant. Hac re nunciata Cesar classes circum insulas portusque disponit quo tutius commeatus supportari posset. M. Cato interim qui Uticae praeerat. Cn. Pom filium militum multis uerbis assidue obiurgare non desistebat Tuus inquit pater istuc etatis cum esset et animaduertisset r. p.

ab ardius sceleratisq ciuibus oppssam bonosq aut i
terfecto / aut a exilio multatos pria ciuitateq carere
gtia et ai magtudme elatus puatus atq adolescentulus
patem exetitus reliquiis collectis pene oppressam fun
ditus et deletam Italiam. Vrbemq Ro. in libertate uin
dicauit. Idemq Sicilliam Africam Numidia Mauri
taniam mirabili celeritate armis recepit. Quib ex
reb sed etiam digtatem que p gentes est clarissima notis
simaq cociliauit adulescentulus: atq eques. ro. triumpha
uit. atq ille no ita amplis reb priis gestis neq tam
excellenti digtate maioru pta neq tantis clientelis
nominisq claritate pditus in r. p. e egressus. Tu cotra
et priis nobilitate et digtate et par te ipse satis animi
magtudme diligentiaq preditus no ne eniteris et
pficisceris ad paternas clientelas auxiliumq t reiq
pu. atq optimo cuiq efflagitaturu. His uerbis ho
minis grauissimi incitat adulasentulus cu nauiculis
cuiq moi XXX inibi paucis rostratis profect ab utica
in Mauritania regnuq Bugudis est ingressus expe
ditoq exercitu num seruoru liberoru ii. cui ptem in
ermes ptem armata habuerat ad oppidu Asturu accede
cepit. in q oppido psiuum erat regui. Pompeio aduen
ente oppidam usq eo passi prius accedere donec ad
ipas portas muruq appropinquaret / subito eruptione
facta pstratos pterritosq pompeianos in mar nauesq
passi compulerunt. Ita re male gesta CN. Pom filius na
ues in auertit neq postea litt attigit / classemq ad in
sulas baleares uersus conuertit. Scipio interi cu his
copiis quas paulo an demonstrauim Vtice grandi pre
sidio relicto, pfect pmo Adrumeti castra ponit deinde

paucos dies ibi commoratus noctu itinere facto cum labieni & petrei copiis coniungit. Atque unis castris factis III mil pas. longe considunt. Equitatus interim eorum circum Cesaris munitiones uagari. atque eos qui pabulandi aut aquandi gratia extra uallum progressi fuerant exciperent. Ita omnes adversarios intra munitiones continere. quare Cesariani graui annona sunt conflictati. ideo quod nondum neque a Sicilia neque ab Sardinia commeatus supportatus erat. nec per anni tempus classe in mari sine periculo uagari poterant

Neque amplius mil. pas. VI terre Aphrice quoquo uersus tenebant. pabulique inopia premebantur. qua necessitate coacti ueterani milites equitesque qui multa terra marique bella confecissent et periculis inopiaque tali sepe fuerant conflictati. Algam e litore collectam. & aqua dulci elotam et ita iumentis esurientibus datam uitam eorum producebant. Dum hec ita fierent. Rex Iuba cognitis Cesaris difficultatibus copiarumque paucitate non est uisum dari spatium conualescendi augendarumque eius opum. Itaque comparatis equitum magnis peditumque copiis subsidio suis egressus e regno ire contendit. P. Sittius interim et Boccus cognitis suis copiis cognito regis Iube egressu propius eius regnum copias suas admouere circaque oppidum opulentissimum eius regni adorti paucis diebus pugnando capit. Preterea duo oppida getulorum. Quibus cum conditionem ferret ut oppido excederent. idque sibi uacuum traderent conditionemque repudiassent

Postea ab eo capti interfectique sunt omnes. Inde progressus agros oppidaque uexare non destitit. Quibus rebus cognitis rebus Iuba cum iam non longe a Scipione atque eius ducibus abesset capit consilium satius esse sibi suoque regno subsidio ire quam dum alios aduturus proficisceretur ipse

suo regno expulsus forsitan utraque re expelleret. Itaque
rursus recipere atque auxilia et a Scipione abduxit sibi
suisque timens rebus elephantisque xxx. relictis suis finibus
oppidisque suppetias profectus est. Ce. interim cum de suo
aduentu dubitatio in prouincia esset neque quisquam crederet
ipsum sed aliquem legatum in Aphricam uenisse cum copiis con
scriptis litteris circum prouinciam omnes ciuitates facit de
suo aduentu certiores. Interim nobiles homines
ex suis oppidis profugere et in castra Cesaris deue
nire et de aduersariorum crudelitate acerbitateque com
memorare ceperunt. quorum lachrimis querelisque Ce. commotus
cum antea statuisset in statiuis castris estate inita cunctis
copiis auxiliisque coactis bellum cum suis aduersariis
gerere instituit litterisque celeriter in Siciliam ad Allie
num et Rabirium postumum conscriptis ad pcatasco
pum missis ut sine mora atque excusatione hyemis uen
torumque quam celerrime exercitus sibi transportaretur A
phricam prouinciam perire funditusque euerti ab su
is inimicis quod nisi celeriter sociis foret subuentum pre
ter ipsam Aphricam terram nihil ne tectum quidem
quo se reciperent ab illorum scelere insidiisque reli
quumque futurum. atque ipse in tanta erat festinatione
et expectatione ut postero die quam misisset litteras nun
ciisque in Siciliam classem exercitumque morari diceret
dies noctesque oculos mentemque ad mare dispositos directosque
que habebat. Hoc mirum animaduertebat tamen uillas exuri ag
ros uastari pecus diripi trucidari oppida castellaque di
rui principesque ciuitatum aut interfici aut catenis te
neri. Liberos eorum obsidum nomine in seruitutem abripi
H is se in miseriis suamque fidem implorantibus auxilio propter

copiarũ paucitatẽ eẽ nõ posse. Milites enim in opẽ exer
cere atq; muniꝛ turres castellaq; facẽ molesq; iacere
i mare nõ intẽmittere. Scipio interim elephantos hoc modo
conducẽ instituit duas extruxit acies unã funditorũ
contra elephantos q̃ qĩ aduersariorũ locũ obtinebant et
contra eorũ frontẽ lapillos minutos mitteret. Deĩn in or
dine elephantos instituit. Post illos aũt aciem suam
instruxit ut cũ aduersarijs suis lapides mitti cepis
sent et elephanti pterriti se ad suos conuẽtissẽt rursus
ab sua aciẽ lapidibus missis eos conuẽterẽt aduersus
hostẽ qđ egre tardeq; fiebat. Audere enim elephanti
multorꝫ annorꝫ doctrina usuq; uetusto uix e docti
tñ comuni piculo in aciem pducũtur. Dum hec ad Rus
pinam ab utrisq; ducibꝫ administrantur. C. Vergilius
pretorius q̃ tapso oppido maritimo perat cum aiaduẽ
tiss; naues singulas cum exercitu Cesaris incertas locorꝫ
atq; castrorꝫ suorꝫ uagari occasionẽ nactus nauẽ quã ibi
haũit actuariã com plures militibꝫ et sagittarijs et eidem
scapha de nauibꝫ ad iungit ac singulas naues Cesarianas co
sectari cepit et cum plures adortus eẽt pulsus fugatusq;
inde discess; n̄ tñ desisteret pclitari forte incidit in na
uem in qua erant duo Titi hispani adolescentes tribus
Legionis v. quorꝫ patrem Cesar in Senatum legerat
Et cum his Titus Sallieñ centurio Legionis eidem qui
M. Messalam Legatum obsederat messane et seditio
sissima orõne apud eum usus idemq; pecuniam et
ornamẽta Ce. retinẽda et custodienda curarat et
ob has cãs sibi timebat. Hic pp consciẽtiam peccato
rum suorꝫ psuasit adolescentibus ne repugnarẽt
sese et Virgilio traderent. Itaq; deducti a Vir

gilio ad Scipionem custodibꝫ traditus. et post diem tertiam
sunt interfecti qui cũ ducerẽtur ad necem petysse dr̃ maior
Titus a centurionibꝫ uti se priorem q̃ frẽm interficerent. idq̃
ab eis facile impetrasse atq̃ ita ẽẽ interfectos. Turme in
terim eqtum q pro uallo stationibꝫ q̃ ẽẽ solebant abutrisq̃
q̃ ducibus quottidie minutis plꝰs interse depugnare
nõ intẽmittunt. Non nũq̃ et germani galli Labienaniq̃
cum Cę. eqtibus interse data fide colloquebant. Labienꝰ
interim cum ptem eqtatꝰ Leptim oppidum cui pērat Saserna
cum cohortibꝫ tribus oppugnar̃ ac ui irrumper̃ conabat̃
q̃ ob defensoribꝫ pp egregiam munitionẽ oppidi et mul
titudinẽ tormtorꝫ facile et sine piculo defendebatur.
qd̃ ꝟ sepius eius eqtatus facere nõ intermittebat. et cũ for
te añ portã turma densa destitisse scorpione accurati
misso atq̃ eorꝫ decurione pcusso & ab decumana de
fixo reliqui perteriti fuga se in castra recipiunt. Quo
facto postea sunt deterriti oppidum temptare. Scipio
interim fere quottidie nõ longe a suis castris passuũ
·ccc· instruer̃ aciem ac maiorẽ pte diei consũpta rur
sus in castra se recipere. quod cum sepꝰ fieret neq̃
ex Cę. castris quisq̃ prodiret neq̃ propius eiꝰ copias
accederet despecta patientia Cę. exercitusq̃ eius
I uba uniuersis copiis pductis elephantisq̃ turritis
XXX ante aciem instructis q̃ latissime potuit porrecta
equitũ peditum multitudine uno tpre pgressus haud
ita longe a Cę. castris constitit in campo. Quibꝫ rebꝫ
cognitis Cę. iubet milites q extra munitiones proces
serant quiq̃ pabulandi et lignandi aut ẽt muniendi
grã uallem petierant qq̃ ad eam rem opꝰ erant omẽs
intermunitiones minutatim modesteq̃ sine tumultu

aut terrore se recipe atq in ope consistere. equitibus
aūt qui n statione fuerāt precipit ut usq eo locum ob
tinerent. nec paulo an̄ cōstitissent donec ab hoste telū
missū ad se uenireto si ppius accederet. q honestissime
se se intra munitionem reciperent. Alij quoq eqtatui
edicit uti suo qsq loco parat' armatq psto eēt. Ad
hec nō ipse p se coram cum de uallo prospecularetur
sed mirabi ptus scientia bellandi in ptorio sedēs per
speculatores et nuncios impabat que fieri uolebat.
A iaduertebat enim qq magnis eēnt copijs aduēsarij
freti tn̄ a se fugatis pulsisq pterritisq et concessam
uitam et ignota peccata. Quib rebus nūq tanta
suppeteret ex ipor inertia scientiaq aī uictoria fi
ducia aut castra sua adoriri auderēt. Preterea ipi'
nōm auctoritasq mag' expte eor exercit' minuebat auda
ciam tū egregie munitionis castror atq ualli fossarq
altitudo et extra uallū stilicgei mirabilem in modum
consiti. uel sine defensoribus aditum aduersarij phibe
bant. Scorpionū et catapultarū ceterorūq telor que
ad defenderedū solent parari magnā copiā habebāt.
A tq hic pp exercitus sui pn̄tis paucitatem et tyroci
nium pre parauerat nō in et motu cōmot' sapientez
se timidumq hostium opinioni pbebat neq id circo
copias qq erant pauce tyronumq nō educebat iaciem
quod uictorie suor diffideret sed referre arbitra
batur cui'mōi uictoria eēt futura. Turpe enī existi
mabat tot reb gestis tantisq exercitibus deuictis
tot tam claris uictorijs paris ab reliqs copijs aduersarior
suorū ex fuga collectis se cruentam adeptum existimari
uictoriam. Itaq constituerat gloriam exultationē eorum

rati donec sibi ueteranarū Legionū aliqua pars insecū
cundo comeatu occurrisset. Scipio interim paulisper
ut antea dixi in eo loco comorat⁹ ut qⁱ despexisse
Cęsarem uideret͛ paulatim reducit suas copias in castra
et contione aduocata de terrore suo desperationeque exer
citus Cęs. fac uerba et cohortat⁹ suos ī uictoria p̄iam se
eis breui daturū pollicet͛. Cęsar iubet milites rursus
ad op⁹ redire ut p causas munitionū tyrones in labore
defatigari nō intermittat. Interim Numidę Getuli
diffugere quottidie ex castris Scipionis et ptim ī re
gnū se consurgere. Partim quod ipsi maioresque eorū bn̄ficio
C. Marii usi fuissent. Cęsaremque ei adfinē ēē audiebant
in ei⁹ castra pfugere cateruatī nō intermittūt. quorū
ex nūo electis hoībus illustrioribus getulos et līras ad
ad suos ciues datis cohortatus uti manu facta se suos
que defenderēt ne suis inimicis aduersariisque dicto
audientes ēē mutit. Dum hęc ad Ruspinam fiunt
Legati ex Acyla ciuitate libera et inmunique ad Cęs.
ueniūt. seque paratos quęcūque imperasset et libenti
aio facturos pollicentur tantū orare et peter͛ ab eo
ut sibi p̄sidium daret quo tuti id et sin piculo fa
cere possent. se et frumentum et quęcūque res eis suppe
teret cōis salutis grā subministraturos. Quibus rebus
facile a Cęs. impetratis p̄sidioque dato. C. Messium edi
litia functum potestate Atyllam uius proficisci. Quibus
rebus cognitis Considi⁹ Longinus qui adrumeti cum
duabus Legionibus et eqtibus. dcc. perat celeriter ibi
pte presidii relicta cū viii. cohortibus Acyllam uer con
tendit Messius celeri itiner͛ confecto prior cū cohortibus
puenit Considius interim cū ad urbem cū copiis acces

sessisset et animaduertisset presidium Caesaris ibi esse non ausus peri-
culo suorum rem facere nulla re gesta preter multitudinem
hominum rursus se Adrumetum recepit. Deinde paucis
post diebus equestribus copiis a Labieno adductis rursus
A Acyllitanos obsidere cepit castris positis. Id temporis
C Salustius crispus quem paucis ante diebus missum a Caesare
cum classe demonstrauimus Cercinam peruenit cuius aduen-
tu C. Decimius questorius qui ibi cum grandi familie sue pre-
sidio preerat commeatui paruulum nauigium nactus conscendit ac
se fuge commendat. Salustius interim pretor a Cercinatis
receptus magno numero frumenti inuento naues onerarias quarum
ibi satis magna copia erat complet atque in castra ad Cesarem
mittit. Allienus interim proconsul a Lilybeo in naues
onerarias imponit legiones XIII et XIIII et equites gal-
los DCCC funditorum sagittariorumque CC ac secundum commeatum
in Africam mittit ad Caesarem que naues uentum secundum
nacte quatriduo in portum ad Ruspinam ubi Cesar castra ha-
buerat incolumes peruenerunt. Ita Caesar duplici letitia
ac uoluptate uno tempore auctus frumento auxiliisque tan-
dem suis hilaratus annonaque leuata sollicitudinem depo-
nit legiones equitesque ex nauibus egressos iubet ex
languore nauseaque reficere dimissos in castella munitio-
nesque disponit. Quibus rebus Scipio quique cum eo erant comi-
tes mirari et requirere Caesarem qui ultro consuesset bellum inferre
ac lacessere prelio subito commutatum non sine magno consilio
suspicabantur. Itaque ex eius patientia in magnum terrorem
coniecti ex Getulis duos quos arbitrabantur suis rebus amicis-
simos magnis premiis pollicitationibusque propositis pro perfu-
gis speculandi gratia in castra Caesaris mittunt. Qui simul ad
eum sunt deducti petierunt ut sibi liceret uerba sine

periculo prologui. Potestate facta sepenumero inquit Imperator
complure Getuli qui sum' clientes. Cinnarii et propemodum omnes
cives qui ro. qui sunt inlegione IIII et VI. uolum' intua presidia
confugere sed custodiis equitum numidarum quo id sine periculo
minus faceremus impediebamur. Nunc data facultate pro specu
latoribus missi a Scipione adte cupidissime uenimus ut per
spiceremus num qui fosse aut insidie elephantis aut castra por
tasque ualli facte essent. Simulque consilia uestra contra easdem
bestias comparationemque pugne cognosceremus atque eis renun
ciaremus. Qui collaudati a Cesare stipendioque donati ad re
liquos perfugas deducuntur quorum orationem celeriter
comprobauit. Namque postero die ex legionibus his quas Ge
tuli nominarunt milites legionarii complures ab Scipione
incastra Cesaris perfugerunt. Dum hec ad Ruspinam geruntur
M. Cato qui Utice preerat libertosque quottidie Libertinorum Aphro
rum seruorum denique et cuiuscunque generis hominum qui modo per etatem
arma ferre possent habere atque submanum Scipionis incastra
submittere non intermittit. Legati interim ex oppido Tys
dre. inquod modium tritici. CCC. comportata fuerant
a negociatoribus italicis oratoribusque ad Cesarem uenire quan
taque copia frumenti apud se sit docent. simulque orant ut
sibi presidium mittat quo facilius et frumentum et copie sue con
seruentur quibus Cesar impresentia gratias egit presidiumque breui
tempore se missurum dixit. cohortatusque ad suos ciues iubet
proficisci. P. Sitius cum copiis numidie fines ingressus castel
lum inmontes loco munito Locatum inquod Iuba belli ge
rendi gratia et frumentum et res ceteras que adbellum usui
solent esse comportauerat ui expugnando est potitus Cesar. Postquam
Legio ueteranis II. equitatu Leuique armatura copias suas ex se
cundo comeatu auxerat naues sex onerarias statim iubet

omes

Lilybeum ad reliquū exercitum transportandum proficisci ipse
vi. Kl. Febr circiter uigilia pma imperat speculatores appa
ritoresq3 tenit ut s presto tent. Itaq3 omib3 inscijs neq3
suspicantib3 uigilia iii iubet omes Legiones extra castra
educi atq3 se consequi ad oppidum Ruspinam uersus in
quo ipse psidium hūit et qd pmū ad ei amiciciā accessit inde p
uulam decliuitatē digressus sinistra pte campi pp mare
Legiones ducit. Hic camp mirabili planitie patet mil. pas
xv. quem iugum ingens amari ortum neq3 ita paltum ue
lut theatri efficit speciez in hoc iugo colles sunt excelsi pauci
in quib3 singule pueteres erant collocate turres speculeq3
singule puerteres erāt collocate apud quos ultimū psidium
et statio fuit Scipionis. Postq3 Cesar ad iugum de quo docui
ascendit atq3 ea inin semihora efficit et postq3 nō ita Lōge
ab ultimo colle turriq3 fuit pxima castris aduersarior
in qua docui ee presidium stationeq3 numidar Ce. paulis
per cōmorat pspectaq3 nā Loci eqtatu in statione disposito
Legionib3 op attribuit brachiumq3 medio iugo ab eo Loco ad
quem puenerat usq3 ad eum unde egressus erat iubet.
dirigi & munire. Quod postq3 Scipioq3 aaduerterant
equitatu omi ex castris educto acieq3 equestri instructa
a suis munitionib3 circiter pas. cccc a castris suis con
stituit. Ce in ope milites adortari neq3 aduersariorum
copijs moueri iam cū nō ampli pas mil cc inter hostium
aciez suasq3 munitiones ee aiaduertiss3 intellexissetq3 ad
impediendos milites suos et ab ope depellendos hostem
ppius accedere necesseq3 hret a munitionib3 deducere.
Impat turme hispanorum & ad pximū collem accur
rerent presiduimq3 inde deturbarent Locumq3 capent
E odemq3 iubet Leuis armatur paucos conseq subsidio

qui missi celerite Numidas adorti ptim uiuos capiunt nonnullos equites fugientes conuulnerarût Locoq3 sunt potiti. Postq3 id Labienus aiaduertit quo celerius his auxilium ferret ex acie instructa eqtat' sui ppe totû dextrum cornu auertit atq3 suis fugientib3 Suppetias ire contendit. Quod ubi Cesar conspexit Labienû ab suis copiis iam abscessisse equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erant in eo campo ubi ea res gerebatur uilla pmagna turrib3 IIII extructa q Labien' pspectum impediebant ne poss3 aiaduerter ab eqtatu Ce se intercludi. Itaq3 nô prius uidit tur mas Iulianas q3 suas cedi a tergo sentit. ex qua re su bito in terrorem uerso eqtatu Numidarû recta in castra fugere contendit. Galli Germaniq3 qui restite rant ex supiori Loco et post tergum circûuenti forti terq3 resistentes conciduntur uniuersi. Qd ubi Legiones Sci pionis que pcastris erant instructe aiaduerterunt metu ac terrore obcecati omib3 portis in sua castra fuger cepe runt. Postq3 scipione ei q3 copiis campo collibusq3 exturbatis atq3 in castra repulsis cû receptui Cesar cani iussiss3 equi tatum omêm intra suas munitiones recepiss3 campo purga to aiaduertit mirifica corpora gallorû germanorûq3. qui ptem ei' auctoritatê ex gallia secuti erât ptim precio pollicitationib3 adducti ad eû se côtulerant. nô nulli q ex Curionis plio capti conseruatiq3 parem gratiam in fide ptienda pstare uoluerât horû corpora mirifica spetie amplitudin cesa toto campo ac pstrata diuerse ia cebant. His rebus gestis Cesar postera die ex omib3 psidiis cohortes eduxit. atq3 omes suas copias in aciem instruxit. Scipio suis male acceptis occisis conuul

neratisq; intra suas continere se munitiones cepit. Cę instructa acie secundum iug. infimas radices ppius munitiones accessit Leuiter. Iamq; iiii mil. pas. ab oppido Vzitta quod Scipio tenebat aberant Legiones iuliane cum Scipio ueritus ne oppidum amitteret un aquari reliquisq; rebus sublevari ei exercitus consuerat eductis omnib; copiis quadruplici acie instructa ex instituto suo pma equestri turmatim directa elephantisq; turritis interpositis armatisq; suppetias ire contendit. Quod cu

C ę aiaduertit arbitrat Scipione ad dimicandu patu ad se certo aio uenire. qui in eo Loco q paulo an comemoraui an oppidum costitit suamq; aciem mediam eo oppido texit dextrum sinistruq; cornu ubi elepha ti erant in conspectu patenti aduersarior constituit.

C um iam ppe solis occasum Cesar expectauisset. neq; ex eo Loco quo constiterat. Scipione progredi aiaduertisset se pius. Locoq; se mag defendere si res coegisset q in campo cosistere quominus audere no e uisa ro ppius accedendi eo die. ad oppidu q ibi psidium grande numidaru ee cognouerat. hostesq; mediam aciem suam oppido texissent. sibiq; difficile factu ee intellexit simul et oppidum uno tpre oppugnare et in acie in cornu dextro ac sinistro ex iniquiore Loco pugnar psertim cum mane diei ieiuni sub armis stetissent defatigati.

I taq; reductis copiis in castra postero die pius eoru aciem instituit exporrige munitiones Interim Considius q Acyllam et viii cohortes stipendiarias numidis Getulisq; obsidebat ubi C. Messius q cohortib; pferat diu multaq; expertus magnasq; opib; sepe admotis & his ab oppidanis incensis cum proficeret nihil subito

nuncio de equestri prelio allato cōmotus frumto. cuius in castris copiam habuerat incenso uino oleo ceterisq; rebus que aduictum parari solent corruptis agillam quam ob sidebat deseruit atq; itiner p regnū Iube facto copiis cū Scipione ptit' Adrumetū se recepit. Interea ex secū do comeatu quem a Sicilia miserat. Allien' nauis una in q̄ fuerat. Q. Cominiius et L. Ticida eques ro. ab residua classe cū errauiss; delataq; eēt uento ad Tap sum. a Virgilio scaphis nauiculisq; actuariis excepta ē & ad Scipionē adducta Item altera nauis triremis ex eadē classe errabūda ac tempestate d'lata ad egimurum a classe Vari et M. Octauii ē capta in q̄ milites ueterani cū uno cēturione et nō nulli tirones fuerūt. quos Var' asseruatos sine contumelia deducēdosq; curauit ad Scipi onem. qui postq; uenerūt et an suggestum ei' cōstite runt. Nō ura inqt sponte uos certo scio. sed illius scelerati urī imperatoris impulsu et imperio coactos ciues et optimū quenq; nefarie consectari. quos qm fortuna in nrām detulit potestatem si id qd facere debetis r. p. cum optimo quoq; defendetis certum est uob' uitā & pecuniam donar'. Qua pp quid sentiatis proloquimini

Hac orōe habita Scipio cū existimass; p suo bñficio sin dubio ab his grās s' actū iri potestatē his dicendi fēc. Ex his Centurio Legionis xiiii. p tuo inqt summo bñficio Scipio t' grās ago. nō. n. te imperatorē appello q̄ mi uitam incolumitatēq; belli iur' capto polliceris et forsitan isto uterer bñficio si nō ei summū scelus ad iūgeretur. Ego ne cōtra Ce. imperatorē meū apud quē ordinē duxi eiq; exercitū pro cui' dignitate ui ctoriaq; ampli' xxxvi annos depugnaui aduer

sus armatos consistam. neque istud facturus sum et te magnopere
ut de negocio desistas ad hortor. contra cuius enim copias con
tenderas si minus antea expertus es licet nunc cognoscas. elige
ex tuis cohortem unam quam putas esse firmissimam et con
stitue. contra me ego autem ex meis commilitonibus quos nunc
in tua tenes potestate non amplius x sumam. ex uirtute nostra
intelliges quid ex tuis copiis sperare debeas. Postquam hec
C enturio presentanti animo aduersus opinionem eius est locutus
ita perculsus Scipio atque cum dolore incensus annuit centu
quid fieri uellet atque ante pedes centurionem interficit
reliquosque ueteranos a tyronibus iubet secerni. Abdu
cite inquit istos nefario scelere contaminatos et cede ciuium
saginatos. Sic extra uallum deducti sunt et cruciabi
liter interfecti. Tyrones autem ubi inter legiones dispertiri
et Comminium cum Ticida in conspectum suum prohibet
adduci. Qua ex re commotus Cesar eos quos cum stationibus
cum longis nauibus apud Tapsum custodie causa in salo
esse iusserat ut suis onerariis longisque nauibus presidio
essent ob neglegentiam ignominie causa dimittendos ab
exercitu grauissimumque in eos edictum proponendum curauit
P er id tempus fere Cesaris exercitui accidit res incredibilis
auditu. Namque uirgiliarum signo confecto circa secunda uigi
lia noctis nimbus cum saxea grandine subito est exortus
ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat quod Cesar non
more superiorum imperatorum in hibernis exercitum conti
nebat. sed in tertio quartoque die procedendo propiusque
hostem accedendo castraque communiebat opereque faciendo
milites se circumspiciendo non habebant facultatem. Prete
rea ex Sicilia exercitum transportabat ut preter illum
militem et arma nec uas nec mancipium nec ulla re quis

usus militi ēē cōsueuit nauis imponi pateretur in A
phricam aut nō mō sibi quicꝗ nō acquesierat aut parauerant
seci et pp annone caritatē ā pta consumpserat.
Q uibus rebꝫ attenuati oppido pquam pauci subpellibꝫ
acquiescebant. Reliqui ex uestimentis tentoriolis factis
atqꝫ arundinibꝫ scopisqꝫ contextis pmanebant ita subito
nimbo grandineqꝫ obscurata grauata pōder̄ tenebris aqua
q uel sub ruta disiectaqꝫ nocte intempesta ignibus
extinctis rebꝫqꝫ ad uictum ptum omībꝫ corruptis per
castra uagabantur scutisqꝫ capita detegebant. Eadem
nocte. v. legionū pilorum cacumina sua sponte arserunt
R ex interim Iuba cum de equestri prelio Scipionis cer
tior factus euocatusqꝫ ad eodem lrīs ꝑfecto Saburre
cū pte exercitus contra Sittium relicta ut secū ipse aliqd
auctoritatis haberet exercit Scipionis ac terrore Cesaris
cum iii. legionibꝫ eqtibusqꝫ frenatis. dccc. Numidis sin
frenis peditibusqꝫ el armature grandi nūo elephantis
xxx. egressus e regno ad Scipionē pfect̄ ē. Postqꝫ ad
eum puenit castris regiis seorsum positis cum eis copiis
quas cōmemorauī haud ita longe ab Scipione consedit
E rat in castris. Ce superiorū tpre magnus terror et
expectatio copiarū regiarū exercit eī mag suspensi
ore aīo an aduentū Iube commouebatur. Postqꝫ uero
castra castris contulit despectis eī copiis omēz timo
rem deponit. Ita quā antea absens habuerat auctorita
tem eam omēz pñs dimiserat. Quo fcō cui facile fuit
illatum Scipioni additū aīum fiduciāqꝫ regis aduētus
N am postero die uniuersas suas regisqꝫ copias cū elephā
tis lx pductas in aciem q̄ꝫ speciosissime potuit in
struxat. ac paulo longi progressus ab suis munitio

mbus. haud diu ita commorat recepit se in castra. Cesar
postea aiaduertit Scipionem aux.a fereq q expectasset oia
conuenisset neq morã pugnãdi ullam fore p ingum summuz
eum copiis pgredi cepit. et bracchia p imus duces et castel
la munir ppiusq Scipionem capiendo loca excelsa, oc
cupare contendit. Aduersarii magnitudine copiaz
confisi pximû collem occupauerût. atq ita Longi
sibi progrediendi eripuerunt facultatem eidê col
lis occupandi gr̃a Labienus côsilium cepat. et quo
pore loco fuerat eo celeri occurrerit. Erat conuallis
satis magna Latitudine altitudine prupta. crebris lo
cis spelunce in modum sub ruptis q erant transgre
diende. Cesaris antea ad eû collem quê caper per
uenit uolebat. Vltraq eam conuallem oliuetum
uet crebris arboribus condensû. Id cû aiaduertisset
Labienus Cesarê si uellet eum Locum occupar prius ne
cesse conuallem oliuetumq transgredi eorx Locorum
peritus insidys cum pte eqtatus Leuiq armatura cõsedit.
& pterea post montê collesq subito se Cesari ostenderent
et eqtes in occulto collocauerat. ut cum ipe ex inpulso
Legionarios adortus eet ex colle eqtat õnderet ut
rê duplici pturbatus Ce. eiq exercitus neq ret
regrediendi neq ultro pcedendi obłata facultate
circumuêt concideret. Cesar cû eqtatu aiû pmisso
inscius insidiarû cû ad eû Locû abusi suû obliti p
ceptorum Labieni siue uerti ne i fossis ab eqtibus op
pmerêtur rari ac singuli de rupe pdire et summaz
peter collis q Ce. eqtes côsecuti ptim interfecerût
ptim uiuoz sunt potiti de in ptim collê peter con
tender atq eum decusso Labieni presidio celeriter

occupauerunt Labienus cum parte equitum vix fuga sibi pe
perit salutem. Hac re per equites gesta Cesar legionibus opera
distribuit. atque eo colle quo erat potitus castra muniuit
deinde ab suis maximis castris per medium campum e re
gione oppidi Vzitte quod inter sua castra Scipionisque in
planitie positum erat tenebaturque a Scipione duo brac
hia instituit duci & ita erigere ut ad angulum dextrum
sinistrumque ei oppidi conuenirent: hac ratione opus instrue
bat ut cum propius oppidum copias admouisset oppugnare
que cepisset tecta latera suis munitionibus haberet ne ab equi
tatus multitudine circumuentus ab oppugnatione de
terreretur. Preterea quo facilius colloquia fieri possent
et siqui perfugere uellent id quod antea sepe accidebat
magno cum eorum periculo: tum facile & sine periculo ex
perirent et uoluit cum propius hostem accessisset. haberet
ne in animo dimicare accedebat et ad reliquas causas quo
is locus depressus erat puteique nonnulli ibi fieri com
plures poterant aquatione enim longa et angusta
utebantur. Dum hec opera que antedixi fiebant a
Legionibus. Interim pars aciei instructa ante opus sub ho
ste stabat equites barbari leuisque armature preliis
minutis comminus dimicabant. Cesar ab eo opere cum iam
sub uespere copias in castra reduceret magno incursu cum omni
incursu equitatu leuique armatura Iuba Scipio Labie
in nus, Legionarios impetum fecerunt equites Cesariani ui
uniuerse subiteque hostium multitudinis pulsi paruper
accesserunt. que res aliter aduersariis accidit. Namque Cesar
ex medio itinere copiis reductis equitibus suis auxilium
tulit. Equites autem aduentum Legionum animo addito conuer
sis equis in Numidas cupide insequentes dispersosque

impetū fecerūt atq; eos conuulnerentq; usq; in castra regia pepulerunt multosq; ex his interfecerūt. qđ ni in noctem plium eēt conectū puluisq; uēto flat⁹ omēm pspectum offecisset. Iuba cū Labieno capti in potestatem C. e. uenissent. equitat⁹ q; cū Leui armatura fundit⁹ ad inter nitionem deletus eēt. Interim incredibili ex legione IIII. et VI. Scipionis milites diffugē ptim in castra. Ce. p tim in quasquib; poterat regiones puenir. Itemq; eqtes Curiam defex diffisi Scipioni eiq; copijs complures se eo dem conferebant. Dum hec circa Uzitam ab utrisq; ducibus administrantur Legiones due. X et IX ex Sicilia nauibus onerarijs pfecte cum iam nō longe a portu Ruspinę ab eēnt conspicati naues Cesarianas que in statione apud Tapsum stabant ueriti ne in aduersariorū ut insidiandi grā ibi cōmorātiū classem inciderēt imprudentes uela in altum dederunt ac diu multumq; iactati tandem multis post diebus siti inopiaq; confecti ad Ce. puenīut qbus le gionibus expositis meroni talia pstine Licentie militaris ac rapinarum certorū hoīū paulam mō cām nactus Cesar. quod Auien. Trib mil. X. L. naue comeatu familia sua atq; iumētis occupauisset. Neq; militem unū a Sici lia sustulisset. Postero die de suggestu conuocatis omium Legionū tribunis centurionibusq; n Max. inqt uellem hoīes sue petulantie nimieq; libertatis aliqn finē fecis sent. meq; lenitatis modestie patientieq; rōēz habuis sent. Sed qm hi neq; sibi modum neq; terminū consti tuit. quo ceteri dissimiliter se gerant. Egomet ipse docu mentum more militari costituam. Cesar Auiene quod in Italia milites p. r. contra r. p. instigasti rapinas p municipia fecisti. quodq; mi rei p. inutilis fuisti.

et pro militib; tuam familiam uenitaq; in naues in
siusti tuaq; opa militibq; tpre necessario re p. caret.
ob eas res ignominie cā ab exercitu meo te remoueo ho
dieq; ex Aphrica ab ee & quantū pot pficisci iubeo. te
q; te aule fontei qd tr. mil. seditiosus malusq; ciuis fu
isti ab exercitu dimitto T. Salliene. M. Tyro C. clusiane
cum ordines in meo exercitu būficio nō uirtute sitis
nō secuti itaq; uos gesseritis ut neq; bello fortes neq;
pace boni aut utiles fueritis et mag' in seditione cō
citandisq; militib; aduersarior uror Imperatoris
q̄ pudoris modestieq; fueritis studiosiores. Indignos
uos arbitror ee qui meo exercitu orodines ducta
tis. missosq; facio et quantū potestis ab ee ex Aphrica
iubeo. Itaq; tradit eos centurionib; et singulis nō ampli'
singulos aditos suos in naue imponēdos seperatim curauit
G etuli interim pfuge quos cū lris mandatisq; a Cesare mis
sos supra documus ad suos cies puenerunt quorum auc
toritate facile adducti Cesarisq; nōie psuasi a Rege Iu
ba desciscunt. celeriterq; cuncti arma capiunt contraq;
regem facere nō dubitant. Quib; reb; cognitis Iuba
distentus triplici bello necessitateq; coactus de suis
copiis quas contra Ce. adduxerat. vi. cohortes in fines
regni mittit q̄ eẽnt presidio contra Getulos. Cesar
brachiis pfectis pmotisq; usq; eo q̄ telum ex oppido ab
uti nō posset castra munit balistis Scorpionibusq; crebris
an frontē castror contraq; oppidum colocatis defenso
res muri deterrere nō intermittit eoq; v legiones ex
supiorib; castris deducit. Qua facultate oblata illus
triores notissimiq; in conspectum amicor propinquorūq;
efflagitabant atq; inter se colloquebantur que res q̄ utili

tatas hret Ce. nō fallebat neq Getuli ex equitatu regio nobiliores equitūq pfecti quorū ptes cum Mario ante meruerant eiusq beneficio agris finibusq donati post Sylle uictoriam sub Hymsalis regis erant dati potesta te occasione capta nocte iam luminibus accēsis cū equis calonibusq suis circiter milia III pfugiunt in cesaris castra que erant in campo pxime locum Vzitte locata Quos postq Scipio quiq cum eo erant cognouerint cum cōmoti ex tali in comodo essent fere p id temp' M. Aquinum cum M. Ma Saserna colloquentē uiderūt. Scipio mittit ad Aquinū nihil attinē ad eum cum aduersariys colloqui cum nihilominu ei' sermonē nūcius ad se referret. sed restarent reliqua que si uellet pageret. Viator p terea a Iuba missus ē ad eum qui diceret audiente Saserna uetat te Rex colloqui quo nūcio pterrit' discessit et dicto audiens fuit regis usu uenisse h° cuius ro et ei q a r. p. honores accepisset incolumi pria fortunisq omnib; Iube barbaro potius obedientem fuisse. q ut Scipiōis obtempasse nūcio aut Cesaris eidem ptis cunib; incolumem reuerti male atq ēt et supbius Iube factum nō i M. Aquinium hoīem nouū paruq Senatorem. sed in Scipionem hoīem nulla familia dignitate honorib; pstantem. Nanq cum Scipio saculo purpureo āā regis aduentū uti solit' ēēt. dr Iuba eū coegisse nō opportere illum eodē uestitu atq ipē uteret. Itaq factū ut Scipio ad album sese uestitum transferret et Iube hoī supbissimo inertissimoq ob temperaret. Postero die uniuersas omniū copias de castris omnium educunt et supcilium quoddam excelsum nacti nō longe a Cesaris castris aciem constituūt ibiq consistunt. Cesar item pducit copias de castris omib; educit

celeriterq; his instructis an suas munitiones que erat in campo
cōstituit sine dubio existimans ultro adversarios cū tam ma
gnis copiis auxiliisq; regis ꝑditi promptiusq; ꝓsiluissent.
ante se cum concursuros. ꝓpiusq; accesuros equo circūvect'
Legionesq; cohortat' signo dato accessum hostium occupat.
I pe cum a suis munitionib; longi' nō sine rōne ꝑcedebat.
Q in oppido Vzite qd Scipio tenebat hostium erāt cohortes
armate. Eidem oppido ad dextrū latus ei' cornu erat
oppositum verebaturq; ne si pretergressus eēt ex oppido
eruptione fcā ab latere adorti eum conciderēt. Preterea
hec q; cū cā tardavit qd erat quidam locus ꝑ impedit'
an aciē Scipionis quē suis impedimto ad ultro occurrē
dum for existimabat. Non arbitror eē pretermittēdū
quēadmodum exercit' utriusq; erit instructi in acie.
S cipio hoc mō aciem direxit conlocabat infronte suas
& Iube Legiones Postea aūt Numidas subsidiaria acie
ita extenuatos et in longitudinē directos ut ꝓcul eē
simplex acie media ablegionariis militib; videret' incor
nibus aūt duplex existimabatur elephantos dextro
sinistroq; cornu cōlocaverat equalibus intereos inter
vallis interiectis. Post illo elephantos armatura leves.
N umidasq; auxiliares sustituerat eqtatum frenatū univer
sum in suo dextro cornu disposuerat. sinistrū eorꝫ cornu
oppido. Vzitta claudebatur neq; erat spatiū eqtatus
explicandi. Preterea Numidas Leviusq; armature infi
nitam multitudinem ad dextram ꝑtem sue aciei opposu
erat fere nō mm' interiecto mil pas spatio et ad collis
radices mag' appulerat longi'q; ab auersariorꝫ suisq;
copiis ꝓmovebat. Id hoc consilio ut cum acies due inter
se concurrissent initio certaminis paulo longi' ei' equitat'

circumuenirent ex improuiso clauderet multitudine sua exer
citum Ce. atque perturbatum iaculis cofigeret. Haec fuit ro
Scipionis eo die preliandi Ce. aut acies hoc modo fuit instru
cta, ut ab sinistro ei cornu ordiar et ad dextrum perueni
am habuit legiones. VIIII. et VIII in sinistro cornu XXX.
XXVIII. XIII. XIIII. XXVIIII. XXVI. in media acie. Ipsum
aut dextru cornu secundam aciem fere in earum legio
num parte cohortium collocauerat. Preterea ex tironum
adiecerat paucas. Tertiam aut aciem in sinistru suum
cornu contuleret & usque ad aciei sue mediam regio
nem porrexerat et ita collocarat uti sinistru suu cornu
triplex. Id eo consilio fecerat quod suum dextrum co
nu munitionibus adiuuabatur. Sinistrum autem equitatus
hostium multitudini uti resisti posset. Laborat eodemque
omnem suum equitatum contulerat. et quod ei parum confide
bat. presidio his equitibus legionem. V. premiserat. Leuem
que armaturam inter equites interposuerat sagittarios ua
rie passimque locis certis maximeque in cornibus collocaue
rat. Sic utrorumque exercitus instructi no plus pas. CCC.
interiecto spatio quod forsan an id temp acciderat nuq
quin dimicaretur a mane usque horam X. diei prestiterunt
Iamque Cesar dum exercitu intra munitiones suas redu
cere cepisset subito uniuersus equitatus ulterior. Numi
darum Getulorumque sine frenis ad dexteram ptem se
mouere et propius Ce. castra que erant in colle se con
ferre cepit. Frenat aut labieni eques in loco pma
nere legionesque destinere. cum subito p equitat Ce.
cu leui armatura contra Getulos in iussu ac temere
logi progressi. paludemque progressi multitudine hosti
um pauci sostiner no potuerit. Leuique armatura deser

ti ac pulsi conuulneratiq; uno equte amisso multisq; equis
sauciis leuis armature. xxvii. occisis ad suos refugerunt.
Quo secundo equestri p̄lio facto. Scipio Lēt' in castra nocte
copias reduxit qd' proprium gaudium bellantib; fortuna
tribuer̄ nō decreuit. Namq; postero die. C. cum ptim equi
tatus sui Leptim misit inituere p̄datores equites Numi
das getulosq; ex inpuiso adorti circiter. C. ptim occider̄
ptim uiuoꝝ s̄t potiti. Cesar interim quottidie legio
nes in campum deduc̄e atq; opus fac̄e uallumq; et fos
sam p medium campū duc̄e aduersariorūq; excursationi
b; iter effic̄e nō intermittit Scipio interim munitiones
contra facere & in iugo a Cesare excluderet̄ approp̄e
rare. Ita ut duces utriq; et in op̄ib; occupati erāt et
nihilomin' equestribus prelyis intersē quottidie dimica
bant. Interim Varus classem quā antea Utice hiemis grā
subduxerat cognito legionis. vii. et viii. ex Sicilia ad
uentu celeriter deducit. Ibiq; getulis remigib; Epiba
tisq; implet insidiandiq; grā ab Utica pgressus Adru
metum cū. lv. nauibus puenit. cui' aduent' insc̄. C.
L. Cispium cū classe. xxvii. nauiū ad Thapsum uer
sus in statione p̄sidiq; grā comeatus sui mittit. Itemq;
Q. aqilam cū xiii. nauibus longis Adrumetū eadē de
cā p̄mittit Cispius quo erat missus celeriter puenit ab
A quila tempestate iactat' p̄montoriū supare nō potuit
atq; angulum quēdam tutū a tempestate nact' cum
classe s̄e longi' prospectu remouit reliq̄ classis i salo
ad Leptim egressis remigib; passimq; in littor̄ uagā
tibus ptim in oppido uictus sui mercandi grā pgressis
uacua a defensorib; stabat. Quibus reb; uarus ex
pfugis cognitis occasionē nact' secunda uigilia Adrumeto

ex Ǽditione egressus cum primo mane Leptim uniuersa classe
uect' nauesque onerarias que longe a portu in salo stabant
incendit et penteremes duas a defensoribus uacuas nullo
repugnante cepit. Ce. interim celeriter per nuncios in castris
pretis pronunciosque cum opera circuiret certior fact' que ab
erant a portu mil. pas. vi. equo admisso omissis omnibus
rebus celeriter peruenit Leptim ibique morat' omnes ut
se naues consequerentur. postea ipse paruulo nauigio
lum conscendit in cursu Aquilam multitudine nauium
perterritum atque trepidantem nact' hostium classem sequi
cepit. Interim Varus celeritate Ce. audaciaque commot' uniuersa
classe conuersis a nauibus adrumetum uersus fugere conten
dit quem Ce. in mil. pas. iiii. consecut' recuperata quinque re
mi cum omnibus suis epibatis atque etiam hostium custodibus C. x
xx. in ea naue captis triremem proximam que in repu
gnando erat commoratam onustam remigum epibatarumque
cepit. reliquae naues hostium promontorium superare atque Adru
metum in cotonem se uniuerse contulerunt. Ce. eodem uento
promontorium superare non potuit. atque in salo eadem nocte
commorat' prima luce Adrumetum accedit. Ibique nauibus
onerariis que erant extra cotonem incensis. omnibusque reliquis
ab his aut subductis aut in cotone compulsis paulisper com
morat' si forte uellent classe dimicare rursus recepit
se in castra. In ea naue capt' est P. Vestri eques ro. et P. li
garius Afranian' quem Ce. in Hispania cum reliquis dimise
rat et postea se ad Pom. contulerat in ex prelio effugerat
in Aphricamque ad Varum uenerat quem ob periurium perfi
diamque Ce. iussit necari. P. Vestrium autem quod ei frater
Rome pecuniam imperatam numerauerat. et quod ipse suam causam
probauerat. Cesaris ea nasidi classe capt' cum ad necem

deduceretur beneficio nam ē seruatum. Postea sibi facultatem nullam datam transeundi ignouit. In Aphrica ē cōsuetudo incolarum ut in agris omnib; fere uillis subterranea specus frumenti condendi gr̄a clam habeant atq; id ppt bella max̄ hostiumq; subitum aduētum pparēt. Qua de re C. Cę. p indicē certior fact tertia uigilia Legiones duas cū equitatu mittit a castris suis. mil pas. v. atq; inde magno nūo frumenti onustos recepit in castra. Quib; reb; cognitis Labienus pgressus a castris mil pas vii. p iugum et collem p quem Cęsar pdie iter fecerat. Ibi castra duarū legionū facit, atq; ipse quottidie existimans Cesarē eadē sepe frumentandi gr̄a cōmeatura cū mag equitatu Leuiq; armatura insidiatur locis idoneis consedit. Cęsar interim de insidiis Labieni expfugis certior fact paucos dies ibi commoratus Dum hostes quotidiano usu sepe idem faciendo in negligentia adducerentur subito mane imperata porta decumana Legiones se viii. ueteranas cum pte equitat sequi atq; eqtibus pmissis neq; opinantes insidiatores subito in conuallib; Latentes Leui armatura concidit circiter d. reliquos in fugam turpissimam cōiecit. Interim Labien cum uniūso eqtatu fugientib; suis suppetias occurrit cui' uim multitudinēq; cum eqtes pauci iam sustinē nō possēt. Cęsar instructas Legiones hostium copiis ondit. Quo facto pterrito Labieno ac retardato suos eqtes recepit incolumes. Postero die Iuba Numidas eos q loco amisso se fuga receperant in castra in cruce omnes suffixit. Cęsar interim qm inopia frumenti pmebatur copias omnes in castra conducit atq; presidio Leptim Ruspine Acyllę relicto Cyspo Aquileq; classe tradita ut alter Adrumetum alter Tapsum mari obsideret.

insidiatio

ipse castris

l pte castris incensis · iiii · noctis uigilia acie instructa im pedimentis in sinistra pte collocatis ex eo loco pficiscitur et puenit ad oppidum Aggar quod a Getulis aῡ sepe expugnatū summaqꝫ ui p oppidanos ipsos erat defensum. ibi in campo castris unis positis ipse frumentatū circumuillas cū parte ex exercit' pfectus magno inuēto ordei olei uini fici nō pauco tritici atqꝫ recreato exercitu redit in castra · Scipio in terim Cesaris discessu cognito cum uniuersis copiis p iugum · C · ꝭ · subsequi cepit · Atqꝫ ab ei' castris mil · pas · vi · longe t[ri]nis castris dispertitis copiis consedit · oppidum erat Zeta qd aberat a Scipione · mil · pas · x · ad ei' regionē et ptem castrorum collocatum · a Cesare aūt diuersum ac remotum quod erat ab eo longe mil' pas · xviii · Huc Scipio legiones duas frumentandi gra misit · Qd posteqꝫ ex pfugis · Cꝭ · cognouit castris ex campo in collem ac tutiorē loca collocatis atqꝫ ibi presidio relicto · ipse iiii · uigilia egressus pter hostium castra pficiscitur cum copiis & oppido potitur legiones Scipionis comp̄it lōgius in agris frumentari et cum eo tendere conaretur · aīaduertit copias hostium his legionib[us] occurrer̄ suppetias · que res eius impetū retardauit itaqꝫ capto · C · Brotio regiro eqte · ro · Scipionis familiarissimo · qui ei oppido preerat · & P · Atrio equite romano de conuentu Uticensi & camelis · xxii · regis adductis p̄sidio ibi cū oppido legato relicto ipse se recipere cepit ad castra cū iam nō longe a castris Scipionis abeēt que cum necesse erat progredi Labienus Afraniusqꝫ cū omi eqtatu leuiqꝫ armatura ex insidiis adorti agmini ei' extremo se offerunt atqꝫ excollib[us] primis existunt · qd posteqꝫ · Cꝭ · aīaduertit equitib[us] suis

hostium iii oppositis sarcinas Legionarios in acervum iubz comportare atque celeriter signa hostibus inferre. Quod postque inceptum est fieri primo impetu legionum equitatus et levis armatura hostium nullo negocio loco pulsa et deiecta est de colle. Cum iam Cesar existimasset hostes pulsos deterritosque finem Lacessendi futuros et iter inceptum pergere cepisset. Iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt. A tque eadem ratione qua ante dixi in cesaris Legionarios impetum faciunt. Numide Levesque armature mirabili velocitate praediti qui inter equites pugnabant et una pariterque cum equitibus accurrere et refugere consueverant Cum hec sepius facerent et proficiscentes Julianos insequerentur refugerent stantes propius non accederent et singulari genere pugne uterentur eosque iaculis convulnerare satis esse existimarent Ce. intellexit nihil aliud eos conari nisi ut se cogerent castra eo Loco ponere ubi omnino aque nihil esset ut exercitus eius qui a iiii vigilia usque ad horam x diei nihil gustasset ac iumenta siti perirent cum iam ad solis occasum esset et non totos c passus in horis iiii progressus esset equitatu suo propter equorum interitum extremo agmine remoto Legiones invicem ad extremum agmen evocabat ita in hostium placide Leviterque procedens per legionarium militem comode sustinebat Iterum equitum numidarum copie dextra sinistraque per colles percurrere coronaeque in modum cingere multitudine sua Ce. copias pars agmen extremum insequi. Cesaris interim non amplius iii aut iiii milites cum se convertissent et pila viribus contorta in numidas infestos coniecassent amplius duum milium numero ad unum terga vertebant. Ac rursus ad aciem con

uersis passim equus se colligebant atque inspatio cõseqbantur & iacula in Legionarios cõyciebant. Ita Cesar modo pcedendo mõ resistendo tardius itiner confecto noctis hora pma omes suos adunũ in castris incolumes sauciis .x. factis reduxit Labienus circiter ccc amissis multis uulneratis ac defessis instando omib3 ad suos se recepit Interim Scipio Legiones productas cũ elephãtis quos ãn castra in acie terroris grã incõspectu Cesaris collocauerat reducit in castra. Ce. contra eiusmodi hostium gña copias suas nõ ut imperator exercitũ ueteranũ inuctorẽq3 maximis reb3 gestis s3 ut tyrones gladiatores condocet facere quo pede se reciperẽt ab hoste & quẽadmodum obuersi aduersaryis et inquãtulo spatio resisterẽt. modo pcurrerẽt modo pcederẽt couulnerarentq3 impetum ac ppe quo Loco et quẽadmodũ tela mitterẽt preciperet. Mirifice enim hostiũ Leuis armatura anxium exercitum nrũm atq3 solutũ habebat. q̃a & equites deterrebat preliũ inire pp equorum interitũ quod eos iaculis interficiebat & Legionariũ militem defatigabat pp uelocitatẽ grauis enim armatur miles simul atq3 ab his consectat' constiterat in eosq3 impetum fecerat illi ueloci cursu piculum facile uitabant. Quibus ex rebus Ce. uehementer commouebatur quia quocumq3 pliuum quociẽs erat cõmissum equitatu suo siũ Legionario milite hostium eqtatu Leuiq3 armature eorũ nullo mõ par ẽẽ poterat. Solicitabat' aut his rebus quod nõ dum Legiones hostium cognouerat et quonãmõ sustinere se poss3 ab eorũ equitatu Leuiq3 armatura que rant mirifica si Legiones quoq3 accessiss3. Accedebat eo ẽt hec cã qd elephantorũ magtudo mltitudoq3

animos militū detinebat in terrore. cui rei tām inuenerat remedium. Namque elephantos in Italiam transportari iusserat quos et miles nosse speciemque et uirtutē bestie cognosceret et cui pti corporis ei telum facile adigi posset oneratusque ac Loricat cū eēt Elephanusque ps corporis ei sine tegmine nuda relinqretur ut eo tela coicerentur. Preterea ut iumenta bestiarū odorē stridorē speciē consuetudine captiuorum non reformidarent. Quibus ex rebus largiter consecut erat. Nam et milites bestias manibus ptractabant earūque tarditatē cognoscebant. eqtes in eos pila ppparata cōiciebant atque inconsuetudinem equos patiētia bestiarū adduxerat Ob has causas quas supra commemorauí solicitabatur Cesar tardiorque et consideratior erat factus. et ex pstina bellandi consuetudine celeritateque excesserat neque mirū copias enim habebat in gallia bellare cōsuetas Locis campestribus atque contra gallos homines aptos minime insidiosos q p uirtutē non p dolum dimicar cōsuerunt. Tum aūt erat ei laborandum ut consuefaceret milites hostium dolos insidias artificia cognoscerēt quid sequi quid uitare conueniret. Itaque quo hec celeri cognoscerēt dabat opam ut legiones in uno loco contineret. Sed p cām frumtandi huc atque illuc raptaret. Itaque quod hostium copias ab se suoque uestigio nō discessuras existimabat. Atque post diem ter. pductas accurati suas copias sicut instruxerat pp hostium castra pretergressus equo Loco inuitat ad dimicandum. Postque abhorrere eos uidet. reducit sub uesperum Legiones in castra.

Legati interim ex oppido Vaca quod finitimū fuit Zete cui Cesarem potitū eē demonstrauim. uenūt petut obsecrant ut sibi psidium mittat se res complures que bello uti

les sunt ad ministraturos. Per id temp' deorum uoluntate stu
dioque erga Cesarem transfugis suos ciues facit certiores
Iubam Regem celeriter cum copiis suis anteque Cesaris pre
sidium eo perueniret ad oppidum accurrisse atque aduenie
te multitudine circumdata eo potitum omnibusque ei' oppidi
incolis ad unum interfectis dedisse oppidum diripiendū
delendumque militibus. Cesar interim lustrato exercitu
xvi. Kl. aprilis postero die produc' uniuersis copiis processus
mil. pas. a Scipionis circiter mil. II circūuecto spatio
constitit in acie. Postque satis diuque aduersarios ab se
ad dimicandū inuitatos supsedere pugne animaduertit
reducit copias posteroque die castra mouet. atque iter ad
oppidum Sarsuram ubi Scipio numidarū habuerat pre
sidium frumentumque cōportauerat ire contendit. quod ubi
Labienus animaduertit cum equitatu leuique armatura agm̄
ei' extremū carper cepit. Atque ita lixarum mercatorumque
qui plaustris merces comportabant interceptis sarcinis ad
dito aīo propius audaciusque accedit ad legiones quod
existimabat milites sub onere ac sub sarcinis defatiga
tos pugnare nō posse. que res Cesarem nō fefellerat. Namque
expeditos ex singulis legionibus tricenos milites eē ius
serat. itaque eos in eqtatum Labieni immissos turmis su
orum suppetias misit. Tum Labienus conuersis equis
signorum conspectu perterrit' turpissime fugere cōtēdit.
multis occisis compluribus uulneratis milites legio
narii ad sua se recipiunt signa. atque iter inceptū ire
ceperunt Labien' per iugum summum collis dextrorsus
procul subsequi nō desistit. Postque Ce. ad oppidum Sarsurā
peruenit inspectantibus aduersariis interfecto presidio
Scipionis cum suis auxilium ferre nō auderēt fortiter

repugnante. P. Cornelio euocato Scipionis q ibi p̄erat atq̃
multitudine circũuẽto interfectoq; oppido potit᷑ atq; ibi fru
mto exercitu dato Postero die ad oppidum Tisdram
puenit in q Considi' p id temp' fuerat cũ grandi p̄sidio
chohorteq; sua gladiatorũ. C. oppidi nãt atq; inopia
ab oppugnatione ei' pterrit' ptin' profect' circiter mille
passuum .iiij. ad aquam fac castra atq; inde iiii. die
egressus redit rursus ad ea castra. q̃ ad Aggar habu
erat. Idem fac Scipio. atq; in antiqua castra copias re
ducit Tabenenses interim q sub ditione et potestate Iube
ēē consuessent in externa rei' regni regione maritima
Locati interfecto regio presidio Legatos ad Cesarem mit
tunt. Rem male gestam docẽt petunt orantq; ut suis
fortunis po. ro. quod bñ meriti ẽẽnt auxilium ferret.
C esar eorũ consilio pbato. M. Crispum. tr. cum cohorte sagit
tariis tormtisq; compluribz presidio Thebenam mittit
E odem tempore ex Legionibz omibz milites qui aut mor
bo impediti aut comeatu dato cum signis nõ potuerãt
ãn transire Aphricam ad milia .iiij. equites. cccc. fundi
tores sagittarij. cc. uno comeatu dato Cesari occurre
runt. Itaq; cũ his copiis et omibz Legionibus eductis
sicut erat instruct' viij. mil. pas. a suis castris .xx. mil.
pas. Longe constitit in campo. erat oppidũ infra castra
Scipionis nõie Tegea ubi p̄sidium equestre circiter
cccc. nũo hr̃e consuerat Eo equitatu dextra sinis
traq; directo ab oppidi Lateribus ipe Legiones ex
castris eductas atq; iugo inferiore instructas
nõ Longi' fere mil. pas. ab suis munitionibz pro
gressus in acie constitit postq; diutius in uno lo
co Scipio morabatur et temp' in ocio consumebatur

C esar equitum turmas suorum iubet ad hostium equitatum qui
ad oppidum in statione erant facere impressionem leuemque
armaturam sagittarios funditoresque eodem. quod ubi cep
tum est fieri et equites incitatis Iuliani fecissent impetum. Pa
cidius suos equites exporrigere cepit in longitudinem ut
haberent facultatem turmas Iulianas circumfundi et nihil
ominus fortissime acerrimeque pugnare. Quod ubi Cesar animaduer
tit. ccc quos ex legionibus expeditos habere consuerat ex
proxima legione que ei prelio in acie constiterat iubet equita
tui succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia
equestria submittere sauciisque ac defatigatis integros re
centioribusque uiribus equites subministrare. Postquam equites Iu
liani. cccc. uim hostium ad mil. IIII numero sustinere non
poterant et ab leui armatura Numidarum uulnerabantur
tur minutatimque cedebant. Cesar alteram alam mittit
qui satagentibus celeriter occurreret. Quo facto sui
sublati uniuersi in hostes impressione facta in fugam
aduersarios dederunt multis occisis compluribus
uulneratis insecuti III mil. pas. usque collem hostibus ad
actis se ad suos recipiunt. Cesar in horam x commoratus
sicut erat instructus se ad sua castra recepit omnibus incolu
mibus. In quo prelio Pacidius grauiter pilo per cassidem
caput ictus compluresque duces ac fortissimus quisque inter
fectus uulneratique sunt. Postquam nulla conditione aduersa
rios cogere poterat ut in equum locum descenderent legi
onumque periculum facerent neque ipse propius hostem castra pone
re propter aque penuriam se posse animaduertebat aduersarios
non uirtute eorum confidere sed aquarum inopia fretos despi
cere se intellexit II. non. aprilis III uigilia egressus ab aggar
XVI mil. nocte progressus. ad Tapsum ubi Vergilius cum

grandi psidio preerat castra ponit oppidumque eo die mu
nire cepit Locaque idonea oportunaque complura psidiis occu
pat. hostes ne intrar ad se et loca interiora cape poss.
S cipio interim cognitis Cesaris cosiliis ad necessitatem
adductus dimicandi ne p summu dedec fidissimus suis re
bus. Tapsitanos et Vergiliu amitteret confestim Cesarem
p supiora loca consecutus mil. pas. viii. a Tapso binis.
castris consedit. Erat stagnum salinar. inter quod et mar
angustie quedam. no ampli mil et v. pas. interant. qua
S cipio intrare & Tapsitanis auxilium ferre conabatur.
Q uod futurum Cesare no fefellerat. Nanque pridem in
eo l. co castello munito ibique mag psidio relicto. Ipse
cum reliqs copiis Lunatis castris Tapsum opib circummu
niuit. Scipio interim exclusus ab incepto itinere su
pra stagnum postero die & nocte confecta. celo alben
te no longe a castris psidioque qd supra comemoraui. M.
. d. passus mare uersus consedit. & castra munir cepit.
Q uod postque Cesari nutiatum e milite ab ope deducto
castris presidio asprenate proconsul cum legionib
duabus relicto. Ipse cum expedita copia in eum locum
citatim contendit classisque pte ad Tapsum relicta
reliquas naues iubet post hostium tergu quam maxime
ad littus appelli signuque suum obseruare. Quo dato
subito clamore facto ex inpuiso hostib aduersis
incuterent terrorem ut pturbati ac pterriti respi
re cogerentur. Quo postque Cesar puenit et aciad
uertit aciem pualla Scipionis contra elephantos
dextro sinistroque cornu collocatis, et nihilominus
ptem militu contra no ignauiter munire. Ipse
acie triplici collocata. Legione. x. Secunda que

dextro cornu octavo & nono sinistro oppositis v. Legion m
iii acie. At ipsa cornua quinis cohortibus contra bestijs collo
catis sagittarijs funditoribusque in utrisque cornibus dispositis
leuique armatura inter equites interiecta. Ipse pedibus
circum milites concursans uirtutesque ueteranorum prelia que su
piora comemorans blandeque appellans animos eorum excitabat
Tyrones aut qui nunque in acie dimicassent hortabatur ut ue
teranorum uirtutem emularentur eorumque famam locum
nomen uictoriam priam cupent possidere. Itaque in circu
eundo exercitu animaduertit hostes contra uallum tre
pidare. atque ultro citroque pauidos concursare. et modo
se intra portas recipere modo inconstanter moderateque prodire.
Cum idem a pluribus animaduerti ceptum esset. subito legati euo
catique obsecrare Cesarem ne dubitaret signum dare uictoriam esse
propriam a dijs immortalibus portendi. Dubitante Cesare atque
eorum studio cupiditatique resistente. sibique eruptione pugnare
non placere clamitat animi et atque et aciem sustentante. Subito
iniussu Cesaris dextro cornu Tubicina militibus coactus canere
cepit. Quo facto ab uniuersis cohortibus signum in hostem
cepere inferri. Cum Centuriones pectore aduerso resiste
rent sibique eruptione pugnare non placere. uique cotinerent
milites ne iussu imperatoris concurrerent. neque quicquam pro
ficerent. Quod postquam intellexit Cesar incitatis militum
animis resisti nullo modo posse. signo felicitatis dato equo
admisso in hostem contra principes ire contendit a dex
tro interim cornu funditores sagittarijque concitata
tela in elephantos frequentes miserunt. Quo facto bes
tie stridore fundorum lapidum saxorumque perterrite
se se conuertere & suos post se frequentes stipatosque pte
rere et in portas ualli semifactas ruere contendunt.

Item Mauri equites q in eodem cornu elephantis erant presidio. Deserti Principes fugiunt ita celeriter bestijs circũitis Legiones uallo hostium sũt potiti et paucis acritẽr repugnãtibꝫ interfectisq͞ reliq concitati in castra unde pridie erant ꝓgressi confugiũt. Non uidetur ẽẽ ꝑtermittendum de uirtute militis ueterani .v. Legionis. Nam cum i sinistro cornu elephans uulnere ictus et dolore concitat9 in Lyxam inermem impetum fecisset eũq͞ sb pedes sbditum de in genu in nixo pondere suo ꝓmoscide erecta uibrantiq͞ stridore max ꝑmeret atq͞ enecaret; miles hic nõ potuit pati quin se armatus bestie offerret. Quem postq͞ elephans ad se telo infesto uenir aĩaduertit relicto cadauẽ militem ꝓmuscide circũdat atq͞ in sublime extollit armat9 q in ei9modi ꝑiculum constanter agendum ẽ uideret gladio ꝓmoscidem q erat circũdat9 cedẽ quãtum uiribꝫ poterat nõ destitit. Quo dolore adduct9 elefant9 milite abiecto maximo striodore cursuq͞ cõuersus ad reliquas bestias se recepit. Interim Tapso q erant presidio ex oppido eruptionẽ porta maritima faciũnt & siue ut suis subsidio occurrerẽt siue ut oppido deserto infuga salutem ẽ pararẽt egrediũtur. atq͞ ita ꝑ mar umbilici fine ingressi terram petebant. qui a seruis puerisq͞ qui in castris erant lapidum pilisq͞ ꝓhibiti terraq͞ attingere rursus se in oppidũ receperunt. Interim copijs prostratis passimq͞ fugientibꝫ toto campo. Confestim Cesaris Legiones cõseq spatiũq͞ se nõ dar colligendi. Qui postq͞ ad ea castra que petebãt ꝑfugerũt in refectis castris rũsus se se defenderent ? Ducẽq͞ aliquẽ requirerẽt. quem

respiceret cui auctoritate impioque rem gereret. Qui postque animaduerterunt neminem ibi esse presidio protinus armis abiectis in regia castra fugere contendunt. Quo postque peruenerunt ea quoque ab iulianis teneri uident desperata salute in quodam colle consistunt atque armis salutationem more militari faciunt. Quibus miseriis ea res paruo fuit presidio. Namque milites ueterani ira et dolore incensi non modo ut parcerent hosti non poterant adduci sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos quos auctores appellabant complures aut uulnerarunt aut interfecerunt. In quo numero fuit Tullius Rufus questorius qui pilo traiectus consulto a milite interiit. Item Pom. Rufus brachio gladio percussus nisi celeriter accurisset ad Cesarem interfectus esset. Quo facto complures eq. ro. senatoresque perterriti ex prelio se receperunt ne militibus qui ex tanta uictoria licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi impunitatis spe propter maximas res gestas ipsis quoque interficerentur. Itaque hi omnes Scipionis milites cum fidem Cesaris implorarent inspectante ipso Cesare et a militibus deprecante uti eis parcerent ad unum sunt interfecti. Cesar trinis castris potitus occisisque hostium .x. milibus fugatisque compluribus se recepit .L. militibus amissis paucis sauciis in castra ac statim ex itinere ante oppidum Tapsum constitit elephantesque .Lxiiij. ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit. Captos ante oppidum instructos constituit. id hoc consilio si posset Vergilius qui cum eo obsidebantur rei male geste suorum indicio a pertinacia deduci. Deinde ipse Vergilium appellauit inuitauitque ad deditionem suamque lenitatem et clementiam commemorauit. Quem postquam animaduertit responsum sibi non dare ab oppido discessit. Postero

ro die diuina re facta contione aduocata i conspectu
oppidanorum milites collaudat, totumque exercitum ueteranum
donauit pmia fortissimo cuique ac benemeritis psuggestu
tribuit. Ac statim inde digressus Rubilo pconsule cum iii
legionibus ad Tapsum & C. CN. Domitio cum ii. Tysdre ubi
Consi[dius] erat ad obsidendum relictis. M. Messala Uticam
ante pmisso cum equitatu. Ipse eodem iter facere contendit eque
interim Scipionis qui ex proelio fugerant cum Uticam uersus
iter facerent puenerunt ad oppidum Parade. Ubi cum ab i
colis non reciperent ideo quod fama de uictoria Cesaris pcucurrisset
ui oppido potiti in medio foro lignis coaceruatis omnibusque
rebus eorum cogestis ignem subiciunt atque eius oppidi inco
las cuiusque generis etatisque uiuos costrictosque in ignem coici
unt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio. Deinde pro
tinus Uticam perueniunt superiore tempore. M. Cato quod
Uticensibus ppter beneficium legis Iulie parum insius p
tibus psidii esse existimauerat plebem inermem eiecerat
oppido & ante portam bellicam castris fossaque puula dum
taxat muniuerat ibique custodiis circudatis habitare coe
gerat. Senatum autem oppidi custodia tenebat. eorum castra
i. equites adorti expugnare ceperunt eo quod eos Cesaris pti
bus fauisse sciebant ut eis interfectis eorum pnicie do
lorem suum ulciscerentur. Uticenses animo adiuncto ex Cesaris
uictoria lapidibus fustibusque equites reppulerunt.
Ita posteaque non potuerunt castris potiri. Uticam se i
oppidum coniecerunt atque ibi multos interfecerunt
Uticenses domosque eorum expugnauerunt ac diripuerunt.
Quibus cum Cato psuadere nulla ratione quiret ut secum
oppidum coniecerunt atque ibi multos interfecerunt
defenderent & cede rapinisque desisterent et quid

sibi uellent sciret. sedande eorum importunitatis gra singu
lis. C. diuisit. Idem Scilla faustus fecit ac de sua pecunia
Largit' est. unaq cum his pficiscitur ab utica. atq i regnu
ire cotendit. Complures interim ex fuga Vticam puene
runt. quos oes Cato conuocatos una cum. ccc. q pecuni
am Scipioni ad bellum faciendu contulerant hortat ut
ut suitia manumittant oppidumq defenderet. quor cu
ptem assentire. ptem aium meteq pterritam atq in
fugam destinata hre intellexisset ampli de ea re agere
destitit nauesq his tribuit. ut inquas quisq partes uel
let pficisceretur. Ipe omib reb diligentissime costitutis
Liberis suis. L. Cs. qui tum ei. pro questore fuerat com
mediatis et sin suspitione uultu atq sermone q supore
tempore usus fuerat. Cum dormitu isset. ferrum itro
clam incubiculu tulit atq ita se traiecit. Qui dum aiaz
no dum expiratam cocidiss impetu factum ex suspitione
incubiculu medicus familiaresq contine atq uuln obligar
cepissent. Ipe suis manib uuln crudelissime deuellit atq
aio pnti se interemit. Quem uticeses eum oderant ptium
gra. tn pp singulare ei' integritatem et q dissimilimus
reliquor ducu fuerat quodq Vtica magficis opib muni
erat turresq auxerat sepultura afficiut. Quo iterfecto
L. Cs. aliquid s ex ea re auxilij pararet couocato pplo
cotione habita cohortatus oes ut porte apiret. se in. C.
Cs. clemtia magna spem hre Itaq portis patefactis Vtica
egressus. Cs. Imperatori obuiam proficiscitur. Messalla ut
erat impatum Vticam puenit omibq portis custodias po
nit ab Tapso pgressus. Cesar interim ab Tapso progressus
Vzetam puenit. ubi Scipio magnu frum num armor telor
ceterarumq rer cu puo psidio habuerat. his adueniens

potitur de inde adrumetum peruenit . quo cum sine mora introisset armis frumento pecunia considerata . Q. Ligario C . Considii filio qui cum ibi fuerat uitam concessit . De inde eodem die Arumeto egressus Liuinello regulo cum Legione ibi relicto Vticam ire contendit . cui in itinere L. Cesar fit obuius & sibi ad genua se proiecit . uitamque sibi ne amplius quicquam deprecatur . Cui Cesar facile & pro natura sua et pro instituto concessit . De inde item Cecine Ceteio Petreio L. Celle patri & filio . M. Eppio . M. Aquino Catonis filio Damasippique Liberis ex sua cosuetudine tribuit / circiterque noctem Luminibus accensis Vticam peruenit atque extra oppidum ea nocte mansit postero die mane in oppidum introyt contioneque euocata Vticenses incolas cohortatus gratias pro eorum erga se studio egit . Ciues autem romanos negociatores et eos qui inter ccc . pecuniam cotulerant Varo et Scipioni multis uerbis accusatos et de eorum sceleribus Longiore habita oratione ad extremum ut sine metu prodirent edicit .

S e eis dumtaxat uitam concessurum bona quidem eorum uenditurum . Ita tamen qui eorum ipsa bona redemisset se bonorum uenditionem inducturum et pecuniam mulcte nomine relaturum ut incolumitatem retinere posset quibus metu ex anguibus de uitaque ex suo promerito desperantibus subito oblata salute Libentes cupideque coditionem acceperant . Petierantque a Ce. ut uniuersis . ccc . uno nomine pecuniam imperasset . Itaque bis milies sextertio bis imposito ut per triennium . vi . pensionibus populo romano soluerent nullo eorum recusante ac se eodem die demum natos predicantes Leoti gratias agunt . Ce. . Rex interim I uba ut ex prelio fugerat una cum Petreio interdius in uillis Latitando tandem nocturnis itineribus cofectis in regnum

puenit. Atq ad oppidum Zama ubi ipse domicilium coniun
ges liberosq habebat et ex cuncto regno omnem pecuniam carissi
masq res comportauerat quodq inito bello opibus maximis
muniuerat. quem antea oppidani rumore adoptato de Cesaris
uictoria audito ob has causas oppido prohibuerant. quod bel
lo contra populum romanum suscepto in oppido Zame lignis congestis
maximam in medio foro pyram construxerat ut si bello forte
superatus esset omnibus rebus eo coaceruatis deinde ciuibus cunctis
interfectis eodemq proiectis igne subiecto tunc demum
se ipse interficeret. Atq una cum liberis coniugibus ciui
bus cunctaq gaza regia cremaret. Postq Iuba ante por
tas diu multumq primo minis pro imperio egisset cum Zamensibus
deinde cum se parum proficere intellexisset precibus orasset ut
se ad suos deos penatesq admitterent. Ubi eos perstare in sententia
animaduertit. nec minis nec precibus suis moueri quo magis se reci
perent. Tertio petit ut sibi coniuges liberosq redderent ut
secum eos asportaret. Postq sibi nihil omnino oppidanos res
ponsum reddere animaduertit. Nulla re ab his impetrata
ab Zama discedit. atq ad uillam suam cum M. Petreio
paucisq equitibus confert. Zamenses interim legatos de his
rebus ad Cesarem Uticam mittunt petuntq ab eo uti antequam
Rex manum colligeret sesesq oppugnaret sibi auxilium
mitteret se tamen paratos esse sibi quoad uita suppeteret op
pidumq se ei reseruare. Legatos collaudatos Cesar
iubet domum ancedere ac suum aduentum prenuntiare. Ipse
postero die Utica egressus cum equitatu ire contendit. In
terim in itinere ex regiis copiis duces complures ad
Cesarem ueniunt orantq ut sibi ignoscat. Quibus supplicibus
data uenia Zamam perueniunt. Rumor interim perlato
de eius lenitate clementiaq prope modum omnes regni equites

puenıūt Zamam ad Cę. ab eo sunt metu piculoqꝫ liberati
Hec dū utrobi gerūtur Considı' q. Iſcdre cum familia ſua gla
diatoria manu getuliſqꝫ perat cognita cede ſuoꝝ domitiqꝫ &
Legionū et aduentu pterrit' deſpata ſalute oppidū deſerit.
ſeqꝫ clam cū paucis barbaris pecunia onuſt' ſubducit atqꝫ
in regnū fugere contendit quē Getuli ſui comites itinere
prede cupidi concidunt. ſeqꝫ inquaſcūqꝫ ptes potuer̄ cōferūt.
C. interim Vergili' poſtqꝫ terra mariqꝫ clauſus ſe nihil pficere
intellexit ſuoſqꝫ aut fugatos aut intēfectos. M. Cato
nē. Vtice ſıb ipi man' intuliſſe regem uagū abſuſqꝫ de
ſertum ab omibꝫ aſpnari Saburrā eiqꝫ copiaſ ab Sitio ēē
delet' Vtice ſine mora Cę receptum de tanto exercitu
reliquas et nullas q ſ ſuiſqꝫ Liberis. a C. Caninio pcōſ
q eū obſidebat ficie excepta ſeqꝫ et ſua oīa et oppidū
pconſ tradit. Rex iterum ab oībꝫ ciuitatibꝫ excluſus deſ
pata ſalute cū iā conat' ēēt cū Petreio. ut cū p uirtutem
interfecti ēē uideret̄ ferro inſ depugnāt atqꝫ firmior
inbecilliorē Iuba. Petreiū facile abſumpſit de in ſ ipi cū
conaret̄ gladio traiıcer̄ pect' neqꝫ poſſꝫ pcibꝫ a ſuo ſuo in
petrauit ut ſe interficeret idqꝫ obtinuit. P. Siti' item
īterpulſo exercitu Saburre pfecti Iube ipſoqꝫ infecto
cum iter cū paucis p mauritamā ad Cę faceret. forte
accidit ut in fauſtū Affraniūqꝫ q eā manū habuerāt
qua diripuerāt Vticam iterqꝫ in hiſpamā ītendebant
et erant nīo circiter. M.d. Itaqꝫ celeriter nocturno tem
pore inſidiis diſpoſitis eos pma Luce adortus pter pau
cos equites q ex pmo agmine fugerāt reliquoſ aut īterfecit
ā in deditionē accepit Afraniū et fauſtū uiuoſ capit cū cō
iugibꝫ et Liberis paucis Paucis poſt diebꝫ diſſenſione in ex
ercitu orta. fauſtus et Afrani' īterficiūt. Pom. cū fau.

liberis. que incolumitatem suaque omnia concessit. Scipio interim cum
Damasippo & Torquato et Pretorio Rusiano navibus longis diu mul
tumque iactati cum Hispaniam peterent ad Hipponem regium deferun
tur ubi classis. P. Sitii ad id tempus erat a qua pauciora ab amplio
ribus circumventa navigia deprimuntur. Ibique Scipio cum paulo ante
nominatis interiit. Cesar autem interim auctione regia facta Zame
bonisque eorum venditis qui cives ro. contra po. ro. arma tulerant.
Premiisque Zamensibus qui de Rege excludendo consilium ceperant
tributis vectigalibusque regiis togatis ex regno provincia fac
ta. Atque ibi. Q. salustio proconsule cum imperio relicto. Ipse zama eg
ressus. Uticam se recepit. Ibi bonis eorum venditis qui sub Iuba Pe
treioque ordines duxerant. Itemque Tapsianis sestertia XX conventu
eorum XXX. Adrumetensis. S. XXX. conventu. S. L. multe nomine
imponit Civitates bonaque eorum ab omni iniuria rapinisque de
fendit. Leptitanos quorum superioribus annis bona Iuba di
ripuerat. & ad Senatum questi per Legatos atque arbitrio a Se.
datos sua receperant. XXX. centenis milibus ponderis olei
in annos singulos mittebat. quod initio per dissensionem prin
cipum societatem cum Iuba inierant. Tisdritanos propter humili
tatem civitatis certo numero frumenti mulctat. His rebus gestis
Idibus Iuniis Utice classem conscendit. Ac post diem tertium
Caralim in Sardiniam pervenit ibique Sulcitanos quod. Na
sidium eiusque classem receperant copiisque iuverant. S. C. mul
ctat et pro decimis octavas pendere iubet. bonaque pauco
rum vendit. et ante diem IIII. Kl. Quintilis navem con
scendit et a Caralibus secundum terram provectus duo de
trigessimo die ideo quod tempestatibus in portibus pro
hibebatur. ad Urbem Romam pervenit :~:~

Commentariorum A. Hirtii de bello Hispaniensi liber Sextus. Iulius Celsus Constantinus. V. C. Emendavit. Feliciter

PHARNACE superato Aphrica recepta qui ex his preliis cum adulescente CN. Pompe. profugissent cum et ulterioris hispanie potitus esset. Dum Cesar donandis in Italia detineret quo facilius presidia contra compararet Pom. in fidem uniuscuiusque ciuitatis confugere cepit. Ita partim precibus partim ui bene comparata manu prouinciam uastare. Quibus in rebus non nulle ciuitates sua sponte auxilia mittebant. Item non nulle portas contra claudebant et ex quibus siqua oppido ui cepit cum aliis ex ea ciuitate optime de CN. Pom. meritus ciuis esset pp. pecunie magnitudinem. Alia qua ei inferebatur causa ut eo de medio sublato ex eo pecunia Latronum largitio fieret. Ita paucis commodis hoste hortato maiores augebant copie. Ideoque crebris nuntiis in italiam missis ciuitates contrarie Pom. auxilia sibi depostulabant. C. Ce. dictator iii. designatus dictator iiii. multis ante actis diebus confectis cum celeri festinatione bellum conficiendum in hispaniam cum uenisset Legatique cordubenses qui a CN. Pom. discessissent. Cesari obuiam uenerunt. A quibus nuntiabatur nocturno tempore oppidum Cordubam capi posse quod nec oppinantibus aduersariis eius prouincie potitus esset omnibus Locis qui certiores CN. Pom. de Ce. aduentu facerent. Multa preterea uerisimilia proponebant. Quibus rebus adductus quos Legatos exercitus ante prefecerat

Q. Pedium et Q. Fabium Maximum facit de suo aduentu certiores
utque sibi equitatum quem ex prouincia fecisset presidio mitterent ad
quos celerius quam ipsi opinati sunt appropinquauit. Neque ut
ipse uoluit equitatum sibi presidio habuit. Erat per idem
tempus Sextus Pom. frater qui cum presidio Cordubam tenebat
quod eius prouincie caput esse existimabat. Ipse autem CN. Pom.
adolescens Vllam oppidum oppugnabat et fere iam
aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex oppido cogni
to Ces. aduentu Legati clam presidia CN. Pom. Cesarem
cum adissent petere ceperunt uti sibi primo quoque tempore subsi
dium mitteret. Ces. eam ciuitatem omni tempore de po. ro.
optime meritam esse celeriter sex cohortis secunda uigi
lia iubet proficisci pari equites numero quibus preficit hominem eius
prouincie notum et non paruum scientem L. Viuium Paci e
quitum. qui cum ad CN. Pom. presidia uenisset incidit idem
tempus ut tempestate aduersa uehementerque uento afflicta
retur que uis tempestatis ita obscurabat ut uix proxi
mum agnoscere posset cuius incomodum summam utilitatem ipsis pre
bebat. Ita cum ad eum uenerunt iubet binos equites con
scendere et recta aduersariorum presidia ad oppidum
contendunt mediisque eorum presidiis dum quereretur qui
essent unus ex nostris respondit. ut sileat uerbum facere
Nam id temporis conari ad murum accedere ut oppidum
capiant et partim tempestate impediti uigiles non pote
rant diligentiam prestare. partim illo responso deter
rebant. Cum ad portam appropinquassent signo dato
ab oppidanis sunt recepti pedites equitesque clamore facto
eruptionem in aduersariorum castris fecerunt. Sic illud
factum cum inscientibus accidisset existimant propter magnam pars
hominum qui in his castris fuissent se prope captos

ee hoc misso ad Vllam psidio. Cę. ut Pom ab ea oppugnati
one deduceret. ad Cordubam contendit. Ex q itinē Loricatos
uiros fortis cū eqtatū an pmisit q simul an cōspectū oppidi
se dederūt cū eqs recipiuntur Hoc a Cordubensib; nequaq
poterat aiaduerti appropinquātib; ex oppido bene magna
multitudo ad eqtatū concidendā. cum exissent loricati
ut sup scripsimus ex equis descenderūt. & magnū p̄liū
fecerūt sicuti in infinita hoīū multitudine pauci se
in oppidū reciperēt. Hoc timore adductus Sergi'
P om līas fri misit ut celeriter ei subsidio ueniret ne
pus Cę. cum ad flum Betim uenisset. Itaq; CN. Pompe
V lla capta līis fris exitus cū copiis Cordubam iter fa
cere contendit. Cesar cum ad flum Betim uenisset.
neq; pp altitudinē fluminis transire posset lapidib; cor
beis plenos dimisit ita insup ponte facto copias ad cas
trās tra tripitito adducit. tenebat aduersum oppidū e regi
one pontis, trabes ut supra scripsim' bipartito. Huc
cum Pom suis copiis uenisset ex aduerso pari rōne
castra ponit. Cesar ut eum ab oppido commeatuq; ex
cluderet brachiū ad pontem ducē cepit. pari idem
conditione Pom. Hic inter duces duos fit contētio
uter prius pontē occuparet ex qua contētione quotti
diana minuta prelia fiebant ut modo hi nō nunq; illi
supiores discederēt. Que res cum ad maiorē con
tentionē uenisset ab utrisq; cominus pugna inita dum
cupidius Locū student tenere pp pontem coagulabant
fluminis ripas appropinquātes coangustati pcipita
bantur. Hic alteri alteri' nō solum morti mortem
ex aggerabant sed tumulos tumulis exequebant. Ita
diebus compluribus cupiebat. Cę. si qua cōditione posset

aduersarios

aduersarios in equũ locũ deducẽ. & pmo quoq tpre debel
lo decẽnere. Id cũ aiaduerteret aduersarios minime uelle
quos ideo a uia retraxerat ut in equũ deduceret copiis flu
mine traductis noctu iubet ignes fieri maximos ita
firmissimũ eius psidium ad Teguam pficiscit. Id cũ Pom
ex pfugis psisset qua die facultates et angustias carra
complura multosq lanistras retraxit & ad Cordubam
se recepit. Cæ. munitionib; anteq oppugnaret brachia cir
cumducẽ cepit. cui de Pom. cũ nũcius eẽt allat' eo die
pficiscitur. cui' aduẽtu presidii cã Cæ. complura cas
tella occupasset. ptim subeqtatu. ptim ubi pedestris
copias in statione in excubitu castris psidio eẽ possent.
Hic in aduentu Cæ. incidit ut matutino tpre eẽt nebula
crassissima. Itaq illa obscuratione cũ aliquot cohortib;
et eqtum turmis circũcludũt Cæ. eqtes et cõcidunt. sic
qd in ea cede uix pauci effugerẽt. Insequẽti nocte castra
sua incẽdit. Pom. et trans flum̃ salsum p cõualles castra
inter duo oppida Ategnam et Vcubim in monte consti
tuit. Cæ. inmunitionib; ceterisq que ad oppidũ op' fuer
aggerẽ uineasq agere instituit. Hec loca sũt mõtuosa
et nã edita ad rem militarem. que planitie diuidũt
Salso flumine pximo tñ Ategnã ut flum̃ sit circiter. mil.
pas. II. ex ea regione oppidi in mõtib; castra habuit
posita Pom. in conspectu utroruq oppidorũ neq suis
ausus ẽ subsidio uenire Aqlas et signa habuit. XIII. legio
nũ sed ex qb; aliq firmamẽti se existimabat habere.
Due fuerũt uernacule que a Trebonio transfugerãt una
facta ex colonis que fuerit in suis regionib;. Quarta
Afraniana ex Aphrica quã secum adduxerat relique
ex fugitiuis auxiliares cõsistebant. Nam de leui

levi armatura et etate longe et virtute et nũo inimici erant superiores accedebat hoc ut longi bellũ duceret. Pom. enim loca sũt edita et ad castrorũ munitiones nõ parum idonea. Nam fere totius ulterioris Hispanie regio ꝓpter terre fecunditatẽ inopem difficilemq habet oppugnationẽ et non nimis copiosam aquationem. Hic et ꝓpter barbarorũ crebras excursiones omĩa loca que sunt ab oppidis remota turribus et munitionibus retinentur sicut in Aphrica rudere nõ tegulis teguntur simulq in his habẽt speculas et ꝓpter altitudinẽ longe lateq ꝓspiciunt. Ita oppidorum maiora pars eius provincie montibus fere munita et nãa excellentibus locis ẽ constituta simul aditus ascensusq habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus natura loci distinentur ut civitates Hispanie nõ facile capiantur ab hoste. Quod ĩ hoc cõtigit bello. Nam cũ Ateguã et Ucubim q oppida supra sunt scripta. Pom. habuit castra cõstituta in conspectu duorum oppidorum a suis castris circiter mil. pas. IIII. grumus ẽ excelles nãa q appellatur castra postumiana. ibi presidii cã castellũ habuit constitutũ. Et Pom. eodem iugo ... tegebatur loci nãa et qa remotius erat a Castris Ces. animadvertebat loci difficultatẽ et qa flumine Salso intercludebatur nõ ee cõmissurũ Cesarẽ ut ĩtãta loci difficultate ad subsidiũ cõmittendũ se mitteret. Ita fretus opinione III. vigilia ꝓfectus castellũ oppugnare cepit ut laborantibus succurreret. Nostri cũ appropinquassent clamore repẽtino telorũ multitudine iact. facere ceperunt uti magnam ptem hominum vulneribus afficeret. quo pacto cũ ex castello repugnare cepissent maioribusq castris ... nuncius eet allatus. cũ III legionibus ẽ ꝓfectus et

cum ad eos adppinquasset fuga pterriti multi sunt isfecti
cōplures capti. inqbus pterea multi armis exuti fugerunt
quorum scuta sūt relata. Lxxx. Insequēti luce arguetius ex ita
lia cū equitatu uenit. is signa saguntinorū retulit .v. q̄ ab
oppidanis cepit suo loco pterrit' ē. qd eqtes cū ex italia cū
aspnate ad C. uenissē ea nocte pompei castra sua īcēdit.
et ad Cordubam uersus iter face cepit. R. ex nōie Indo
q cum equitatu suas copias adduxerat dum cupide agmen
aduersariorū insequitur a legionariis uernaculis exceptus
ē interfect'. Postero die equites nri long' ad cordubam uer
sus iter facer psecuti sunt eos q comeatus ad castra Pom
ex oppido portabant. ex iis capti .L. cum iumtis ad nri.
adducti sunt castra. Eoq; die. M. Marius tr. mil. q sit Pom
ad nos confugit et noctis .iii. uigilia acerrime in oppido
pugnatū ē ignemq; multum miserūt. sicut omē gen' q̄
ignis piact' solit' ē mitti. Hoc pterito tpre. C. fundani' eq
ro. ex castris aduersariorū ad nos transfugit. Postero die
ex legione uernacula milites sunt capti ab eqtib; nris in
q dixerūt se seruos ē cū uenirēt cognti sunt a militib;
q añā cū Robio et Pedio fuerūt. & ad Treboniū trans
fugerāt. eis ad ignoscēdum nulla facultas ē data et
a militib; nris interfecti sunt. Eodem tpre capti tabel
larii q a Corduba ad Pom missi erant pperamq; ad castra
nra puenerant pcisis manib; missi sunt facti pari cōsuetu
dinē uigilia ii ex oppido ignē multū iactādo telorūq; mul
titudinem bene magnū temp' consumperūt cōpluresq; uul
nerib; affecerūt. Preterito noctis tempore eruptionē ad legi
onē vi. fecerūt cū in ope nri distenti eēnt acriterq; pu
gnare ceperūt. quorum uis repssa a nris et oppidani loco
defendebant. L. cum eruptionē face cepissēt tn̄ uirtute

militū nroꝝ q & si in inferior̄ loco ꝑmebantur. tn̄ repul
si aduersarij bñ multis uulneribꝫ affecti in oppidū se
cōtulerūt. Postero die Pom. ex castris suis brachium
cepit ad flum̄ salsum et cū nr̄i eqtes pauci in statione
fuissent a pluribꝫ repti a statione sk̄ deiecti et occisi
tres. Eo die Aulus vagili senatoris filius cui fr̄ in Pom
castris fuissꝫ oībꝫ suis rebus relictis equū cōscēdit & fugit
speculator de legione ii. Pom. capt' a militibꝫ et interfect'
p idē temp' glans missa ē inscripta. quo die ad oppidū
capiendum accederēt se scutum ēē positurū. Qua spe ñ
nullij dum sin piculo murꝫ ascendē̄ et oppido potiri se
sperant. Postero die ad murꝫ op' facē ceperūt et pene ma
gna porcis muri ps deiecta ē. Quo fcō ab oppidanis ac si
suarum ptum ēēnt conseruati missos facē Loricatos quos
presidij cā ꝑpositi oppido a Pom. ēēnt orabāt. Quibus
r̄ndit Cę. se cōditiones dar̄ nō acciper̄ consuesse. Illi
cum in oppido reūtissent. relato responso. clamor̄ sblato oīs
gn̄e telorū emisso pugnar̄ p muro toto ceperūt pp quod
fere magna ps hoīuz qui in castris nr̄is ēēnt nō dubitarūt
qn eruptionē ēēnt quottidie facturi. Ita corona circūda
ta pugnatū ē aliquādiu uehementissime simulqꝫ balista
missa a nr̄is turrim deiecit qua adūsariorū q in ea tur
re fuerāt qnqꝫ deiecti sunt et puer q balistam solit' erat
obsuare eo ꝓterito tp̄e. Pom. trans flum̄ salsum castellū
constituit. neqꝫ a nr̄is falsa prohibitus. falsaqꝫ illa opinione
gl̄iat' ē qꝫ ppe in nr̄is ptibꝫ locū tenuissꝫ. Item insequēti
die eadē consuetudine dū lōgius psequitur quo loco eqtes
nr̄i statione habuerant aliquot turme cū leui armatura
ipetu fcō loco sk̄ deiecti et pp paucitatē eqtum nroꝝ simul
qꝫ cū leui armatura int̄ turmas adūsariorū pcriti. Hoc

inconspectu utrorumque castrorum gerebatur et maior. Pom. exul
tabant gloria. Longiusque nostris cedentibus persequi cepissent quam cum alii
loco a nostris recepti essent ut consuessent ex simul uirtute clamore
facto aduersati sunt prelium facere, fere apud exercitum. Hoc est
equestris prelii consuetudo. Cum eques addimicandum dimisso
equo cum pedite congreditur nequaquam par habetur id quod in hoc
accidit prelio cum pedites leui armatura lecti adpugnam eq
tibus nostris non opinantibus uenissent idque in prelio animaduersum
esset complures ex equis descendere. Ita exiguo tempore
eques pedestre pedes equestri prelium facere cepit. usque eo
ut cedem proximo a uallo fecerunt. In quo prelio aduersari
orum ceciderunt. C. XXIII compluresque armis exuti multi
uulneribus affecti in castra sunt redacti. Nostri ceciderunt
III saucii XII pedites et equites V. eius diei sequenti tempore pris
stina consuetudine pro muro pugnari ceptum est cum bene magnam
multitudinem telorum ignemque nostris defendentibus inietassent
nefandum crudelissimumque facinus sunt aggressi. In conspectu
que nostro equites hospites qui in oppido erant iugulare et de
muro precipites mittere ceperunt: sicuti apud barbaros
quod post hominum memoriam numquam est factum. Huius diei ex
tremo tempore a Pom. clam ad nostros tabellarius est missus ut
ea nocte turres aggeremque incenderent et III. uigilia erup
tionem facerent, ita igne telorumque multitudine iacta cum
bene magnam partem muri consumpsissent portam que e regione
et in conspectu Pom. castrorum fuerat aperuerunt copieque
tote eruptionem fecerunt secumque extulerunt culcitas ad
fossas complendas et arpagones ad casas que stramine ab
nostris hybernorum causa erant edificate diruendas et ince
dendas. Preterea argentum uestimenta ut dum nostri in preda
detinentur illi cede facta ad presidia Pom. se reciperent

N am q̄ existimabat eos posse conatū efficē nocte ultra ibat
flum̄ Salsum mittē. q̄ factū et n̄ opinātib; nr̄is eēt gestū
tn̄ uirtute freti repulsos multisq; uulnerib; affectos op
pido reppulerunt. sp̄olia armisq; eor. sunt potiti. uiuosq; ali
quos ceperūt q̄ postero die sūt interfecti. Eodēq; tp̄re trās
fuga nūciauit ex oppido unū q̄ i cumulo fuiss; iugulatio
nē oppidanorū clamasse facin' se nefandū et scelus fecisse.
N am eos nihil meruisse quar' tali pena afficerēt q̄ eos ad
aras & focos suos recepissent eosq; hospitiū scelē cōta
minasse / multa p̄terea dixisse. i Qua orōe deterrit'
ampli' iugulationē nō fecisse. Ita postero die Tulli' legat'
cū Catone Lusitano uenit et apud Cesarē uerba fecit.
V tinā q̄dem dii imortales fecissēt ut tuus poti' miles q̄
C N. Pom. fact' eēm et hanc uirtutis cōstantiā in tua uic
toria nō in illi' calamitate p̄starem. Cui' funeste lau
des eṁ ad hanc fortunā reciderūt ut c. r. indige
tes p̄sidii. & pp̄ p̄rie luctuosam p̄nitiē dedimur hosti
um nūo q̄ neq; in illi' p̄spera acie p̄mam fortunā neq;
i aduersa secūdam obtinuim' uictoriā q̄ legionū tot
impet' sustentantes diurnis nocturnis opib; gladiator
ictus telorūq; missus expectantes uicti et deserti a
P om. sua uirtute supati. salutē a tua clemētia deposcim'
petimusq; ut qualem gentib; te p̄stitisti similem in ci
uium deditionem p̄stes. Remissis legatis cū ad por
tā uenissent. Tiberius Tullius et eum introeuntem
C. Antonius in sequut' nō eēt reuertit ad portā et hoiē
adp̄hendit. Quod Tiberi' cū animaduertit fieri simulq; pu
gionē eduxit & manū ei incidit ita refugerūt ad Ce.
E odemq; tp̄re signifer de legione p̄ma trāsfugit et non
tacuit q̄d die equestre p̄lium fcm̄ eēt suo signo pe

nysse hōiēs ·xxx·I· Neq licere castris Pompei nūciare neq di
cē pusse quēq seruus cui dñs in Cę castris fuiss uxorē et fi
lium in oppido reliquerat dñm iugulauit et ita clam excastris
psidiis in Pom castra discessit et indiciū glande scriptū misit
p quod cētior fieret Cę que in oppido ad defendēdū cōpare
tur. Ita litteris acceptis cum inoppidum reuertisset q mitte
re glandem in scriptam solebant. Insequēti tpre duo Lu
sitani fratres transfuge nūciarūt. Quam Pom cōcionē ha
buisse. qm oppido subsidio nō posset uenir noctu exaduērsari
orum conspectu se deduceret admar uērsum unū respōdisse
ut poti' ad dimicādum descenderēt q signū fuge ostēde
rent eū q ita locut' eēt iugulatū. Eodem tpre tabellarii
ei' dephensi qui ad oppidum ueniebant. Quorum litteris Cesar
oppidanis obiecit et q uitam s peteret iussit turrē lin
geam oppidanorum incender. Id si fecisset ei se pmisit omia
cōcessurū qd difficile erat factu ut eam turrē sine
piculo qs incenderet. Ita fune crure de ligno cū ppius
accessisset ab oppidanis ē occisus. Eadem nocte trans
fuga nūciauit Pom et Labienū de iugulatione oppida
norum indignatos eē uigilia ii pp multitudinē telorum
turris lignea que nra fuisset ab uno ictu fecit usq
ad tabulatum secundū et tertiū. Eodem tpre p muro
pugnarūt acerrime turrim nram ut supiorē incenderūt.
Id circo qd uentū oppidani secundum habuerū insequnti
die materfamilias de muro se piecit et ad nos psiluit
D ixitq se cum familia cōstitutū habuisse. ut una trans
fugerēt ad Cesarem illam oppressam et iugulatā. Hoc
pterea tempore tabelle demuro sūt deiecte in quibus
scriptū ē inuentum L. Munaci' Cesari. Si mihi uitam
tribues qm a CN. Pom. sum desertus qualē me illi

pstitisti tali uirtute et constantia futurũ me inte esse pręstabo. Eodẽ tpre oppidam Legati q ama exierãt. Ce. adierũt Si sibi uitã contederet sese in sequẽti luce oppidũ ẽe dedituros. Quibȝ respondit. se Cesarẽ ẽe fidemq. pstaturũ. Ita añ diem. xi Kł Martij oppido potit imperator ẽ appellat.

Quod Pom. ex pfugis cum deditionẽ oppidi fc̃am ẽe scissȝ castra mouit Vcubim uersus. sed circa ea Loca castella disposuit et munitionibȝ se cõtinẽ cepit. Cesar mouit et ppius castris castra contulit Eodem tpre mane Loricatus unus ex Legione uernacula ad nos transfugit et nũciauit Pom. oppidanos Vcubenses cõuocasse eisqȝ ita impauisse ut diligentia adhibita pquirerẽt qui eẽnt suarũ ptium. Itemqȝ aduersariorum uictorie fautores. his preterito tpre in oppido q fuit captũ seruus ẽ pnsus in cuniculis quem supra demõstrauim dñm iugulasse is uiuus ẽ cõbustus. Idemqȝ tpris Centuriones Loricati. vij. ad Ce. transfugerunt et et ex Legione uernacula & eqtes nr̃i cũ aduersariorum eqtibus congressi sunt et saucij aliquot occiderunt Leui armatura. Ea nocte speculato res prensi serui iii. et unus ex Legione uernacula serui sunt icruce sublati. Militibȝ ceruices abscise. Postero die eqtes cum Leui armatura ex aduersariorũ castris ad nos transfugerunt et eo tpre circiter. xi eqtes ad aquatores nr̃os circũuenerunt nõ nullos interfecerunt. Item alios uiuos adduxerũt ex eqtibȝ capti sunt eqtes viij. Insequẽti die Pom. securi percussit hoĩes. Lxxiiij. qui dicebant ẽe fautores. Cesaris uictorie reliquos uersus oppidum iussit deduci. Ex quibȝ effugerũt. Cxx. et ad Cesarẽ uenerũt. Hoc pterito tpre qui in oppido articula bursauonẽses capti sunt Legati pfecti sũt cũ nr̃is

uti rem gestam Bursauonēsibus referrēt quod speraret de Cn
Pom. cum uiderēt hospites iugulari. Preterea multa scelera
fieri ab his reciperent q̄ ad oppidū uenissent. Nostri qui
fuissent equites ro. & Senatores nō sunt ausi introire ī
oppidum p̄tereꝗ q̄ ei⁹ ciuitatis fuissent. Quorū responsis
ultro citroq; acceptis et redditis cū ad nr̄os se recipent
qui extra oppidū fuissent illi p̄sidio insecuti ex aduersio
ne legatos iugularūt. duo reliq. eis fugerunt. Cę. rem
gestam detulerūt. & speculatores ad oppidū ad teguam
miserunt. Qui cū certum compissent legatorꝫ respon
sa ita eē gesta queadmodum illi retulissent ab oppida
nis cōcursu fc̄o eum q̄ legatos iugulasset lapidarunt
& ei man⁹ intētare ceperūt illi⁹ opa se perisse. Ita uix
Liberat⁹ petyt ab oppidanis ut ei liceret legatū ad Cę.
p̄ficisci. Illi se satis facturū. Potestate data cū in eēt
p̄fect⁹ p̄sidio compato cum bene magnā manu fecisset noc
turno tp̄re p̄ fallaciam inoppido eēt recept⁹ iugulationē
magnā fac principib; q̄ ei contrary fuissent interfectis
oppidum insuā potestatē recepit. Hoc p̄terito tp̄re ser
ui transfuge nūciauerūt oppidanorꝫ bona uendere, ne
cuy extra uallū liceret exire nisi distinctum. Id circo ex
quo die oppidum Ategua eēt captum metu cōteritos
cōplures fugē in Beturigam neq; ei ullam spem uictorie
p̄positam hr̄e. ut siqui ex nr̄is transfugere ī leuē arma
turam conyci eumq; non ampli⁹ xvj accipere. Insequenti tp̄re
C. Cę. castris castra contulit et Bruchium ad flum Salsum du
cē cepit. Hic dum in ope nr̄i distenti eēnt complures ex su
piore loco aduersariorum decurrerunt. nec detinētib; nr̄is
multis telis in iectis cōplures uulnerib; affecerūt. Hic dum
haeten⁹ nr̄is cessere parump. Itaq; p̄ter cōsuetudinē cū a nr̄is
. 26 .

aiaduersus eet credere Centuriones ex legione v. flum̄ transgressi duo restiterū aciem acriterq; eximia uirtute plures cum agerêt ex supiore loco multitudine telorȝ. alt̄ eorum côcidit. Ita cū eis compar plium facē cepisset cū undiq; se circumueniri aiaduertisset, parump ingressus pedē offēdit Hui' concidentis uiri casu. passim audito. complures aduersariorȝ côcursū fecerūt eqtes nr̄i transgressi exteriore loco aduersarios aduallū agerē ceperunt. Ita cupidi' dum intra psidia illorū student cedem facerē a turmis et leui armatura sunt interclusi quorȝ n̄ suma uirt' fuisset capti eēnt uiui. Nam et munitione psidij ita coā gustabatur ut eqtes spatio interclusa uix se defendere possent. Ex utroq; gn̄e pugne complures sūt uulnerib; affecti. Inqbus et Clodius arquiti' inter quos ita quo minus est pugnatū ut ex nr̄is pter duos centuriones nemo sit desideratus gl̄ia se efferentes. Postero die ab Soricaria utrorūq; conuenerē copie. nr̄i brachia ducerē ceperūt. Pom. cū aiaduerteret castello se excludi Aspa ma qd̄ ē ab Vcubi mil pas. v. Hec res necessario uocabat ut ad dimicādū descenderet. neq; tn̄ equo loco sui potestatē faciebat. Sed ex grumo excelsū tumulū capiebāt usq; eo ut necessario cogeret̄ iniquū locum subirē. Quo fc̄o cū utrorūq; copie tumulū excellētē petisset, phibiti a nr̄is sūt deiectiq; planicie. Que res secūdū nr̄is efficiebat plium undiq; cedentibus aduersarijs n̄o parū magna in cede uersabant̄. Quibus mons n̄o uirt' saluti fuit. Quo subsidio nisi aduesperasset a paucioribus nr̄is cū auxilio priuati eēnt. Nam ceciderūt ex leui armatura. CCC. xxiij. ex legionarijs CXXXVIIJ. Preterq; quorȝ arma et spolia sūt ablata. Ita pdem duorȝ cēturionū inte

ritu ac aduẽsariorũ pena ẽ litata. Insequẽti die pari cõsuetudine cũ adeũdum locũ ei ꝑsidiũ uenisꝫ ꝑstino illo suo cẽ utebatur instituto. Nam ꝑter equites nullo loco eq̃ se cõmittere audebant cũ nr̃i in ope eẽnt eqtum copie concursum facẽ ceperunt. simulq̧ uociferantibꝫ legionariys cum locũ efflagitarẽt ut consueti insequi existimari posse paratissimos eẽ addimicãdũ. Hostri ex humili cõualle bene lõge sunt egressi & planicie in eo loco constiterũt. Illi tñ pculdubio ad congrediendum in equũ locum ñõ sũt ausi descendere. ꝑter unũ Antistium Turpionẽ q fidens uiribꝫ ex aduersariys s\ pare eẽ neminẽ agitaȓ cepit. Hic ut fertur Achillis Memonisq̧ congressus q̧. Pom. niger eq. ro. Italicẽsis ex acie nr̃a ad cõgrediendũ poressus qm ferocitas Antistij omiũ mẽtes cõuertebat ab ope ad spectandũ acies sunt disposite. Nam interbellatores ꝑnci pesq̧ dubia erat posita uictoria ut ꝑpe uideretur finem bellandi duorũ dirimere pugna ita auidi cupidiq̧ suarũ q̧sq̧ ptium exptorũ uiroꝝ fautorũq̧ uolũtas habebatur.

Quoꝝ uirtute alteri cũ ad dimicãdum in planiciẽ se cõtulissent scutorũq̧ laudis insignia ꝑfulgens opus celatũ opponerẽt. quoꝝ pugna eẽt ꝑpe ꝑfecto dirempta n\ ꝑp equitũ concessum ut supᵃ demõstrauimꝰ leuẽ armaturã ꝑsidiȷ cã nõ longe ab ope castra constituit ut nr̃i eqtes in receptu dũ ad castra redeunt aduẽsariȷ sũt cupidius insecuti uniuersi clamoꝛ fc̃o impetũ dederunt.

Ita metu pteriti cũ in fuga eẽnt multis amissis ĩ castra se recipiunt. Cẽ. ob uirtutẽ turme cassiane donauit. milia XIIJ. et ꝑfecto torques aureos V. et leui armature mil. XV. Hoc die. A. Bebius. & C. Flauius. et A. Trebelliꝰ eq. ro. hestenses argento ꝑpe recti eqtes ad Cẽ. trãsfu

gerũt. Qui nũciauerũt eq. ro. conuruisse omẽs q incastris Pom erãt utr transitionẽ faceret. Serui iudicio oẽs incustodiam ee coiectos. ex qbus occasione facta capta se trassfugisse. Itẽ h° die Lrẽ sunt deprense quas mittebat Saonẽ. CN. Pom. S. V. G. E. V. et si p ut nostra felicitas ex sñia aduersarios adhuc ppulsos habemus. tñ si equo loco sui potestatẽ faceret celerius q̃ʒ ũra opinio fere ẽ bellum confecissem. Sed exercitũ tyronũ nõ audent in campũ deducẽ. uiisqʒ adhuc freti psidyss bellũ ducũt. Nam singulas ciuitates circũ sederunt inde s' commeat' capiũt. Quarẽ et ciuitates ũrarũ ptium cõseruabo et bellum pmo quoqʒ cõficiam tpr̃e cohortes ãio hẽo aducs mittere pfecto ũro commeatu necessario ad dimicãdũ descẽdent. Insequẽti tpr̃e cũ ũri ĩ ope temer' distẽti essent eqtes in olueto dum lignant' inter fecti sunt. aliquot serui transfugerũt. Qui nũciauerũt ad iij non mar. plium asfore q' factũ ẽ. Ex eo tpr̃e metũ esse magnũ et Actui Varũ circa castella fẽe. Eo die castra mouit Pom. et contra Spalim in olueto cõstitit. Cę. priusqʒ eo ẽ profect' Luna circiter ora sexta uisa ẽ. Ita castris motis Veubim. Pom. psidium qd' reliqt iussit incendi ut de isto oppido incastra maiora se reciperẽt. Insequẽti tpr̃e Ventiponte oppidum cum oppugnar' cepisset dedictione facta iter fẽc in Carucã contra Pom. castra posuit. Pom. oppidum q' constra sua psidia portas clausisset incẽdit. miles qʒ qui fratrẽ suũ in castris iugulassʒ intercept' eẽt ẽ. a nris iet fusti pcussus. Hinc itinere fc̃o incãpum Vndẽsem cum eẽt uẽtum castra cõtra Pom. cõstituit. Sequenti die cum iter facẽ Cę. cũ copyss uellet renũciatũ ẽ ab speculatoribʒ. Pom. de iii. uigilia in acie stetisse. Hoc nũcio allato uexillũ pposuit. Id circo enĩ copias eduxerat

q̄ Vrrsoenenẽsium ciuitati fuissent fautores antea lras miserat Cesarem nolle incolumem descendere q̄ minore pte exercit' tyronũ hr̃et. He lr̃e uehemter confirmabant men tes oppidanorꝝ. Ita hac opinione fretus totum face posse existimabat. & enim nã loca defendebatur et ipius op pidi ũ castra habuit constituta. Nanqꝫ ut supi' demõstrauĩꝫ loca excellentia tumulus contineri. Interim nulla plani tie diuidit id qd̃ eo incidit tpre planities interutraqꝫ castra intercedebat circi mil. pas. v. ut auxilia. Pom duabus defendebant' rebus oppidi excelsi & loca na tura huc dirigens proxima planicie equabatur cuius decursum ãncedebat riuus qui ad eorum accessũ sum maꝫ efficiebat loci iniqtatem. Nam palustri et uo raginoso solo currẽs erat Erat aũt ad dextrũ id quod

Cs. cũ aciem derectam uidisset nõ hũit dubium qn me dia planicie in equum addimicandũ aduersarij pcede rent. Hec erat in omniũ cõspectu Huc accedebat ut locus illa planicie equitatu ornaret. et diei solisqꝫ sere nitatem ut mirificũ temp' ut oppidanũ optandũ. ppe ab dijs imortalib; tributum illud ẽẽt adpliũ cõmittẽdũ.

Hostri letari nõ nlli ẽt time q̄ in eum locũ res fortu neqꝫ omnium deducerent' ut quicq̃ post horã castris fie ret indubio poneret'. Itaqꝫ nr̃i addimicãdũ procedũt.

Id q̃ aduersarios existimabamus ẽẽ facturos q̃ tñ a munitione oppidi longi' nõ audebant proceder. Inquo sibi prope murũ constituebant aduersarij. Itaqꝫ nr̃i procedunt. Interea eqtas loca efflagitabat ad uer sarios ut tali conditione cõtenderẽt ad uictoriam. neqꝫ tñ illi a sua consuetudine discedebant aut aut ab excelso loco aut oppido discederẽt. Nr̃i pede pssо

ppius riuu cu appropinquassent aduersarii patrocinari Lo
co iniquo no deserut. Erat acies xiii. aquilis costructa q
lateribus equitatu tegebatur cu leui armatura mil vi. Pre
terea auxiliares accedebant ppe alterum tm nra psidia
lxxx cohortibus viii. eqtum. Ita cu extrema planicie
iniquu in locu appropinquasset nri parat hostis erat supi
or ut transeundu supius iter uehementer eet periculosum.
Quod cum a Cesare eet cu aduersum neq teme culpa sua
ad mitteret eum Locu diffinire cepit. Quod cu hoium
aurib et obiectum moleste et acerbe accipiebant se i
pediri quominus plium cofice possent. Hec mora adu
sarios alacriores faciebat. Cesaris copias timor impediri
ad comittodu plium ita se efferetes mis Loco sui potes
tatem efficiebant ut mao tn piculo accessus eorum ui
deret. Hic decumani sui Locu cornu dextru tenebat
sinistru iii et vta Itemq et cetera auxilia equitat
plium clamore facto comittitur. Hic et uirtute nri
antecedebant aduersarii Loco supiore defendebant acerrime
et uehemens fiebat ab utrisq clamor teloruq missu co
cursu f sic ut ppe nri differret uictoriam. Congressus
enim et clamor. Quibus rebus maxe hostis conterretur
in colatu pari erant conditione. Ita ex utroq gne cu pare
uirtutem ad bellandu cotulissent pilorum missus fixa cu
mulatur et cocidit aduersariorum multitudo. Dextru
ut demonstrauimus decumanos cornu tenuisse. q etsi
erant pauci tn pp uirtute magno adusarios timore
eorum opa afficiebant qd a suo Loco hostes uehementer ce
perunt. ut ab subsidiu ne ab later nri occuparet Legio
ad uersariorum traduci cepta sit ad dextru. que simul est
mota. Eqtat Cesaris sinistru cornu pmere cepit. Ita ut exa

ma uirtute prelium facere possint ut locus in aciem adsuf
fidium ueniendi non daret. Ita cum clamor esset intermixtus et ge
mitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus imperatorum mentes
timore impediebat. Hic ut ait Ennius pes pede premitur
armis teruntur arma. aduersariosque uehementissime pugnan
tes nostri agere ceperunt. Quibus oppidum fuit subsidium. Ita
ipsi fusi fugatique non superfuissent nisi in eum locum confugis
sent ex quo erant egressi. In quo prelio ceciderunt hominum
milia circiter XXX. et siquid amplius. preterea Labienus Actius
V arus quibus occisis utrisque funus est factum. Itemque equites ro. par
tim ex urbe partim ex provincia ad mil. III. Nostri de
siderati ad mil. hominum partim equitum partim peditum saucii
ad. D. aduersariorum aquile oblate sunt XIII. et signa &
fasces. Preterea duces belli XVII capti sunt. Ex fuga hac qui
oppidum sibi Mundam constituissent. presidiumque nostri cogebantur
necessario eos circumuallare ex hostium armis pro cespite
cadauera collocabantur. Scuta et pila pro uallo. insuper
occisi et gladii et mucrones et capita hominum ordinata ad
oppidum conuersa uniuersa hostium timorem uirtutisque insignia
proposita uiderent puallo circumcluderentur aduersarii. Ita
Galli tragulis iaculisque oppidum ex hostium cadaueribus complexi
oppugnare ceperunt. Ex hoc prelio Valerius adolescens Cordubam
cum paucis equitibus fugit. Sexto Pom. qui Cordube fuisset rem
gestam refert. Cognito hoc negocio quos equites secum habuit
quod pecunie eis distribuit & oppidanis dicit se de pa
ce ad Cesarem proficisci. et II. uigilia ab oppido discessit
CN. Pom. cum paucis equitibus non nullisque peditibus ad na
uale presidium parte Carteiam contendit quod oppidum
abest a Corduba mil. pas. C.LXX. quo cum ad octa
uum miliarium uenisset. P. Caluitius qui antea castris Pom

ppositus eet et uerbis nucium mittit eum mini belle haber
ut mitteret Lecticam qua inopidum deferri possit. Litteris
missis. Pom Carteiam defertur. qui illarū ptium fau
tores erant cōuenīūt in domū qua erat delat' q arbitrati
sunt clanculum uenisse ut ab eo que uellent requirerēt.
Cum frequētia cōuenissꝫ de Lectica Pom. eorꝫ in fidem
confugit. Cę. ex prelio munitione circūdata Cordubā
uenit. q ex cede eo refugerūt pontē occuparūt cū eo
circūuentū eet conuiciare ceperunt. Nos ex prelio paū
cos superesse q fugerem'. Ita pugnare ceperūt de ponte.
Cesar flum transiecit et castra posuit Scapula totius
seditionis familie & Libertinorū caput ex plio Cordu
bā cum uenisset. familias et Libertos conuocat.
Pyram sibi extruxit. Cenam afferri quā optimā iussit. Itē
optimis insternitur uestimētis. pecuniā et argētū in pntia
familie donauit. Ipē de tempore cenauit Vinū et nādū
identidez sibi infundit. Ita nouissimo tempore seruum
iussit qui fuissꝫ ei concubinus. alterum cito se iugulare.
Alterꝫ piram incēdere. Oppidani aūt simul ac Cę. castra
contra oppidum posuit discōdar ceperūt. usqꝫ eo ut cla
mor icastra nra peruenīret. fere que inter Cę. et Pom.
erant. Hic Legiones que ex pfugis conscripte ptim
oppidanorū serui. qui erant a. Pom. Sexto manumissi.
Tūc in castris aduētu descendere ceperunt. Legio X
III oppidum defēdere cepit. nō cū iam repugnarentur
turres ex pte murū occupauerūt. Denuo Legatos ad
Cę. mittūt ut eis Legiones intromitteret. Hoc cū aiaduer
terēt hoies fugitiui oppidū incender ceperūt q supati
sunt a nris et interfecti hoīum milia XXII. preterqꝫ q
perierunt extra murū. Ita Cę. oppido potit'. Dum hic

detinet̃ ex prelio quos circũmunitos supͥ demõstrauim̃
eruptionẽ fecerũt & bene multi interfecti in oppidum
sunt redacti. Ce Hispalim cũ contendissꝫ legati depcatũ
uenerũt. Ita cum ad op oppidũ se se tueri dixissꝫ Ca-
niniuꝫ Legatũ cũ pſidio intromittit. Ipe castra ad oppi
dũ ponit. Erat bñ magnũ inter Pom. ptes pſidiũ. Indi
gnabatur clam cuidaꝫ. Philoni illi q. Pom. ptiuꝫ fuissꝫ
defensor accerrim̃. Is tota Lusitania notissim̃ erat. Hic
clam pſidio Lusitaniã pficiscitur et Accilũ ingrũ no
mine barbarũ ad Lẽniũ cõuenit q bñ nagnã manũ
Lusitanoꝝ hr̃et. Rursus Hispalim oppidum denuo
noctu p murũ recipit̃ pſidium uigilesqꝫ iugulant.
portas pcludunt de integro pugnare ceperũt. Dum
hec gerunt̃ Legati cartelẽses renũtiauerũt q Pom
in potestatẽ haberent. qd an Cesari portas pclusissẽt
illo bñficio suo maleficio existimabant se Lucri facẽ
Lusitani hispalim oppugnar̃ illo tp̃re desistebant. Quod
cũ animaduerteret Ces si oppidã cape cõtẽderet ut ho
mines pditi incẽderẽt et moenia delerẽt. Ita consilio
habito noctu patitur Lusitanos eruptionẽ facẽ. Id qd
cõsulto nõ existimabãt fieri ita irrũpendo naues que ad
flum̃ betim fuissent incẽderũt. Nostri dũ incẽdio deti
nẽtur illi profugiũt et ab equitib; conciduntur. Quo
facto oppido recũpato. Statĩ it facẽ cepit. Ex qua ciui
tate Legati ad deditionẽ uenerũt. Mundenses q ex
plio in oppidũ cõfugerãt, cũ diuti circũsederẽtur, bñ
multi deditionẽ faciũt, et cũ in legionẽ distributi
cõiurant inter se se noctu signo dato qui in oppido
fuissent eruptionẽ facerẽt illi cedem incastris ad
ministrarẽt. Hac re cognita insequẽti nocte uigi
:/:

gilia · iii tessara da extra uallum omēs sunt concisi Cā
talēses duces · Cesar interīm reliq̄ oppida oppugnat · q̄ pp
P om · dissētiū ceperunt · ps erat que legatos ad Ce · miserat ·
Pars fuit q̄ Pom · ptiū fautores eent · Seditione concitata
ptes occuparūt · cedes fit magna · Saucī Pom · naues
xxx occupat longas · & pfugit didi q̄ gadis classi
pfuisset · ad quē simul nūcius allat' ē · Confestim
sequi cepit ptim pedib; ptim ad eqtat' ad psequēdū
celeriter iter faciēs · Item iiii die nauigationem
cōfestim cōsequētes q̄d impata cratela pfecti qua fuisset
ad terrā aplicant · Dum aquant' Didius classe occū
rit naues incēdit nō nullas capit · Pom · cū paucis
pfugit et locū munitū nā occupat · Eqtes et cohor
tes q̄ ad psequēdū missi eent speculatorib; āmissis
certiores fuēt et diē et noctē iter faciūt · Pom · hu
mero · et sinistro crure uehemter erat sauci' · Huc acce
debat ut et talū intorsiss · Que res mag impediebat ·
l ta lectica a turre inqua erat allat' in ea ferebat' Lu
sitanus more militari · cū a Cesaris psidio fuiss cōspe
ctus celeriter eqtatu cohortibq; circūdat · Erat acces
sus loci difficultas · Nam id circo pp suos a psidio
fuisset conspect' celeriter munitum locū nā ceperat
s Pom · quez iux mag multitudine deducti hōies
ex supiore loco defendē possent subeūt in aduentu
telis nrō depellūtur quib; cedentib; cupidius insequebant'
aduersarii et confestim tardabant ab accessu · Huc
sepi facto ad uertebat' nrō mag id fieri piculo opere
circūmunire instituit · Pari aūt & festinatione
celeri circūmunitiones i iugo dirigūt · ut eq pede cuz
aduersariis cōgredi possent · A quibus cū animadūsum

eēt fuga ꝗ̄ ꝑsidium capiūt. Pom ut sup demōstraui
saucio & intorto talo id circo tardabatur ad fugiēdū.
l temqꝫ pp difficultatem loci neqꝫ equo neqꝫ uehiculo
salutis sue presidium parar poterat. Cedes a nostris
undiqꝫ ad ministrabat. Ex clusa munitione amissis au
xiliis ad cōuallem atqꝫ excesum locū ut inspeluncā
P om. se occultare cepit. ut a nris nō facile inueniret.
n captiuor indicio ita ibi interficitur. Cū Ce. gladee
batur ad Hispalum pdie idus aplis cap allatū ē / &
pplo datū incōspectū infecto. CN. Pom. adolescēte.
D idius que sup demonstrauim illa affect letitia pximo
se recepit castello nōnullasqꝫ naues ad reficiendū sub
duxit. Lusitani q expugna supfuerūt, ad signū se re
cepūt. & bene magna manu compata ad Didiū se re
portant. Hic et si nō abera diligentia. ad naues tue
das tn̄ nōnūqꝫ ex castello pp eor crebras excūsiōes
exciebatur ut sic prope qttidianis pugnis insidiis ponūt
et tripttito signo distribuūt. Erant parati q naues
in cēderēt incēsisqꝫ qui presidium repeterēt. Hi
sic dispositi erant ut a nullo cōspectu oīum ad pugnā
contēderēt. Ita cū ex castello. Didi ad pellendū
pcessisset cū copiis signū a Lusitanis tollitur naues
succēdūtur simulqꝫ q in castello ad pugnā pcesserat
eodem signo fugientes latrones dum psequūt atqꝫ
insidie clamore sublato circūueniūt. Didius magna
cū uirtute cū compluribꝫ interficit. Nōnullisqꝫ ea pugna
scaphas quo ad littus fuerūt occupāt. Item cōplures
nando ad naues q in solo fuerūt se recipiūt ancorisqꝫ
pelagus remis petere ceperunt. Que res eor uite
subsidio fuit Lusitani preda potiuntur Cesar. a

Gadibus rursus hispalim recurrit. Fabius maximus quem ipse
ad presidium oppugnandum reliquerat. operibus assiduis hos
int tesque se se interclusi inter se decernere facta cede bene ma
gna faciunt. Nostri ad oppidum recuperandum non preter
mittunt et reliquos uiuos capiunt .xiiii. milia. At
de inde ursaonem proficiscuntur quod oppidum magna
munitione continebatur, sicut ipse locus non solum opere
sed etiam natura ad aditus oppugnandum hostem appeteret.
Huc accederat quod aqua preterque in ipso oppido non erat
nam circumcirca riuus nusquam repiebatur propius mil pas
viii. Que res magno erat adiumento oppidanis. Tum pre
terea accedebat ut agger materiesque unde solite
sunt turres agi propius mil. vi. non repiebantur. At
Pompeius ad oppidum oppugnationem tutiorem efficeret omnem
materiam circum oppidum succisam intro cogessit.
Ita necessario deducebantur nostri ut a Munda quam
proxime ceperant materiam illo deportarent. Dum hec
ad Mundam geruntur et Vrsaonem. Ce. ad Hispa
lim cum a Gadibus recepisset. Insequenti die contione
aduocata commemorat initio questure sue eam pro
uinciam ex omnibus prouinciis peculiarem sibi consti
tuisse et que potuisse eo tempore beneficia. Insequenti
tempore petunt ampliato honore Vectigalia que Metellus
imposuisset a Se. petisse et eis pecuniis prouinciam
se liberasse simulque patrocinio suscepto multis legati
bus ad se in Senatum inductis simul publicis priuatis
que causis multorum inimicis susceptis defendisse suo.
Item in consulatu absentem quod potuisset commoda prouincie
tribuisse eorum omnium commodorum et inmemores et ingra
tos eos in se et in populum Ro. Hoc bello et preterito

tempore cognouisse uos uire gētum cuiumq; Ro·
institutis cognitis mor̄ barbarorū Po ro magna transi
tio sanctis Ro· semel et sepius attulistis· & Luce clara
ceptū ī medio foro nefarie interficē uoluistis· Vos
itaq; semp pacē odistis· ut nullo tempor̄ ò Legiones
desint po·ro· in hac puincia· hī apud uos beneficia
p beneficiis maleficiis maleficia p bñficiis habētur·
Ita neq; in ocio concordiam neq; inbello uirtutē ullo
tp̄re retinē potuistis· Priuat' exfuga CN· Pom· adoles
cens a uob' recept' fasces imperiumq; s' arripuit· mul
tis interfectis ciuib; auxilia contra· Po Ro· compa
uit agros prouinciamq; iu̅ro impulsu depopulat' In
quo uos uictores existimabatis· An me deleto ñō
ai̅aduertebatis· x· hr̄e Lectas quidem Legiones po
Ro· Que non solum uob' resisistere sed et̄ celum
diruere possent· Quarum Laudib; et uirtute·:~

[illegible]